

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

KURUMLARIN İKTİSADİ BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

DOKTORA TEZİ

Ünal ARSLAN

Ankara-2007

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

KURUMLARIN İKTİSADİ BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

DOKTORA TEZİ

Ünal ARSLAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Aykut KİBRİTÇİOĞLU

Ankara–2007

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

KURUMLARIN İKTİSADİ BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Aykut KİBRİTÇİOĞLU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Yahya Sezai TEZEL.....

Prof. Dr. Aykut KİBRİTÇİOĞLU.....

Doç. Dr. Abuzer PINAR.....

Doç. Dr. Hasan ŞAHİN.....

Yrd. Doç. Dr. Şirin SARACOĞLU.....

İmzası

Yahya Sezai Tezel
Aykut Kibrıtçioğlu

Abuzer Pınar

Hasan Şahin

Şirin Saracoğlu

Tez Sınav Tarihi: 19 Mart 2007

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

TABLolar LİSTESİ	vi
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
İKTİSADİ BÜYÜME VE KURUMSAL İKTİSAT YAKLAŞIMI	6
1.1. İKTİSADİ BÜYÜME OLGUSU VE KURAMSAL SORUN	6
1.1.1. İktisadi Büyüme Olgusu	7
1.1.1.1. Klasik Büyüme Kuram(lar)ı.....	7
1.1.1.1.1. Smith	8
1.1.1.1.2. Ricardo	9
1.1.1.1.3. Malthus.....	10
1.1.1.1.4. Sonuç ve Eleştiriler	11
1.1.1.2. Keynesyen (Harrod-Domar) Büyüme Modeli.....	13
1.1.1.2.1. Temel Varsayımları ve Büyüme Modeli	13
1.1.1.2.2. Sonuç ve Eleştiriler	14
1.1.1.3. Neoklasik Büyüme Kuramı.....	17
1.1.1.3.1. Temel Varsayımları ve Büyüme Modeli	17
1.1.1.3.2. Sonuç ve Eleştiriler	20
1.1.1.4. İçsel Büyüme Modelleri.....	24
1.1.1.4.1. Teknolojiyi İçselleştirmeyen Modeller.....	25
1.1.1.4.1.1. Basit AK Modeli.....	25
1.1.1.4.2. Teknolojiyi İçselleştiren Modeller	26
1.1.1.4.2.1. Lucas Beşeri Sermaye Modeli	26
1.1.1.4.2.2. Tam Rekabet Modelleri	27
1.1.1.4.2.3. Schumpeter’ci AR-GE Modelleri	28
1.1.1.4.2.3.1. Romer AR-GE Modeli	29
1.1.1.4.2.3.2. Jones’un Eleştirisi: Ölçek Etkisi	30
1.1.1.4.2.3.3. Nüfus-Teknoloji Modelleri	33
1.1.1.4.3. Sonuç ve Eleştiriler	33
1.1.2. Kuramsal Sorun	35
1.2. KURUMLAR, KURUMSAL İKTİSAT YAKLAŞIMI ve İKTİSADİ BÜYÜME	40
1.2.1. Kurumlar	41
1.2.2. Kurumsal İktisat Yaklaşımı	44
1.2.2.1. Kurumsal İktisat Yaklaşımının Temel Varsayımları.....	45
1.2.2.1.1. Tam ve Sınırlı Rasyonelite	45
1.2.2.1.2. Rasyonel Davranış ve Optimalite	46
1.2.3. Kurumsal İktisatta Yöntem.....	47
1.2.3.1. Formalizm ve Anti Formalizm	47
1.2.3.2. Bireycilik ve Bütüncülük	49
1.2.3.3. Kurallara Uyuma ve Rasyonelite	52
1.2.3.4. Evrimci ve Planlamacı Gelişim.....	53
1.2.3.5. Yöntem Konusunda Genel Bir Değerlendirme	55
1.2.4. Kurumsal İktisadın Kuramsal Araçları	55
1.2.4.1. İşlem Maliyeti	56
1.2.4.2. Mülkiyet Hakları	58
1.2.4.3. Devlet.....	58
1.2.4.4. Teknoloji.....	59

1.2.4.5. Firma.....	60
1.2.5. Kurumsal İktisat Geleneği Çerçevesinde İktisadi Büyüme Olgusu.....	62
1.2.5.1. İktisadi Büyümenin Müşevvikleri: Kurumlar.....	62
1.2.5.2. Kurumsal İktisat ve İktisadi Büyüme Analizi.....	63
1.2.6. Bölüm Sonu Değerlendirmesi.....	64

İKİNCİ BÖLÜM

KURUMSAL YAPI VE İKTİSADİ BÜYÜME ETKİLEŞİMİ 66

2.1. Kurumsal Kalite	67
2.1.1. Kurumların Geçmişi	71
2.1.2. Yolsuzluk Düzeyi	72
2.1.2.1. Yolsuzluk Modelleri	72
2.1.2.1.1. Vekâlet Modeli.....	73
2.1.2.1.2. Kaynak Tahsisi Modeli	73
2.1.2.2. Yolsuzluk ve İktisadi Büyüme	74
2.1.2.2.1. Yatırım Düzeyi.....	75
2.1.2.2.2. Yanlış Kaynak Tahsisi	76
2.1.2.2.3. Kamu Harcamalarını Bozucu Etki.....	76
2.1.2.2.4. İktisadi Dalgalanmalar Üzerindeki Etki	77
2.1.2.2.5. Gelir Dağılımı Üzerindeki Etki	78
2.1.3. Bürokratik Etkililik.....	78
2.1.4. Sözleşmelerin Güvencesi ve Uygulanabilirliği.....	79
2.1.5. Finansal Sistem ve İktisadi Büyüme.....	80
2.1.5.1. Finansal Sistem Türleri.....	82
2.1.5.1.1. Banka Temelli Finansal Sistemler.....	82
2.1.5.1.2. Piyasa Temelli Finansal Sistemler	83
2.1.5.2. Finansal Kurumlar ve İktisadi Büyüme	83
2.1.6. Etkin Yargı Sistemi.....	84
2.1.6.1. Hukukun Üstünlüğü	84
2.1.6.2. Yargı Bağımsızlığı	85
2.1.7. Mülkiyet Hakları.....	85
2.1.7.1. Mülkiyet Hakları ve İşlem Maliyeti.....	87
2.1.7.2. Etkin Kaynak Tahsisi	87
2.1.8. Devlet Müdahalesi	88
2.1.9. Yabancı Yatırımlar	90
2.1.10. Ticari Politikalar	91
2.1.11. Kayıtdışılık	91
2.1.12. Siyasi Kredibilite	92
2.2. Siyasi İstikrarsızlık.....	93
2.2.1. Yatırım Düzeyi	94
2.2.2. Yeniden Bölüşüm Talebi	95
2.3. Siyasi Rejimlerin Özellikleri.....	95
2.3.1. Demokratik Rejimler	96
2.3.1.1. Demokratik Rejimler ve İktisadi Büyüme	97
2.3.1.1.1. Çatışma Yaklaşımı	98
2.3.1.1.2. Bağdaşma Yaklaşımı	98
2.3.1.1.3. Şüpheli Yaklaşımı.....	100
2.3.1.2. Ekonomik Özgürlük ve Mülkiyet Hakları.....	100
2.3.1.3. Demokratik Rejimlerde Yatırım Düzeyi.....	102
2.3.2. Demokratik Olmayan Rejimler.....	103
2.4. Sosyal Özellikler	103
2.4.1. Sosyal Sermaye.....	104
2.4.1. Güven ve İktisadi Büyüme	105
2.4.2. Sosyal Normlar ve İktisadi Büyüme.....	107
2.4.1. Etnik ve Dinsel Farklılıklar.....	107

2.4.2.1. Kamu Malına Katılım	108
2.5.1.2. Sosyo-Politik İstikrarsızlık.....	109
2.5.2. Etik	109
2.5. Bölüm Sonu Değerlendirmesi	110
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
AMPİRİK UYGULAMA	112
3.1. Yöntem ve Veri Seti	113
3.1.1. Yöntem	113
3.1.2. Veri Seti	115
3.1.3. Verilerin Dönüştürülmesi	121
3.2. Alternatif Modeller ve Uygulama Sonuçları	121
3.2.1 Kurumların Kişi Başına Düşen Reel GSYİH ve Büyüme Üzerindeki Etkisi.....	122
3.2.2. Kurumların Kişi Başına Düşen Reel GSYİH ve Büyüme Üzerindeki Etkisi: Dördüncü Grup Ülkeler	128
3.2.3. Kurumların Kişi Başına Düşen Reel GSYİH ve Büyüme Üzerindeki Etkisi: Üçüncü Grup Ülkeler	133
3.2.4. Kurumların Kişi Başına Düşen Reel GSYİH ve Büyüme Üzerindeki Etkisi: İkinci Grup Ülkeler	136
3.2.5. Kurumların Kişi Başına Düşen Reel GSYİH ve Büyüme Üzerindeki Etkisi: Birinci Grup Ülkeler	141
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	146
KAYNAKÇA	152
EKLER.....	176
ÖZET	208
ABSTRACT	210

TABLolar LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1: Kurumların İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi.....	67
Tablo 2: Kurumların İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi Ampirik Çalışmalar Tablosu ...	108
Tablo 3: Model Değişkenleri	116
Tablo 4: Bütün Ülkeler İçin Alternatif Modeller	123
Tablo 5: Kurumların Kişi Başına Düşen Reel GSYİH ve İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Sonuçları (II. 1 ve II. 2 Modelleri).....	123
Tablo 6: Dördüncü Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler İçin Alternatif Modeller.....	129
Tablo 7: Kurumların Kişi Başına Düşen Reel GSYİH ve İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Sonuçları: Dördüncü Grup Ülkeler (II. 1. 4 ve II. 2. 4 Modelleri)	129
Tablo 8: Üçüncü Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler İçin Alternatif Modeller.....	134
Tablo 9: Kurumların Kişi Başına Düşen Reel GSYİH ve İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Sonuçları: Üçüncü Grup Ülkeler (II. 1. 3 ve I. 2. 3 Modelleri).....	134
Tablo 10: İkinci Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler İçin Alternatif Modeller.....	138
Tablo 11: Kurumların Kişi Başına Düşen Reel GSYİH ve İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Sonuçları: İkinci Grup Ülkeler (II. 1. 2 ve II. 2. 2 Modelleri)	138
Tablo 12 : Birinci Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler İçin Alternatif Modeller.....	142
Tablo 13: Kurumların Kişi Başına Düşen Reel GSYİH ve İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Sonuçları: Birinci Grup Ülkeler (I. 1. 1 ve II. 2. 1 Modelleri)	142
Ek I. 1: Kurumsal Yapının Kişi Başına Düşen Reel GDP Üzerine Etkisi: Sabir Etkiler (Fixed Effect Modeli)	177
Ek II. 1: Kurumsal Yapının Kişi Başına Düşen Reel GDP Üzerine Etkisi: Rassal Etkiler (Random Effect) Modeli	178
Ek 1: Hausman Testi	179
Ek I. 2: Kurumsal Yapının Büyüme Üzerine Etkisi: Sabit Etkiler (Fixed Effect) Modeli	180
Ek II. 2: Kurumsal Yapının Büyüme Üzerine Etkisi Rassal Etkiler (Random Effect) Modeli	181
Ek 2: Hausman Testi	182
Ek I. 1. 4: Kurumsal Yapının Kişi Başına Düşen Reel GDP Üzerine Etkisi: Sabit Etkiler (Fixed Effect) Modeli (En Düşük Gelir Düzeyine Sahip Dördüncü Grup Ülkeler)	183
Ek II. 1. 4: Kurumsal Yapının Kişi Başına Düşen Reel GDP Üzerine Etkisi: Rassal Etkiler (Random Effect) Modeli (En Düşük Gelir Düzeyine Sahip Dördüncü Grup Ülkeler)	184
Ek 3: Hausman Testi	185
Ek I. 2. 4: Kurumsal Yapının Büyüme Üzerine Etkisi: Sabit Etkiler (Fixed Effect) Modeli (En Düşük Gelir Düzeyine Sahip Dördüncü Grup Ülkeler).....	186
Ek II. 2. 4: Kurumsal Yapının Büyüme Üzerine Etkisi: Rassal Etkiler (Random Effect) Modeli (En Düşük Gelir Düzeyine Sahip Dördüncü Grup Ülkeler).....	187

Ek 4: Hausman Testi	188
Ek I. 1. 3: Kurumsal Yapının Kişi Başına Düşen Reel GDP üzerine Etkisi: Sabit Etkiler (Fixed Effect) Modeli (Üçüncü Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler).....	189
Ek II. 1. 3: Kurumsal Yapının Kişi Başına Düşen Reel GDP üzerine Etkisi: Rassal Etkiler (Random Effect) Modeli (Üçüncü Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler)	190
Ek 5: Hausman Testi	191
Ek I. 2. 3: Kurumsal Yapının Büyüme üzerine Etkisi: Sabit Etkiler (Fixed Effect) Modeli (Üçüncü Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler)	192
Ek II. 2. 3: Kurumsal Yapının Büyüme üzerine Etkisi: Rassal Etkiler (Random Effect) Modeli (Üçüncü Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler)	193
Ek 6: Hausman Testi	194
Ek I. 1. 2: Kurumsal Yapının Kişi Başına Düşen Reel GDP üzerine Etkisi: Sabit Etkiler (Fixed Effect) Modeli (İkinci Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler).....	195
Ek II. 1. 2: Kurumsal Yapının Kişi Başına Düşen Reel GDP üzerine Etkisi: Rassal Etkiler (Random Effect) Modeli (İkinci Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler)	196
Ek 7: Hausman Testi	197
Ek I. 2. 2: Kurumsal Yapının Büyüme üzerine Etkisi: Sabit Etkiler (Fixed Effect) Modeli (İkinci Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler)	198
Ek II. 2. 2: Kurumsal Yapının Büyüme Üzerine Etkisi: Rassal Etkiler (Random Effect) Modeli (İkinci Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler)	199
Ek 8: Hausman Testi	200
Ek I. 1. 1: Kurumsal Yapının Kişi Başına Düşen Reel GDP üzerine Etkisi: Sabit Etkiler (Fixed Effect) Modeli (Birinci Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler)	201
Ek II. 1. 1: Kurumsal Yapının Kişi Başına Düşen Reel GDP üzerine Etkisi: Rassal Etkiler (Random Effect) Modeli (Birinci Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler).....	202
Ek 9: Hausman Testi	203
Ek I. 2. 1: Kurumsal Yapının Büyüme üzerine Etkisi: Sabit Etkiler (Fixed Effect) Modeli (Birinci Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler).....	204
Ek II. 2. 1: Kurumsal Yapının Büyüme üzerine Etkisi: Sabit Etkiler (Fixed Effect) Modeli (Birinci Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler).....	205
Ek 10: Hausman Testi	206
Ek 11: Ampirik Analiz Kapsamındaki Ülkeler	207

KISALTMALAR

GDP	: Gross Domestic Product
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
RGSYİH	: Reel Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
DMKRS	: Demokrasi
SHL	: Sivil Haklar Endeksi
YLSZLK	: Yolsuzluk
CRDTRHT	: Kreditor Hakları
TCRPL	: Ticari Politikalar
DMDHL	: Devlet Müdahalesi
YYTRM	: Yabancı Yatırım
MLKYTHK	: Mülkiyet Hakları
DMLR	: Düzenlemeler
KYTDS	: Kayıtdışılık

GİRİŞ

Uzun vadeli iktisadi büyümenin sağlanması ve sürdürülmesi tarihsel süreçte, hemen hemen bütün iktisadi yaklaşımlar için öncelikli bir konu olmuştur. Bununla birlikte, iktisadi büyümenin ve ülkeler arası büyüme farklılıklarının sebeplerinin açıklanmasına yönelik teorik yaklaşımlar, farklı iktisadi düşünce sistemleri çerçevesinde çeşitlilikler göstermektedir.

Klasik iktisadi düşünce sisteminde, iktisadi büyüme, piyasa ekonomisi içerisinde kendiliğinden oluşan bir olgudur. Kaynaklar bireyler tarafından rasyonel bir şekilde tahsis edilir. Devlet; mülkiyet hakları, sözleşmelerin uygulanması ve iktisadi büyüme için gerekli yasal şartları sağlayan bir kurum olarak görülür. Klasik iktisadi düşünce sistemi içerisinde, büyümenin temel belirleyicileri sermaye birikimi, yatırım, tasarruf, nüfus v.b. değişkenler çerçevesinde açıklanmıştır. Bununla birlikte, klasik iktisatçılardan Adam Smith'in (1997 [1776]) büyüme analizinde dar anlamda kurumlar genel anlamda ise iktisadi olmayan faktörlere önem verilmiştir.¹ Fakat, söz konusu faktörlerin, iktisadi değişkenlere (kâr oranları) bağlı olarak ortaya çıkacağı öngörülen "durgunluk" sürecini, engelleyebileceği öngörülmemiştir.

Keynesyen iktisadi düşünce sisteminde, iktisadi büyüme süreçleri Harrod-Domar modeli çerçevesinde açıklana gelmiştir. Harrod-Domar büyüme modelinde, istikrarlı ve dengeli bir büyüme için belirli bir yatırım oranı ile gerçekleşen büyüme hızının gereken büyüme hızına eşit olması gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, üretilen mal ve hizmetlerin arz ve talep fazlası yaratmadan emilmesi gerekmektedir. Bunun için de yatırım ve tasarruf eşitliği gerekli ve yeterli bir koşul olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda, devlet, uygulayacağı politikalarla tüketim ve yatırım kararlarını etkileyerek uzun dönem iktisadi büyümeyi etkileyebilmektedir. Keynesyen iktisadi düşünce sisteminde, devletin kamu kesimi için emredici, özel kesim için yönlendirici veya yol gösterici bir özelliğe sahip kamu politikaları ile ekonomik büyümeyi sağlayacağı öngörülür. Harrod-Domar modelinde de ekonomik performansın önemli belirleyicileri olarak ortaya çıkabilen kurumlar büyüme analizine dâhil edilmemiştir.

¹ Bkz. Kibritçioğlu (1997).

Standart neoklasik büyüme modeli, Solow'un tek sektörlü büyüme modeli doğrultusunda biçimlenmiştir. Bu modelde homojen tek bir mal üreten ve tüketen ekonomiler dikkate alınmıştır. Ölçeğe göre sabit getiri, sermaye ve işgücünün ikame edilebilirliği, sermayenin azalan marjinal verimliliği diğer varsayımları oluşturmaktadır. Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonun kullanıldığı modelde, durağan durum (*steady state*) dengesinde büyüme oranının sıfır olacağı öngörülmektedir. Neoklasik büyüme modelinde, bazı ülkelerin fakir diğerlerinin ise zengin olmalarının temel nedeni olarak, ülkelerin farklı tasarruf-yatırım oranlarına sahip olmaları gösterilmektedir. Öte yandan, dışsal olarak belirlenen nüfus artışı hızı da reel hasılanın önemli bir belirleyicisi olarak ortaya çıkmaktadır. Modelde, teknolojik gelişme dışsaldır ve büyüme sürecinin tıkanmaması için zorunludur. Belirtmek gerekir ki, neoklasik modelde iktisadi olmayan faktörler dikkate alınmamıştır. Ayrıca, modelde elde edilen sonuçlar ancak işlem ve bilgi maliyetinin sıfır olduğu bir dünya için doğru olabilecektir. Özetle, neoklasik büyüme modeli; teknolojik gelişmeyi (iktisadi büyüme açısından önemli, ama) dışsal kabul etmiş ve kurum, kurumsal yapı ve kurumsal değişimi dikkate almamıştır ve bu yönüyle, ülkeler arası ekonomik performans farklılıklarını açıklamakta yetersiz kalmıştır.

1960'lı ve özellikle de 1990'lı yıllarla birlikte, büyüme literatüründe, iktisadi büyüme farklılıklarının açıklanmasında iktisadi faktörlerin yanı sıra, iktisadi olmayan faktörlerin önemli değişkenler olarak dikkate alındığı çalışmalar hızla artmıştır. Söz konusu çalışmalarda, iktisadi faktörlerin rolü yadsınmamakla birlikte, ülkeler arasındaki kişi başına reel gelir düzeyi ve iktisadi büyüme oranı farklılıklarının açıklanmasında iktisadi olmayan faktörler daha çok ön plana çıkarılmaktadır. Özellikle demografik, kültürel ve kurumsal faktörler ile gelir dağılımı, hükümet politikaları ve makro ekonomik istikrar gibi faktörler önemli açıklayıcı değişkenler olarak öne çıkmaktadır.²

Bu çalışmada, söz konusu faktörlerin başında gelen kurumsal yapı ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiler ele alınmaktadır. İktisadi ve toplumsal yapının temelinin kurumlar tarafından oluşturulduğu dikkate alındığında, ülkeler arası gelir düzeyi ve büyüme oranı farklılıklarının önemli bir nedeni farklı kurum ve kurumsal yapılarla

² Bu konuda bkz. Kibritçioğlu ve Diboğlu (2001) ile Engerman ve Sokoloff (2003: 5).

sahip olunması ile açıklanabilmektedir. Bununla birlikte, iktisadi gelişmişlik düzeyi kurumların oluşumu ve gelişimi üzerinde etkilidir. Dolayısıyla kurum, kurumsal yapı ve iktisadi gelişmişlik düzeyi arasında karşılıklı bir ilişkinin var olduğunu söylemek mümkündür. Fakat bu çalışmada kurumların iktisadi büyüme üzerindeki etkisi araştırılacak ve test edilecektir.

İktisat literatüründe hakim paradigma, iktisadi davranışı, zaman ve mekandan bağımsız, iktisadi aktörleri toplumdan soyutlanmış, rasyonel düşünen ve davranan ve faydasını maksimize etmeye çalışan bireyler olarak görmektedir. Mevcut paradigmanın ülkelerin iktisadi büyüme olgusuna yaklaşımı, yukarıda kısaca özetlenmişti. Bu çerçevede, örneğin neoklasik yaklaşımda iktisadi büyüme olgusu dışsal (nüfus ve teknolojik değişim) faktörler tarafından belirlenmektedir. Söz konusu yaklaşımda kurumlar, kurumsal yapı ve kurumsal değişimin iktisadi büyüme üzerindeki etkisi dikkate alınmamaktadır. Bu anlamda, kurumların, kurumsal yapının ve kurumsal değişimin iktisadi büyüme olgusu üzerindeki etkisinin ortaya konması, bir anlamda farklı kurum ve kurumsal yapılara sahip ülkelerin iktisadi gelişimlerinin zaman içerisinde nasıl farklılaştığının saptanması açısından hayati bir önem taşımaktadır. Çünkü Douglas North'un deyimiyle kurumlar "oyunan oyunun kurallarını", kurumsal yapı ise iktisadi faaliyetin teşvik unsurunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın ana konusu, farklı kurumsal yapıların ülkeler arası iktisadi performans farklılıklarının ne kadarını açıkladığı sorunsalına dayanmaktadır. Bu amaçla, öncelikle kurumsal yapının iktisadi büyüme üzerindeki etkileri teorik ve ampirik literatür çerçevesinde ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Çalışmanın teorik çerçevesinde standart büyüme modellerinin varsayımları, büyüme modeli, öngörülleri ve bu öngörülerin gerçek hayatta ortaya çıkan iktisadi büyüme olgusunu ne derecede açıklayabildiği irdelenmiştir. Ayrıca, iktisadi büyüme sürecinde kurumları ön plana çıkaran, kurumsal iktisat (*institutional economics*) geleneğinin varsayımları, yöntemi, teorik araçları ve iktisadi büyüme olgusuna yaklaşımı değerlendirilmiştir. Öte yandan, kurumlar ve iktisadi büyüme arasındaki etkileşimi inceleyen teorik ve ampirik çalışmalar ele alınmış ve bu çalışmalar çerçevesinde kurumların iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin hangi kanallar ile ortaya çıktığı saptanmaya çalışılmıştır. Buradan hareketle, ampirik çalışmada kullanılacak model ve değişkenler oluşturulmuştur.

Uygulama bölümünde ise, verilerin bulunabilirliği ölçüsünde, 1995-2004 yılları arasında, 112 ülkenin kurumsal yapısını oluşturduğu düşünülen faktörlerin iktisadi büyüme oranı ve kişi başına düşen reel gayrisafi yurtiçi hasıla düzeyi (GSYİH) üzerindeki etkileri panel data analizi kullanılarak test edilmeye çalışılmıştır. Her ampirik çalışmada olduğu gibi, bu çalışmada da, gerek veri dönemi, gerekse ülke sayısının belirlenmesinde güvenilir verilerin bulunabilirliği önemli ölçüde etkili olmuştur. Bu çerçevede, öncelikle saptanan 112 ülke için sabit ve rassal etkiler modeli tahmin edilmiştir. Daha sonra, yapılan Hausman testleri çerçevesinde, sabit ve rassal etkiler modellerinden, daha güvenilir sonuçlar veren model tipi seçilmiştir. Seçilen modellerin sonuçlarının değerlendirilmesinden sonra, Dünya Bankası'nın ülkelerin gelir düzeylerine göre yaptığı dördü ayrımlı temel alınarak, 112 ülkeli veri kümesi dört ülke grubuna ayrılmış ve kurumların reel hasıla ve büyüme üzerindeki etkileri bu gruplar için de ayrıca tek tek araştırılmıştır.

Çalışmanın temel bulgularından biri, iktisadi büyüme sürecinin sadece iktisadi faktörlerle değil; ülkelerin kurum ve kurumsal yapıları tarafından da belirlenen bir süreç olduğudur. İktisadi büyüme ve kalkınma sürecinde benzer sosyal, siyasi ve iktisadi yapıya sahip ülkelerin, kendine özgü koşulları çerçevesinde, iktisadi büyüme ve kalkınma sürecini destekleyen ve sürdürülebilir kılan kurum ve kurumsal yapıları geliştirmelerinin toplumsal refahın artırılabilmesi ve artışların sürekli kılınabilmesi açısından hayati bir önem taşıdığı görülmektedir.

Farklı kurum ve kurumsal yapıya sahip ülkelerin farklı ekonomik performans düzeyine sahip olacağı temel tezinden yola çıkan bu çalışmanın yapısı şöyledir. Birinci bölümde, başlıca iktisadi büyüme modellerinin iktisadi büyüme olgusuna yaklaşımları, varsayımları, kuramsal yapısı ve öngörülleri ele alınmakta ve gerçek hayatta var olan büyüme olgusunu açıklamakta teorik ve ampirik düzeyde ortaya çıkan başarısızlıklarının nedenleri araştırılmaktadır. Ayrıca bu bölüm çerçevesinde iktisadi büyüme olgusuna farklı bir noktadan bakan ve büyüme sürecinde kurumları ön plana çıkaran kurumsal iktisat geleneğinin varsayımları, yöntemi ve teorik araçları tartışılmaktadır. İkinci bölümde, kurumsal yapıyı oluşturan faktörlerle iktisadi büyümenin etkileşimi mevcut teorik ve ampirik çalışmalar çerçevesinde ele alınmaktadır. Kurumsal gelişmişlik düzeyinde ve dolayısıyla iktisadi büyümede siyasal, sosyal, finansal ve hukuksal yapıların etkisi üzerinde durulmaktadır. Üçüncü

bölümde ise, kurumsal yapıyı oluşturan unsurların kişi başına düşen gelir ve iktisadi büyüme üzerindeki etkisi panel data yöntemi kullanılarak ampirik analizi yapılmaktadır. Çalışma, sonuçların özetlenmesiyle tamamlanacaktır. Üçüncü bölümle ilgili hesaplama sonuçları kaynakçanın arkasında ekler halinde sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ BÜYÜME VE KURUMSAL İKTİSAT YAKLAŞIMI

Uzun vadeli iktisadi büyümenin temel belirleyicileri, ülkelerarası iktisadi büyüme ve gelir farklılıkları v.b. sorunlar ekseninde dönen iktisadi büyüme olgusu tarihsel süreç içerisinde farklı kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmıştır. Standart büyüme modellerinin, iktisadi büyüme sorunsalını yatırım, tasarruf, sermaye birikimi ve teknoloji kavramları etrafında ele alırken, iktisadi büyümeyi ve onu belirleyen bu değişkenlerin temelinde var olan teşvik yapısını ihmal ettiği söylenebilir.

Bu bölümün temel amacı standart büyüme modellerinin, büyüme sorunsalına yaklaşımı, temel varsayımları, katkı ve eksikliklerini özetlemek ve bu büyüme modellerinin iktisadi büyüme olgusunu ne kadar açıklayabildiğini ortaya koymaktır. Bu amaçla, klasik büyüme kuramından başlayarak içsel büyüme modellerine kadar uzanan ve iktisadi büyüme olgusunun ele alınış biçimi, kaynakları ve büyüme modellerinin temel çıkarımlarının kuramsal ve ampirik düzeyde geçerliliği tartışılacaktır. Bununla birlikte, iktisadi büyüme olgusuna farklı bir eksenden bakan ve büyüme analizlerinde kurumları ön plana çıkaran kurumsal iktisadın varsayım, yöntem ve teorik araçları değerlendirilecektir.

1.1. İKTİSADİ BÜYÜME OLGUSU VE KURAMSAL SORUN

Mevcut iktisadi büyüme literatürünün büyüme olgusuna yaklaşımında kuramsal açıdan eksik olan faktörlerin saptanmaya çalışıldığı bu alt bölümde, büyüme literatürünün gerçek dünyada ortaya çıkan büyüme olgusunun ne kadarını açıklayabildiği ampirik çalışmalar çerçevesinde değerlendirilecektir. Ayrıca, büyüme analizine, standart modellerde yer alan faktörler dışında, hangi açıklayıcı faktörlerin dahil edilmesi gerektiği saptanmaya çalışılacaktır.

1.1.1. İktisadi Büyüme Olgusu

Tanımsal düzeyde iktisadi büyüme, i), uzun dönemde iktisadi faaliyetlerin ölçeğinde bir büyümeyi ve ii) kişi başına reel hasıladaki artışı ifade eder (Kibritçioğlu, 1998: 1; Tezel, 2003: 2). Tanımdan da anlaşılacağı gibi iktisadi büyüme olgusu hem dönem hem de gelişme ve kalkınma kavramlarıyla ilişkilidir. İktisadi faaliyetlerin ölçeğindeki artışlar, üretim faktörlerinin miktarında veya üretkenliklerindeki artışlardan kaynaklandığından ve bunlar da ancak uzun dönemde gerçekleştiğinden, iktisadi büyüme olgusu uzun vadeli bir sorun olarak ele alınır (Kibritçioğlu, 1998: 1). Öte yandan, büyüme kavramı kalkınma³ kavramıyla da ilişkilidir. Çünkü iktisadi büyüme, başka bir ifadeyle reel hasılda artış, sağlanmadan kalkınma sürecinin ortaya çıkması çok zordur. Bu nedenle büyüme kalkınma sorununun da merkezi noktasını oluşturmaktadır. Bu yönüyle de sadece bir ölçek büyümesi sorunu değil yapısal değişimi ve teknolojik gelişimi de içerir (Tezel, 2003: 6).

1.1.1.1. Klasik Büyüme Kuram(lar)ı

Klasik büyüme kuram(lar)ı büyüme ve kalkınma sorunsalları üzerine odaklanarak, ulusal zenginliğin doğasını, nedenlerini ve üretim faktörleri arasındaki bölüşümünü açıklamaya çalışmıştır. Bu alt bölümde, klasik büyüme kuram(lar)ının en önemli temsilcileri olan Smith, Ricardo ve Malthus'un görüşleri özetlenecektir. Buradaki amaç, klasik büyüme kuramları hakkında yeni bir şey söylemek değil, bu bölümün kurumlar ve iktisadi büyüme hakkındaki argümanlarının tarihsel bağlamına yerleştirilmesini sağlayarak arka planını oluşturan bazı temel bilgileri vermektir. Görüşleri ele alırken, modellerde kurumların ne ölçüde ve nasıl dikkate alındığı ön plana çıkartılmaya çalışılacaktır.

³ Sen (2000: 3) kalkınma kavramını “insanların arzuladıkları gerçek özgürlükleri genişletme süreci” olarak tanımlamaktadır. Sen'e (1988:13-5) göre, kalkınma ve büyüme arasındaki farklılıkları şu şekilde özetlemek mümkündür. İlk olarak, kalkınma büyüme kavramından farklı olarak, sadece kişi başına düşen gelir ile değil aynı zamanda gelir dağılımı ile ilişkili bir kavramdır. İkincisi, kalkınma, ekonomik olmayı ve dışsallıkları da kapsar. Başka bir ifadeyle kalkınma kavramı piyasaya konu olmayan mallarla da ilişkili bir kavramdır. Üçüncüsü, büyüme fiyat mekanizması çerçevesinde bir ölçüm yaparken, kalkınma fiyat mekanizmasının dışında kalan bazı refah ölçütü ile ilgili bir kavramdır. Özetle, gelir dağılımı, piyasaya konu olmayan mallar ve dışsallıklar ve mükemmel olmayan fiyat mekanizması kalkınma ve büyüme kavramları arasındaki temel farklılıkları oluşturmaktadır.

1.1.1.1.1. Smith

İktisadi önermelerini ve büyüme ile ilgili görüşlerini doğal felsefe geleneği üzerine temellendiren Smith'in (1997 [1776]) büyüme analizi iki temel (antropolojik) aksiyoma dayanmaktadır. Birincisi, Smith'e göre büyüme, insan tercih ve planlamalarından bağımsız olarak, *insan doğasından* kaynaklanan özellikler sonucunda kendiliğinden ortaya çıkan bir olgudur. İkincisi ise insanın doğasından kaynaklanan problem çözme ve durumunu iyileştirme yeteneğinin ortaya çıkması için doğal hürriyetlerin sağlanması gereklidir (Tezel, 2003: 123-124).

Bu temel antropolojik aksiyomlara dayanarak, Smith (1997 [1776]) ulusların zenginliği ve büyüme sorunsallarına, işbölümü ve uzmanlaşma, ölçek ekonomileri, sermaye birikimi ve dış ticaret çerçevesinde yaklaşmıştır. Smith'e göre, işbölümü ve uzmanlaşma, emek üretkenliğini belirleyen temel unsurdur; işbölümü ve uzmanlaşmanın, işçinin becerisinde yarattığı artış, bir işten diğerine geçerken yarattığı zaman tasarrufu ve çalışanların kullandıkları aletleri geliştirmelerini sağlaması bu durumu açıklamaktadır. Bununla birlikte Smith, işbölümünün, zenginliği öngören ve amaçlayan herhangi bir bilinçli bir düşüncenin ürünü olmadığını, insan doğasında mevcut olan mübadele eğiliminin bir sonucu olduğunu düşünmüştür. Dolayısıyla, mübadele eğiliminin gücü, başka bir ifadeyle (bu eğilimin artmasına yol açan) pazarın büyüklüğü, işbölümünün boyutlarını belirleyen temel etmen olarak ortaya çıkmaktadır (Smith, 1997 [1776]: 28).

Smith, iktisadi faaliyetleri teşvik eden iktisadi olmayan faktörlerin farkındadır. Özellikle, sermaye birikiminin "tutumluluk" ile arttırılabileceği (Smith, 1997 [1776]: 227) ve insanlar arası yetenek farklılıklarının alışkanlık, yetenek ve eğitimden kaynaklandığı (Smith, 1997 [1776]: 27) saptamaları Smith'in analizinde kurumların büyüme sürecindeki yerini vurgulaması açısından önem taşımaktadır.

Smith, benzer bir vurguyu, işbölümünü sınırlayan pazarın büyüklüğünü belirleyen etmenler üzerine yapmıştır, ki bunlar coğrafi, siyasi-idari ve birey hürriyetlerini sağlayan toplumsal ve kurumsal faktörlerdir (Smith, 1997 [1776]: 29-31, 75; Tezel, 2003: 126). Aynı şekilde, kâr gelirleri ve sermaye arasındaki ilişkiyi ele alırken, kâr gelirlerinin üretken faaliyetlerde kullanılma oranının, hukuki, sosyo-

politik ve kültürel koşullar tarafından belirleneceğini ileri sürmüştür (Tezel, 2003: 140).

Smith'in iktisadi büyüme analizinde, kurumlar, işbölümünü belirleyen mübadeleyi mümkün kılacak yapının oluşmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Smith'in büyüme sürecinde kurumları ele alışı, kendiliğinden işleyen doğal bir düzenin gerektirdiği sosyal, siyasal ve iktisadi kurumların nasıl olması gerektiğini ortaya koyma çabası olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, diğer klasik iktisatçılarda olduğu gibi, Smith'in büyüme analizinde de deterministik bir yaklaşım söz konusudur. Azalan kâr oranlarına bağlı olarak, büyüme sürecinin tıkanacağı öngörüsü, Smith'in büyüme analizinin temel yapı taşlarından birini oluşturur (Kibritçioglu, 2002: 6). Bu öngörünün doğal sonucu, uzun dönemde ekonomilerin yakınsamasıdır. Bu bağlamda, kurumsal faktörler, teknoloji ve uygun koşullar, büyüme sürecinin “kaçınılmaz sonunu” engellemeyecek fakat geciktirebilecek faktörler olarak görülür. Smith, klasik büyüme kuramında kurumsal faktörlere vurgu yapmasına rağmen, onları analitik bir şekilde ele almamıştır. Smith sonrası büyüme kuramları içerisinde kaybolan kurumsal faktörler, (daha sonra da gösterileceği gibi) yakın zamanda yeniden, fakat bu defa analitik bir yolla ele alınmaya başlanmıştır.

1.1.1.1.2. Ricardo

Büyüme olgusunu bölüşüm modeli çerçevesinde açıklayan Ricardo, büyüme sürecinde kurumsal faktörlere Smith kadar önem vermemiştir. Ricardo, iktisadi büyüme sorunsalını, bir ekonomide üretilen toplam gelirin işçi, kapitalist ve toprak sahibi arasındaki dağılımı düzenleyen dinamik bir bölüşüm modeli çerçevesinde ele almıştır. İktisadi gelişmenin gelir dağılımı ile ilişkili olduğu düşüncesi Ricardo'nun iktisadi gelişme ile ilgilenmesine yol açmıştır.

Ricardo'nun rant analizi aynı zamanda bir büyüme analizidir. Nüfus artışı, zamanla, arazi üzerinde kullanılan sermaye–emek miktarının artmasına yol açar. Bu durum kâr haddinde bir düşüşe neden olur. Kapitalistlerin sermaye birikimi kâr haddine bağlı olduğundan, iktisadi büyüme, kâr haddinin azalması nedeniyle tıkanır (Tezel, 2003: 165). Bu anlamda, Ricardo ülkelerarası büyüme oranlarındaki farklılığı, doğal kaynakların sınırlı oluşunun ve kâr oranlarının eşitlenmesini

sınırlayan ülkelerarası sermayenin dolaşımındaki engellemelerin bir sonucu olarak görmüştür. Farklı ülkelerde farklı kâr oranları bulunması, ülkelerarası ticaretin karşılaştırmalı üstünlükler çerçevesinde şekillenmesine neden olacaktır. Ayrıca, farklı kaynak donanımları ve nüfus artışı da ülkelerin farklı oranlarda büyümesine neden olacaktır. Yeterli bir zaman dilimi içerisinde, her ülkede büyüme duraklar ve ülkelerarası yakınsama ortaya çıkar (Scandizzo, 1999: 510–511). Ricardo modelinin temel öngörüsü, diğer klasik iktisatçılarda olduğu gibi, azalan kâr oranlarına bağlı olarak büyümenin tıkanacağını söylemektedir. Bu tıkanmayı, ekonomi büyüdükçe, gelir bölüşümünün toprak sahipleri lehine ama kapitalistler aleyhine değişmesi ile ilişkilendirmektedir. Öte yandan, Ricardo sürekli teknolojik gelişmenin tıkanmayı geciktirici etkisinin olabileceğinin de farkındadır.

1.1.1.1.3. Malthus

Malthus'un, iktisadi büyüme literatüründeki önemi, iktisadi büyüme ve nüfus artış hızı arasındaki ilişkiyi ele alış biçiminden kaynaklanmaktadır. Azalan verimler yasası çerçevesinde geliştirdiği kuramı, “gıda maddeleri aritmetik bir hızla artarken, nüfus artışının engellenmediği sürece geometrik bir hızla artacağı”nı ifade etmektedir (Malthus, 1798: 3). Malthusgil modelde gelir düzeyi ile nüfus artışı arasındaki nedensellik ilişkisi iki yönlüdür. Yüksek gelir düzeyi erken evliliğe, doğum oranlarında artışa ve ölüm oranlarında düşüşe yol açarken; diğer taraftan yüksek nüfus oranları ise, azalan marjinal verimlilik sebebiyle, kişi başına düşen gelirin azalmasına neden olmaktadır. Ekonomik büyüme ve nüfus oranları arasındaki bu karşılıklı etkileşim dinamiği, gelir ve nüfusun belirlenmesi ile ilgili Malthusgil modelin merkezi noktasını oluşturmaktadır. Bu model uzun dönem dengesinde durağan bir nüfus öngörmektedir (Becker, Glaeser ve Murphy, 1999: 145). Diğer klasik iktisatçılar gibi, Malthus da özellikle tarım sektöründe, kâr oranlarının düşüş eğilimi içerisinde olacağına dair bir öngörüye sahiptir. Tarım sektöründe kâr oranlarının azalma eğilimi, toplam üretim içerisinde kârların payını azaltacak ve ekonomilerin durgunluğa sürüklenmesine neden olacaktır (Malthus, 1798: 176-7).

Dolayısıyla ülkeler arası yakınsama bu sürecin doğal sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

19.yy.'da ortaya çıkan gelişmelerle birlikte kişi başına düşen gelirden ortaya çıkan artış doğum oranlarında bir artış yaratmamış, aksine Malthusgil modelin öngörüsüyle bağdaşmayan bir düşüş yaşanmıştır. Kişi başına gelirdenki artış ve doğum oranlarındaki negatif ilişki nedenlerini Galor ve Moav (2001: 720) şu şekilde sıralamaktadır: a) gelişmiş ülkelerde çocuk kalitesindeki yüksek getiri, çocuk kalitesinin yerine çocuk sayısının ikame edilmesini azaltmaktadır, b) gelişmiş ekonomilerde kadınların ücretlerindeki görece artış çocuk edinmenin fırsat maliyetini arttırmaktadır, c) ülkelerin gelişmesi ile birlikte ailelerden çocuklara giden net transfer akımları artmaktadır, d) vasıfsız işgücü arasındaki yüksek doğum oranları vasıflı işgücünün getirisini arttırmakta ve çocuk sayısı yerine çocuk kalitesinin ikame edilmesini teşvik etmektedir. Bu nedenler, nüfusun nicelik olarak artışından çok niteliksel artışını ön plana çıkarmaktadır. Dolayısıyla niteliksel artışla birlikte beşeri sermaye birikimi, teknolojik gelişim ve gelir artışı ortaya çıkabilecektir. Bu nedenle, Malthus'un nüfus ve iktisadi büyüme arasında öngördüğü ilişki, teknolojik gelişim ve beşeri sermayeyi büyümenin temel kaynağı olarak gören içsel büyüme modelleri çerçevesinde çürütülmüştür (Van Den Berg, 2001: 270).

Malthus'un nüfus ve iktisadi büyüme arasında kurduğu karşılıklı ilişkinin, beşeri sermayenin önem kazandığı, teknolojilerin geliştiği günümüz toplumunda, geçerli olduğu söylenemez.

1.1.1.1.4. Sonuç ve Eleştiriler

Smith, Ricardo ve Malthus'un kuramsal yaklaşımları çerçevesinde ele alınan klasik büyüme kuram(lar)ının temel özelliklerinden biri, ekonomilerin mutlaka bir durgunluk sürecine gireceğini ve bunun sonucunda ekonomiler arası yakınsamanın kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıkacağını öngörmeleridir. Bu öngörü, kâr oranlarının azalan bir eğilime sahip olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Her ne kadar, 1970'li yıllarla birlikte büyümenin sınırları tartışması yeniden gündeme gelmiş olsa da klasik iktisatçıların bu öngörüsü gerçekleşmemiştir.

Klasik büyüme kuram(lar)ında, sermaye birikimi, büyüme ve kalkınmanın temel belirleyicisi olarak ele alınmıştır. Bununla birlikte, büyümenin kendiliğinden ortaya çıkan bir süreç olarak ele alınması, bu kuram(lar)a dayanarak bir büyüme politikası geliştirilmesini engellemiştir⁴. Newtongil doğa ve bilim paradigması etkisi altında olan klasik iktisatçılardan Smith, büyüme analizinde kurumsal faktörlere önem verse de, kârlı mübadele olanaklarının bulunduğu yerlerde piyasaların kendiliğinden ortaya çıkacağı öngörüsü ile kurumsal faktörlerin doğal düzenin gidişatını değiştirebilecek bir güce sahip olmadığını düşündüğünü göstermektedir. Ricardo'nun, teknolojik gelişimin, azalan kâr oranlarına bağlı olarak ortaya çıkacak tıkanmayı engellemeyeceği ve sadece erteleyebileceği düşüncesinden hareketle (Tezel, 2003: 167), klasik iktisatçıların büyüme analizlerinde iktisadi olmayan faktörleri dikkate aldığını, fakat onların doğal düzenin ortaya çıkaracağı “kaçınılmaz son”u engellemeyeceği kanısına sahip oldukları söylenebilir.

Klasik büyüme kuram(lar)ında, özellikle Smith ve Ricardo'da tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesinde herhangi bir sorunla karşılaşmayacağı, dolayısıyla tasarrufların kendiliğinden yatırıma dönüşeceği ileri sürülmektedir (Tezel, 2003: 131; Kazgan, 1991: 92). Daha sonra ortaya çıkan büyüme kuramlarını da etkileyen bu varsayım, mülkiyet haklarının tamamen korunduğu bir dünyada içerisinde doğru olabilecektir. Van Den Berg'e (2001: 414) göre, tasarruf ve yatırım, bugün ve gelecekte getirisi olabilecek zamanlar arası bir değişimi içerir. Dolayısıyla, mülkiyet haklarının korunmadığı, hatta gelecekte de korunacağına dair bir güvenin bulunmadığı durumlarda tasarruf ve yatırım arasında bir uyumsuzluğun ortaya çıkması mümkün olabilecektir.

Klasik iktisadi büyüme kuram(lar)ının önemi, büyüme olgusunu açıklamalarından çok, daha sonra ortaya çıkan kuramları etkilemelerinde yatmaktadır. Özellikle 18. ve 19. yy.'da ortaya çıkan (özellikle teknolojik alanda) gelişmeler klasik kuram çerçevesinde büyümenin açıklanamayacağını göstermiştir.

⁴ Bu konuda bkz. (Tezel, 2003: 15).

1.1.1.2. Keynesyen (Harrod-Domar) Büyüme Modeli⁵

Klasik iktiatçıların Newtongil bilim paradigması Harrod-Domar büyüme modelini de etkilemiştir. Özellikle kendiliğinden işleyen denge ve dengesizlik durumlarının araştırılmasında bu felsefi yaklaşımın izleri görülmektedir⁶.

Harrod-Domar modeli, Keynesyen unsurlardan yararlanılarak oluşturulmuş dinamik bir büyüme analizini içermektedir. Basitçe, Harrod-Domar büyüme modelinin kısa dönem Keynesyen yaklaşımını uzun döneme taşıdığı söylenebilir.

1.1.1.2.1. Temel Varsayımları ve Büyüme Modeli

Harro-Domar modelinde tasarruf gelirin sabit bir oranı şeklinde varsayılır ($S = sY$). Ayrıca modelde tasarruflardan bağımsız bir yatırım fonksiyonu ve yatırımcı davranışı öngörülmüştür. Tasarruflardan bağımsız yatırım fonksiyonu, ileride de görüleceği gibi, durağan durumda (*steady state*) kararsızlık sorununun ortaya çıkma nedenlerinden birini oluşturmaktadır⁷. Modelde, kapalı bir ekonomide gelir, tüketim ve tasarruf arasında bölüştürülür ($Y = C + S$). Harrod-Domar modelinin bir diğer varsayımı sermaye (K) hasıla (Y)oranı ile ilgilidir. Model sabit sermaye hasıla $\left(\frac{K}{Y}\right)$ oranı varsayımına dayanmaktadır. Girdiler arası ikameye olanak vermeyen bu varsayım, Harrod-Domar modelinin temel sonuçlarını etkilemektedir. Özellikle uzun dönem büyüme analizi açısından gerçekçi bir varsayım değildir (Tezel, 2003: 207). İleride de görüleceği gibi, Solow (1956), Harrod-Domar modelinin istikrarsız bir denge vermesinin temel nedeni olarak, girdiler arası ikameye olanak vermeyen varsayımını görmüş ve girdiler arası ikameye olanak verilmesi durumunda kararlı bir dengenin elde edilebileceğini göstermiştir. Harrod-Domar modelinin diğer varsayımlarını, işgücünün (n) dışsal ve sabit bir hızla büyüdüğü ve aşınmanın olmadığı varsayımı altında sermaye stokundaki değişimin

⁵ Aşağıda, bu model, Harrod'un (1939) orijinal çalışmasına ve Grabowski ve Shields (1996), Tezel (2003) ve Choi'nin (1983) çalışmalarına dayanılarak ele alınacaktır.

⁶ Bkz. Tezel (2003: 208)

⁷ Solow (1956), daha sonra, tek mal üretilen bir ekonomi varsayımıyla *ex ante* tasarruf ve yatırım arasında ortaya çıkabilecek bir uyumsuzluğu engellemiştir. Ancak, her iki modelde de, tasarruf ve yatırım arasındaki ilişkide, işlem maliyeti, mülkiyet hakları, istikrar v.b. faktörlerin önemli olabileceğinin dikkate alınmadığını şimdiden not etmemizde fayda vardır.

yatırıma eşit olduğu, şeklinde özetlemek mümkündür. Bu varsayımlar altında modelin verdiği büyüme denklemini şu şekilde yazılabilir.

$$v = \frac{s}{n} \quad \text{veya} \quad n = \frac{s}{v} = g \text{ sonucu elde edilir. Bu denklemde } n \text{ nüfus büyüme}$$

oranı, v sermaye hasıla oranı, s tasarruf oranını ve g reel hasıladaki büyümeyi göstermektedir.

1.1.1.2.2. Sonuç ve Eleştiriler

Dengeli büyüme için yukarıdaki ilişkinin ($g = s/v$) sağlanması gerekmektedir. Fakat bu denklemde yer alan değişkenler birbirinden bağımsızdır. Dolayısıyla, denge ancak tesadüfî bir şekilde sağlanabilir. Bu nedenle, Harrod-Domar modelinde, ekonominin bıçak sırtı (*knife edge*) bir dengeye sahip olduğu söylenir (Solow, 1956: 65; Sen, 1970: 10; Kregel 1980: 120; Scandizzo,1999: 514).

Harrod-Domar modelinde, tam istihdamda dengeli büyüme için, fiili büyüme hızının (G_A) denge için gerekli büyüme hızına (G_W), bunun da işgücü büyüme hızına (n) eşit olması gerekmektedir. Fakat bu durumda denge var olmasına rağmen istikrarsız bir büyüme ortaya çıkacaktır. $n = \frac{s}{v} = g$ tam istihdamı koruyan dengede istikrarlı büyüme için gerekli bir koşuldur, fakat yukarıda da ifade edildiği gibi, marjinal tasarruf eğilimi (s), sermaye hasıla oranı (v) ve nüfus büyüme oranı (n) bağımsız bir şekilde belirlenmektedir. Ayrıca, modelde $n = \frac{s}{v} = g$ eşitliğinin gerçekleşmesi garanti değildir. Bu nedenle sistem istikrarsızdır. Başka bir ifadeyle, denge durumunda ortaya çıkacak sapma sonucunda, ekonomiyi tekrar denge büyüme oranına geri götüreceği herhangi bir mekanizma bulunmamaktadır. Bu nedenle, Harrod-Domar modelinin kabul edilmesi, ekonomilerin depresyon içinde ve kararsız durumda büyüdüğünün kabul edilmesi anlamına gelir ki bu durum gelişmiş ülkelerde refah düzeyinde ortaya çıkan sürekli artışın bu model ile açıklanmasını olanaksız hale getirmektedir (Tezel, 2003: 209; Akyüz, 1977: 257). Bu anlamda model gelişmiş ekonomilerin büyüme ve kalkınma tarihleri üzerine yeterli bir açıklama getirmemektedir. Örneğin, Harrod'un (1949: v) ABD'nin "sürekli durgunluk

sorunundan muaf olamayacağı” öngörüsü, Kaldor’un (1961) ABD ekonomisi ile ilgili stilize olgusu ile çelişmektedir. Kaldor’a (1961) göre, “ABD’de yirminci yüzyıl boyunca kişi başına çıktıdaki büyüme oranı, pozitif ve zaman içinde hemen hemen sabittir. Yani ABD durağan, süreğen bir kişi başına gelir büyümesi göstermiştir” (Jones, 2001: 12).

Harrod Domar modelinin gelişmiş ülkelerdeki iktisadi büyüme olgusunu açıklayamaması sorununa iki farklı noktadan bakılabilir. Birincisi, Harrod-Domar modelinin bir büyüme modeli olarak tasarlanmadığı⁸ düşünülebilir. Bu durumu Domar’ın kendisi de ifade etmiştir. Domar (1957: 7) temel amacının, ampirik açıdan anlamlı uzun dönem büyüme olgusunu açıklamaktan çok, konjonktür hareketlerini (*trade cycles*) açıklamak olduğunu belirtmiştir. İkincisi, Harrod-Domar modeli, büyüme ile ilgili öngörülerinin bulunması ve daha sonraki büyüme literatürünü etkilemesi nedeniyle, bir büyüme modeli olarak değerlendirilebilmektedir. Bu yönüyle Harrod-Domar modeli, yukarıda da ifade edildiği üzere, gelişmiş ekonomilerin büyüme olgusunu açıklayamadığı gibi, sermaye-hasıla oranının sabitliği ve üretim faktörleri arasında ikameye olanak tanımayan varsayımlarıyla da gerçek hayatı yansıtmamaktadır. Bu noktadan hareketle, Solow’un (1956), üretim faktörleri arasında ikameye olanak tanıyan modeli ile, bıçak sırtı denge kavramının ortadan kalkmasını sağladığı, durağan bir büyüme dengesinin mümkün olabileceğini gösterdiği (Solow, 1956: 65) ve böylece Harrod Domar modelini gerçek hayatta var olan büyüme olgusunu açıklama noktasına yaklaştırdığı söylenebilir. Bütün bunların ötesinde, Harrod-Domar modelinin gerçek yaşamda var olan büyüme olgusunu açıklamadaki başarısızlığının, büyüme sürecinde, kurumsal faktörlerin rolünü dikkate almayan yapısından kaynaklandığı da düşünülmektedir.

Harrod-Domar modelinin, bir büyüme modeli olarak başarısızlığı sadece faktörler arasında ikameye olanak tanımaması ve sermaye-hasıla oranının sabit olarak ele almasından kaynaklanmaz. Bu model, fiziki sermaye birikimi üzerine yoğunlaşmış ve ekonomik büyümeyi fiziki sermaye birikimine bağlamıştır. Buna ek olarak, modelde, düşük gelir düzeyi, düşük tasarruf ve yatırım düzeyine ve bu yolla düşük sermaye birikimine yol açmaktadır. Bu sonucun ortaya çıkmasının temelinde,

⁸ Bu konuda bkz. Domar (1957: 7), Easterly (1997: 2), Tezel (2003:210)

yatırımların, hızlandıran prensibi çerçevesinde, tamamen gelir düzeyinden etkilendiği varsayımı yatmaktadır. Dolayısıyla, modele göre, az gelişmiş ülkeler (gelişmiş ülkelere kıyasla) bol işgücü ve düşük sermaye stokuna sahip oldukları için (daha) yavaş büyürler. Bunun nedeni, az gelişmiş ülkelerin daha hızlı büyümelerini sağlayacak kadar tasarruf etmelerini sağlayacak gelir düzeyine sahip olmamalarıdır (Harrod, 1939: 14). Bu noktada da Harrod-Domar modelinin yatırım düzeyini belirleyen ve iktisadi olmayan faktörleri dikkate almadığı da söylenebilir. Bunların başında mülkiyet hakları, yolsuzluk, istikrarsızlık v.b özellikleriyle kurumsal yapıyı oluşturan unsurlar gelmektedir. Kurumsal faktörlerden yatırım düzeyine doğru var olan pozitif ilişki çoğu ampirik çalışma tarafından da desteklenmektedir. Mauro (1995), Zhang (2005) yolsuzluk ile yatırım düzeyi arasındaki negatif ilişkiye vurgu yaparken; Svensson (1998), Levine ve Renelt (1992), Alesina ve Perotti (1996) mülkiyet haklarının korunması ile yatırım düzeyi arasında pozitif ilişkinin varlığına işaret etmektedirler. Yatırım düzeyi ile kurumsal faktörler arasındaki ilişkiyi test eden çalışmalar bunlarla sınırlı değildir. İkinci bölüm çerçevesinde bu konudaki çalışmalara ayrıntılı bir şekilde değinilecektir. Bu noktada, aslında yatırım düzeyinin pek çok kurumsal faktör tarafından etkilendiğini söylemekle yetinilecektir.

Harrod-Domar modeline yöneltilen eleştirilerin önemli bir bölümü, modelin gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki refah farkının nasıl kapatılacağını açıklamak konusundaki eksikliklere vurgu yapmaktadır. Bu eksiklik de, Harrod-Domar modelinde ülkelerarası yakınsamanın olmamasından ileri gelmektedir.

Harrod-Domar modeli ve bu modelin uzantılarında⁹, tasarruf oranı ve buna bağlı olarak sermaye birikimi modelin önemli değişkenleri olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla tasarruf oranı düşük olan ülkelerde sermaye birikimi başka kaynaklara dayandırılmak zorundadır. Söz konusu kaynaklar ya kredi ya da dış yardımdır. Bu anlamda büyüme için gerekli yatırım düzeyi ile mevcut kaynaklar arasındaki finansal açığı hesaplamaya çalışan ve bu açığın borçla kapatılmasını savunan finansal açık modelleri iki temel varsayıma dayanmaktadır: Kısa dönemde, büyüme ve yatırım arasında sabit doğrusal bir ilişkinin olduğunu ve alınan borçların bire bir yatırıma harcanacağını söyleyen varsayımlar (Easterly, 1999: 423). Fakat bu

⁹ Örneğin, ikili açık modeli (Chenery ve Strout 1966).

varsayımlar verilerle tutarlı sonuçlar vermemektedir. Rajan ve Subramanian (2005), dış borç ve iktisadi büyüme arasında negatif bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılırken; Easterly (2003a), Burnside ve Dollar (2000), Dalgard, Hansen ve Tarp (2003) sağlam kurum ve politikalara sahip olan, başka bir ifadeyle borcu verimli alanlara sevk edilmesini sağlayacak teşvik yapılarının bulunduğu, ülkelerde iktisadi büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşmaktadırlar. Buna rağmen, Harrod-Domar ve ikili açık modeli planlama ve yardım için kullanılabilir. Fakat bu modeller çerçevesinde, tasarruf, dış yardım ve yatırım artırılarak büyüme sağlanamamaktadır.

1.1.1.3. Neoklasik Büyüme Kuramı

Solow'un tek sektörlü iktisadi büyüme modeli, Harrod-Domar modelinden iki temel noktada farklılaşmıştır: Birincisi modelde üretim faktörleri arasında ikameye olanak tanınmış; ikincisi ise, sermaye ve işgücünün tam olarak istihdam edildiği varsayılmıştır. Solow sermaye/emek oranının zaman içerisinde değişebileceğini ve v 'nin intibak edeceğini ileri sürmüştür. Solow, modeli, sermaye-hasıla oranının (v) nasıl değişeceğini açıklamaya çalışmaktadır.

1.1.1.3.1. Temel Varsayımları ve Büyüme Modeli

Yukarıda da ifade edildiği gibi Solow (1956) modeli Harrod-Domar modelinin genel yapısını koruyarak, sermaye ve işgücü arasında ikameye olanak tanıması ve sermaye-hasıla oranının sabitliği varsayımını gevşetmiştir. Dolayısıyla, modeli, dünya ekonomileriyle ilgili gözlemlenen büyüme olgusuna biraz daha yaklaştırdığı söylenebilir. Bununla birlikte, Solow'un varsayımlarının ve öngörülerinin ne derecede gerçek hayattaki büyüme olgusuna uyduğu ve bunu açıklayabildiği tartışma konusudur. Bu konuya Solow modeli ile ilgili sonuç ve eleştiriler alt başlığı altında ayrıntılı olarak değinilecektir. Fakat öncelikle, Solow modelini ve temel varsayımlarını Solow (1956), Tezel (2003), Jones (2001), Romer (1996), ve Kibritçioğlu'nun (1998) çalışmaları çerçevesinde özetleyelim.

1) Üretim Fonksiyonu ile İlgili Varsayımlar:

Solow modelinde üretim fonksiyonunun ölçeğe göre sabit getirili olduğu varsayılır. Bunun anlamı tüm girdiler iki katına çıkarılırsa, çıktının da iki kat artacağıdır.

$$F(cK, cAL) = cF(K, AL) \quad c \geq 0, c \text{ sabit bir sayıyı göstermektedir.}$$

Ölçeğe göre sabit getiri iki varsayımın birleştirilmiş şekli olarak düşünülmüştür. İlk olarak, ekonominin yeterli bir büyüklüğe sahip olduğu kabul edilmiştir. İkinci olarak, sermaye, işgücü ve teknoloji dışındaki girdilerin görece önemsiz oluşu varsayılmıştır. Solow modelinde ise belli bir dönemde bütün ülkeler için aynı üretim fonksiyonunun geçerli olduğu varsayılmıştır (Kibritçioğlu, 1998: 8). Bu nokta, farklı ülkelerin farklı bir tarihsel geçmişe, teknolojik ve kurumsal gelişmişlik düzeyine sahip oldukları gerçeği ile bağdaşmamaktadır (Grossman ve Helpman, 1994: 26; Aron, 2000: 102). Bu anlamda da gerçek dünyayı yansıtan bir varsayım olmadığını düşünmek mümkündür.

Öte yandan, ölçeğe göre sabit getiri varsayımı üretim fonksiyonunun intensive formu ile çalışmamıza olanak tanır.

$$F\left(\frac{K}{AL}, 1\right) = \frac{1}{AL} F(K, AL)$$

$\frac{K}{AL}$, çalışan başına sermaye miktarını; $\frac{F(K, AL)}{AL} = \frac{Y}{AL}$, çalışan başına çıktı miktarını göstermektedir. $k = \frac{K}{AL}$ ve $y = \frac{Y}{AL}$ olarak tanımlandığında, $f(k) = F(k, 1)$ dolayısıyla (b)'yi $y = f(k)$ şeklinde yazılabilir. Bu eşitlik çalışan başına çıktının çalışan başına sermayenin bir fonksiyonu olduğunu göstermektedir.

Üretim fonksiyonunun intensive formunun aşağıdaki koşulları sağladığı varsayılır.

i)

$$f(0) = 0$$

$$f'(k) > 0$$

$$f''(k) < 0$$

ii) İnada Koşulları

$$\lim_{k \rightarrow 0} f'(k) = \infty$$

$$\lim_{k \rightarrow 0} f''(k) = \infty$$

Modelin temel sonucu için gerekli olan bu varsayım sermaye stokunun düşük olduğu yerde sermayenin marjinal ürününün yüksek, sermaye stokunun yüksek olduğu durumda ise sermayenin marjinal ürününün düşük olacağını ifade etmektedir.

2) İşgücü ve Teknolojinin Artış Hızı:

Solow modelinde işgücü ve teknoloji dışsal ve sabit bir hızla artmaktadır.

$$\dot{L}_t = nL_t$$

$\dot{A} = \psi A_t$, n ve ψ sırasıyla nüfus ve teknolojinin artış hızını göstermektedir.

3) Sermaye Birikimi Denklemi:

Sermaye stokunun zaman içerisindeki değişimini gösteren denklem şu şekilde tanımlanmıştır ($\dot{K} = sY_t - \delta K$). Ayrıca, sermaye birikiminin kaynağını oluşturan tasarruflar gelirin sabit bir oranı olarak alınmıştır ($S = sY_t$).

4) Tek malın bulunduğu varsayımı:

Solow (1956) modeli tek malın bulunduğu bir ekonomi varsayımıdır. Bu varsayım, Harrod-Domar modelinden farklı olarak, Solow'un tasarruflardan bağımsız bir yatırım fonksiyonu ve yatırımcı davranışı varsaymadığını göstermektedir. Böylece, Solow, bu varsayımla, tasarruf ve yatırım arasında ortaya çıkabilecek bir dengesizliği önlemiş olmaktadır¹⁰.

Büyüme Modeli

Yukarıdaki varsayımları sağlayan üretim fonksiyonu şu şekilde tanımlamak mümkündür. $Y_t = F(K_t, A_t L_t)$

Y_t t dönemindeki toplam çıktıyı gösterirken, üretim girdisi olarak kullanılan K_t sermayeyi, A_t teknolojik etkinliği ve son olarak L_t işgücünü göstermektedir. Solow

¹⁰ Bkz. Tezel (2003: 214) ve Akyüz (1977: 408).

modelinde, geçerli olan varsayımlar ve üretim fonksiyonu çerçevesinde, sermaye stokunun zaman içerisindeki değişimini gösteren denklem şu şekilde yazılabilir.

$\dot{k} = sf(k(t)) - (\delta + n + \psi)k(t)$ denklemi, Solow'un temel denklemdir. $sf(k)$ ekonomideki fiili yatırımları gösterirken; $(\delta k_t + nk_t + \psi k_t)$ sermaye miktarı, kişi başına sermaye stokunu (k) mevcut düzeyinde korumak için yapılması gereken yatırım düzeyini göstermektedir. Kişi başına sermaye stokunun (k) düşüşünü engellemek için yatırım yapılması gerekliliği iki nedenden kaynaklanmaktadır: Birincisi, sermayenin aşınması; ikincisi, etkin işgücü düzeyindeki artıştır.

Etkin işgücü başına gerçekleşen yatırım düzeyi, gerekli olan yatırım düzeyini aşarsa kişi başına sermaye stoku (k) artacak, onun altında kalırsa kişi başına sermaye stoku (k) düşecektir. Etkin işgücü başına gerçekleşen yatırım düzeyi ile gerekli olan yatırım düzeyi birbirine eşit ise kişi başına sermaye stokunu (k) sabit kalacaktır.

1.1.1.3.2. Sonuç ve Eleştiriler

Solow modeli; kişi başına düşen gelir farklılıklarını açıklamak için yatırım oranlarındaki farklılıklara, nüfus artış hızına ve teknolojiye dışsal farklılıklara başvurmuştur. Neden biz daha zenginiz de diğerleri daha yoksul? Solow modeline göre bunun nedeni "bizim" daha çok yatırım yapmamız, daha az nüfus artış hızına sahip olmamız; bu ikisinin birlikte işçi başına daha çok sermaye birikimi yapmamıza olanak sağlaması ve bundan dolayı da işgücü verimliliğinin artmasıdır (Jones, 2001: 40).

Solow modelinden elde edilen temel öngörüler şu şekilde sıralamak mümkündür (Mankiw, 1995: 227):

1) Uzun dönemde ekonomi başlangıç koşullarından bağımsız bir şekilde durağan durum dengesine yaklaşır.

2) Durağan durum, gelir düzeyi, tasarruf ve nüfus artış oranlarına bağlıdır. Yüksek tasarruf oranı, yüksek kişi başına durağan durum gelir düzeyine yol açarken; yüksek nüfus artış oranı, düşük kişi başına denge gelir düzeyine yol açar.

3) Durağan durumda, kişi başına düşen gelirin büyüme oranı tasarruf ve nüfus artış oranlarından bağımsız bir şekilde sadece teknolojik gelişim oranı tarafından belirlenir.

4) Durağan durumda, sermaye hasıla oranı sabittir. Başka bir ifadeyle, gelir ve sermaye stoku aynı oranda büyür.

5) Durağan durumda, işgücünün marjinal ürünü teknolojik gelişme oranında büyürken, sermayenin marjinal ürünü sabittir.

Solow modelinin birinci öngörüsü ampirik çalışmalar çerçevesinde desteklenmezken¹¹; ikinci öngörüsü, ampirik çalışmalarda¹² tutarlı sonuçlar vermektedir. En azından yüksek yatırım ve düşük nüfus artış hızına sahip ülkeler daha zengin iken; düşük yatırım ve yüksek büyüme hızına sahip olan ülkeler daha fakir olma eğilimi taşımaktadır. Öte yandan, üçüncü öngörü de ampirik çalışmalar¹³ çerçevesinde desteklenmemektedir. Ampirik çalışmalarda elde edilen tasarruf ve büyüme oranı arasındaki yüksek korelasyon Solow modelinin öngörüsü ile çelişmektedir. Son olarak, dördüncü ve beşinci öngörülere dair, A.B.D ekonomisi için yapılan ampirik çalışmalarda tutarlı sonuçlar elde edilmiştir (Mankiw, 1995: 277-278).

Solow modeli, klasik büyüme modelini hatırlatırcasına, ekonomilerin sürekli değil, belli bir süre büyüebileceklerini öngörmüştür. Durağan durum değerlerinin altında bir sermaye stoku ile başlayan bir ekonomide geçiş sürecinde k ve y büyümektedir. Fakat ekonomi durağan duruma yaklaştıkça büyüme yavaşlar ve sonunda durur. Bu sorunun aşılabilmesine ve ekonomilerin durağan durumda büyümelerine olanak sağlayacak tek şey, modele dışsal olarak teknolojik gelişmenin katılmasıdır. Neoklasik modelde ve Harrod-Domar modelinde, teknoloji maliyetsiz elde edilmesine ve hemen herkese açık olmasına rağmen, ekonomiler arası zenginlik farklılıkları ve zengin ülkeler ile fakir ülkeler arasındaki uçurumun neden kapanmadığı açıklanamamaktadır (North, 1999: 173). Mankiw (1995), zengin ve fakir ülkelerin tasarruf ve nüfus artış oranlarını dikkate alarak yaptığı hesaplamada,

¹¹ Ampirik çalışma için bkz. Levine ve Renelt (1992), Mankiw, Romer ve Weil (1992) ve Barro (1991).

¹² Ampirik çalışma için bkz. Mankiw, Romer ve Weil (1992).

¹³ Bkz. Mankiw (1995)

Solow modelinin, zengin ülkelerin fakir ülkelere göre iki kat daha yüksek kişi başına gelir düzeyine sahip olacağını öngördüğünü fakat bu oranın on kat olduğunu ileri sürmüştür. Bu durum, daha önce de ifade edildiği gibi, ülkelerin aynı üretim teknolojisine sahip olduğu varsayımının sorgulanmasını gerektirmektedir. Zira fakir ülkeler sadece düşük tasarruf düzeyine ve yüksek nüfus artışına sahip değildir. Bununla birlikte, bu ülkelerde zayıf bir üretim teknolojisi de söz konusudur (Mankiw, 1995: 283). Bu nedenle, Solow modelinin, ülkelerarası teknolojik farklılık düzeyini ve bu farklılık düzeyine yol açan kurumsal teşvik yapısını dikkate almaması nedeniyle, ülkelerarası zenginlik farklılıklarını açıklayamadığı söylenebilir. Bunun sonucunda modelin öngördüğü tek ve kararlı denge noktası, gerçek dünyadaki bir durumu yansıtmamaktadır.

Genel anlamda büyüme modellerinde, özel anlamda Solow modelinde, dengenin var olduğu ve bu dengenin tek olduğu kabul edilir. Ama gerçek dünyada tek denge noktası yoktur. Hatta benzer teknolojik ve çevre kısıtına sahip olan ülkelerin, farklı kültürel miras, politik ve sosyal tarihleri nedeniyle, farklı büyüme ve gelişme patikalarına sahip olacağı ve farklı denge noktalarına doğru evrileceği öngörülür (Greif, 2006: 300–1, 353). Bu anlamda da ekonomiler Pareto optimum olmayan denge noktalarına takılabilir ve bu denge noktalarına doğru evrilebilirler. Çoklu denge yaklaşımı çerçevesinde, zengin ve fakir ülkeler arasındaki gelir açığını açıklamaya çalışan ampirik çalışmalar da bu argümanı desteklemektedir¹⁴. Bu çalışmalarda, genel olarak, elde edilen temel bulgu farklı kurum ve kurumsal yapılara sahip ülkelerin farklı denge gelir düzeylerine sahip olabileceğidir. Dolayısıyla ülke ekonomilerinin ampirik çalışmalarla desteklenen ve farklı denge noktalarına sahip olabileceği gerçeği, bize kurumların büyüme sürecinde önemini ve analize neden dahil edilmesi gerektiğini göstermektedir.

Öte yandan, Solow modelinde elde edilen tek ve durağan denge, üretim fonksiyonunun “uyumlu” (*well behaved*) olmasının bir sonucudur. Başka bir ifadeyle, ölçeğe göre sabit getiri ve Inada koşullarını sağlayan üretim fonksiyonları benzer bir sonuç verirler (Barro ve Sala-i Martin, 2003: 29). Bu temel varsayım çerçevesinde, Neoklasik model, sermayenin bol ve marjinal getirisinin düşük olduğu

¹⁴ Ampirik çalışma için bkz. Graham ve Temple (2006); Dabla-Norris ve Freeman (2004).

zengin ülkelerden; sermayenin kıt ve marjinal getirisinin yüksek olduğu görece fakir ülkelere doğru bir sermaye akışının ortaya çıkacağını öngörmüştür. Böylece, uzun dönemde, ülkeler arası kişi başına düşen gelir farklılıklarının kapanacağını ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin koşullu yakınsama¹⁵ (*conditional convergence*) göstereceği hipotezine dayalı olarak, fakir ülkelerin zengin ülkeler düzeyine taşıyacak yakalama sürecinin (*catching up process*) ortaya çıkaracağı düşünülmüştür (Kibritçioğlu, 1998: 11; Easterly ve Wetzel, 1989: 3–4; Mankiw, 1995: 284). Koşullu yakınsama öngörüsü ampirik çalışmalarda desteklenmesine¹⁶ rağmen, bu, Solow modelinin ülkelerarası gelir farklılıklarını açıklayabileceği anlamına gelmemektedir. Çünkü büyüme literatürü, yakınsama sorununda, Solow modelinin analizinde ihmal ettiği, kurumsal faktörlerin önemine işaret etmektedir. Bu nedenle, koşullu yakınsamanın benzer kurumsal koşullara sahip ülke grupları içerisinde ortaya çıkacağı öngörüsünün (Barro, 1991: 22-23) gerçek dünya ekonomilerini daha doğru yansıttığı söylenebilir. Dolayısıyla, benzer ticari politikalara sahip ve mülkiyet haklarının korunduğu (Sachs ve Warner, 1995; Barro ve Sala-i Martin, 2003), sermaye hareketlerinin önündeki kurumsal engellerin kaldırıldığı (Razin ve Wa Yuen, 1998; Alfaro, Kalemli ve Volosovych, 2005); benzer beşeri sermaye birikimi ve sermaye piyasalarına sahip ülkeler arasında ancak “bu koşulla” bir yakınsama (Lucas, 1990) görülmektedir. Bu nedenle, sermaye dolaşımını etkileyen kurumların, mülkiyet haklarının korunması, işlem ve bilgi maliyeti, finansal kurumların evrimi ve gelişmişlik düzeyi konusunda sunduğu teşvik yapısının ön plana çıkarılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak, denebilir ki, Solow (1956) modeli, teknolojik gelişimin dışsal, ülkelerin aynı teknolojik yapıya sahip olduğunu ve Inada koşullarının geçerliliğini söyleyen varsayımları ve kurumsal müşşevikleri dikkate almayan yapısı nedeniyle gerçek dünyada ortaya çıkan büyüme ve gelir farklılıklarını yansıtmamaktadır. Zira, yukarıda da ifade edildiği gibi, ülkelerin farklı teknolojik yapısının, farklı denge noktalarının varlığının ve ülkelerarası gelir farklılıklarının azalması yerine artışının

¹⁵ Solow modeli mutlak yakınsama (*absolute convergence*) öngörmemiştir. Ülke ekonomileri farklı durağan durum düzeylerine sahip ise fakir olan ülke fakir olarak kalacak, öte yandan zengin ülke zengin olarak kalacaktır. Fakat aynı durağan durum düzeyine sahip ve sadece başlangıç koşulları açısından farklılıklar gösteriyor ise bu durumda model koşullu bir yakınsama öngörmektedir (Mankiw, 1995: 284).

¹⁶ Bkz. Mankiw (1995: 285).

söz konusu olduğu bir dünyada, Solow modelinin öngörülerinin büyüme olgusunu açıklamada yetersiz kaldığı söylenebilir. Dolayısıyla, Solow modelinin ihmal ettiği ve teknoloji, yatırım, tasarruf, sermaye birikimi v.b. değişkenleri belirleyen kurumsal teşvik yapısının iktisadi büyüme sürecinde dikkate alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

1.1.1.4. İçsel Büyüme Modelleri

Neoklasik büyüme modelinde durağan durumda büyümeyi sağlayan temel faktör, modele dışsal olarak katılan teknolojik gelişmedir. Teknoloji, büyümeyi belirleyen temel faktör olmasına rağmen, model içerisinde açıklanamamaktadır. 1980’li yılların ortalarına doğru, büyüme literatüründe, bir yandan teknolojiyi içselleştirmeden sürekli bir büyümenin sağlanabileceğini gösteren modeller (Rebello, 1991); öte yandan ise içsel teknolojik gelişmeye dayalı, Lucas (1988), Arrow (1962) ve Schumpeter’ci v.b. büyüme modelleri ortaya çıkmıştır. Rebello (1991) modelinde, teknolojiyi içselleştirmeden ve azalan marjinal verimler varsayımını değiştirerek, Solow modelinde ortaya çıkan sonucun aksine, sürekli bir büyümenin gerçekleştirilebileceğini ileri sürmüştür. Ayrıca, birinci nesil içsel büyüme modelleri içerisinde Lucas (1988), iktisadi büyümeyi, beşeri sermaye ve eğitim düzeyini temel olarak açıklamaya çalışırken; Arrow (1962) büyümeyi, tam rekabet varsayımı altında, fiziki sermaye yatırımlarının yarattığı dışsallıklar sayesinde ortaya çıkan “yaparak öğrenmenin” bir sonucu olarak görmektedir.

Schumpeter’ci AR-GE modelleri, başka bir ifadeyle ikinci nesil büyüme modelleri, aksak rekabet varsayımı ve Schumpeter’in “yaratıcı yıkıcılık” (*creative destruction*) düşüncesi temelinde iktisadi büyüme olgusunu ele almışlardır. Birinci grup Schumpeter’ci AR-GE modeli, Romer (1990), Grossman ve Helpman (1991), Aghion ve Howitt’in (1992) çalışmalarına dayanmaktadır. Bu modelde, AR-GE sektöründe faaliyette bulunan beşeri sermayenin yarattığı ölçek etkisi ile iktisadi büyüme olgusu ilişkilendirilmektedir. İkinci olarak, Jones (1995) ölçek etkisinin, ampirik çalışmalar çerçevesinde desteklenmediğini, AR-GE faaliyetlerinde bulunan beşeri sermayenin ölçek etkisi yaratmayabileceğini ileri sürerek, azalan getiri varsayımına dayanan bir model geliştirmiştir. Üçüncü olarak, Schumpeter’ci AR-GE

modelleri içinde, iktisadi büyüme olgusunu, nüfus ve teknoloji temelinde açıklamaya çalışan Kremer (1993) ve Galor ve Weil'in (1999) v.b çalışmalarına dayanan model yer almaktadır ve bu literatür kolu henüz canlılığını sürdürmektedir.

İçsel büyüme modellerini ele almadan önce, iktisadi büyüme olgusunun bu modeller çerçevesinde açıklanamamasının, teknolojik gelişimin ve iktisadi büyümenin teşvik yapısını oluşturan kurumları dikkate alan yaklaşımın ön plana çıkmasından kaynaklandığını belirtmek gerekmektedir.

1.1.1.4.1. Teknolojiyi İçselleştirmeyen Modeller

Teknolojiyi içselleştirmeyen büyüme modeli, Rebello (1990) ve Jones ve Manuelli'nin (1990) çalışmalarına dayanmaktadır. Söz konusu çalışmalarda, teknoloji, Solow modelinde olduğu gibi, dışsal olarak ele alınmakta, azalmayan (veya sabit) marjinal üretkenlik varsayımı ile büyüme içselleştirilmektedir.

1.1.1.4.1.1. Basit AK Modeli

Rebello (1991), Solow modelinin ölçeğe göre sabit getiri varsayımını değiştirmeden, sadece azalan marjinal üretkenlik varsayımı yerine sabit marjinal üretkenlik varsayımında bulunarak, içsel büyüme sürecinin elde edilebileceğini göstermiştir (Rebello, 1991: 519; Kibritçioğlu, 1998: 15).

Ölçeğe göre sabit getiri, sabit marjinal üretkenlik ve basitleştirme amacıyla tasarruf oranı (s) ve aşınmanın sabit olarak varsayıldığı modelde, büyüme için elde edilen temel denklem şu şekilde gösterilebilir:

$$\frac{\dot{Y}}{Y} = sA - \delta = g ,$$

Bu denklemde Y üretimi, s tasarruf oranını, A teknolojiyi, δ aşınma oranını ve g büyümeyi göstermektedir. Rebello modelinde, büyüme, tasarruf oranı (s), teknoloji düzeyi (A) ve aşınma oranının (δ) bir fonksiyonu olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu değişkenleri etkileyen hükümet politikaları iktisadi büyümenin temel belirleyicileri olarak ortaya çıkmaktadır. Solow büyüme

modelinde, tasarrufların ekonominin durağan durum dengesine ulaşmaya kadar artabileceği; durağan durum dengesinde ise büyümenin tasarruflardan bağımsız olduğu öngörülmüştü. Buna karşılık, basit AK modelinde, tasarruflar büyümeyi sürekli etkilemektedir. Bu anlamda, ülkelerarası tasarruf oranlarında ortaya çıkan farklılık, sürekli bir şekilde, ülkelerarası gelir düzeylerinin farklılaşmasına yol açmaktadır (Mankiw, 1995: 297). Dolayısıyla, teknolojiyi ve tasarrufların yatırıma dönüşmesini etkileyen unsurların saptanması önem kazanmaktadır. Bu noktadan hareketle, ampirik büyüme literatürü¹⁷, gerek teknoloji, gerekse tasarrufları etkileyen mülkiyet hakları, hükümet politikaları, siyasi istikrar v.b. kurumsal faktörlerin büyüme sürecinde analize dahil edilmesi gerekliliğine işaret etmektedir. Bu çerçevede, Rebello modelinin temel eksikliği, sunduğu teşvik yapısıyla hükümet politikalarını da belirleyebilen kurumları ihmal etmesidir¹⁸.

1.1.1.4.2. Teknolojiyi İçselleştiren Modeller

Teknolojiyi içselleştiren büyüme modelleri içinde, Lucas'ın (1988) beşeri sermaye modeli, üretim veya fiziki sermaye yatırımlarından kaynaklanan dışsallıklara dayalı tam rekabet modelleri (Arrow, 1962) ve Schumpeter'ci AR-GE modelleri bulunmaktadır. Teknolojik gelişim, Lucas ve Schumpeter'ci AR-GE modellerinde, kâr maksimizasyonu güden iktisadi ajanların kasıtlı yatırım faaliyetleri sonucunda ortaya çıkarken; tam rekabet modellerinde maliyetsiz üretilen bir yan ürün olarak ele alınmaktadır.

1.1.1.4.2.1. Lucas Beşeri Sermaye Modeli

Lucas (1988) modeli, Uzawa'nın (1965) beşeri sermaye modeline dayanmaktadır. Lucas (1988), bireylerin beşeri sermaye birikimi için ayırdıkları süreyi temel alarak, büyümenin en önemli belirleyicilerinin beşeri sermaye ve dışsallıklar olduğunu savunmuştur. Modelde beşeri sermayenin bireyin kendi

¹⁷ Bkz. Svensson (1998), Alesina ve Rodrik (1994), Alesina ve Perotti (1995) ve Barro (1991).

¹⁸ Sonuç ve Eleştiri alt bölümünde kurumların hükümet politikalarını nasıl etkilediği konusuna değinilecektir.

üretimini arttırmasına içsel etki; insanlar arası etkileşim sonucunda ortaya çıkan sermayeye dışsal etki denilmektedir (Lucas, 1988: 18).

Lucas içsel büyüme modelinden elde edilen ve beşeri sermayenin zaman içerisindeki değişimini gösteren denklem şu şekilde yazılabilir:

$$\dot{h} = h \mathcal{G}(1-u) \text{ veya } \frac{\dot{h}}{h} = v = \mathcal{G}(1-u)$$

Bu denklemde, h kişi başına beşeri sermayeyi, u çalışma zamanını, $1-u$ beşeri sermaye birikimine ayrılan zamanı, v beşeri sermaye büyüme hızı ve \mathcal{G} öğrenme katsayısını göstermektedir. Lucas'ın dışsallıkları da kapsayan modelinden elde edilen büyüme denklemi şu şekilde yazılabilir:

$$g = \frac{\mathcal{G}(1-u)(1-\beta + \gamma)}{(1-\beta)}$$

Bu denklemde, g büyümeyi, γ dışsal etkiyi göstermektedir. Lucas modelinde iktisadi büyümenin temel belirleyicileri, beşeri sermaye büyüme hızı (v) ve dışsallıklar (γ) olarak ortaya çıkmaktadır.

Lucas modelinin beşeri sermaye birikim denkleminde yer alan ve uzun dönem iktisadi büyümeyi etkileyen çalışma zamanı (u) veya beşeri sermaye birikimine ayrılan zaman ($1-u$) hükümet politikalarından etkilenen bir değişkendir (Steger, 2006: 3). Bununla birlikte, 1.1.1.5.3. alt bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınacak olan hükümet politikalarının politik kurumlar tarafından belirlenmesi olgusunun bu modelde dikkate alınmadığı şimdiden söylenebilir.

1.1.1.4.2.2. Tam Rekabet Modelleri

AK tipi modeller olarak da bilinen tam rekabet modellerinde, daha önce de ifade edildiği gibi, teknoloji, maliyetsiz kendiliğinden ortaya çıkan bir yan ürün olarak ele alınır.

Burada, Arrow'un (1962) yaparak öğrenme modeli üzerinde durulacaktır. Arrow modelinde teknolojik gelişim fiziki sermaye yatırımlarından kaynaklanan bir "yaparak öğrenme" (*learning by doing*) sürecine dayalı olarak ortaya çıkar. Modelde,

“yaparak öğrenme”, üretim sürecinde belli bir teknolojinin uygulanmasındaki deneyimin zamanla etkinlik artışına yol açtığı durumu ifade edecek şekilde tanımlanmaktadır (Arrow, 1962: 155-156). Arrow modelinde, teknolojik gelişimin rekabetçi bir özelliğe sahip olmaması nedeniyle, bireysel düzeyde yapılan buluşlar (*invention*), ekonominin tümüne yayılır (*spill over*); dolayısıyla sadece yatırım yapan birey veya firmanın verimliliğini değil, bütün ekonominin verimliliğini artırır. Bu nedenle, herhangi bir firmanın verimliliği bütün ekonomideki yatırımların bir fonksiyonu olarak ortaya çıkmaktadır. Arrow, artan getiriye yatırım ve üretim artışına bağlı olarak ortaya çıkan buluşlara bağlamaktadır. Ayrıca artan getiri firmalar açısından dışsaldır; çünkü buluşlar kamusal bir niteliğe sahiptir (Arrow, 1962: 157).

Arrow (1962: 172), modelinde, yaparak öğrenme sürecinin yaratacağı verimlilik artışını dikkate almıştır. Bununla birlikte bireylerin öğrenme sürecini daha hızlı hale getirecek kurumların, eğitim ve araştırmaların modele dâhil edilmesinin önemini de vurgulamıştır. Fakat Arrow (1962) kendi modelinde bu değişkenleri, verimlilik artışında önemini vurgulamasına rağmen, hesaba katmamıştır.

1.1.1.4.2.3. Schumpeter’ci AR-GE Modelleri

Schumpeter’ci AR-GE modellerinin birinci özelliği, yukarıda da ifade edildiği gibi, Schumpeter’in (1942) “yaratıcı yıkıcılık” (*creative destruction*) kavramına dayanmalarıdır. Schumpeter (1942: 82) kapitalist sistem içerisinde “eski” olanın yıkılması ve yerini “yeni” olanın almasına dayalı evrimci bir sürecin yaşandığını ileri sürerek; kapitalizmin önemli bir özelliği yansıtan bu süreci “yaratıcı yıkıcılık” kavramı ile ifade etmiştir.

Schumpeter’ci AR-GE modellerinin ikinci özelliği, yenilikleri, istenmeden (örneğin, yatırım ve üretimle birlikte) bir yan-ürün (*by product*) olarak ortaya çıkan dışsallıklar olarak kabul etmemeleridir. Dolayısıyla, yenilikler, girişimcilerin bilinçli iradesi sonucunda ve belli bir maliyete katlanılarak, gelecekte kâr elde edileceği beklentisiyle ortaya çıkarılır. Böylelikle, teknolojik ilerleme sürecinin kendisi gerçek anlamda içselleştirilmiş; başka bir deyişle, tam rekabet modellerinde olduğu gibi, teknolojik gelişme dışsallıklar yoluyla “içselleştirilirken” bu kez de “teknoloji kara kutusunun içine yeni bir kara kutu” koyulmamış olur.

Son olarak, Schumpeter’ci AR-GE modelleri, bu tür bir kârın ancak aksak rekabet piyasalarında elde edilebileceğini varsayarak, bu özelliğiyle neoklasik çizgiden ve tam rekabet şartlarından uzaklaşır. Dolayısıyla fiyat rekabeti yerine teknoloji rekabeti ön plana çıkarılır.

1.1.1.4.2.3.1. Romer AR-GE Modeli

AR-GE’ye dayalı içsel büyüme modellerinde, büyümenin itici gücü, teknolojik gelişim AR-GE faaliyetlerince sağlanmaktadır. AR-GE tipi içsel büyüme modellerinden başlıcaları Romer (1990), Grossman ve Helpman (1991), Aghion ve Howitt’in (1992) çalışmalarıdır. Bu çalışmaların tümünde, uzun dönemli büyümenin sürekliliği AR-GE faaliyetlerince belirlenmektedir. Burada, tipik bir AR-GE modeli olan Romer (1990) modeli ele alınacaktır. Romer modelinde teknolojinin rekabete konu olmayan ve belli bir dereceye kadar dışlanabilen bir niteliğe sahip olduğu varsayılır. Bu anlamda teknoloji üretmek için belli bir sabit maliyet gerekmektedir ve üretildikten sonra marjinal maliyeti sıfıra eşit olmaktadır. Teknoloji bu özelliklere sahip iken, üretilebilmesi belli bir kârın elde edilmesine bağlıdır. Dolayısıyla, teknoloji üretimi aksak rekabet piyasalarında yapılmalıdır. Çünkü firmalara marjinal maliyetleri üzerinde fiyat belirleme olanağı verilmemesi durumunda, teknolojik yeniliğin firmalara getirisi olmayacaktır.

$$Y = K^\alpha (AL_Y)^{1-\alpha}$$

Y üretimi, K sermaye stokunu, L_Y işgücünü ve A yaratıcı fikirler stokunu göstermektedir. Üretim fonksiyonunu, K ve L_Y ’ye göre sabit getirili, fakat *yaratıcı fikirler stokunu* (A) üretimin bir girdisi olarak aldığımızda, artan getirili bir üretim fonksiyonu haline gelecektir. Başka bir ifadeyle, girdileri iki katına çıkardığımızda, üretim iki kattan fazla artacaktır. Ölçeğe göre artan getiri, yukarıda da ifade edildiği gibi, teknolojinin rekabetçi olmayan özelliğinden kaynaklanmaktadır.

$$\dot{K} = s_K Y - \delta K$$

Sermaye birikimini gösteren denklemdir. Öte yandan işgücü dışsal ve sabit bir oranda büyümektedir.

$$\frac{\dot{L}}{L} = n$$

İşgücü, yaratıcı fikirler üreten ve üretimde bulunan işgücü olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır: $L = L_A + L_Y$.

Yaratıcı fikirler stokunun zaman içerisindeki değişimini gösteren bu denklemde

$$\dot{A} = \rho L_A A$$

L_A yaratıcı fikir üretme işi ile uğraşan kişi sayısını gösterirken, ρ her bir araştırmacının üretkenliğini gösteren bir parametredir. A ise yaratıcı fikirler stokunu göstermektedir. Romer'in temel denklemini oluşturan bu eşitlik, bilgi birikimindeki artışın araştırmacının üretkenliği ve araştırmacı sayısının bir fonksiyonu olduğunu göstermektedir. Ekonomideki araştırmacı sayısı L_A ve bilgi arttıkça, ekonominin büyüme hızı artacaktır. Fakat bu noktada Jones'un (1995) temel bir eleştirisi bulunmaktadır.

1.1.1.4.2.3.2. Jones'un Eleştirisi: Ölçek Etkisi

Jones (1995), Romer'in (1990) modelinde gerçeklere uymayan bir ölçek etkisinin olduğunu ileri sürmüştür. Jones'un kurduğu modelde ise, teknolojiyi içselleştirmesine rağmen, büyümeyi dışsallaştırdığı için model "yarı içsel" (*semi-endogenous*) büyüme modeli olarak ortaya çıkmıştır.

Öte yandan, Jones (1995), Romer'in (1990) ekonomideki araştırmacı sayısı ve bilgi arttıkça büyüme hızı artacaktır şeklindeki sonucunun ampirik çalışmalarda desteklenmediğini söyleyerek, son kırk yıl içerisinde, gelişmiş ülkelerde, AR-GE sektöründe faaliyette bulunan araştırmacı sayısının (nüfus artışı ve AR-GE faaliyetlerindeki yoğunluk nedeniyle) yüksek bir düzeyde artmasına rağmen büyüme oranlarının sabit kaldığını, hatta ortalama olarak azalma eğilimi taşıdığını ileri sürmüştür (Jones, 1995: 760). Ayrıca, teknoloji üretiminde duplikasyon olduğunu, L_A artsa bile araştırma miktarının aynı oranda artmayacağını, dolayısıyla azalan getirinin var olduğunu söylemiştir. Bu çerçevede, Romer'in temel

denklemindeki katsayıları değiştirerek teknoloji üretimini şu denklem çerçevesinde açıklamıştır:

$$\dot{A} = \rho L_A^\lambda A^\phi$$

$\phi > 0$ bilgi stokundaki artışı, araştırmaların üretkenliğini arttırdığı durumu gösterirken; $\phi < 0$ bilgi stokundaki artışın, araştırmaların üretkenliğini düşürdüğü durumu göstermektedir. Son olarak, $\phi = 0$ ise bilgi stokunun çalışmaların üretkenliğini etkilemediği durumu göstermektedir. Öte yandan, üretim fonksiyonunda yeni yaratıcı fikirleri ifade etmek için L_A yerine L_A^λ kullanılmaktadır. $\lambda < 1$ için bireysel çalışmaların yarattığı fikirler, ekonomi için yeni olmayabilir. Başka bir ifadeyle, araştırmacıların bilinen bir şey üzerine zaman harcadıkları durumu ifade etmektedir. $\lambda > 1$ durumu ise, araştırmacıların ekonomide daha önce bilinmeyen, yeni yaratıcı fikirler için zaman harcadıklarını göstermektedir.

Romer (1990) ve Jones (1995) modelleri arasındaki bu farklılık, farklı AR-GE politikalarını ima etmektedir. Romer modelinde AR-GE faaliyetlerinin sübvansiyonu uzun dönem büyüme oranını arttırırken; Jones modelinde bu politikanın kısa dönemde etkisinin olabileceği ve uzun dönem büyüme oranlarını etkilemeyeceği öngörülmüştür (Rogers, 2003: 116).

AR-GE'ye dayalı içsel büyüme modelleri, piyasadaki aksaklıklara rağmen (eksik rekabet, artan getiri ve dışsallıklar), hükümet müdahaleleri, müdahalelerin nasıl olması gerektiği ve AR-GE'nin sübvansiyonu konusunda bir açıklık getirmemektedir (Sala-i Martin, 2002: 51).

Romer (1990), Grossman ve Helpman (1991), Aghion ve Howitt (1992) ve Jones (1995) modellerinde, AR-GE'ye dayalı teknolojik gelişim sürecinde kurumların rolü ihmal edilmiştir. Teknoloji üretimi, kurum ve kurumsal yapı tarafından sağlanan belli bir teşvik yapısını gerektirir. Bu anlamda, kötü kurumların var olduğu ekonomilerde fiziki, beşeri sermaye, çalışma ve teknoloji üzerine yapılacak yatırımlarda bireyler düşük bir teşvik yapısına sahip olabilecek; bu durum da onların üretken faaliyetlerde bulunmalarını engelleyebilecektir (Sala-i-Martin 2002: 54). Ayrıca, teknolojik gelişmenin önemli unsurlarından biri olan yeni fikir ve buluşların ortaya çıkmasında da kurumların (örneğin, eğitim-öğretim ile ilgili kurum

ve alışkanlıkların) önemli bir role sahip olduğu yadsınamaz (Lundvall 1992). Kurum ve kurumsal yapıların teknoloji üretimindeki önemi, fikri mülkiyet haklarının içselleştirildiği AR-GE'ye dayalı büyüme modellerinde daha açık bir şekilde ortaya çıkabilmektedir. Fikri mülkiyet haklarının içselleştirildiği AR-GE'ye dayalı büyüme modellerinde, uzun dönem iktisadi büyümeyi belirleyen temel faktörlerden biri, AR-GE çalışmalarını teşvik eden fikri mülkiyet haklarının korunmasını hedefleyen kurumlardır. Ampirik çalışmalar da bu sonucu destekler niteliktedir. Gould ve Gruben (1996), Kwan ve Lai (2003), Park and Ginarte (1997), Khan'ın (1995) ampirik çalışmalarındaki temel bulgu, fikri mülkiyet haklarının iktisadi büyümenin önemli belirleyicisi olduğu yönündedir. Bu noktada, iktisadi fikri mülkiyet hakları gibi, büyüme sürecini etkileyen kurumsal faktörlerin büyüme analizine dahil edilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, AR-GE faaliyetlerine dayalı çoğu büyüme modellerinde, fikri mülkiyet hakları v.b. kurumsal faktörler dışsal olarak alınmaktadır. Kurumların analize dâhil edilmemesi, teknolojinin geliştirilmesi ve uygulanması konusunda ülkelerarası farklılıkların gözden kaçırılmasına neden olabilmektedir. Bu durum da, ülkelerarası ekonomik performans farklılıklarının, AR-GE modelleri çerçevesinde açıklanmasını güçleştirmektedir. Örneğin, Çin, Japonya ve Güney Kore'nin, fakir ülke grubundayken, zengin ülkeler grubuna katılmaları, mevcut teknolojik gelişmeleri uygulayabilmelerine bağlanabilmektedir. Fakat diğer ülkelerin bu teknolojik gelişmeleri neden uygulayamadıkları sorusunu AR-GE'ye dayalı modeller çerçevesinde cevaplamak zordur (Parente, 2000: 4). Sonuç olarak, içsel büyüme teorileri, bilgi dünyası içerisinde büyümeyi anlamamıza yardımcı olmuştur; fakat bazı ülkelerin Amerika Birleşik Devletleri'ne göre neden fakir olduğu konusunda yararlı bir katkıda bulunmamıştır (Parente, 2000: 4).

Daha önce ifade edilen, Jones'un, son 40 yılda, gelişmiş ülkelerde araştırmacı sayısında önemli derecede artış olmasına rağmen, toplam faktör verimliliğinde artış olmadığını ve ölçek etkisinin büyüme modellerinde ihmal edilebileceğini söyleyen iddiası, içsel büyüme modelleri içerisinde nüfus ve teknoloji arasındaki etkileşimin araştırıldığı büyüme modellerini ön plana çıkarmaktadır.

1.1.1.4.2.3.3. Nüfus-Teknoloji Modelleri

Kremer (1993), Jones'un (1995) aksine, uzun dönemde pozitif bir ölçek etkisinin var olduğunu ileri sürmüştür. Kremer, geliştirdiği modelde, Malthus'un, kişi başına üretim arttıkça nüfusun artacağını ve bu nüfus artışının kıt kaynaklarla birleştiğinde kişi başına düşen geliri azaltacağını söyleyen varsayımlarını korumuştur. Bununla birlikte, Kremer, nüfus artışının yeni teknolojilerin geliştirilmesinde kaynak oluşturabileceğini varsayarak, nüfus artışı ve teknolojik değişimi içselleştirmiştir. Ampirik açıdan da test edilen modelin temel sonucu, nüfus artışı ile teknolojik değişim arasında karşılıklı bir ilişkinin var olduğu yönündedir (Kremer, 1993: 681-682). Teknolojik ilerleme, azalan verimlerin etkisini azaltabilmekte ve nüfus artışını sürekli hale getirebilmektedir. Öte yandan nüfus artışı da içsel bir teknolojik gelişme süreci yaratmaktadır.

Kremer modelinin nüfus ve teknoloji arasındaki öngördüğü ilişki 1800'lere kadarki Maltusgil süreci açıklayabilmektedir. Galor ve Weil (1999: 150) iktisadi büyüme ve nüfus arasındaki ilişkiyi Maltusgil aşama, Maltusgil sonrası aşama ve modern büyüme aşamasını kapsayan dönemler için araştırmış ve bu dönemler arasındaki geçişliliği açıklayan bir model geliştirmiştir. Modelde, teknolojik gelişimde ortaya çıkan bir artışın beşeri sermayenin getirisini arttıracığı, beşeri sermayenin yatırımlarının yükselmesine, bunun da tekrar teknolojik gelişime neden olacağı öngörülmektedir. Ayrıca, beşeri sermaye artışları, azalan verimlerin etkisini telafi edince, kişi başına çıktıda net artışlara yol açabilecek; bu durumda, Maltusgil aşamadan, Maltusgil sonrası aşamaya geçilebilecektir. Maltusgil sonrası aşamada, çocukların kalitesini (beşeri sermayeyi) arttırmaya yönelik yatırımlar artacak ve çocuk sayısında azalmalar sonucunda çocuk başına beşeri sermaye yatırımları yükselecektir. Bu aşamada, nüfus artışı giderek yavaşlayacak ve kişi başına çıktı artışları daha da hızlanacaktır. Böylece modern büyüme aşamasına geçilmiş olunur.

1.1.1.4.3. Sonuç ve Eleştiriler

İçsel büyüme modelleri iktisadi büyüme sürecinde, vergi, araştırma, beşeri sermaye birikimi ve teknoloji v.b. ekonomik politikaların önemi üzerine vurgu yapmaktadır. Fakat bu politikaların ülkelerarası farklılıklar göstermesi üzerine bir

açıklama getirmemektedir. Şüphesiz ülkelerarası ekonomi politikalarındaki farklılıklar, söz konusu ekonomilerin teşvik yapısındaki, başka bir ifadeyle kurumlarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Bu anlamda farklı seçim sistemleri, siyasi rejimlerin sahip olduğu özellikler, mülkiyet haklarının korunması, sosyal sermaye v.b. kurumsal faktörlerin ekonomi politikalarını şekillendirdiği ve iktisadi büyümeyi belirlediği gerçeği dikkate alınmalıdır. Bu noktadan hareketle, öncelikle, seçim sistemleri ve siyasi rejimlerin kamu harcamalarının bileşimini ve büyüklüğünü belirlediğini söyleyebiliriz (Perrson, 2001:19) Buna benzer bir sonuç Acemoğlu, ve Robinson'un (2000) çalışmalarında da ortaya çıkmaktadır. Acemoğlu ve Robinson demokratik toplumlarda, çoğunluğa dayalı oy sistemlerinin (*systems of majority voting*) ekonomilerin beşeri sermayesini artırdığını, bunun da iktisadi büyümeyi iki yolla etkilediğini ileri sürmüşlerdir. Çoğunluğa dayalı seçim sistemlerinde, insanlar eğitim üzerine oy kullanırlar. Öte yandan, yeniden bölüşüm talebi fakir kesimlere eğitim olanakları sağlayabilecek vergi politikalarının oylanmasını sağlayan mekanizma olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla, bu iki mekanizma iktisadi büyüme sürecini etkileyen hükümet politikalarının temel belirleyicisinin kurum ve kurumsal yapı olduğunu göstermektedir. Böylece, en iyi kurumsal yapılara sahip ülkeler, sahip oldukları potansiyelin büyük bir bölümünü kullanabilirken; bu kurumlara sahip olmayanlar ise potansiyellerinin altında kalabileceklerdir (Olson, 1996: 5-6). Özetle, Easterly (2003b) ve North'un (1994) da belirtildiği gibi, gelir ve büyümeyi etkileyen politikaların temelinde yatan en önemli faktör kurumlardır.

Benzer bir ilişki mülkiyet haklarının korunması ve uygulanması konusunda da bulunmaktadır. Zira mülkiyet haklarının korunması ve uygulanması konusundaki farklılıklar ülkelerarası büyüme oranları ve kişi başına düşen gelir düzeylerinin farklılaşmasına yol açan temel etmenlerden biridir (North, 1999; Libecap, 1989; Leblang, 1996). Neoklasik büyüme modelinde olduğu gibi, içsel büyüme modellerinde de mülkiyet haklarının korunduğuna dair örtük bir varsayım bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, bireylerin üretken faaliyetlerde bulunmasını sağlayan bir teşvik yapısının var olduğu kabul edilir. Fakat mülkiyet haklarının, zamanlar arası ve ülkelerarası farklılıklar gösterdiği ve bunun büyüme ve kişi başına düşen gelir düzeyinde farklılıklara yol açtığı olgusal bir gerçeklik olarak varlığını sürdürmektedir. Özetle, teknolojik gelişim büyüme sürecinde önemlidir. Fakat Lucas

(1988) beşeri sermaye ve Romer (1990) AR-GE faaliyetlerine dayalı büyüme modellerinde, beşeri sermaye ve firmaların AR-GE faaliyetlerinin üretken faaliyetlere yönelmesini sağlayacak temel teşvik yapısının mülkiyet haklarının korunması ve uygulanması konusundaki kurumlar tarafından belirlendiği gerçeği unutulmamalıdır (Torstensson, 1994: 233). Çünkü bireylerin veya firmaların yeni bir ürün veya üretim yöntemi bulması bu faaliyetten bekledikleri getirinin ve haklarının korunmasına bağlı olacaktır.

İçsel büyüme modellerinin, iktisadi büyüme sürecinin hükümet politikaları tarafından belirlendiği öngörüsü yadsınmamakla birlikte eksik bir açıklamadır. Zira hükümet politikalarının temel belirleyicisi kurum ve kurumsal yapılardır. Dolayısıyla teknolojik gelişim, teknoloji politikaları v.b değişkenlerin teşvik yapısını oluşturan kurumların büyüme analizine dâhil edilmesi gerekliliği açıkça ortaya çıkmaktadır¹⁹.

1.1.2. Kuramsal Sorun

Klasik iktisadi büyüme kuramlarından içsel büyüme kuramlarına kadar uzanan bir çizgide, iktisadi büyüme olgusunu gerçek hayattan görece kopuk varsayımlar ve sonuçları çerçevesinde açıklama eğilimi söz konusu olmuştur.

Klasik iktisadi büyüme kuramı ile birlikte, büyüme olgusu sermaye birikimi, yatırım, tasarruf v.b değişkenler çerçevesinde kendiliğinden işleyen doğal bir düzenin sonucunda ortaya çıkacak bir olgu olarak ele alınmıştır. Ayrıca ekonomilerin azalan kâr oranlarına bağlı olarak er ya da geç durgunluk sürecine gireceği öngörülmüştür. Bu temel öngörü, Klasik iktisatçıların ve özellikle Smith'in büyüme olgusuna, “bir toplumun, başka türlü de olabilecekken olduğu gibi olmuş olan (*contingent*) tarihi değişme süreçleriyle zenginleşmiş olması değil, bütün toplumların engellenmediği takdirde her toplumu zenginleştirecek olan doğası (...)” olarak değerlendirmelerinin bir sonucudur. Bu yaklaşım da modern büyüme kuramlarını etkilemiştir. (Tezel, 2003: 122). Bu nedenle, Smith yaşanan, gerçek toplumlarda ortaya çıkan tarihsel, kurumsal ve çevresel faktörlerin “ideal durumun” gidişatını değiştirebilecek faktörler olarak görmemiştir. Bu yönüyle de gerçek toplumlarda ortaya çıkan büyüme olgusunu, ülkelerarası büyüme farklılıklarını ve bu

¹⁹ Bkz. North (1999: 173)

farklılıkların nedenlerini açıklayamadığını söylemek mümkündür. Özellikle, gerçek dünyada var olan ve bazı toplumların gelişme, zenginleşme sürecini olumlu yönde etkilerken, diğer toplumlarda, sunduğu olumsuz teşvik yapısı sonucu, gelişme ve zenginleşme sürecine olumsuz katkı yapan kurum ve kurumsal yapıların ortaya çıkardığı sonuçların klasik büyüme kuramı içerisinde açıklanabilmesi oldukça güçtür. Bununla birlikte, Smith'in analizinde, kurumlar analitik bir çerçeveden yoksun bir şekilde doğal düzenin gidişatını değiştiremeyecek faktörler olarak ele alınmış olsa da Smith'in kurumların önemine yaptığı vurgu önemlidir.

Klasik büyüme kuramına ilgili olarak söylediklerimize benzer şeyleri Harrod-Domar büyüme modeli ve özellikle de bu modeldeki sermaye "hasıla-hasıla oranının sabitliği" varsayımı için de söylemek mümkündür²⁰. Sabit sermaye-hasıla oranı varsayımı, uzun dönem büyüme analizlerine uygun ve gerçekçi bir varsayım değildir. Gerçek dünyada sermaye-hasıla oranı sabit olmadığı gibi, modelde büyümenin belirleyicisi olarak alınan yatırım, tasarruf v.b değişkenleri belirleyen temel teşvik yapısı ihmal edilmiştir. Bu durumun sonucunda ortaya çıkan büyüme modeli; ülkelerde, özellikle de batılı ekonomilerde ortaya çıkan sürekli büyüme ve refah artışını açıklayamamaktadır. Çünkü model bu ekonomilerdeki teşvik yapısını, başka bir ifadeyle, kurumların iktisadi büyüme sürecindeki önemini dikkate almamıştır.

Solow modeli sermaye-hasıla oranının sabitliği varsayımını ortadan kaldırmış ve Harrod-Domar modelini gerçek dünyada ortaya çıkan ve uzun dönemli büyüme olgusunu analiz etmeye uygun hale getirmiştir. Bununla birlikte, Solow modeli ve modelin arka planında var olan neoklasik paradigma sadece işlem maliyetlerinin olmadığı bir dünya içerisinde doğru sonuçlar verebilecektir (North, 1993: 2). Bu, modelin, gerçek, yaşayan toplumların ekonomik performansını açıklayamamasının nedenlerinden biri olarak görülebilir. Solow modelinde tek dengenin varlığı ve uzun dönemde, ülkelerarası gelişmişlik düzeylerinin yakınsayacağına dayalı öngörülerdeki başarısızlık, ülkelerin farklı tarihsel, kültürel ve kurumsal yapılarının dikkate alınmamasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin, neoklasik yaklaşımda iktisadi büyüme olgusu sadece dışsal (nüfus ve teknolojik değişim) faktörler

²⁰ Harrod ve Domar da Smith'ten gelen "naturalist-mekanistik" geleneğin etkisi altında, kendi kendine işleyen denge ve dengesizlik mekanizmalarının nasıl işlediği ile ilgilenmişlerdir (Tezel, 2003: 208).

tarafından belirlenmektedir. Bu yaklaşımda kurumlar kurumsal yapı ve kurumsal değişimin iktisadi büyüme üzerindeki etkisi dikkate alınmamaktadır.

Solow modelinin ekonomik büyüme sürecinde teknoloji üzerine yaptığı vurgu anlamlıdır. Fakat teknolojik gelişimin modelin dışında belirlenen bir değişken olarak ele alınması, teknoloji düzeylerinin bütün ülkelerde aynı kabul edilmesi ve teknolojik değişimi belirleyen teşvik yapısına değinilmemesi, bu değişkene bağlı olarak ülkelerarası performans farklılıklarının açıklanmasını güçleştirmektedir. Dolayısıyla Solow büyüme modelinin ülkelerarası büyüme farklılıklarının gibi büyüme literatürü açısından önemli bir soruyu yanıtlamamıza olanak vermediği söylenebilir. Kurumların oluşturduğu teşvik yapısına değinilmeden ekonomilerin farklı tarihsel deneyimlerini, az gelişmiş veya gelişmiş ülkelerin ekonomileri arasındaki performans farklılıklarının açıklanabilmesi güçtür (North, 1999: 174). Bu nedenle, North (1995: 1), Çin ve Asya Kaplanları'nda ortaya çıkan büyümenin Solow büyüme modeli ve bu modelin türevleri çerçevesinde açıklama olanağının olmadığını vurgularken; bu modelin kurumların sunduğu teşvik yapısını dikkate almayan özelliğine işaret etmektedir.

Solow modelinde, uzun dönemde, verimlilik artışının temel kaynağı olan teknolojik gelişimin içselleştirildiği Rebelo (1991), Lucas (1988) ve Romer (1990) modellerinde ölçüğe göre azalan getiri varsayımı ve teknoloji üretiminin aksak rekabet şartlarında mümkün olacağı varsayılmıştır. Bu durum teknolojinin belli bir dereceye kadar dışlanabilen ve rekabete konu olmayan özelliğinin bir sonucudur. Dolayısıyla bu noktada fikri mülkiyet hakları v.b kurumların analize dâhil edilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, içsel büyüme modelleri çerçevesinde teknolojik gelişimi büyük ölçüde belirleyen hükümet politikalarının siyasal, hukuksal ve ekonomik kurumların tarafından şekillendirildiği dikkate alındığında kurum ve kurumsal yapıların büyüme sürecindeki önemi daha iyi anlaşılabilir.

İktisadi büyüme modellerinin tümünde, büyüme olgusu analiz edilirken denge noktasına odaklanılır. Bu modeller çerçevesinde temel sorunsal, dengenin var olup olmadığı ve kararlılığı şeklinde ortaya çıkmaktadır. İktisadi büyüme olgusu tanımlarken iktisadi büyümenin yapısal bir dönüşümü içerebileceği ve bu yönüyle

kalkınma sorunsalında merkezi bir rol oynadığı ifade edilmiştir. Standart iktisadi büyüme modelleri bu yapısal dönüşümü ve bu dönüşüme yol açan nedenleri analizlerine dâhil etmediği gibi oluşturulan modellerin²¹ buna uygun düşmediği söylenebilir. Dolayısıyla standart büyüme modelleri, yapısal değişimi, çoklu denge noktalarını ve bu denge noktalarından hangisinin seçileceği gibi büyüme sürecinde önemli olabilecek sorunları ele almadığı söylenebilir.

Bu yönleriyle, mevcut iktisadi büyüme kuramları, büyüme sürecinde, iktisadi faktörlerden herhangi birine verdiği önem çerçevesinde farklılıklar gösterirken, gerçek dünyada neden bazı ülkelerin zengin diğerlerinin fakir olduğu sorusu hala cevaplanması gereken temel bir soru olarak güncelliğini korumaktadır. Bu çerçevede, mevcut kuramsal yaklaşımların iktisadi büyüme olgusunu açıklamada iktisadi faktörler üzerine yaptığı vurgunun değiştirilmesi ve ülkelerin farklı performans düzeyine sahip olmalarının temelinde yatan farklı kurumsal teşvik yapılarına bakılması gerekmektedir. North (1999: 175) anlatımıyla:

“Teşvik unsurları ekonomik performansa temel oluşturan belirleyicilerdir. Kullandığım kuramda zimni olarak mevcuttur; bu modellerde teşvik unsurlarının belli bir biçimi ve etkisi olduğu varsayılmıştır. Teşvik unsurlarını öne çıkarmak, dikkatimizi gereken yere, ekonomilerin performansına çevirmemizi sağlayacaktır. [...]

Kurumsal analizi ekonomiye ve iktisat tarihine dahil etmek, vurgunun yerini değiştirmek anlamına gelir; ancak, geliştirilen kuramsal araçları terk etmek anlamına gelmez. Vurgunun yönünü değiştirmek, fikirleri ve ideolojileri analizimize dahil etmek, siyasi ve ekonomik pazarların işleyişi için işlem maliyetlerini açıkça incelemek ve ekonomilerin tarihsel evrimi için izlek bağımlılığının [*path dependency*] sonuçlarını anlamak demektir. Aynı zamanda neoklasik fiyat teorisinin temelindeki araçlar ve bir kliometrisyen kuşağının getirdiği incelikli, kantitatif teknikler de, alet kutumuzun içindeki araçlar arasında kalacaktır.”

Kurumlar; tasarruf, yatırım, çalışma, teknoloji, üretim ve değişim ile ilgili kararları etkileyerek ekonomik sonuçlar üzerinde doğrudan ve dolaylı yollarla etkide bulunmaktadır. Bir ekonomide devletin müdahale sınırlarını, ticari politikaları, piyasanın yabancı yatırımlara açılma derecesini, bireysel faaliyet alanını, v.b unsurlar üzerinde önemli derecede etken olan faktörlerdir. Dolayısıyla iktisadi büyüme

²¹ İleride de ele alınacağı gibi bu modellerin “aşırı formel yapısı”, bunun temel nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

literatüründe, büyüme analizlerinde büyümenin belirleyicisi olarak ele alınan değişken veya değişkenler kurum ve kurumsal yapıların etkisi altında belirlenmektedir. Mülkiyet haklarının nasıl tanımlandığı, sözleşmelerin uygulanabilirliği, siyasal ve hukuksal yapı ile ilgili kurumlar v.b iktisadi kararların temel belirleyicileridir. Bu anlamı ile kurumlar ekonomik faaliyetlerin ve iktisadi büyümenin temel belirleyicilerini ve büyüme analizinin odaklanması gereken temel noktayı oluşturmaktadır.

Kurumların iktisadi analize dâhil edilmesi gerekliliği, mevcut kurumsal yaklaşımların analizlerinde yer alan değişkenlerin yadsınması anlamına gelmemektedir. Tasarruf, sermaye birikimi, yatırım, teknoloji v.b değişkenler büyüme sürecinde önemli değişkenlerdir. Fakat bu değişkenlerle ilgili kararları, hükümet politikalarını ve bu değişkenlerin büyüme sürecini nasıl etkilediği mevcut kurumsal yapı tarafından belirlenmektedir. Yatırım yapma veya yatırım kararı, mevcut mülkiyet hakları çerçevesinde, ülkeler arası farklılıklar gösterebilecektir. Aynı şekilde, teknoloji geliştirici faaliyetlerde bulunma, fikri hakların korunduğu toplumlarda, diğer toplumlara göre farklı verimlilik sonuçlarının ortaya çıkmasına yol açabilecektir. Özetle, ülkeler arası zenginlik ve büyüme farklılıklarının temelini farklı kurum ve kurumsal yapılarında aramak gerekmektedir.

Kurumların iktisadi analize dâhil edilmesinde ve hatta kurumların merkezi role sahip olduğu kuramsal yaklaşımların geliştirilmesinde, genel anlamda iktisadi ve sosyal yaşamın, özel anlamda, ülkeler arası büyüme ve kalkınma farklılıklarının açıklanma amacı bulunmaktadır.

Öncelikle, yukarıda da ifade edildiği gibi, ekonomik performans büyük ölçüde kurumların oluşturduğu teşvik yapısı tarafından belirlenir (Olson, 1996: 22; North, 1994: 359–360; Acemoğlu, Johnson ve Robinson, 2004: 2–3). Teşvik yapısı ve teşvik yapısının neden kurumlar tarafından belirlendiği sorusuna 2.2.4.1. alt başlığı altında tekrar değinilecektir. Fakat şu kadarını belirlemek gerekir ki ülkelerin farklı iktisadi büyüme oranlarına sahip olması farklı kurumsal teşvik yapısına sahip olmalarından kaynaklanmaktadır.

İkinci olarak, hâkim iktisadi paradigmadan farklı olarak, öncelikle, kurumlar, mülkiyet haklarının tanımlanmasında önemli bir etken olarak görülmektedir. Çünkü

mükemmel ve maliyetsiz olarak tanımlanan mülkiyet haklarına dayalı olarak oluşturulan kuramın gerçek dünyada mülkiyet haklarını yansıtmadığı, dolayısıyla bu kurama dayalı olarak elde edilen sonuçların gerçek dünyadaki büyüme olgusunu açıklamadığı söylenebilir.

Kurumların iktisadi analize dâhil edilmesinde bir diğer önemli nokta işlem maliyetidir²² (*transaction cost*). Yukarıda özetlenen modellerin hiçbirinde işlem maliyetinin büyüme sürecindeki önemi üzerinde durulmamıştır. North (1999) ve Olson (1996) ekonomik performansı temel belirleyicisi olarak işlem maliyetini azaltan kurumlar olarak görmüştür. Dolayısıyla, iktisadi büyüme sürecinde kurumların varlığı yeterli değildir. Kurumların etkin bir şekilde, ekonomik performansı olumlu yönde etkilemesi düşük bir işlem maliyeti ile mümkün olabilmektedir.

Özetle, iktisadi büyüme sürecinde kurumlar önemli belirleyiciler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, kurumların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin hangi kanallarla ortaya çıktığı teorik ve ampirik literatür çerçevesinde değerlendirilecektir. Fakat öncelikle kurum kavramının ne anlama geldiği, kurumsal iktisat geleneği ve bu gelenek içerisinde iktisadi büyüme analizi üzerinde durulacaktır.

1.2. KURUMLAR, KURUMSAL İKTİSAT YAKLAŞIMI ve İKTİSADİ BÜYÜME

İktisadi büyüme sürecinde kurumlar önemlidir. Çünkü yukarıda da ifade edildiği gibi, kurumlar, tasarruf, yatırım, beşeri ve fiziki sermaye birikimi ve teknolojik gelişimi belirleyen teşvik yapısını oluşturur. Bu nedenle, bu bölümde öncelikle kurumun ne anlama geldiği, neyi ifade ettiği daha ayrıntılı biçimde açıklanmaya çalışılacak ve kurumsal iktisat geleneğinin temel varsayımları, yöntemi ve iktisadi büyüme olgusuna yaklaşımı anlatılmaya çalışılacaktır.

²² İşlem maliyeti kavramı 2.3.3.1 alt başlığı altında değerlendirilecektir.

1.2.1. Kurumlar

Kurum (*institution*) ve kurumsal yapı (*institutional structure*) ile ilgili genel geçer bir tanım vermek oldukça zordur. Kurum kavramının ne anlama geldiği ve kurumsal yapının neyi ifade ettiği konusunda birbirinden farklı tanımlar vardır. Bu tanımlar söz konusu iki kavramın farklı özelliklerine vurgu yapmaktadır. Kurumların tanımı ve ne anlama geldiği ilgili olarak, eski ve kurumsal iktisat geleneğini de kapsayan, üç farklı yaklaşımdan bahsedilebilir. Bu anlamda, kurumları, (i) insanlarca oluşturulmuş kısıtlar (hayat oyununun kuralları), (ii) denge, koordinasyon dengesi olarak gören yaklaşım, (iii) evrimci oyun teorisine dayalı yaklaşım çerçevesinde tanımlamak mümkündür.

Kurumları hayat oyununun kuralları olarak gören yaklaşım (North, 1999, 1981; Barzel, 1989; Grossman ve Helpman, 2002) kurumların ortaya çıkışını ve sürekliliğini tarihe referans yaparak açıklamaya çalışır. Ayrıca, bireylerin belli bir davranış yapısı izleyeceklerini aksi takdirde ceza mekanizması veya koordinasyon sağlanamamasından kaynaklanan kayıp ile karşılaşabileceklerini ileri sürer (Greif, 2006: 8). Bu anlamda, kurumlar informel (tabu, gelenek, görenek v.b) ve formel (anayasa, yasa, mülkiyet hakları v.b.) kısıtlamalardan oluşur (North, 1991: 97). Bu çerçevede, North (1991), kurumları, insanlar tarafından oluşturulan siyasal, ekonomik ve sosyal etkileşimin yapısı ile ilgili “kısıtlar” olarak görmüştür. North’a (1999) göre,

“Kurumlar, bir toplumda oynanan oyunun kurallarıdır; daha formel bir anlatımla, insanlar arasındaki etkileşimi biçimlendiren, insanların getirdiği kısıtlamalardır. Sonuç olarak, kurumlar, etkileşimin teşvik unsurlarına belli bir yapı kazandırır. Teşvik siyasi, ekonomik veya toplumsal olabilir. Kurumlar gündelik hayatı bir yapıya kavuşturarak belirsizliği azaltırlar. İnsani etkileşimin rehberini oluştururlar. İktisadi bir dille, kurumlar bireylerin tercih kümelerini tanımlar ve sınırlarlar” (North, 1999: 9-10).

Kurumları insanlarca oluşturulmuş kısıtlar (hayat oyununun kuralları) olarak gören yaklaşım iktisadi kurumların politik kurumlar tarafından, oluşturulduğu üzerine vurgu yapar. Bu anlamda politik kurumlar (kolektif karar mekanizması ve seçimleri düzenleyen kurallar) ve politik kuruluşlar (çıkar grupları, sendikalar v.b)

analizin merkezini oluşturur. Dolayısıyla politik kurum ve kuruluşlar²³ önemlidir. Çünkü ekonomik kurumları oluşturan ve değiştiren politik süreçlerdir. İşlem maliyeti analizi (Coase, 1937; Williamson, 1985, 1996) bu yaklaşımı tamamlayan bir yaklaşımdır. Burada bireylerin işlem maliyetini azaltabilmek için kuruluşlar oluşturdukları varsayılır.

Öte yandan, kurumları denge, koordinasyon dengesi olarak gören yaklaşım standart oyun teorisine dayanan denge noktası çerçevesinde kurumları tanımlarken (Schotter, 1981; Greif, 1993; Calvert, 1995), kurumların varlığını ve nasıl sürdüğü (*persistence*) ile ilgilenir. Oyun teorisi bireylerin içinde bulunduğu durumları stratejik durumlar olarak ele alır. Stratejik durumdan kasıt bir oyuncunun optimal davranışının diğer oyuncuların davranışına bağlı olduğu durumu ifade etmek için kullanılmaktadır. Analiz her bir oyuncunun diğer oyuncular tarafından veri olarak alınacak davranış, bilgi ve kâr ve zararını belirlemekle başlar. Bu anlamda klasik oyun teorisi, oyun kurallarının veri ve her bir oyuncunun optimal davranışını diğerinin davranışı çerçevesinde belirlediği durumlardaki denge durumuna odaklanır. Bu yapı içerisinde içsel olarak teşvik edilen davranışın hesaba katılmasını sağlar. Burada bireyin davranışı diğer oyuncuların şimdiki ve gelecekte beklenen davranışlarına bağlıdır. Ve her bir oyuncunun davranışı dengenin nasıl oluşacağına katkıda bulunacaktır. Bu anlamda, oyun teorisi, oyunun kuralları arasındaki ilişkileri ve kendiliğinden ortaya çıkan davranışların çalışmasını sağlar. Burada belirtilmesi gereken bir diğer nokta, tek denge ve çoklu denge arasındaki farktır. Büyüme modelleri genelde tek denge noktası varsayar, ama kurumsal yaklaşımda genellikle çoklu denge noktası vardır. Mesele denge noktalarının hangisinin seçileceğini açıklamaktır.

Klasik oyun teorisi çerçevesinde kurumların tanımlanması ve denge kavramına odaklanılması, geçmiş kurumların bugünkü kurumları nasıl etkilediği konusunda ve kurumsal değişimin dinamikleri ile ilgili fikir sahibi olmamızı sağlamayabilir. Başka

²³ North (1999) kuruluşları, “belli hedeflere ulaşmak gibi ortak bir amaç güden bireylerin oluşturduğu gruplar” olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede kuruluşlar, siyasi (siyasi partiler, denetleme kurulları v.b), ekonomik, (şirketler, sendikalar v.b), toplumsal (kilise, spor kulüpleri v.b) ve eğitim amaçlı oluşumları (okullar, üniversiteler v.b) kapsamaktadır. North kurumlar ve kuruluşlar arasındaki farka önemli bir rol atfetmektedir. Bunun nedeni, kurum ve kuruluşlar arasındaki etkileşimin kurumsal değişimin yönünü belirlemesidir. Bu anlamda, kurumlar toplumdaki fırsatları belirlerken, kuruluşlar bu fırsatlardan yararlanmak amacıyla kurulurlar. Kuruluşlar evrim geçirdikçe kurumları değiştirirler (North, 1999: 11–15; North, 1994: 361).

bir ifadeyle kurumların denge noktası olarak ele alınması, içsel kurumsal değişimin çalışılmasını olanaklı kılmamaktadır. (Greif, 2006: 10). Bu sorunun aşılması ancak evrimci oyun teorisi yaklaşımı çerçevesinde mümkündür. Çünkü evrimci oyun teorisi yaklaşımı (Sugden, 1989; Kandori, Mailath ve Rob, 1993; Hodgson, 1998), kurumları bireysel etkileşim özellikleri (davranış özellikleri, rutin, alışkanlık, tercih ve normlar) çerçevesinde tanımlar ve mutasyon (mutation), taklit (imitation) ve rassal deneyim v.b evrimci güçlerin ve öğrenmenin (learning) bireysel etkileşim özelliklerini ve makro-sosyal özellikleri nasıl etkilediklerini açıklamaya çalışır (Greif, 2006: 12). Evrimci kurumsal iktisat geleneği büyük ölçüde bu yaklaşım içerisinde nitelendirilebilir. Evrimci kurumsal iktisat geleneğinde benzer bir şekilde kurumlar davranış özellikleri, rutin, alışkanlık, tercih ve normlara atıf yapılarak tanımlanır. Veblen (1919) ve Hamilton (1932), kurum ve kurumsal yapıyı tanımlarken, daha çok, düşünce alışkanlıkları (*habits of mind*) veya daha genel bir çerçevede alışkanlık kavramına vurgu yapmışlardır. Hamilton (1919), kurumları, insanların geleneklerinde veya herhangi bir grubun alışkanlıklarında var olan sürekli ve genel düşünce veya davranış tarzı olarak görmektedir. Buna benzer bir tanım Veblen'de (1919) daha ayrıntılı bir şekilde yapılmıştır. O da insanların genelinde var olan düşünce alışkanlıklarına vurgu yapmıştır (Hodgson, 1998: 179). Veblen, kurumları, birey ve toplumun işlev ve ilişkileriyle ilgili yaygın düşünce alışkanlıkları olarak tanımlamıştır (Sowell, 1967: 137). Commons (1951), kurumları, bireysel faaliyeti kontrol etmede farklı örgüt türlerinin (devlet, ticari birlik, kuruluş, aile v.b) uyguladıkları kolektif faaliyet olarak tanımlamaktadır. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi, Commons insan davranışının şekillenmesinde geleneklere önemli bir rol atfetmektedir. Bu yaklaşım, kişisel çıkar, neden veya mantık kurallarından çok, bireylerin davranışını diğerlerinin davranışları çerçevesinde düzenleyeceklerini ileri sürmektedir (Hamilton, 1953: 214). Commons, insan ilişkilerini bireysel isteklerin çatışması olarak görmektedir. Dolayısıyla, bu çatışmanın çözümü ancak kolektif davranışla mümkündür (Wolozin, 2002: 49). Kurum, bazen bireylerin birlikte yaşamalarına olanak sağlayan yasa ve doğal haklar çerçevesi anlamına gelirken; bazen de, bir arada yaşayan insanların bizzat davranışları anlamına gelmektedir (Commons, 1931: 648). Commons, kurumları kolektif davranışın somutlaşması anlamında düşünmektedir. Kolektif davranış, fiziksel, moral veya ekonomik yaptırım

yolu ile bireysel davranışı kontrol eder. Bu anlamda, bireysel davranışı kısıtlar. Fakat Commons bu düşüncenin ötesine geçerek, kurumların basit kısıtlamalardan oluşmadığını, kolektif davranışın bireysel davranış sınırlarını genişleterek, bireysel davranışın özgürleştirilmesini de içerdiğini ileri sürmüştür. Bu anlamda, bazı birey davranışlarının özgürleştirilebilmesi, ancak ve ancak diğer bireylerin davranışlarına kısıtlamalar getirilmesi ile mümkün olmaktadır. Dolayısıyla, kurumlar, bireyleri, diğer bireylerin baskı, zorlama veya ayrımcılığından koruyan unsurlar olacaktır (Rutherford, 1983: 722-723). Ancak, Commons, bu durumun kolektif düşünce içinde bireysel kararların rolünün olmadığı anlamına gelmeyeceğini ileri sürmüştür.

Özetle, kurumların tanımı analiz konusu çerçevesinde farklılıklar göstermektedir. Kurumları ortaya çıkışının ve sürekliliğinin tarihsel bir perspektif içerisinde ele alan yaklaşım kurumları hayat oyununun kuralları olarak görürken; benzer bir şekilde kurumların varlığı ve nasıl sürdüğünü denge, koordinasyon dengesi çerçevesinde ele alan yaklaşım da bulunmaktadır. Son olarak evrimci oyun teorisi, kurumların içsel değişim dinamiği ve geçmiş kurumların bu günkü kurumlar üzerindeki etkisi çerçevesinde kurumları tanımlamaktadır. Eski kurumsal iktisat geleneğinde, kurumların tanımlanmasında alışkanlık, düşünce alışkanlığı v.b kavramlar oldukça vurgulanmıştır. Yeni kurumsal iktisat geleneğinde benzer bir vurgu evrimci oyun teorisi içerisinde yapılmıştır.

Çeşitli yaklaşımlar çerçevesinde, kurum kavramı, kavramın farklı özellikleri ön plana çıkarılarak, tanımlanabilmektedir. Bu çalışmada, kurum kavramının farklı özelliklerine vurgu yapan yaklaşımları aynı çatı altında toplayan bir kurum tanımı vermek gerekirse Greif'in (2006) tanımı yararlı olacaktır. Bu çerçevede, Greif (2006: 30) "kurum kavramını (sosyal) davranış düzenliliği oluşturan norm, kural, inanç ve kuruluşlar sistemi" olarak tanımlamaktadır. Kurum kavramını bu şekilde tanımladıktan sonra kurumsal iktisat yaklaşımının, temel varsayımları, yöntemi ve teorik araçlarını incelemeye başlayabiliriz.

1.2.2. Kurumsal İktisat Yaklaşımı

Bu alt bölümde kurumsal iktisat yaklaşımının temel varsayımları, yöntemi ve teorik araçları tartışılacaktır. Temel amacımız, kurumsal iktisat yaklaşımının, diğer yaklaşımlardan farklılıklarını vurgulamaktır. Çünkü bu yaklaşımın sahip olduğu

varsayım, yöntem ve teorik araçlar iktisadi büyüme olgusunun ele alınış biçimini ve analizini etkilediği düşünülmektedir.

1.2.2.1. Kurumsal İktisat Yaklaşımının Temel Varsayımları

Kurumsal iktisat geleneğinde, kurumların tanımı çerçevesinde de ifade edildiği gibi, analiz konusu çerçevesinde farklı varsayımlara başvurulabilmektedir. Özellikle, davranışsal düzeyde bireylere atfedilen rasyonalite konusunda da farklılıklar bulunmaktadır. Rasyonalite kavramı ile ilgilenmemizin nedeni, kurumsal iktisat geleneği içerisinde, büyüme analizinde çoklu denge yaklaşımının varlığı ve bu denge noktalarından hangisinin seçileceği ile ilgili sorunun bu kavramla ilişkili olmasıdır.

1.2.2.1.1. Tam ve Sınırlı Rasyonalite

Kurumsal iktisat geleneği bireysel davranışlara atfedilen tam ve sınırlı rasyonalite varsayımı açısından farklılık göstermektedir. Sınırlı rasyonalite kavramına başvuran North (1999, 2005), Simon (1979), Sugden (1989), Kandori, Mailath ve Rob, (1993) v.b. olduğu gibi, analizlerinde rasyonel birey varsayımını kullanan Greif (2006) v.b kurumsal iktisatçılar da bulunmaktadır.

Daha önce ifade edildiği gibi, standart büyüme modelleri büyüme analizlerinde tek denge noktası varsaymıştı. Fakat gerçek hayatta birden çok denge noktasının var olması ve bu denge noktaları arasında seçim yapma konusunda ortaya çıkan güçlük sınırlı rasyonalite kavramına başvurulmasına neden olabilmektedir (Sugden, 2001: 220). Bu noktadan hareketle, Simon, (1979: 499) tam bilgi, tam rasyonalite ve her şeyi bilen (*homo æconomicus*) karar alıcı kavramlarını reddederek, sınırlı rasyonalite²⁴ (*bounded rationality*) kavramını vurgulamıştır. Bu anlamda, sınırlı rasyonalite kavramı, insanların faaliyette bulunduğu dış dünyanın, sınırlı zihinsel kabiliyetlerine göre çok karmaşık olduğu durumlarda başvurdukları rasyonalite türünü ifade etmek için kullanılmaktadır. North (2005) tam rasyonalite varsayımının yanlış olmadığını, fakat böyle bir kabulün karmaşık bir dünyanın belirsizliği içerisinde karar alma süreçlerinin anlaşılmasını güçleştirdiğini savunmuştur (North,

²⁴ Sınırlı rasyonalite kavramı ilk kez Herbert Simon (1979) tarafından kullanılmıştır.

2005: 5). Bu yaklaşım çerçevesinde rasyonalite kavramı, zaman içerisinde evrilen ve bulunan toplumsal çevre etkisinde değişim gösterebilen bir kavram olarak alınmaktadır.

Bununla birlikte, kurumsal iktisat geleneğinde tam rasyonalite varsayımını oyun teorisi çerçevesinde kullanan iktisatçılar da bulunmaktadır. Greif'e (2006: 426) göre, bireylerin rasyonel davranışları stratejik bağlamdadır. Bu anlamda bireyler rasyoneldir, çünkü diğerlerinin kendi davranışlarına vereceği karşılığı tahmin ederek ve geçmişe dönük bilgileri kullanarak kendi davranışlarını düzenlerler. Greif (2006), insanların tam rasyonel olmadığını bilmesine rağmen, oyun teorisi bağlamında kurumların dinamik analizinin oyuncuların davranışlarıyla ilgili güçlü varsayımların yapılmasını gerektirdiğini savunmuştur. Özellikle, davranışların düzenliliği, bireylerin geçmişe dair bilgileri kullanarak strateji geliştirmeleri bağlamında rasyonalite varsayımının yapılması gerekliliği vurgulanmıştır.

Özetle evrimci kurumsal iktisat ve kurumları tarihsel bir eksenle ele alan yaklaşımlar sınırlı rasyonalite kavramına vurgu yaparken, oyun teorisi çerçevesindeki yaklaşımda rasyonel birey varsayımına başvurulmaktadır.

1.2.2.1.2. Rasyonel Davranış ve Optimalite

Yukarıda açıklanan standart büyüme modellerinin çoğu rasyonel davranışın toplumsal açıdan optimal sonucu doğuracağı argümanını kabul eder. Söz konusu modellerde işlenen sistematik hata "rasyonel davranışın toplumsal açıdan da optimal sonucu verdiği" yanılgısıdır (Olson, 1996: 6). Bireyleri üretken faaliyetlerde bulunmaya teşvik edecek veya zorlayacak bir kurumsal yapının bulunmadığı toplumlarda, birey açısından rasyonel davranış toplumsal refahta bir düşüşe ve üretken olmayan faaliyetlerde bir artışa neden olabilecektir. Örneğin devletin, hukuk kuralları ve yaptırımların bulunmadığı bir toplumda rasyonel davranış "komşunun ürettiği ürünü çalmak" biçiminde ortaya çıkabilir. Bu toplumlarda rasyonel davranış toplumsal açıdan optimum bir sonuç vermek yerine, tam tersi bir durumun ortaya çıkmasına yol açabilecektir. Oyun teorisi bağlamında birey açısından optimum olan bir sonucun sosyal açıdan optimum sonuç vermeyeceği mahkûmun ikilemi (*prisoners dilemma*) örneği çerçevesinde de görmek mümkündür. Oyunun

tekrarlanmadığı, çok sayıda oyuncunun bulunduğu ve oyuncular hakkında bilginin bulunmadığı bir durumda çoklu denge noktası ortaya çıkacak bilecektir. Bu açıdan da bireysel açıdan optimum sonuç toplumsal açıdan optimum sonucu doğurmayacaktır. Benzer bir sonuç kamu malına (*public good*) katılım konusunda da geçerlidir. Bu örnekte de rasyonel davranışın kamu malına katılmama sonucunu verebilir. Dolayısıyla bireysel maksimum burada da toplumsal açıdan optimum olan sonucu doğurmayabilecektir. Dolayısıyla ülkelerarası performans farklılıklarının açıklanmasında rasyonel davranış varsayımına dayalı yaklaşımlardan çok, kurumsal yapıların sunduğu teşvik yapılarına bakmak daha gerçekçi analizlerin ortaya çıkmasını sağlayabilecektir.

Öte yandan, gerçek dünyada, işlem maliyetinin varlığı kurumların etkinliğini kısıtlayarak, rasyonel birey davranışına dayalı büyüme analizlerinin başarısını olumsuz yönde etkileyebilecektir. İktisadi aktörler, mükemmel olarak tanımlanan bir ortamda faaliyette bulunmamaktadır. North (1999: 47) herhangi bir toplumda işlem maliyeti pozitif olduğu sürece, mülkiyet hakları tam mükemmel olarak tanımlanamayacağını ve uygulanamayacağını ileri sürmüştür. Bu nedenle, işlem maliyetinin varlığı, bireylerin optimizasyon kararlarını etkilemekle birlikte, rasyonel bireyler değişik kurumsal yapılar altında farklı kararlar alabilecektir. Bu kararların tümü büyüme ve toplumsal optimum ile tutarlı sonuçlar vermeyebilecektir.

1.2.3. Kurumsal İktisatta Yöntem

Burada kurumsal iktisat geleneğinin, kullandığı yöntem açısından, bir değerlendirmesi yapılacaktır. Bu anlamda, eski ve yeni kurumsal iktisadın, formel yöntemlerin kullanılması, bireycilik ve bütüncülük, evrimci ve planlamacı yaklaşım ve son olarak, rasyonalite ve kural takipçiliği kriterleri çerçevesinde bir karşılaştırması yapılacaktır.

1.2.3.1. Formalism ve Anti Formalism

Gerçek hayatta var olan ampirik gerçeklerden soyutlama yolu ile elde edilen formel mantıksal ilişkiler sistemini içeren formalist yöntem bazı sosyal olguların

açıklanmasında yetersiz kalmakta veya yöntem olarak uygun düşmemektedir (Wilber ve Harrison, 1978:71). Genellikle formel yöntemlerin sosyal konuları doğrudan doğruya sorgulandığı veya matematiksel açıdan uygun belirli varsayımları kullandığı iddia edilir. Daha önce sunulan büyüme modelleri formel modellerdi. Söz konusu modellerde, (Solow ve Harrod-Domar, içsel büyüme modelleri) formel yöntemin kullanılması, modellerin denge durumuna odaklanmalarına ve dengeye gelme süreçlerinin araştırılmasını ihmal etmelerine neden olduğu düşünülebilir (Brinkman, 1995: 1172; Tezel, 2003: 9). Örneğin, her durağan durum farklı bir geçmişe, başka bir ifadeyle farklı bir tarihsel birikim sürecine sahip olmasına rağmen, Solow modelinde, üretim fonksiyonu üzerinde bir noktadan diğerine geçiş bu birikim sürecini ve onun yaratacağı düzey etkisinin dikkate alınmamasına neden olmaktadır (Akyüz, 1977: 599).

Formel modellerde var olan aşırı soyutlamalara dayalı genellemeler, modelin dışındaki bazı spesifik durumlara bağlı olarak ortaya çıkan özgül olaylara ait sonuçların açıklanabilmesini güçleştirebilmektedir (Rutherford, 1994: 8). Örneğin, North (1995: 1), Solow modelinin Asya ve Çin’de ortaya çıkan büyüme olgusunu açıklayamadığını, bunun temel nedeninin de tarihsel ve kurumsal teşvik unsurlarını dikkate almayan yapısı olduğunu ileri sürmüştür. Bu nedenle kurumsal iktisat geleneği içerisinde tarihsel analizi ön plana çıkaran yaklaşım formel yöntemlere şüpheyle bakmaktadır²⁵.

Bununla birlikte, kurumsal iktisat geleneğinde formel yöntemler de kullanılmaktadır. Özellikle, örnek-olay (*case-study*) ve oyun teorisi çerçevesinde yapılan kurumsal analizlerde formel yöntemlere başvurulmaktadır. Örnek olay analizi kapsamlı bir teorik yapı oluşturmak için gerekli ampirik bilgiyi sağlarken; oyun teorisi, kurumların, konvansiyonların v.b. oluşumunu açıklamada etkili olabilmektedir (Rutherford, 1994: 21–26). Ayrıca, formel yöntemlere dayalı ekonometrik ve istatistikî çalışmalar tarihsel analizi tamamlayan çalışmalar olarak görülmektedir (Coase, 1992: 717; Greif, 2006: 307; Hodgson, 1998: 172). Dolayısıyla, yeni kurumsal iktisat geleneğinde, tarihsel analizlerden gelen teorik

²⁵ Bkz. Wilber ve Harrison (1978).

ilişkilerin test edilmesinde ekonometrik²⁶ tekniklere başvurulmaktadır. Ekonometrik tekniklerin içerdiği tehlikelere rağmen, kurumlar ve iktisadi büyüme arasında kurulan ilişkilerin ve bu ilişkilere dayalı önermelerin, gerçek hayattan elde edilen verilerle test edilmesi gerektiği düşünülmektedir²⁷. Bu çalışmada da, kurumsal faktörlerin iktisadi büyüme ve kişi başına düşen gelir düzeyi üzerindeki etkilerini görülebilir kılabilecek, ölçülebilir göstergeler çerçevesinde ampirik analiz yapılacaktır²⁸. Bu özelliğiyle, kurumların iktisadi büyüme üzerindeki etkilerinin araştırıldığı ampirik çalışmaların bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Gözlemlenebilen ve ölçülebilen kurumsal değişkenlerin iktisadi büyüme ve kişi başına düşen gelir düzeyi üzerindeki etkileriyle ve belli bir dönemle sınırlıdır.

Özetle, kurumsal iktisat geleneğinde, tarihsel (anti formel) analizlerin yanında ekonometrik (formel) analiz teknikleri de kullanılmaktadır. Bu bağlamda, yeni kurumsal iktisat ile eski kurumsal iktisat arasında bir karşılaştırma yapılırsa, yeni kurumsal iktisadın formel yöntemlere daha çok başvurduğunu söylemek mümkündür (Rutheford, 1994: 50; Peukert, 2001: 93). Bu durum, bir anlamda, yeni kurumsal iktisadın neoklasik iktisadi kurumları da kapsayacak bir şekilde genişletme çabasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

1.2.3.2. Bireycilik ve Bütüncülük

Yöntemsel bireycilik, genellikle, bütün sosyal bilimlerdeki teorilerin, bireysel insan davranışı teorilerine indirgenebileceğini savunan bir yaklaşımdır. Kurumlar gibi bütün toplumsal veya kolektif olgular içselleştirilip bireysel insan davranışı çerçevesinde açıklanmaktadır. Burada temel vurgu, bireysel faaliyetlerin nasıl kurum ve kurumsal değişimleri doğurduğu üzerine yapılmaktadır. Bireycilik yaklaşımı sosyal olguların bireysel davranışlardan yola çıkarak açıklanabileceğini, başka bir ifadeyle, makro düzeydeki sosyal olguların mikro temellere dayandırılması gerektiğini savunur. Dolayısıyla sosyal olguların diğer sosyal olgulara doğrudan neden olmayacağı düşüncesi bu yaklaşımın temel özelliğini yansıtmaktadır (Arrow,

²⁶ Mauro (1995), Zhang (2005), Wei (1997), Acemoğlu, Johnson ve Robinson (2004), Hall ve Jones (1999), Baro (2002), Tornell (1997), Torstensson (1994), De Haan ve Sierman (1995) ikinci bölüm çerçevesinde daha ayrıntılı olarak ele alınacak ekonometrik çalışmaların bir kısmını oluşturmaktadır.

²⁷ Bkz. North (1999: 4).

²⁸ Çalışmanın yöntemi üçüncü bölümde çerçevesinde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1994: 3; Watkins, 1952: 186; Zafirovski, 2000: 555). Bu anlamda saf yöntemsel bireycilik, (i) sadece bireylerin amaç ve çıkarlara sahip olabileceği, (ii) toplumsal sistem ve bu sistemdeki değişimin bireylerin faaliyetleri sonucu olduğu, (iii) bütünün, tamamen bireylere, onların istek, inanç kaynaklarına ve aralarındaki etkileşime atıf yapan teorilere dayanarak açıklanabileceğini öngörür (Rutherford, 1994: 32). Bunun tersine, yöntemsel bütüncülük (*holism*) ise bireysel davranışı, davranışı doğuran sosyal ortamı da ele alarak inceleyen bir yöntemdir. Dolayısıyla, sosyal olguları sadece bireysel davranışlara indirgenerek açıklamaya çalışan yaklaşımları reddeder. Bütüncülük, ayrıca, sosyal güçlerin (kurumlar ve sosyal sözleşme v.b.) birey davranışını nasıl belirlediği ve kısıtladığı üzerinde durur. Bu anlamda, saf yöntemsel bütüncülük yaklaşımı, (i) bir bütün olarak toplumun, onu oluşturan parçaların toplamından farklı ve daha fazla bir şey olduğu, (ii) bir bütün olarak toplum, onu oluşturan parçaların işlev ve davranışlarını anlamlı bir biçimde etkilediği ve sınırladığı, (ii) bireysel davranışların, sosyal kurallardan, amaçlardan, diğer koşulların sabit olduğu varsayımı altında sisteme bir bütün olarak uygulanabilecek güçlerden ve son olarak bir bütün içindeki bireyin toplumsal konumundan elde edilebilmesinin gerekliliği, önermelerine dayanmaktadır (Rutherford, 1994: 27–28).

Burada vurgulanması gereken temel nokta yöntemsel (veya epistemolojik) bireyciliğin tamamen ampirik (veya ontolojik) bireycilik anlamına gelmediğidir. Aynı şekilde, yöntemsel bütüncülük de tamamen ontolojik bütüncülük anlamına gelmemektedir. Analiz birimi olarak bireyi ele alıp sosyal olguları ve yapıları açıklamaya çalışmak, bütünün gerçek veya var olmadığı sonucuna yol açmaz. Bununla birlikte, sosyal olguları veya bütünü analiz birimi olarak ele alarak onu oluşturan parçaları analiz etmek (yöntemsel bütüncülük), bireyin gerçek veya var olmadığı anlamına gelmemektedir (Zafirovski, 2000: 567). Dolayısıyla, bireyci yaklaşıma sahip iktisatçılar bireylerin toplumsal, kurumsal yapı tarafından etkilendiğini kabul etmektedir. Bununla birlikte, bütüncül yaklaşıma sahip iktisatçılar da bireysel davranışı dikkate almaktadır.

Bu genel çerçeve içerisinde iktisadi büyüme modellerinin, bireyci /bütüncü ayırımına dayalı olarak, genel bir değerlendirmesini, birtakım zorluklar taşıyorsa da yapılmaya çalışılacaktır. Smith'in büyüme analizi ilk bakışta bireyci bir yöntemsel

temele dayandığı söylenebilir. Çünkü Smith bireylerin fayda maksimizasyonu çerçevesinde hareket eden varlıklar olarak görmüştür. Bu noktadan hareketle, Smith birey doğasına dayalı evrensel yasalar çerçevesinde işleyen bir iktisadi sistemin nasıl olması gerektiği üzerine yoğunlaşmıştır. Örneğin piyasa ölçeğinin gelişmesinde insan doğasında var olan değişim eğiliminin bir sonucu olarak görmüştür. Bununla birlikte, Smith iktisadi büyüme olgusunu ölçek ekonomileri, sermaye birikimi, tasarruf v.b makro değişkenler bağlamında açıklamaya çalışmıştır.

Benzer bir durum Harrod-Domar ve Solow'un büyüme analizi için de söylemek mümkündür. Harrod-Domar modeli sadece soyut makro-ekonomik kuramsallaştırmaları değil, aynı zamanda mikro ekonomik öğeleri de içermektedir (Tezel, 2003: 189). Öte yandan, Solow (1956) ve teknolojinin içselleştirilmesine dayalı, Romer (1990), Lucas (1988) ve Rebelo (1991) modelleri temellerinde bireyci bir yaklaşım olmasına rağmen, makro değişkenler arası ilişkiler çerçevesinde büyüme olgusuna yaklaşmaktadır. Büyümenin temel belirleyicileri, yatırım, teknoloji v.b makro değişkenlerdir. Bu nedenle modelin bireyci yönü yanında bütüncül yönünün olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla büyüme modellerinde saf bir bireyci veya bütüncü yaklaşımdan bahsetmek yanlış olacaktır.

Kurumsal iktisat geleneğinde saf bir bütüncül veya bireyci yaklaşımdan söz etmek yerine, bireysel davranışın önemli olduğu fakat bunun belli bir sosyal çevrede biçimlendiği ve kısıtlandığı gerçeği genel kabul gören bir yaklaşımdır. Coase (1984: 231) modern kurumsal iktisadın, gerçek kurumlar üzerine temellenmiş kısıtlamalar içinde faaliyette bulunan bireyi çalışması gerekliliği vurgulamıştır. Agassi (1975: 152) kurumlar tarafından kısıtlanan, etkilenen ve biçimlendirilen birey davranışının "kurumsal bireycilik" (*institutional individualism*) adı altında bir yöntemle incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Kurumsal bireycilik, fiziki çevre ile birey psikolojisi temel alındığı yönetsel bir yaklaşımı ifade eder. Rutherford (1994: 50) eski ve yeni çoğu kurumcu iktisatçının, kurumları ve kurumsal değişimi bireysel davranışın bir sonucu olarak gören, fakat aynı zamanda mevcut kurumsal kısıtlamaların bireyin amaç ve davranışlarını biçimlendirdiği savunan, kurumsal bireycilik yöntemini kullandığını ileri sürmektedir. Bu anlamda kurumsal bireycilik yönetsel bireycilik ile bütüncülük arasında bir orta yol olarak düşünülebilir. Kurumsal bireycilik, bireylere ne tür bir rasyonalitenin atfedileceği, bireysel

etkileşim ile ilgili hangi varsayımların yapılacağı, kurumsal değişimin nasıl ele alınması gerektiği (planlamacı/evrimci) v.b. yönündeki sorulara adeta bir cevap oluşturmaktadır. Bu nedenle, diğer yöntemsel yaklaşımların tersine, bu sorularla ayrıca uğraşmasına gerek kalmamaktadır.

Yöntemsel bireycilik ve bütüncülük yaklaşımında olduğu gibi, kurumsal bireycilik yaklaşımının sahip olduğu temel kuralları Toboso (2001: 771) çerçevesinde özetleyebiliriz.

- 1) Kurumsal bireycilik yaklaşımında sadece bireyler amaç ve çıkarlara sahiptir.
- 2) Bireylerarası etkileşimi etkileyen formal ve informal kurumlar kümesi açıklayıcı değişkenlerin bir parçası olarak alınmalıdır.
- 3) Marjinal kurumsal değişim bazı bireylerin bağımsız veya ortak faaliyetlerinin bir sonucudur ve genellikle geniş bir kurumsal yapı içerisinde yer alır.

1.2.3.3. Kurallara Uyma ve Rasyonalite

Kuralcılık, kurallara bağlılık veya kural takipçiliği, bireyin davranışlarını alışkanlık, adet, sosyal norm ve gelenekler çerçevesinde şekillendirdiğini ileri süren bir yaklaşımdır. Buna karşılık rasyonalite yaklaşımı ise, bireyin, durum ve şartlarında ortaya çıkan değişiklikler çerçevesinde, net faydasını maksimize etmeye çalıştığını ve bu çerçevede davranışlarını şekillendirdiğini varsayılır (Rutherford, 1994: 51). Bununla birlikte kurallara bağlılık ve rasyonalite kavramları her zaman birbiriyle çelişen kavramlar değildir. Özellikle, sosyal genel kabul görmüş ve bireylerin rasyonel davranmasına olanak veren norm ve kurallar çerçevesinde bireyler hem rasyonel hem de kurallara bağlı davranışlarda bulunabilecektir (Greif, 2006: 421). Veblen, Mitchell ve Commons, alışkanlık, norm ve kurumların insan davranışlarının şekillenmesinde önemli bir yere sahip olduğunu savunmuşlardır. Ancak, eski kurumsal iktisat yaklaşımı rasyonalite kavramını tamamen reddetmemiştir; sadece sosyal norm ve alışkanlıkların oluşumuna daha büyük bir önem atfetmiştir (Rutherford, 1994: 55-56). Yeni kurumsal iktisat geleneğinde, özellikle klasik oyun

teorisi bağlamında birey fayda maksimizasyonu çerçevesinde davranan bir varlık olarak alınmıştır. Bununla birlikte, yeni kurumsal iktisat geleneği, kurallara uyma yaklaşımını rasyonel seçim yaklaşımı ile bağdaştırma çabası içine girmiştir (Rutherford, 1994: 68). Bu anlamda, yeni kurumsal iktisat geleneği, kurallara uyma ilkesinin yüksek bir maliyete neden olmadığı sürece geçerli olacağını kabul etmiştir (Peukert, 2001: 103).

1.2.3.4. Evrimci ve Planlamacı Gelişim

Evrimci ve planlamacı gelişim standart büyüme modellerinde gündeme gelmeyen bir konudur. Bunun temel nedeni söz konusu büyüme modellerinin kurumları veri olarak ele alması ve kurumların nasıl ortaya çıktığı ve değiştiği ile ilgilenmemeleridir. Fakat kurumsal iktisat geleneği kurumların ortaya çıkışı ve zaman içerisinde nasıl değiştiği ilgilenir. Çünkü kurumsal değişimin ve kurumların nasıl ortaya çıktığını anlamak bir anlamda ekonomilerin nasıl farklı yönlere doğru evirildiğini²⁹ anlamamıza yardımcı olabilecektir. Dolayısıyla, farklı kurumsal yapılara sahip ekonomilerin, ayakta kalması veya diğer ekonomilere göre daha yüksek bir ekonomik performans sergilemeleri, söz konusu ekonomilerin, sahip olduğu toplumsal ve kurumsal yapıların nasıl ortaya çıktığı ve değiştiği ile ilgili olarak ortaya çıkabilmektedir.

Kurumların nasıl ortaya çıktığı ve değiştiği ile ilgili iki temel yaklaşım bulunmaktadır: evrimci ve planlamacı yaklaşım. Evrimci yaklaşım (Veblen, 1918; Hayek, 1937), genellikle, kurumları sınırlı rasyonaliteye sahip bireyler arası etkileşimin planlanmayan sonucunu yansıtan davranış kalıpları (pattern) olarak görür. Öte yandan planlamacı yaklaşımda (North, 1981; Williamson, 1985), bireylerin, geleceğe dönük (forward-looking) çeşitli amaçları gerçekleştirmek amacıyla, planlı ve kasıtlı bir şekilde kurumları oluşturulduğu savunulur (Greif, 2006: 153–4). Bu anlamda kurumlar belirsizliği (Sugden, 1989; North, 1999), işlem maliyetini azaltmak (Williamson, 1985) v.b amaçlar için oluşturulabilir.

²⁹ North (1999) ekonomilerin evrimleşme biçimlerinin zaman içerisinde farklılaşan performanslarını temelden etkileyen unsur olarak görmüştür (North, 1999: 9).

Eski kurumsal iktisat geleneğinde, Veblen (1918), kurumsal evrim konusunda planlanmayan süreçlere vurgu yaparken; Commons (1951) planlanan kurumsal evrim süreçlerine vurgu yapmıştır. Bununla birlikte, ne Veblen ne de Commons analizlerinde diğer yaklaşımı dışlamamıştır. Ancak Veblen'in politik süreçler tartışması, soyutlayıcı ve doğrudan olmaktan çok, dolaylı bir yaklaşım izlemiştir. Aynı durum, Commons'un geleneklerin evrimi ile ilgili analizi için de söz konusudur (Rutherford, 1994: 82). Veblen, sosyal ve yasal kuralların geleneksel kurallar olduğu ve bunların planlanmadığı bir süreci ortaya koyarken; Commons, yasama ve yargısal süreçler üzerinde odaklanmış ve bunların planlanan süreçler olduğunu ileri sürmüştür (Rutherford, 1994: 94). Öte yandan politik süreçlerin bir sonucu olan ekonomik kurumların da karar alma süreçlerinde ortaya çıkan dışsal değişimlerin sonucu olarak değiştiği kabul edilir (Greif, 2006: 154).

Dolayısıyla eski kurumsal iktisat geleneğinde saf planlamacı ve evrimci bir gelenekten bahsetmek mümkün değildir. Yeni kurumsal iktisat geleneğinde de planlama ve evrim üzerine yapılan vurgulamalarda önemli farklılıklar görülmektedir. Başka bir ifadeyle, yeni kurumsal iktisat geleneğinde evrimci ve planlı süreç birlikte kullanılmıştır. Yeni kurumsal iktisat geleneğinde kamu tercihi³⁰ (*public choice*) ve devlet teorisine dayalı çalışmalarda planlanan süreçlere önem verilirken; sosyal konvansiyonların oluşumunda evrimci yaklaşım ön plana çıkmaktadır.

Greif (2006) evrimci ve planlamacı yaklaşım arasındaki köprünün tarihsel-süreç (*historical process*) yöntemi ile kurulabileceğini ve her iki yaklaşımın eksikliklerinin³¹ bu yaklaşım çerçevesinde tamamlanabileceğini ileri sürmüştür. Kurumsal süredurum (*inertia*), mutasyon ve deneyimleri dışsal olarak ele alan evrimci geleneğin aksine, tarihsel süreç yaklaşımı, kurumsal süredurumun mikro temellerine dikkat çeker ve mutasyon ve deneyimlerin mevcut kurumlara bağlı olduğu gerçeğini vurgular. Bununla birlikte, bireylerin geleceğe dönük amaçlarla oluşturmaya çalıştıkları kurumların geçmiş kurumlardan etkilendiğini vurgulayarak, planlamacı yaklaşımı zenginleştirir (Greif, 2006: 156). Aynı şekilde evrimci oyun

³⁰ Bkz. Buchanan (1978), Adams (1990).

³¹ Evrimci yaklaşımın ortaya çıkardığı temel sorunlardan biri, bireyleri edilgen ve faaliyette buldukları çevreyi değiştiremeyecekleri bir kurumsal değişim süreci öngörmesidir. Öte yandan planlamacı yaklaşım, informal kurumlarda ortaya çıkabilecek ve formel kurumların değişimini de etkileyebilecek kurumsal süregenliği ihmal etmektedir (Greif, 2006: 154-155).

teorisi (Kandori, Mailath ve Rob, 1993) de evrimci ve planlamacı yaklaşım arasında bir sentez yaparak, iki yaklaşımın özelliklerini birleştirmeye ve geliştirmeye çalışmıştır.

1.2.3.5. Yöntem Konusunda Genel Bir Değerlendirme

Kurumsal iktisat geleneği içerisinde tarihsel (anti formel) analizlerin yanında matematiksel ve ekonometrik (formel) tekniklere dayalı ampirik çalışmalar da kullanılmaktadır. Bu anlamda, iki yöntemin birbirini tamamladığı söylenebilir.

Kurumsal iktisat geleneğinde saf bütüncül veya bireyci yöntem yerine “kurumsal birey” yaklaşımı yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. “Kurumsal birey” yaklaşımı bütüncül ve bireyci yaklaşım arasında bir orta yol olarak düşünülmektedir.

Kurumsal iktisat geleneğinde, kurumların nasıl ortaya çıktığı ve değiştiği ile ilgili açıklanmasında hem evrimci hem de planlamacı yaklaşım kullanılabilir. Tarihsel süreç yöntemi iki yöntemden kaynaklanan sorunların aşılmasında kullanılabilir bir yöntem olarak ortaya çıkmaktadır.

Kurumsal iktisat geleneği içerisinde tarihsel ve karşılaştırmalı analizlere imkan verecek yöntemler yanında ampirik, ekonometrik çalışmalara da yer verilmektedir. Bu yönüyle, kurumsal iktisat geleneği, iktisadi büyüme analizinde denge durumuna odaklanmak yerine tarihsel gelişim içerisinde yaşayan ekonomilerin kurumsal değişim ve dönüşümü süreçlerinin analiz edilmesini sağlayacak yöntemlere sahiptir. Bununla birlikte, teorik düzeydeki ilişkilerin doğruluğunu test etmemizi sağlayacak teknikler kurumsal iktisat geleneğinin yöntemleri arasındadır.

1.2.4. Kurumsal İktisadın Kuramsal Araçları

Kurumsal iktisat yaklaşımı, iktisadi büyüme sorunsalına belli teorik araçlar çerçevesinde yaklaşmaktadır. Söz konusu teorik araçlar sosyal, siyasal, ekonomik ve hukuksal kurumların büyüme sürecindeki önemini anlaşılmasında kuramsal bir zemin oluşturur. Bu bağlamda, işlem maliyeti, mülkiyet hakları, devlet, firma ve teknoloji kurumsal iktisadın belli başlı kuramsal araçlarını oluşturur.

1.2.4.1. İşlem Maliyeti

İşlem maliyeti (*transaction cost*) yeni kurumsal iktisadın önemli teorik araçlarından biridir. Bu nedenle, Ronald Coase'ye kadar neoklasik iktisat tarafından ihmal edilen işlem maliyeti kavramının incelenmesi, gerek neoklasik iktisat ile yeni kurumsal iktisadın gerekse yeni kurumsal iktisat ile eski kurumsal iktisadın teorik karşılaştırması açısından önem taşımaktadır. Bununla birlikte, işlem maliyeti kavramı iktisadi büyüme analizi açısından da önem taşımaktadır. Bölümün başında ele alınan standart büyüme kuramları, işlem maliyetini, büyüme analizinde ihmal etmiştir. Coase'ye (1960: 7) göre, söz konusu analizler ancak işlem maliyetinin olmadığı bir dünyada geçerli olabilecektir. Bu nedenle, standart büyüme kuramlarının tümünde varsayılan işlem yapmanın maliyetsiz olduğu varsayımı gerçekçi bir varsayım olmadığı söylenebilir.

İşlem maliyeti analizi, yeni kurumsal iktisadın araştırma alanlarının bir parçasını oluşturmaktadır (Williamson, 1985: 16). Coaseyen teoride işlem maliyeti anahtar kavram olarak ortaya çıkmaktadır; çünkü bu kavram olmadan ekonomik sistemin birçok işlevsel yönünü açıklamak mümkün değildir. İşlem maliyeti, fiyat mekanizmasını kullanmanın maliyetidir (Parada, 2002: 50). Ayrıca, değişimde bulunmak (değişim fırsatları bulma, denetleme ve belli bir yaptırımında bulunabilme) ve kurumsal yapının (yargı, zorlayıcı güçler) gelişimi, sürekliliği ve korunması için gerekli kaynakların maliyetidir (Pejovich, 1998: 9).

İşlem, toplumdaki iktisadi kararların temel yapısını oluşturmaktadır. Commons'un deyimi ile kolektif faaliyet, kurumsal iktisadın yapı taşı oluşturmaktadır. Bu, iktisat biliminin temel birimini ekonomik mal ve hizmetin oluşturduğunu söyleyen geleneksel yaklaşımdan tamamen farklı bir yaklaşımdır. Klasik iktisat biliminden farklı olarak üç tür işlem bulunmaktadır: Bunlardan en önemlisi, refahın belli bir kesimden başka bir kesime transferine yol açan pazarlık (*bargaining*) işlemidir. Bu işlem türü, isteğe bağlı olup güç kullanımının sınırlarını belirlemektedir. İdari işlemler (*managerial transaction*) iktisadi mal ve refahın yaratılmasını içeren bir başka işlem türüdür; yasal olan ast ve üst arasındaki otoriter ilişkileri yansıtmaktadır. Son olarak, tayınlama (*rationing*) işlemi, üretilen mal ve

hizmetlerin dağıtımında ve refahın tahsisinde ön plana çıkan bir işlem türüdür. Commons'a göre, geleneksel iktisadi analizin temel kusuru, diğer iki işlem türünü ihmal ederek, sadece pazarlık işlemi ile ilgileniyor olmasında yatar (Zingler, 1974: 232; Pessali ve Fernandez, 1999: 266). Sonuç olarak, Commons, pazarlık, idari işlemler ve tayinlama genel kavramları çerçevesinde temel iktisadi analiz birimi olarak "işlemi" almaktadır. Burada, kurumsal iktisat ve Coaseyen iktisat arasında teorik bir ilişki ortaya çıkmaktadır (Parada, 2002: 50; Carlin, 1952: 382). Buradan hareketle, Coase'ye göre, iktisatta işlem maliyetinin rolü kabul edildiği zaman, belirli iktisadi kurumların, toplumdaki işlem maliyetlerini azaltmanın mekanizması olarak ortaya çıktığı gerçeği aydınlatılmış olur (Medema, 1996: 572).

Williamson, mikro ekonomik bir çerçeveden, işlem maliyetinin fiziksel bir terim olan "sürtünmeye" eşdeğer olduğunu ileri sürmüştür. Williamson, *ex-ante* ve *ex-post* işlem maliyetleri arasında bir ayırım yapmıştır. *Ex-ante* ve *ex-post* işlem maliyetleri geleneksel neoklasik endüstriyel organizasyon yaklaşımı ile yeni kurumsal iktisat yaklaşımı arasında önemli bir fark olarak ortaya çıkmaktadır. (Williamson, 1985: 19-20).

Devletin iktisadi ve hukuksal rolünün araştırmaların ve analizlerin önemli bir konusunu oluşturmaya başladığı bir ortamda, yeni kurumsal iktisat, işlem maliyetinin sıfır kabul edildiği neoklasik yaklaşımdan farklı olarak, kurumları analizlerinin merkezi noktasına yerleştirmiştir. Bu nokta, Coaseyen yaklaşım ile iktisat biliminin ana mecrasını oluşturan yaklaşım arasında önemli bir ayrılık noktası olarak ortaya çıkmıştır. İşlem maliyeti analizi iktisadi, politik ve sosyal kurumların anlaşılmasında önemli bir katkı sağlamıştır. Bu arada, eski kurumsal iktisat, işlem maliyeti kavramını ihmal etmemiştir. Fakat bir analiz aracı olarak kullanım mantığı konusunda eski kurumsal iktisat ile yeni kurumsal iktisat arasında farklılık bulunmaktadır. Yeni kurumsal iktisat yaklaşımında, işlem maliyetini kullanma mantığı iktisadi davranma ilkesine temel oluştururken; eski kurumsal iktisat yaklaşımı, bir yandan firmalar arasında işlem maliyetini azaltma mantığına ve öte yandan ise şirketlerin veya kuruluşların ekonomik gücünü artırma ve piyasanın kontrolü ile ilişkili parasal stratejilere dayanmaktadır (Parada, 2002: 50–51).

1.2.4.2. Mülkiyet Hakları

Kurumsal iktisadın kuramsal araçlarından birini oluşturan mülkiyet hakları, kurumsal yapının oluşturduğu teşvik yapısının temellerinden birisini oluşturur. Mülkiyet haklarının korunması ve uygulanması konusundaki farklılıklar kaynak tahsisinde farklılıklar yaratarak ülkelerarası iktisadi büyüme farklılıklarına yol açabilmektedir (North, 1999; Libecap, 1989; Tornell, 1997; Torstensson, 1994). Mülkiyet haklarının iyi korunmadığı veya uygulanmadığı durumlarda, kaynakların verimli olmayan alanlara tahsis edilmesi mümkün olabilirken (Furubotn ve Pejovich, 1972: 1142), ülkelerarası ekonomik performans farklılıklarının nedenlerinin mülkiyet rejimlerinde ortaya çıkan farklılıklarda aranması (Leblang, 1996: 5; Tornell, 1997: 219) ampirik çalışmalarda da desteklenen bir yaklaşımdır.

Mülkiyet haklarının, iktisadi büyüme ve kişi başına düşen gelir düzeyini nasıl etkilediği, ikinci bölümün 2.1.7. alt başlığı altında tekrar deyinilecektir. Fakat şu kadarını belirtmek gerekir ki mevcut büyüme modellerinin mülkiyet haklarının korunduğu ve uygulandığına dayalı varsayımları kurumsal iktisat geleneği çerçevesinde kabul edilmeyen bir varsayımdır. Bu anlamda, kurumsal iktisat, iktisadi faaliyetlerin ve büyümenin temel müşşeviklerinden birini oluşturan mülkiyet haklarının korunması, uygulanması ve evriminin ülkelerarası büyüme ve gelir farklılıklarının temel nedenlerinden birini oluşturduğu gerçeğinden hareket etmektedir.

1.2.4.3. Devlet

North (1999: 79) devletin ortaya çıkışını kalkınmanın önkoşulu olarak görmüştür. Bununla birlikte bazı durumlarda, iktisadi açıdan, geri kalmışlığın nedenidir. North'a göre, önemli olan devlet tarafından yaratılan kurumların doğası ve bunların nasıl tanımlandığıdır. Dolayısıyla kurumlar bir toplumun gelişmesine yol açarken bazı durumlarda geri kalmışlığın temel nedeni olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu çerçevede Van Den Berg'in (2001: 418) deyiimi ile "hükümetler gereklidir, fakat gücü tehlike arz edebilir". Devletin gerekliliği, toplumu daha yüksek gelir ve refah düzeyine taşıyacak karmaşık işlemleri kolaylaştırmasında bağlamındadır. Tehlikesi ise, gücü ellinde tutanların, bu gücü, belli kesimlerin lehine kullanmasıdır.

Kurumsal iktisat geleneğinde, devlet devletin ekonomiye müdahalesi ve devletin ekonomideki büyüklüğü önemli olmakla birlikte, devletin temel rolü formel kurumların oluşumu ve değişimi sürecinde ortaya çıkmaktadır (Klein, 1985: 428; DeGregori, 1987: 1254). Bu anlamda devlet, daha yüksek veya daha düşük bir refah düzeyinin ortaya çıkmasında oyunun kurallarının saptayan bir aygıt olarak ele alınır. Dolayısıyla devletin sahip olduğu özellikler (demokratik olup olmaması, bürokratik yapısı, siyasal istikrar, hukuk sistemi v.b) kurumsal analizin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Kurumsal iktisat geleneğinde, devletin temel işlevlerinde birisi mülkiyet haklarının korunması ve uygulanmasını sağlamaktır. Bu çerçevede devletin rolü, mülkiyet haklarının tanımlanması (yasama işlevi), yorumlanması (yargı işlevi) ve son olarak, uygulanmasını (güç kullanma işlevi) sağlamaktır. Bununla birlikte, daha önce ifade edilen, devletin siyasal, hukuksal ve bürokratik yapısının iktisadi büyüme sürecinde önemi ikinci bölüm çerçevesinde ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Fakat burada vurgulanması gereken nokta, devlet, kurumların oluşumunda, uygulanmasında ve değişmesinde önemli bir kuruluş olarak ortaya çıkabildiğidir. Ayrıca, sahip olduğu özelliklerle ve doğrudan veya dolaylı müdahalelerle ekonomik performansı etkileyebilmektedir.

1.2.4.4. Teknoloji

Eski kurumsal iktisat ve özellikle Veblen-Ayres geleneğinde kurum ve teknoloji ikilemi önemli bir konu olmuştur. Samules'e (1991) göre, Veblen-Ayres geleneği, teknoloji ve sanayileşmeyi değerine harekete geçirici gücü ve kaynağı olarak görmektedir. Teknolojinin değer kaynağı olması, daha fazla üretim imkânı sağlaması ve üretimi teşvik eden özelliğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, bazı kurumlar, yeni teknolojileri ve yeni örgütsel oluşumların ortaya çıkmasını engelleyerek tutucu bir güç oluşturabilirler. Samules (1997), bu gelenek çerçevesinde, ekonomik kalkınmanın, geleneksel örgütlü davranış kalıplarının süreğenliği karşısında, teknolojik değişim baskısının bir fonksiyonu olarak görüldüğünü ileri sürmüştür. Grief (1997: 85), bireylerin her anlamda benzer özelliklere sahip olmalarına rağmen, sahip oldukları değer sistemlerinin benzer koşullarda farklı davranmalarına yol

açabileceğini ileri sürmüştür. Bu anlamda, teknolojik yenilikler, seremonik davranış veya alışkanlıklara daha az müsaade edilen kültürlerde ortaya çıkacaktır. Örneğin, feodal sistemde, ticari kapitalist sisteme göre seremonik alışkanlıklar teknolojik yeniliklere daha az tolerans gösterecektir.

Özetle, eski kurumsal iktisat geleneğinde, teknoloji ve kurumlar arasındaki ilişki, toplumsal ve ekonomik ilerlemenin kaynağı olduğu kadar geri kalmışlığın nedeni olarak da görülmüştür. Zira yeni teknolojilerin ortaya çıkması ve bunun ekonomik gelişmişliğe yol açması kurum ve kurumsal yapıların sahip olduğu özellikler çerçevesinde belirlenmektedir. Yeni kurumsal iktisat geleneği çerçevesinde de teknolojinin geliştirilmesinde kurumsal yapı toplumsal etkililiğin önemli belirleyicisidir. Bu anlamda da kurumların ekonomik kalkınma ve büyüme açısından önemi yeni teknolojilerin yaratılması, uygulanması ve yayılmasında ortaya çıkmaktadır. Yeni kurumsal iktisat kurumları teknolojik gelişimin teşvik yapısı olarak görür. Bu noktada, içsel büyüme modellerinden farklılaştığı söylenebilir. İçsel büyüme modelleri, teknolojiyi ve teknoloji üretimini etkileyen teşvik yapısını dikkate almadan büyümenin temel belirleyicisi olarak teknolojik gelişimi ele alır. İçsel büyüme modellerinde teknoloji bir sonuç olarak ele alınır. Fakat kurumsal iktisat geleneği, büyüme sürecinde önemli bir değişken olarak ortaya çıkan teknolojik gelişimi belirleyen etmenlerin (kurumların) de analize dâhil edilmesi gerekliliği üzerinde durur (Samuels, 1977: 885). Çünkü teknolojik gelişim sürecinde AR-GE faaliyetlerini ve beşeri sermaye birikimini belirleyen temel faktörlerin, fikri mülkiyet hakları, hükümet politikaları, sosyal sermaye v.b. değişkenler tarafından belirlendiğine dair bir yaklaşım söz konusudur.

1.2.4.5. Firma

Kurumsal iktisat geleneğinin teorik araçlarından bir diğerini firma oluşturmaktadır. Firma, eski ve yeni kurumsal iktisat geleneği ile neoklasik yaklaşım arasında önemli bir ayrışma noktalarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Yeni kurumsal iktisat geleneği, firmanın yönetim yapısının teorize edilmesi ve firmanın

evrimi üzerinde yoğunlaşarak, onu en önemli kurumlardan birisi olarak görmüştür³² (Parada, 2002: 52). Eski kurumsal iktisat geleneği ise, firmaların yönetimi ve denetimi ile ilgili kararların kurumsal ortam ve firmanın bütüncül analizine dayalı bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini söylemektedir. Bu çerçevede, firma, mevcut durum ve tarihsel açıdan soyutlanmış bir kurumsal düzenleme değildir. Yani firma, tarihsel kökenleri olan ve spesifik bir evrim patikasına sahip olan bir kuruluştur. Bu anlamda firma, farklı davranış kalıbı içeren problemlere rutin yaklaşımlar ve tipik stratejiler geliştiren, kurumsal açıdan kısıt ve güdülere sahip bir kuruluştur. Eski kurumsal iktisat geleneği, firmaların kontrolü ile ilgili olarak, yeni düzenlemeler uygulanacağı zaman mevcut kısıtlama kalıplarının dikkate alınması gerektiğini savunmuştur (Groenewegen, 2004: 358).

Öte yandan, yeni kurumsal iktisat, firmayı sadece bir üretim fonksiyonu temelinde tanımlayan neoklasik yaklaşımı eleştirerek, firmaların yönetim yapılarının önemine vurgu yapmıştır. Bu yaklaşım, etkin bir firma yönetim sisteminin anlaşmaya dayalı düzenlemeler (mülkiyet hakları ve vekâlet teorisi) içindeki aktörlerin, *ex-ante* olarak ortaya çıkarabilecekleri gibi, işlem maliyeti iktisadına dayalı *ex-post* olarak da ortaya çıkabileceğini vurgulamıştır (Groenewegen, 2004: 354; Ramstad, 1996: 415).

Coase'ye (1998) göre, fiyat mekanizmasının maliyetli olması, firmaların ortaya çıkmasındaki temel gerçekliktir. Firma gibi organizasyonlar, bazı piyasa maliyetlerinin tasarruf edilmesini sağlamaktadır. Coase, iktisadi sistemin firma gibi bir organizasyonu ortaya çıkarmasında, Knight'ın aksine, sadece belirsizliğin yeterli olmayacağını savunmuştur. Bu yaklaşım çerçevesinde, firma büyüklüğü, girişimcinin organize ettiği işlemlerin büyüklüğüne bağlı olarak değişmektedir. Böylece, girişimcinin organize ettiği işlemler arttıkça firmanın büyüklüğü buna paralel olarak artacaktır (Parada, 2002: 52).

³² Neoklasik iktisat, firmayı üretim fonksiyonu temelinde tanımlarken; teknolojiyi firma büyüklüğünü belirleyen temel unsur olarak ele alır. Neoklasik iktisat, firmanın yönetim yapısını dikkate almamıştır (Parada, 2002: 52).

1.2.5. Kurumsal İktisat Geleneği Çerçevesinde İktisadi Büyüme Olgusu

1.2.5.1. İktisadi Büyümenin Müşevvikleri: Kurumlar

Kurumların sunduğu teşvik yapısı ekonomik performansın belirleyicisi olduğu söylenmektedir (Olson, 1996: 22; North, 1999: 174; North, 1994: 359). Kurumlar iktisadi büyümeyi nasıl teşvik eder? Kurumların iktisadi büyüme sürecindeki rolü üretken faaliyetler ve transfer faaliyetleri çerçevesinde ele alarak değerlendirmek mümkündür. Van Den Berg (2001), bireylerin çalışmasında; girişimcilerin risk alma ve fırsatları değerlendirmelerinde; firmaların maliyetleri azaltmaları ve etkin üretimde bulunmalarında; hükümetlerce vergi gelirlerinin etkin bir şekilde kullanılmasının, kamu malının sağlanmasında ve tüm bu faaliyetlerin üretkenliğinde belirleyici olan temel unsurun kurumların sunduğu teşvik yapısı olduğunu vurgulamaktadır. Teşvik yapısının ise üretken ve transfer faaliyetler (üretken olmayan) için, ülkelerarası ekonomik performans farklılıklarını açıklayabileceğimiz, bir yapı sunduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla, teşvik yapısı gelişmişliğin temel nedeni olduğu kadar, az gelişmişliğin de belirleyicisi olarak değerlendirilmektedir. North (1999: 17), iktisadi büyüme ve gelişme sürecini olumsuz yönde etkileyen teşvik unsurlarını “üretim faaliyetleri yerine yeniden dağıtım faaliyetlerini geliştiren, rekabetçi koşullar yerine tekeller yaratan, fırsatları geliştirmek yerine onları kısıtlayan” bir niteliğe sahip olduğunu ve bunun az gelişmişliğin temel nedeni olarak ortaya çıktığını savunmuştur.

Özetle, kurumlar, ters teşvik unsurlarına sahip olabileceği gibi, iktisadi büyümeyi ve kalkınmayı olumlu yönde etkileyen bir teşvik yapısına da sahip olabilmektedir. Bu yapı farklılığı, ülkeler arası performans farklılığının açıklanmasında ve tarihsel süreçte ekonomilerin farklı yönelimlerinin anlaşılmasına yardım edebilecektir. Çünkü farklı teşvik yapıları farklı iktisadi sonuçlara neden olabilmektedir.

Farklı teşvik yapısına sahip (olumlu veya olumsuz) kurumların iktisadi büyüme ve gelir düzeyini nasıl etkiledikleri sorusuna, kurumsal “yapı ve iktisadi büyüme etkileşimi” adı altında ikinci bölümde teorik ve ampirik çalışmalar çerçevesinde değinilecektir.

1.2.5.2. Kurumsal İktisat ve İktisadi Büyüme Analizi

Kurumların iktisadi büyüme sürecindeki önemini ve etkilerini ortaya çıkarmaya çalışan çalışmaların yöntemi ile ilgili tartışmalar, kurumların gözlemlenen ve gözlemlenemeyen özellikleri çerçevesinde şekillenmiştir. Kurumsal iktisat geleneğinde tarihsel ve karşılaştırmalı analize dayalı çalışmalar olduğu kadar ampirik çalışmaların da bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Greif'e (2006: 19–21) göre, kurumların gözlemlenemeyen özellikleri³³, tümdengelim ve ekonometrik analizlerin yapılmasını güçleştirirken, gözlemlenebilen özellikler çerçevesinde kullanılan bu yöntemler, kurumlar ve iktisadi büyüme ilişkisini ortaya koymada önemli kanıtlar sağlayabilmektedir. Ekonometrik analizlerde, dikkat edilmesi gereken nokta, gözlemlenemeyen kurumsal faktörlerin, kurum ve iktisadi büyüme ilişkisi araştırılırken etkin olabileceğidir. Örneğin, benzer formel mülkiyet haklarına sahip iki toplumda, mülkiyet haklarının uygulanması ile ilgili farklı inançlara sahip olunması, söz konusu toplumların farklı yatırım düzeyine sahip olmalarına yol açabilmektedir. Grossman (2001: 347) ve Rodrik'e (2000: 5) göre, yasal olarak sağlanmış mülkiyet hakları, bu hakların korunması için yeterli değildir. Önemli olanın bu hakların korunması gerekliliği konusundaki toplumsal inanış olduğunu vurgularken, gözlemlenemeyen kurumsal özellikleri işaret etmektedirler. Bununla birlikte, belli bir durumda geçerli olan kurumların anlaşılması ve genel anlamdaki kurumlarla ilgili anlayışı güçlendirmesi açısından ampirik çalışmalar önem taşımaktadır (Greif, 2006: 307). Hodgson'a (1998: 172) göre, kurumsal iktisat yaklaşımı makroekonomik sistemin stilize olgularından hareketle, ekonomik sonuçları açıklamaya yardım edecek sistemin yapısal özelliklerini belirlemeye çalışır. Dolayısıyla, hem nicel ve hem de nitel bir analiz gerektirir. Coase (1992: 719), ekonomik sistemin performansını etkileyen unsurların ampirik analizinde, doğal bilimlerde olduğu gibi, formel veya matematiksel yöntemlere başvurulması gerektiğini ileri sürmüştür. Kurumsal iktisat geleneğinde iktisadi büyüme analizinde tarihsel ve ampirik analizin gerekliliği daha önce de ifade edildiği gibi gerçek hayatta çoklu dengenin varlığı ve teorik olarak denge noktalarından hangisinin seçileceğini belirleyememizden kaynaklanmaktadır (Greif, 1998: 80).

³³ Yasal kurumların zorlayıcılığı ile ilgili inançlar, güven ile ilgili normlar v.b toplumdan topluma farklılık gösteren ve ölçümlenmesi zor olan kurumları ifade etmektedir (Greif, 2006: 20-21).

Kurumsal iktisat geleneğinin, iktisadi büyüme olgusu ile ilgili akla yatkın önermelere sahip olmakla birlikte, söz konusu önermelerin gerçek hayattan elde edilen veriler çerçevesinde test edilmesi gerekmektedir. Mitchell (1925: 11), yeterli ve istatistiksel yöntemlerin varlığı durumunda bu yöntemler çerçevesinde test edilen önermelerin iktisat teorisinde ve özellikle kurumsal iktisat geleneği içerisinde teoriden gelen yanlışlıkların düzeltilebileceğini, bu nedenle söz konusu önermelerin gerçek hayattan elde edilen verilerle test edilmesinin gerekliliğini savunmuştur. Kurumların iktisadi büyüme üzerindeki etkilerinin araştırıldığı bu çalışmada kurumların ölçülebilir göstergeler çerçevesinde iktisadi büyüme üzerindeki etkisi ölçülecek ve teoriden gelen önermelerin testi yapılacaktır.

Özetle, kurumsal iktisat geleneğinin iktisadi büyüme analizinde niteliksel (*qualitative*) ve niceliksel (*quantitative*) analizler kullanılabilir. Kurumların iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin araştırıldığı bu çalışma, gerek teorik çalışmalardan gelen ilişkilerin test edilmesi, gerekse bu ilişkilerin yönü ve büyüklüğünün ölçülmesi amacıyla niceliksel (*quantitative*) yöntemle dayalı bir çalışma niteliğine sahiptir. Dolayısıyla kurumsal iktisat geleneği içerisinde, iktisadi büyüme olgusunu niceliksel analizler çerçevesinde açıklamaya çalışan yaklaşımların bir uzantısı niteliğindedir.

1.2.6. Bölüm Sonu Değerlendirmesi

Tez çalışmasının birinci bölümünde, öncelikle büyüme konusu ile ilgili kuramsal yaklaşımlar ele alınmış ve bu yaklaşımların büyüme olgusunu ele alış şekilleri, varsayımları, öngörülerini ve bu öngörülerinin ampirik çalışmalarla tutarlılığı irdelenmiştir. Bununla birlikte, sözkonusu yaklaşımlar, iktisadi büyüme olgusunun açıklanmasında kurumları ön plana çıkaran bir bakış açısıyla eleştirilmiştir. Ayrıca kurumsal iktisat geleneğinin varsayımları yöntemi, teorik araçları ve iktisadi büyüme olgusuna yaklaşımı ele alınmıştır.

Öncelikle, yukarıda ele alınan ilişkiler çerçevesinde, standart büyüme modellerinin büyüme olgusunu, sermaye birikimi, tasarruf, yatırım, teknoloji, nüfus v.b değişkenler çerçevesinde açıklama eğiliminde olduğu söylenebilir. Sözkonusu modellerin ele aldıkları değişkenlerin ve iktisadi büyüme olgusunun müşşeviklerini

oluşturduğu düşünölen kurumlar dikkate almadığı ve bu nedenle iktisadi büyüme olgusu ve ölkeler arası performans farklılıklarının açıklanmasında yetersiz kaldığı düşünölmektedir. İktisadi büyüme olgusunun açıklanmasında kurumları ön plana çıkaran yaklaşım, iktisadi büyüme olgusunun ve standart büyüme modellerinde yer alan değişkenlerin kurumların sunduğu teşvik yapısı tarafından belirlendiğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla iktisadi büyüme olgusunun açıklanmasında vurgunun yönünün iktisadi değişkenlerden çok kurumlar üzerine yapılması gerekliliğini belirtmektedir. Bu yönleriyle, kurumlar, North'a (1999) göre, ekonomik performansın temel belirleyicileri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, iktisadi büyüme analizinde kurumları ön plana çıkarak yaklaşımın, kurumlar ve iktisadi büyüme arasında öngördüğü teorik ilişkilerin, ampirik açıdan test edilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda, büyüme analizinde kurumlar ön plana çıkarak gelenek içerisinde, tarihsel yaklaşımlar olduğu gibi, bu yaklaşımlardan elde edilen önermelerin test edilmesine dayalı ampirik bir yöntemin de bulunduğunu söylemek gerekir. Fakat öncelikle, tezin ikinci bölümü çerçevesinde, kurumlar ve iktisadi büyüme arasındaki etkileşimi konu alan çalışmalar ele alınacak ve kurumların iktisadi büyüme üzerindeki etkilerinin hangi kanallar çerçevesinde ortaya çıktığı saptanmaya çalışılacaktır. Ayrıca ikinci bölüm çerçevesinde, yapılacak ampirik çalışmada kullanılacak değişkenler seçilmeye çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

KURUMSAL YAPI VE İKTİSADİ BÜYÜME ETKİLEŞİMİ

Bu bölümde kurumsal yapıyı belirleyen temel faktörler ve bu faktörlerin iktisadi büyüme üzerindeki etkisi teorik ve ampirik çalışmalar çerçevesinde ortaya konmaya çalışılacaktır. Ayrıca, kurumsal yapı ve iktisadi büyüme ilişkisini konu alan ve bu bölümde ele alınan çalışmalar, bölüm sonunda Tablo 2’de özet olarak karşılaştırılmıştır.

Kurumsal yapının sahip olduğu özelliklerin ekonomik büyüme üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Kurumsal yapı, üretim sürecinde hem dönüşüm hem de işlem maliyetleri üzerine yapılacak harcama miktarı açısından önemli olması nedeniyle, ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Örneğin işlem maliyeti, mülkiyet haklarına veya hukuk kurallarına güvenilmediği zaman, çok yüksek olabilecektir. Bu tür bir kurumsal yapı içinde firmalar küçük ölçekli üretime, çeşitli imkânları elde edebilmek için kayıt dışılığa yönelebileceklerdir. Öte yandan, dönüşüm maliyetleri, sözleşmelerin veya anlaşmaların uygulanmaması nedeniyle yüksek derecede artabilecektir. Bu durum, firmaların ucuz teknoloji kullanan daha az etkin ve daha az rekabetçi olmaları anlamına gelmektedir (Aron, 2000:104).

Genel hatları ile kurumsal yapının ekonomik büyüme üzerinde etkisi bazı kanallarla ortaya çıkmaktadır (bkz. Tablo 1): Öncelikle, kurumsal kalite (mülkiyet haklarının uygulanabilirliği), siyasi istikrarsızlık (ayaklanmalar, darbeler v.b.), siyasi rejimlerin özellikleri (seçimler, yasama ve yürütme gücü), sosyal sermaye (sivil faaliyet ve organizasyonların gücü) ve sosyal özellikler (tarihsel, dinsel, etnik ve gelir düzeyindeki farklılıklar) gibi göstergelerden yararlanılarak kurumsal yapının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılabilmektedir (Aron, 2000:100). İzleyen alt bölümlerde bu kanallarla ilgili teorik yaklaşımları ve ampirik bulguları özetleyeceğim.

Tablo 1: Kurumların İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi

KURUMLARIN GEÇMİŞİ	KURUMSAL KALİTE	İKTİSADİ BÜYÜME
YOLSUZLUK DÜZEYİ		
BÜROKRATİK ETKİLİLİK		
SÖZLEŞMELERİN GÜVENCESİ ve UYGULANABİLİRLİLİĞİ		
FİNANSAL SİSTEM		
ETKİN YARGI SİSTEMİ		
MÜLKİYET HAKLARI		
DEVLET MÜDAHALESİ		
YABANCI YATIRIM		
TİCARİ POLİTİKALAR		
YABANCI YATIRIMLAR		
KAYITDIŞILIK		
SİYASİ KREDİBİLİTE		
YATIRIM DÜZEYİ		
YENİDEN BÖLÜŞÜM TALEBİ	İSTİKRARSIZLIK	
DEMOKRATİK REJİMLER	SİYASİ REJİMLERİN	
DEMOKRATİK OLMAYAN REJİMLER	ÖZELLİKLERİ	
GÜVEN	SOSYAL SERMAYE	
SOSYAL NORMLAR	SOSYAL ÖZELLİKLER	
ETNİK VE DİNSEL FARKLILIKLAR		
ETİK		

2.1. Kurumsal Kalite

Kurumların ön plana çıkarıldığı büyüme analizlerinde kurumsal kalite ve iktisadi büyüme arasında güçlü bir korelasyonun olduğu genel kabul gören (Helliwell, 1996; Mauro, 1995; Clague, Keefer, Knack ve Olsen, 1996; Hall ve Jones, 1999) kuramsal bir yaklaşımdır. Kurumsal kalite, kurumların geçmişi, sözleşmelerin uygulanabilirliği, bürokratik etkililik, etkin yargı sistemi, mülkiyet hakları, sözleşme güvencesi, yolsuzluk düzeyi, kayıtdışılık ve devlet müdahalesi gibi unsurlardan oluşmaktadır³⁴(Aron, 2000: 106; Easterly, 2001: 690). Daha iyi kurumlara sahip ülkelerin daha hızlı bir ekonomik büyümeye sahip olacağı

³⁴ Kurumsal kalitenin bu değişkenler çerçevesinde tanımı ampirik çalışmalar çerçevesinde yapılmaktadır. Dolayısıyla, kurumsal kalite ve iktisadi büyüme arasındaki ampirik ilişkiler kurumsal kaliteyi ölçen göstergeler çerçevesinde kurulmaktadır.

düşüncesine dayalı bu yaklaşım, ampirik düzeyde kurumsal kaliteyi oluşturan unsurlar ile iktisadi büyüme arasındaki güçlü bir ilişkinin varlığına vurgu yapmıştır.

Kurumsal kalite ile iktisadi büyüme arasında kurulan teorik bağlantı, kurumsal kaliteyi oluşturan unsurlarda ortaya çıkacak iyileşmelerin fiziki ve beşeri sermaye yatırımlarında artış yaratacağına ve bunun da söz konusu unsurların daha etkin kullanılmasını sağlayacağına dayandırılmaktadır. Yüksek bir kurumsal kalitenin makroekonomik dalgalanmaları ve krizleri azaltacağı düşüncesi, kurumsal kalite ile ekonomik performans arasındaki diğer bir bağlantı noktasını oluşturmaktadır (Acemoğlu, Johnson, Robinson ve Thaicharoen, 2003: 49-50; Mauro, 1995: 684; Hall ve Jones, 1999: 83).

Ampirik büyüme literatürü, kurumsal kaliteyi oluşturan bileşenler ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi test eden çalışmalar konusunda oldukça zengindir. Bu çalışmalar, daha çok kurumsal kaliteyi oluşturan unsurlardan biri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırılmasına dayanır. Çalışmalarda, hukukun üstünlüğü, yolsuzluk düzeyi, mülkiyet hakları, sözleşmelerin uygulanması v.b. değişkenler kullanılmaktadır.

Grigorian ve Martinez (2000: 14), gelişmekte olan Asya ve Latin Amerika ülkeleri üzerine yaptığı çalışmada kurumsal kalite ile iktisadi büyüme arasında güçlü ve pozitif bir ilişkinin var olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Onlara göre, kurumsal kalite, sadece yatırım yolu ile değil, aynı zamanda etkin kaynak tahsisi kanalıyla da iktisadi büyümeyi etkilemektedir. Acemoğlu vd. (2003: 108) ise, makroekonomik dalgalanmaların, yatırımcının mülkiyet haklarının korunması konusundaki eksiklik, yolsuzluk ve yüksek derecedeki siyasi istikrarsızlık ile temsil edilebilecek, zayıf bir kurumsal yapıya dayandığını ileri sürmüşlerdir. Zayıf bir kurumsal yapı iktisadi istikrarsızlığa ve olumsuz makroekonomik politikalara yol açmaktadır. Bu anlamda, makroekonomik politikalarda ortaya çıkan bozulma, kurumsal yapıdaki zayıflık ile birleşerek, istikrarsızlığa yol açmaktadır.

Mauro (1995: 681), kurumsal kalite ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi araştırırken, yolsuzluğun yatırımları azaltması nedeniyle iktisadi büyüme üzerinde olumsuz bir etki yaratacağını ileri sürmüştür. Özellikle bürokratik etkinlikte ortaya çıkan iyileşmelerin iktisadi büyüme üzerinde olumlu bir etki yarattığı; bu durumun

yatırım düzeyinde ortaya çıkan artış ile belirlendiği sonucuna ulaşmıştır (Mauro, 1995: 705). Hall ve Jones (1999: 83), fiziki sermaye ve eğitim düzeyindeki farklılıkların ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının bir bölümünü açıklayabileceğini; sermaye birikimi, verimlilik ve kişi başına düşen gelirdeki farklılıkların sosyal altyapı ile ifade edilebilecek olan kurum ve hükümet politikalarındaki farklılıklardan kaynaklandığını savunmuşlardır.

Farklı kurum ve politikaların ekonomik performans farklılıklarına yol açacağı olgusuna vurgu yapan bir diğer kurumsal iktisatçı da Olson'dur. Olson (1996), ülkeler arasındaki ulusal sınırların farklı ekonomik politikaların ve kurumların sınırlarını çizdiğini söylemekle, ülkeler arasındaki ekonomik performans farklılıklarını, donanımlarındaki farklılıklarla açıklamaktan çok, ülkeler arası ulusal politika ve kurumların kalitesindeki farklılıklara dayandırmaktadır. Ulusal sınırların, bir yandan kişi başına düşen verimli kaynakların sınırlarını ve öte yandan ise kamu politikaları ve kurumlardaki farklılıkların sınırlarını belirlediğini ileri sürmüştür. Bu çerçevede, en iyi kurum ve politikalara sahip ülkeler, sahip oldukları potansiyelin büyük bir bölümünü kullanmayı başarabilirken; daha kötü kurum ve politikalara sahip olan ülkeler ise, bunu başaramamaktadır. Olson (1996: 19-20), ekonomik performans teşvik eden yapı olarak kurumların, kısa dönem ekonomik politikalara değil, uzun dönem kurumsal düzenlemelere bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Sonuç olarak, Olson, Hall ve Jones'un yaklaşımlarında, ülkeler arası gelir farklılıklarını, ülkelerin ekonomik politikaları ve kurumları arasındaki farklılıklara bağlayan bir eğilim söz konusudur.

Kurumsal yapılar arasındaki farklılıkların en önemli belirleyicilerinden biri mülkiyet haklarının uygulanabilirliği ve sürekliliğidir. Tornell (1997: 244), mülkiyet hakları konusundaki rejim farklılıklarının, ülkeler arası büyüme oranları arasındaki farklılıkların açıklanmasında önemli bir faktör olarak ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Mülkiyet haklarındaki bozulma ve iyileşmelerin ülkelerin ekonomik performanslarındaki yükseliş veya düşüşleri belirlediği olduğuna değinmiştir. Ortak mülkiyet rejiminin egemen olduğu bir ekonomide, grupların özel kârları savunmak için oluşturulacak kurumların maliyetine katlanacak derecede bir zenginliğe ulaşması durumunda, özel mülkiyete doğru bir kaymanın ortaya çıkacağını vurgulamıştır. Öte yandan, ekonomin yeterli derecede zenginleşmesi sonucunda da çıkar grupları

açısından rant arayışının ortaya çıkacağını ve bu arayıştaki grupların kurumları aşındırmaya başlayacağını ileri sürmüştür. Bunun sonucunda, ekonomide ortak mülkiyete doğru bir kaymanın ortaya çıkacağını savunmuştur. Tornell, birinci durumda, ekonomik büyümede artış gözlerken; ikinci durumda ise ekonomik gerilemenin ortaya çıkacağını saptamıştır.

North ve Weingast (1989: 803), mülkiyet haklarının korunmasının fiziki ve beşeri sermaye oluşumundaki rolüne vurgu yapmıştır. Totaliter rejimlerde mülkiyet haklarının hükümdarın kendi çıkarları doğrultusunda değiştirilmesi ve böylece yatırımlarda beklenen getirilerin düşmesi, yatırım yapma isteğini düşürecektir. Bu nedenle, insanlara üretimlerini koruyabilme hakkı verilmediği durumlarda, insanların kendi yeteneklerini geliştirme ve yatırımda bulunma istekleri azalacaktır. Daha da önemlisi, ekonomik büyümenin sağlanması, sadece bazı hakların tanınması ile değil, aynı zamanda bu hakların sürekliliği ve bu haklara bağlı kalınacağına dair inandırıcılığı yüksek vaatleri gerektirmektedir. North (1981), mülkiyet haklarının zayıf olduğu ülkelerde sermayenin marjinal ürünü ile getirisi arasında bir farklılığın bulunacağını söylemiştir. Ayrıca, sermayenin marjinal ürününün aynı olduğu, fakat mülkiyet haklarının farklılaştığı iki ülkede, yatırım oranlarının da farklı olacağını, çünkü sermayenin marjinal getirisinin farklılaştığını ileri sürmüştür. Sonuç olarak ülkeler arası mülkiyet hakları konusundaki farklılıklar yatırım ve büyüme oranlarında da farklılığa neden olmaktadır (Svensson, 1998: 1318).

Ampirik çalışmalar çerçevesinde, kurumsal kalitenin belirlenmesinde ön plana çıkan unsurlar; kurumların geçmişi, yolsuzluk düzeyi, bürokratik etkinlik, sözleşmelerin uygulanabilirliği, finansal sistemler, etkin yargı sistemi, sözleşme güvencesi, mülkiyet hakları, devlet müdahalesi, kayıtdışılık, siyasi kredibilite vb. faktörlerdir. Bu değişkenler iktisadi büyüme sürecini doğrudan ve dolaylı bir biçimde etkilemektedir. Bu nedenle, bu ilişkilerin ortaya konması, kurum ve kurumsal yapıların ekonomik performansı nasıl etkilediğini saptamak açısından önemlidir. Bu unsurlara alt başlıklar çerçevesinde yakından bakılacaktır.

2.1.1. Kurumların Geçmişi

Birinci bölümde klasik oyun teorisi çerçevesinde kurumların analizinin, kurumsal etkileşimin dinamiği ve geçmiş kurumların bugünkü kurumları ve dolayısıyla ekonomik performansı nasıl etkilediğini saptamanın zorluğu üzerine değinilmiştir. Standart büyüme modellerinin tek denge noktası ve denge noktasının kararlılığı üzerine yoğunlaşan analizlerinde ihmal edilen bir nokta “ülkelerin bezer teknolojik düzeylere sahip olmaları durumunda bile farklı denge noktalarına sahip olabileceği ve bu denge noktalarına doğru evrilebileceği” gerçeğidir. Bu nedenle geçmiş kurumların bugünkü kurumlar ve dolayısıyla ekonomik performans üzerindeki etkilerinin dikkate alınması ülkelerin neden farklı denge noktalarına doğru evrildiğinin anlaşılmasını kolaylaştırabilecektir. Farklı ülkelerin farklı ekonomik performansına ve denge noktalarına sahip olmaları geçmişten devraldıkları kurumsal geçmişlerinden kaynaklanabilir. Örneğin, bazı toplumlar kurumsal yapılarını sömürge geçmişlerinden miras olarak alır (Shirley, 2003: 5; North, 1999: 151). Bu anlamda, ülkelerin farklı sömürgeleştirme politikaları, kurumsal yapılarını da farklılaştırmıştır. Örneğin, Belçika'nın Kongo'da uyguladığı, sömürmeye dayalı bir politikadır. Bu nedenle, özel mülkiyetin korunması v.b. politikalara önem verilmemiştir. Buradaki politikanın temel amacı, kaynakları, asgari yatırım düzeyi ile sömürge ülkeden sömürgeci ülkeye aktarmaktır. Bununla birlikte, Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada gibi ülkelerde sömürgeci ülkenin kurumları uygulanmaya çalışılmış ve görece sağlam kurumsal yapılar oluşturulmuştur (Acemoğlu, Johnson ve Robinson, 2001: 1369). Öte yandan, sömürgeleştirme stratejisi yerleşim yerinin verimliliğinden etkilenmiştir. Acemoğlu v.d.'ne (2001) göre, Avrupa ülkeleri ise, sömürgeleştirme politikası ile görece zengin ve yerleşik nüfusun yoğun olduğu bölgeler yerine, fakir ve yerleşik nüfusun yoğun olmadığı bölgelerde daha iyi kurumlar inşa edilmesine önem vermiştir. Bunun temel nedeni, bu bölgelerde, yerli nüfustan vergi toplanması ve bu nüfusun belli işlerde (madencilik v.b) çalıştırılarak işgücü sömürsü yapılmasıdır. Ancak, yerli nüfusun sömürsüne dayalı politikalar ile ekonomik ve sivil haklar sağlayan iyi bir kurumsal yapının varlığı bağdaşmayacaktır (Acemoğlu, Johnson ve Robinson, 2004: 25; Robinson, 2002: 513-4). Sokoloff ve Engerman (2000: 228) Amerika kıtasındaki ülkelerin farklı gelişmişlik düzeyine sahip olmalarını sömürge geçmişlerine dayalı faktör

donanımlarındaki farklılıklara dayandırmaktadır. Başlangıç düzeyinde farklı refah, beşeri sermaye ve politik güce sahip olan ülkeler farklı gelişme patikasına sahip olmuştur. Bu çerçevede, A.B.D. ve Kanada dışındaki ülkelerin, azgelişmişliği, sömürge politikalarındaki farklılıklardan çok, bu ülkelerdeki elit kesimlerin, toplumun büyük bir bölümünü ekonomik olanaklardan dışlayan bir kurumsal yapı geliştirmelerine bağlanmıştır. Dolayısıyla rekabete açık olmayan bir kurumsal yapı, elit kesimlerin sosyal maliyeti yüksek ekonomik kazançlar elde etmelerine yol açmıştır. Acemoğlu, Johnson, ve Robinson (2004) bazı ülkelerdeki azgelişmişliği, kurumsal geçmişe ve bunu yaratan farklı sömürge politikalarına bağlarken, Sokoloff ve Engerman (2000) daha çok başlangıç düzeyindeki farklı donanım düzeyine sahip olunması ve kurumların belli bir elitin çıkarlarına hizmet edecek şekilde evrilmesine ve geniş kitleleri iktisadi olanaklardan dışlamasına vurgu yapmıştır.

2.1.2. Yolsuzluk Düzeyi

Yolsuzluk, resmi kamusal gücün, oyunun kurallarını ihlal ederek, bireysel kazanç veya çıkar amacıyla kullanılmasıdır. Yolsuzluk; dolandırıcılık, para aklama, uyuşturucu ticareti ve kara borsa gibi yasal olmayan faaliyetleri içeren bir kavramdır (Jain, 2001: 73; Welsch, 2003: 2; Shleifer and Vishny, 1993: 599). Ayrıca, bir ülkenin sahip olduğu kurumsal yapının kalitesini belirleyen temel unsurlardan biridir.

Bu çerçevede, yolsuzluk, kurumsal kalite ve iktisadi büyüme arasında kurulan ilişki, çeşitli yolsuzluk modelleri çerçevesinde incelenecektir. Bu anlamda, literatürde en fazla kullanılan yolsuzluk modelleri incelenecek ve yolsuzluğun iktisadi büyüme ile ilişkisi ortaya konmaya çalışılacaktır.

2.1.2.1. Yolsuzluk Modelleri

Literatürde yolsuzluğu açıklamada iki model kullanılmaktadır: Vekalet modeli (agency model) ve kaynak tahsisi modeli. Vekâlet modeli, vekil-müvekkil arasında asimetrik bilgi ve denetim eksikliği olduğunu varsayarak, yolsuzluğun iktisadi sonuçlarını inceler. Kaynak tahsisi modeli ise, rant arayışı sonucunda ortaya çıkan yolsuzluğun iktisadi sonuçları üzerinde yoğunlaşır.

2.1.2.1.1. Vekâlet Modeli

Vekâlet modeli, yolsuzluğu, yasa yapıcıların karşı karşıya kaldığı kısıt ve teşvikleri etkileyen bir olgu olarak görür. Bu nedenle, teşvik ve kısıtlamalarda ortaya çıkan değişikliklerin alınan kararlar üzerindeki etkisini incelemeye çalışır. Vekâlet modeli, vekil ile müvekkil arasında asimetrik bilginin varlığı (müvekkilin vekilin davranışları konusunda tam bilgiye sahip olmaması durumu) ve müvekkilin vekili kararlarından dolayı sorumlu tutamadığı veya onun üzerinde zorlayıcılığa sahip olmadığı durumlarda uygulanan bir modeldir (Jain, 2001: 86).

North (2002: 43), mübadele sürecinde, taraflardan birinin diğerinden değer taşıyan özelliklere veya mübadeleye konu olan şeye dair daha fazla bilgi sahibi olabileceğini ve bu bilgiyi saklamakla kazanç elde edebileceğini ileri sürmüştür. Bu çerçevede, faydasını maksimize etmeye çalışan birey ile ilgili varsayımların katı bir şekilde yorumlanması ve mübadelenin değerinin kişinin önündeki alternatif fırsatların değerini aşması durumunda, taraflardan birinin yalan söyleyeceğini veya karşı tarafı dolandıracığını söylemiştir. Rose-Akerman (1999) ise bu modeli demokratik sistemlerde liderlerin davranışlarını açıklamak için kullanmıştır. Demokratik bir sistemde büyük yolsuzlukların önlenmesini, siyasi partilerin, kurumların ve seçim kampanyalarının finansman yöntemlerinin sağlamlaştırılmasına dayandırmıştır. Ayrıca, Gupta, De Mello ve Sharan (2000), askeri harcamaların ülkedeki yolsuzluk düzeyine etkisi üzerinde durmuş ve askeri harcamaların bir ülkedeki yolsuzluk düzeyi ile birlikte artış gösterdiği sonucuna ulaşmıştır. Jain (1993) ve Klitgaard (1991) ise otokratik diktatörlüklerin davranışlarını açıklamada vekâlet modelini kullanmışlardır. Bu çalışmalarda, vekil olan politika yapıcının temsil ettiği müvekkilini çıkarlarını ihmal edebileceği ve onun istismarına yönelik davranışlarda bulunabileceği vurgulanmıştır.

2.1.2.1.2. Kaynak Tahsisi Modeli

Kaynak tahsisi modeli, daha çok, rant arayışlarının yoğun olduğu durumlarda uygulanmaktadır. Rant arayışı, girişimcilerin, piyasa işleyişinin yarattığı etkilerden kaçınmak ve uygulanan politikaları kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde yönlendirme isteklerinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Katz ve Rosenberg

(1994), rant arayışı faaliyetlerinin merkezi hükümet bütçesi üzerindeki sonuçlarını ölçmek amacıyla rant arayışı modelini kullanmıştır. Modelde rant arayışı faaliyetlerinin her alana yaygınlaşması durumunda toplumsal refah üzerinde olumsuz etkisinin ortaya çıkacağını, aksi takdirde küçük çaptaki rant arayışı faaliyetlerinin toplumsal refah üzerinde fazla bir etkisinin ortaya çıkmayacağı sonucuna ulaşmışlardır. Faith de (1980) bürokrasinin farklı birimlerinin bütçe üzerindeki rekabet faaliyetlerini rant arayışı modeli çerçevesinde analiz etmiştir. Rant arayışı modeli, oyun teorisi ve piyasa yapısı üzerinde rant arayışı faaliyetlerini inceleyen çalışmalar çerçevesinde gelişim göstermiştir. Kaufmann ve Wei (2000), oyun teorisini rant arayışı modeline uygulamıştır. Kaufmann ve Wei'e (2000) göre, rant arayışı faaliyetlerinin toplam sosyal maliyeti mevcut rant düzeyi ve oyuncuların sayısı tarafından belirlenmektedir. Zhou (1995) rant arayışı faaliyetlerinin kaynak maliyeti yoluyla piyasa dengesini nasıl etkilediğini analiz etmiştir. Bu çalışmada da rant arayışı faaliyetlerinin kaynak maliyeti yoluyla piyasa dengesini etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır.

2.1.2.2. Yolsuzluk ve İktisadi Büyüme

Yolsuzluk ile iktisadi büyüme arasında kurulan teorik ilişkilerden ilki, yolsuzluğun, verimliliği düşük olan yüksek kamu yatırımlarına yol açması nedeniyle, iktisadi büyümeyi olumsuz etkilediği yönündedir. İkincisi ise, kamu harcamaları yolu ile kurulmaktadır. Rüşvet veya yolsuzluğun maaş ve ücretlere yapılan kamu harcamalarının artmasına; kamu harcamalarındaki artışın da düşük bir büyüme düzeyine yol açacağı ileri sürülmüştür. Üçüncüsü olarak, yolsuzluğun, mevcut altyapının kalitesini düşürerek, düşük bir iktisadi büyümeye neden olduğu da ileri sürülebilmektedir. Çünkü kötü bir altyapı kamu ve özel sektörün yaptığı işlerin maliyetinin artması demektir. Son olarak; yolsuzluk, verimli harcamaların finansmanında kullanılacak kamu gelirlerini azaltması nedeniyle, iktisadi büyüme üzerinde olumsuz etkide bulunmaktadır (Tanzi ve Davoodi, 1997: 20).

Öte yandan, literatürde yolsuzluk ve iktisadi büyüme arasında pozitif bir ilişkinin varlığını savunan yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu çerçevede, yolsuzluğun, Coaseyen pazarlık süreci olarak değerlendirildiği; böylece gerek kaynakların tahsisi

gerekse hantal bürokratik yapıların aşılmasında kolaylık sağlayacağı savunulur. Çünkü en yüksek rüşveti veren kişi veya firmanın en düşük maliyetle çalışan kişi veya firma olacağı varsayılmaktadır. Bu nedenle, rüşvet verenler arasında belli bir rekabetin bulunması kaynak tahsisini olumlu yönde etkileyecektir (Bardhan, 1997: 1322; Leite ve Weidmann, 1999: 4-5).

Teorik ve ampirik literatür, genel olarak, iktisadi büyüme ile yolsuzluk düzeyi arasında negatif bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Bununla birlikte, yolsuzluk, istisnai durumlarda, bürokratik süreci hızlandıran yönü ile iktisadi büyümeyi olumlu yönde etkilerken; bazı çalışmalarda güçlü bir ilişkiye rastlanmamaktadır. Örneğin, Barro (2002: 4), 84 ülke ve 1965-75, 1975-85, 1985-95 dönemleri çerçevesinde, yatay kesit veri analizi kullanarak iktisadi büyüme ile yolsuzluk arasında pozitif ve anlamsız bir ilişki bulmuştur. Bu durum incelenen dönem ve ülkeler için, büyüme ve yolsuzluk arasında güçlü bir ilişkinin olmadığı anlamına gelmektedir.

2.1.2.2.1. Yatırım Düzeyi

Yolsuzluk ve rüşvetin yaygın olduğu ekonomilerde, girişimci, yatırımda bulunmadan önce belli bir rüşvet verilmesi gerekliliği bilinci ile hareket edebilecektir. Bu anlayışla, rüşvetçi bazen yapılacak yatırımdan elde edilecek kazanç veya kârdan belli bir pay isteyebilecektir. Dolayısıyla, yatırımcı rüşveti bir tür vergi olarak değerlendirdiği düşünülebilir. Öte yandan, yatırımcı, rüşvetçinin rüşvete konu olan durumu yerine getirip getirmeyeceği konusunda bir belirsizlikle karşı karşıya kalabilecektir. Rüşvetin bir tür vergi olarak algılanması ve bunun yarattığı belirsizlik durumu yatırım isteğinin düşmesine yol açabilecektir (Zhang, 2005: 1). Yatırımcı tarafından yolsuzluğun vergi gibi algılanmasına rağmen, onun illegal ve gizli olması vergiden daha yıkıcı etkiler doğurmasına neden olabilecektir. Bu durumdan hareketle, yolsuzluğun, yatırım ve ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu ileri sürmüştür (Wei, 1997: 2; Shleifer ve Vishny, 1993: 600).

Tanzi ve Davoodi (1997: 1)'ye göre, yolsuzluk, yüksek düzeyde kamu yatırıma, kamu gelirlerinin azalmasına, kamusal hizmetler üzerine yapılacak harcamalarda düşüşe ve altyapının daha kalitesiz hale gelmesine yol açacaktır. Kısaca, denilebilir ki, yolsuzluk, kamu yatırımlarının artışını sağlamasına rağmen

verimliliğinde bir düşüş yaratmaktadır. Mauro (1995: 698), yolsuzluk ve bürokratik etkinsizliğin yatırım ve iktisadi büyüme düzeyi üzerindeki etkisini test ettiği çalışmasında, yolsuzluk ve bürokratik etkinsizliğin yatırım ve iktisadi büyüme üzerinde olumsuz bir etkisinin olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Sonuç olarak, yolsuzluk, bir yandan özel yatırımcılar tarafından bir vergi yükü olarak algılanmakta olduğu ve belirsizlik yarattığı için özel yatırımlarda bir düşüşe; öte yandan, kamu yatırımlarını arttırmasına rağmen, bu yatırımların verimliliğinde bir azalmaya yol açmaktadır. Dolayısıyla, bu konuda yapılmış çalışmalara göre, yolsuzluğun, her iki durumda da iktisadi büyüme üzerinde olumsuz etkide bulunduğunu söylemek mümkündür.

2.1.2.2.2. Yanlış Kaynak Tahsisi

Yolsuzluk kaynak tahsisini iki yolla etkilemektedir: Birincisi, özel yatırımcının çeşitli yatırımların görelî getirileri arasındaki değerlendirmelerini değiştirmektedir. Rüşvet kararı ile birlikte, mal, hizmet, üretim faktörlerinde (girişimci yeteneği dâhil) ve kaynakların görelî fiyatında bir değişim ortaya çıkmaktadır. İkincisi, rüşvet, kamu fonlarının yatırıma dönüştürülmesi kararlarını da etkileyerek, kaynakların yanlış tahsisine yol açabilmektedir. Yanlış kaynak tahsisi, rüşvet alan kişinin kararlarını alırken tek ölçüt olarak, rüşvet ödemesini veya rüşvetin büyüklüğünü göz önünde bulundurması sonucunda doğabilecektir (Jain, 2001: 93–94; Shleifer ve Vishny, 1993: 612). Öte yandan, bir ekonomide rant arayışı üretken faaliyetten daha kârlı olduğu sürece, kişisel yetenekler de yanlış bir şekilde tahsis edilebilir (Wei, 2005: 2). Kısaca, yolsuzluk bir ekonomideki fiziki ve beşeri sermayenin etkin bir şekilde tahsis edilmesini engelleyen ve bu nedenle de ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyen bir olgu olduğu mevcut literatüre göre söylenebilir.

2.1.2.2.3. Kamu Harcamalarını Bozucu Etki

Yolsuzluk, kamu görevlilerinin, kamusal kaynakları tahsis ederken sosyal refah ölçütü yerine, yüksek rüşvet düzeyleri çerçevesinde kaynak tahsisine gitmelerine neden olabilir. Denetimi güç olan büyük projeler, büyük rüşvet ve rant arayışlarına

yol açabilecektir. Bu anlamda da hükümet harcamalarının bileşiminin değişmesine, eğitim, savunma ve altyapı projelerine giden payın azalmasına ve kamu hizmetleri ve altyapı projelerinin kalitesinin düşmesi sonucunu doğurabilir (Zhang, 2005: 2; Hall ve Jones, 1999: 114; Shleifer ve Vishny, 1993: 616). Mauro (1998: 227–8), yolsuzluk ve eğitime yönelik kamu harcamaları arasında negatif bir ilişkinin olduğunu; eğitim harcamalarında düşüşün beşeri sermaye ve iktisadi büyümeyi olumsuz yönde etkileyeceğini ileri sürmüştür. Çünkü ileri teknoloji gerektiren alanlardan yüksek ve kolay bir biçimde rüşvet almak mümkün iken; ileri teknoloji gerektirmeyen alanlarda bunu gerçekleştirmek oldukça zordur. Bu nedenle, örneğin, eğitim hizmeti rant arayışında olanlar için cazip bir alan değildir. Dolayısıyla, kamu harcamaları ile ilgili politikaların, yolsuzluğun kolay bir şekilde yapılabileceği alanlara kaydırılması söz konusu olabilmektedir. Bunun doğal sonucu, eğitime yapılan harcamaların azalması, beşeri sermaye birikiminin düşmesi ve iktisadi büyümenin olumsuz etkilenmesidir.

2.1.2.2.4. İktisadi Dalgalanmalar Üzerindeki Etki

Teorik ve ampirik literatür, yolsuzluğun, iktisadi dalgalanmalar yoluyla da ekonomik büyüme üzerinde etkide bulunduğunu göstermiştir. Kurulan teorik bağlantı, yolsuzluk düzeyinin yüksek olması durumunda, makroekonomik ve finansal dalgalanmaların ortaya çıktığını; bunun da uzun dönem ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu söylemektedir (Zhang, 2005: 4). Zhang (1995) resmi görevlilerin hangi firmalara ve ne kadar kredi verileceğine karar verme yetkisine sahip olduğu bir model kurmuştur. Bu model içerisinde firmalar iyi ve kötü olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. İyi firmalar, rüşvet vermeyen, aldığı krediyi karlı yatırımlara dönüştürebilen ve krediyi geri ödeme potansiyeli yüksek olan firmalardır. Dolayısıyla kredi kullanırken, krediyi tahsis eden resmi görevliye, rüşvet ödemeyen firmalardır. Öte yandan, kötü firmalar, aldığı kredinin sabit bir miktarını rüşvet olarak ödeyen ve bu sayede rekabet edebilen firmalardır. Zhang iki tür firma garantili yatırım olanaklarının bulunduğunu varsaydığı modelde, kötü firmalara (belli bir rüşvet karşılığı kredi alan firmalar) ödenen kredinin geri dönüş oranının düşük olacağını, bu durumun da hükümet harcamalarının bileşimini bozacağını ileri

sürmüştür. Dolayısıyla hükümet harcamalarının bileşiminde ortaya çıkacak bu bozulmanın öncelikle makroekonomik ve finansal piyasalarda dalgalanmalara yol açacağını, bu durumda uzun dönem büyüme oranlarını olumsuz yönde etkileyeceğini iddia etmiştir (Zhang, 2005: 4). Acemoğlu vd. (2003: 50) kötü makroekonomik performans ve iktisadi dalgalanmaların temel nedeninin mülkiyet haklarının uygulanmasındaki zayıflık ve yolsuzluk olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ramey ve Ramey (1995: 1148) ise iktisadi dalgalanmaların büyüme üzerinde negatif bir etkiye neden bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmada, söz konusu ilişki, yatırımlar ve özellikle teknolojik yenilikleri etkileyen kamu harcamaları yoluyla ortaya çıkabileceği vurgulanmıştır.

2.1.2.2.5. Gelir Dağılımı Üzerindeki Etki

Yolsuzluğun iktisadi büyümeyi etkileme kanallarından biri de gelir dağılımı üzerinde yarattığı etkidir. Gupta, Davoodi ve Terme (1998: 6)'ye göre, yolsuzluk, vergi sistemi ve sosyal programların amaçlarını zayıflatarak, özellikle, eğitim eşitliği, beşeri ve fiziki sermaye oluşumunda belirsizliğe yol açarak gelir dağılımı üzerinde olumsuz bir etki yaratabilmektedir. Gelir dağılımındaki bozukluk nedeniyle, bir yandan seçmenin büyük bir bölümü yeniden bölüşüm ve büyümeyi destekleyen faaliyetlerin vergilendirilmesi için baskıda bulunabilecek (Alesina ve Rodrik, 1994: 466); öte yandan, sosyo-politik istikrarsızlık yaşanarak yatırım ve iktisadi büyüme düzeyi bundan olumsuz yönde etkilenebilecektir (Gomez ve Foot, 2001: 11). Gupta, Davoodi ve Terme (1998: 21), yolsuzluk ve gelir dağılımı ilişkisini, ampirik olarak da test etmiş ve yüksek derecede bir ilişkinin varlığına vurgu yapmıştır. Ayrıca, yolsuzluğun, yoksulluk ve gelir dağılımındaki dengesizliğin temel nedeni olduğunu ileri sürmüştür.

2.1.3. Bürokratik Etkililik

İktisadi büyümeyi etkileyen kurumsal kalitenin bir diğer göstergesi bürokratik etkililiktir (*bureaucratic efficiency*) (Grigorian ve Martinez, 2000: 6). Bürokratik yapı ile iktisadi büyüme ilişkisi, Max Weber'den bugüne, araştırmalara konu olmaktadır. Weber (2005), bürokratik yapı ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi, uzun dönemde örgütsel oluşumlarda meydana gelen tarihsel değişimler üzerine

yoğunlaşarak ortaya koymaya çalışmıştır. Weberyen bürokratik yapının iki temel özelliği bulunmaktadır: Yeteneğe göre mevki/iş ve öngörülebilir kariyer hiyerarşisi (Weber, 2005: 293). Evans ve Rauch, Weberyen bürokratik yapının bu iki özelliği ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi geliştirmekte olan ülkeler için test etmiştir. Çalışmanın temel bulgusu, Weberyen bürokratik yapının iktisadi büyümeyi olumlu etkilediği yönündedir (Evans ve Rauch, 1999: 760). Bunun nedeni, yeteneğe göre mevki ve öngörülebilir kariyer hiyerarşisinin bürokratların yolsuzluk ve rant arayışı faaliyetlerini azaltmasıdır.

Literatürde, teorik olarak, bürokratik etkililiğin olmaması, iktisadi ajanların karşı karşıya kaldığı işlem maliyetini arttırarak, ekonomik ve finansal ortam üzerinde olumsuz bir etkide bulunduğu ve bu durumun yatırım ve ekonomik büyümeyi engellediğine dair bir durumun varlığı kabul edilmektedir (Grigorian ve Martinez, 2000: 7-8). Bürokratik etkililik yatırım düzeyini arttırdığı ve iktisadi büyümeyi pozitif yönde etkilediği ampirik literatür çerçevesinde de ileri sürülmektedir (Mauro, 1995: 705). Mauro (1995) bürokratik etkililik düzeyi ile büyüme arasındaki ilişkiyi yolsuzluk düzeyi ile kurmaktadır. Mauro'ya (1995) göre bürokratik etkililiğin var olduğu ekonomilerde yolsuzluk düzeyi düşük, dolayısıyla yatırımlar ve büyüme yüksek olabilecektir.

2.1.4. Sözleşmelerin Güvencesi ve Uygulanabilirliği

Teorik ve ampirik literatür, sözleşmelerin güvence altına alınması ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişkinin varlığını göstermektedir. North, üçüncü dünya ülkelerinin gelişmemişliğini, temelde, etkin ve düşük maliyetle sözleşmelerin uygulanabilirliğini sağlayan bir kurumsal sisteme sahip olmamalarına dayandırmaktadır (North, 1999: 17). Knack ve Keefer (1997), zaman boyutu ile ilişkili bütün ticari işlemlerin kendi içinde belli bir güven unsuru taşıdığını savunarak, iktisadi açıdan geri kalmışlığın karşılıklı güven eksikliği ile açıklanabilecek bir olgu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Güven olgusunun gelişmiş olduğu toplumlarda yaşayan bireyler iktisadi faaliyetlerinde istismara uğramamak için daha az harcamada bulunacaktır. Güven olgusu, bireyleri bütün olasılıkları dikkate alan sözleşmeler yapma maliyetinden kurtaracaktır; hatta sözleşme yapma az

başvurulan bir yol olacaktır. Bu nedenle, sözleşme güvencesinin sağlanması ve sözleşmelerin uygulanması için tahsis edilecek veya harcanacak kaynaklar tasarruf edilebilecektir (Knack ve Keefer, 1997: 1252). North, sözleşmeye uymanın, diğer tarafın çıkarına uygun olduğu sürece, sorun oluşturmayacağını; fakat kurumsal kısıtlamalar olmadan, tarafların fayda maksimizasyonunun karmaşık bir mübadeleyi engelleyeceğini ileri sürmüştür. North, yapılan işlemin bedelinin, belli bir risk primi ile belirsizliği de içerdiğini belirtmektedir. Risk priminin büyüklüğü, karşı tarafın sözleşmeye uymama olasılığını ve bu durumun diğer taraf için maliyetinin miktarını belirlemektedir. Sonuç olarak, North (1999: 47), tarih boyunca, risk priminin büyüklüğünün karmaşık mübadeleyi³⁵ engellediğini ve iktisadi büyüme olanaklarını kısıtladığını iddia etmiştir. Çünkü kişiselliğe dayanmayan ve genellikle ekonomik birimler arttıkça ayrıntılı sözleşmelerin yapılmasını gerektiren karmaşık mübadele işlem maliyetlerinde bir artışa, firmaların küçük ölçekli üretim ve değişim faaliyetlerine yönelmelerine neden olabilecektir (North, 1999: 49).

Özetle, denilebilir ki, sözleşme güvencesinin sağlanmadığı veya bunu sağlayacak bir kurumsal yapının bulunmadığı ekonomilerde, bireylerin, hem kendi aralarındaki hem de devlet ile olan iktisadi faaliyetlerinde, işlem maliyetinin artması mümkün olabilecektir. Dolayısıyla iktisadi faaliyetlerin yürütülmesinde, değişim, yatırım v.b. kararlarının alınmasında işlem maliyetinin büyüklüğü kararları etkileyecektir. Ayrıca, sözleşme güvencesi ve uygulamasının sağlanması etkin, hukukun üstünlüğüne dayalı ve bağımsız bir yargı sistemini gerekli kılmaktadır.

2.1.5. Finansal Sistem ve İktisadi Büyüme

Ülkelerin ekonomik büyüme oranlarını etkileyen kurumsal gelişmişlik düzeyinin belirlenmesi konusunda bir diğer önemli faktör ülkelerin sahip oldukları hukuksal sistemlerdir. Bir ülkedeki hukuksal sistem, o ülkenin finansal gelişmişlik düzeyini ve dolayısıyla ekonomik büyüme performansını etkilemesi açısından önemlidir. Bu anlamda, ülkelerin sahip oldukları farklı finansal sistemlerden çok, hukuksal sistemleri ekonomik performanslarını belirleyebilmektedir.

³⁵ Karmaşık mübadele kavramı kişiselliğe dayanmayan ve genellikle kişi sayısı arttıkça karmaşık sözleşmelerin yapılmasını gerektiren mübadele anlamında kullanılmaktadır (North, 1999: 49-50).

Hukuk ve finans yaklaşımı, finansal gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde hukuksal sistemin rolü üzerine vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde, finansal işlemlerin desteklenmesinde, ülkelerin finansal yapılarına dayanan bir ayırmadan çok, hukuksal sistemlerinin etkinliğine dayalı bir ayırımın yapılmasının daha anlamlı olacağı ileri sürülmektedir. Hukuk ve finans görüşü, hukuksal sistemlerin, finansal gelişmişlik düzeyini olumlu etkilerken, sözleşmelerin güvencesi ve uygulanabilirliğinin yabancı yatırımcılara koruma sağladığını ileri sürmektedir. Bu sayede, yabancı finansman, yeni firma oluşumu ve etkin sermaye tahsisinin kolaylaşabileceği iddia edilmektedir. (Beck ve Levine, 2002: 149). Levine (1988: 596), kreditor hakları ve anlaşmaların uygulanması ile bankacılık sektörünün gelişmişlik düzeyini ampirik açıdan test etmiştir. Temel bulgusu, kreditor haklarına önem veren ve anlaşmaların uygulanmasında taviz vermeyen hukuksal sistemlerin daha sağlam bir bankacılık sektörüne sahip olduğu ve bunun fiziki sermaye birikiminde verimlilik sağladığı ve iktisadi büyüme düzeyine olumlu katkıda bulunduğu yönündedir.

Finansal piyasalar açısından, hukuksal sistemleri dört temel gruba ayırmak mümkündür: İngiliz hukuk (*common law*), sistemi, Fransız hukuk (*civil law*) sistemi, Alman hukuk ve İskandinav hukuk sistemleri³⁶. Fakat, burada bu ayırmadan çok, anlaşmaların uygulanabilirliği, kreditor haklarının korunması ve firmaların muhasebe standartları düzeyi konusunda güçlü ve zayıf olan hukuksal sistemlerin ayrışması üzerinde durulacaktır. Söz konusu sistemlerin kreditor hakları, anlaşmaların uygulanması ve muhasebe standartları açısından etkinliği karşılaştırıldığında, Levine (1997: 13), İngiliz Hukuk (*common law*) geleneğinin kreditor haklarının korunmasına diğer üç sistemden daha fazla önem verdiğini; kreditor haklarının korunmasında, Alman ve İskandinav sistemlerinin ortalarda bulunurken, Fransız sisteminin ise, en son sırada yer aldığını ileri sürmüştür. Öte yandan, sözleşmelerin uygulanabilirliği konusunda en iyi sistemlerin Alman ve

³⁶ İngiliz hukuk sistemi (*common law*) kaynağını gelenek ve içtihatlardan alan ve yazılı olmayan bir hukuk sistemidir. Öte yandan, 1804 yılında Napolyon döneminde yazılı hale getirilen Fransız hukuk sistemi (*civil law*) Roma hukukuna dayanmaktadır. Bu hukuk sisteminde yargılama gelenek ve içtihatlardan çok yazılı kurallar çerçevesinde yapılır. Alman ve İskandinav hukuk sistemleri ise daha çok kıta Avrupası hukuk sistemi olan Fransız hukuk sistemine yakın olmakla birlikte, İngiliz hukuk sisteminin bazı özelliklerini taşır (La Porta vd., 1998a: 1113-4).

İskandinav geleneğine bağılı sistemler olduğu saptanmıştır. Bu bağılamda, Levine, Loayza ve Beck (2000: 36) de kreditörlerin haklarının korunması, kamu anlaşmaları dahil olmak üzere bütün anlaşmaların uygulanabilirliğinin artırılmasının ve firmaların finansal hesaplamalarının daha kaliteli hale getirilmesini sağlayacak muhasebe standartlarının düzeltilmesinin finansal gelişmişlik (finansal aracılık) düzeyini arttıracığını ve bu yolla, ekonomik büyümeye olumlu katkıda bulunacağını ileri sürmüşlerdir.

2.1.5.1. Finansal Sistem Türleri

Finansal sistemler, genel olarak, banka temelli finansal sistemler (Alman sistemi) ve piyasa temelli finansal sistemler (Anglo-Amerikan Sistemi) olarak ayrılmaktadır (Choe ve Moosa, 1999: 1069). Buradaki temel soru, hangi finansal sistemin daha etkin olduğu ve hangisinin uzun dönemde ekonomik büyümeyi destekleyeceği konusundadır.

2.1.5.1.1. Banka Temelli Finansal Sistemler

Banka temelli finansal sistemleri savunanların dayandığı temel argümanları Gerschenkron (1962) şu şekilde özetlemektedir: (a) Gelişmekte olan ülkelerde, bankalar endüstriyel genişlemeyi piyasalara oranla daha etkin bir şekilde finanse ederler. Bunun nedeni, güçlü bankaların firmalarla ilgili bilgi edinme ve firmaların borçlarını ödemesi konusunda, atomistik piyasalara göre daha avantajlı olmalarıdır. Gerschenkron'a (1962) göre, (b) kamu bankaları, piyasaların yaratacağı aksaklıkların üstesinden gelebilecek ve yurt içi tasarrufları stratejik açıdan önemli projelere kanalize edilebilecektir. Ayrıca, (c) yeni ve yaratıcı faaliyetlere dış kaynak sağlamada bankalar daha etkin ve kredibiliteleri de daha yüksek olacaktır. (d) Sınırlayıcı düzenlemelerle engellenmemiş bankalar, endüstriyel büyümenin finansmanında ölçek ekonomilerini destekleyeceklerdir (Beck ve Levine, 2002: 173).

2.1.5.1.2. Piyasa Temelli Finansal Sistemler

Piyasa temelli finansal sistemlerin, banka temelli finansal sistemlere göre, daha avantajlı olduğunu savunan yaklaşım, sermaye tahsisi konusunda piyasaların daha etkin olduğu üzerinde durmaktadır. Piyasa temelli görüş, güçlü bankaların firmalardan bilgiye dayalı rantlar elde edeceklerini; bu durumun da firmaların kârlı projeler üretme motivasyonlarını düşüreceğini iddia etmektedir (Beck ve Levine, 2002: 149). Piyasa temelli finansal sistemleri savunan görüş, işlevsel piyasaların büyümeyi artırıcı rolüne vurgu yaparlar. Özellikle, bu sistemlerin, büyük piyasalarda ticari faaliyetlerde bulunmanın sağlayacağı deneyimlerden karlar elde edilmesini ve risk yönetimini kolaylaştıran sistemler olduğu kabul edilir (Levine, 2000: 400).

2.1.5.2. Finansal Kurumlar ve İktisadi Büyüme

İktisadi büyüme düzeyi ile doğrudan ilişkili olan finansal gelişmişlik düzeyi, ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyinin açıklanmasında başvurulan önemli değişkenlerden biridir. Kurumsal yapıyı belirleyen formel ve informel kurallar bütünü, bir ülkenin sahip olduğu finansal sistemin gelişmişlik düzeyini belirlemektedir (Garresten, Lensink ve Sterken, 2004: 166; Bianco, Gerali ve Massaro, 1997: 305; Beck ve Levine, 2003: 1). Çünkü finansal sistemlerin gelişmişlik düzeyi başta hukuk sistemi, mülkiyet hakları sözleşmelerin güvencesi ve uygulanabilirliği v.b. kurumlara dayanır. Örneğin, İngiliz Kamu hukuku, etkin yargı sistemi (Djankov vd., 2003: 9) düşük yolsuzluk düzeyi (La Porta vd., 1999: 510) sayesinde hissedar ve kreditorlere yüksek bir koruma düzeyi sağlayabilmektedir. Öte yandan, Deidda ve Fattouh (2002: 339), finansal kurumları içsel değişkenler olarak aldığı modelinde, iktisadi büyüme ve finansal kurumlar arasında pozitif bir ilişkinin varlığını; Edison, Levine, Ricci ve Slok (2002: 750) ise, uluslararası finansal entegrasyonun sadece sağlam kurumlara ve iktisadi politikalara sahip ekonomilerin iktisadi büyüme düzeylerini arttıracaklarını ileri sürmüşlerdir. Sonuç olarak, kurumlar ve kurumsal yapı iktisadi büyümeyi finansal gelişmişlik düzeyi yoluyla da etkilemektedir.

2.1.6. Etkin Yargı Sistemi

Etkin bir yargı sistemi, sosyal yapının sahip olduğu güven, sosyal sermaye v.b. ile birleştiğinde, mülkiyet haklarının korunması, sözleşmelerin güvencesi/uygulanması ve işlem maliyetinin düşürülmesi konusunda iktisadi büyümenin önkoşulu olan sağlam bir kurumsal yapının önemli bir gerekliliği sağlanmış olacaktır.

North (1994: 361), yargı sisteminin anlaşmaların uygulanması için zorlayıcı bir yaptırım gücüne sahip olduğunu söylemektedir. Bununla, informel kuralların formel kurallara göre daha düşük bir yaptırım gücüne sahip olduğunu kastetmektedir. Bu anlamda sağlam bir kurumsal yapı zorlayıcı kuralların varlığını da gerektirmektedir. Çünkü sözleşmelerin güvencesi ve uygulanabilirliği, daha önce ifade edildiği gibi, güven v.b. informel kurumların bulunmadığı durumda, formel, zorlayıcı kurumların varlığını gerektirebilecektir.

Teorik ve ampirik literatürde, etkin yargı sistemi ile iktisadi büyüme arasında, hukukun üstünlüğü ve yargı bağımsızlığı kanallarıyla ilişki kurulmaktadır.

2.1.6.1. Hukukun Üstünlüğü

Hukukun üstünlüğü kavramı iktisadi kalkınmanın temel koşulu olarak görülen zorlayıcı mekanizmalar ve formel kurallar kümesinin varlığına atıf yapılarak tanımlanmaktadır. Hukukun üstünlüğü ve iktisadi büyüme arasında kurulan ilişki, bireysel hakların korunması ve sözleşmelerin uygulanması temelinde kurulmaktadır. Bu anlamda, bireysel hakların ve sözleşmelerin korunmasında hukukun üstünlüğü ilkesine dayanılması, bireyler arası ve birey ile hükümet arasındaki sözleşmeye dayalı faaliyetlere belirginlik kazandırır. Böylece, işlem maliyeti azalır ve bu durum yatırım ve iktisadi büyüme sürecini teşvik eder (Matsuo, 2003: 2). Ampirik literatürde, hukukun üstünlüğü ile iktisadi büyüme düzeyi arasında pozitif bir ilişkinin varlığı genel olarak kabul gören bir sonuçtur (Barro, 2002: 3; Barro, 1997: 28; Rigobon ve Rodrik, 2005: 538). Etkin bir yargı sisteminin oluşturulmasında bir diğer önemli unsur da yargı bağımsızlığıdır.

2.1.6.2. Yargı Bağımsızlığı

İktisadi faaliyetlerde belirsizliğin azaltılması, formel ve informel kuralların varlığı ile kendiliğinden ortaya çıkan bir olgu değildir. Belirsizliğin azaltılması veya ortadan kaldırılması, mevcut hukuk kurallarına uyulacağına dair bir güvenceyi de gerektirmektedir. Bireysel, devlet-birey ve devletin farklı birimleri arasındaki anlaşmazlıkların tarafsız bir şekilde çözülmesi ve çözüleceğine dair beklenti, belirsizliğin ortadan kaldırılması açısından son derece önemlidir. Bu anlamda, yargı bağımsızlığı, iktisadi büyüme ile doğrudan ilişkili olan beşeri ve fiziki sermaye birikiminin sağlanmasında ve mülkiyet haklarının korunmasında önemli bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır (Feld ve Voigt, 2003: 498-9). Öte yandan, ampirik çalışmalarda, de facto ve de jure yargı bağımsızlığı arasında ayırım yapılmıştır. De jure yargı bağımsızlığı ile iktisadi büyüme arasında herhangi bir ilişkiye rastlanmazken; de facto yargı bağımsızlığının iktisadi büyüme sürecini olumlu etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır (Hayo ve Voigt, 2004: 26; Feld ve Voigt, 2003: 510). Bu durumda, yargı bağımsızlığının fiili olarak uygulanması durumunda iktisadi büyüme sürecini olumlu yönde etkileyebilecek bir kurumsal gösterge olduğu söylenebilir.

İktisadi büyüme sürecinde yargı bağımsızlığı, sözleşmelerin güvencesi ve uygulanabilmesi açısından da önem taşımaktadır. Çünkü yargı bağımsızlığının bulunmadığı durumda sözleşmelerin uygulanması konusunda ortaya çıkan belirsizlik, birey ve firmaları yüksek işlem maliyetine katlanmak ve kayıtdışı faaliyetlere yönelmek zorunda bırakabilecektir. Benzer bir durum mülkiyet haklarının korunması konusunda da ortaya çıkabilecektir.

2.1.7. Mülkiyet Hakları

Herhangi bir mal veya kaynak üzerinde mülkiyet hakkı, söz konusu kaynak veya malı tüketme, başkasına devretme ve kontrol etme haklarını kapsamaktadır (Leblang, 1996: 7). North (2002: 47), mülkiyet haklarını “bireylerin kendi emekleri, sahip oldukları mal ve hizmetler üzerinde kazandıkları haklar” olarak tanımlamış ve kurumsal çerçevenin bir fonksiyonu olarak görmüştür. North ve Weingast’a (1989: 803) göre, mülkiyet haklarının güvenliği ve sürekliliği, modern iktisadi büyümenin

temelinde yatan ana unsuru oluşturmaktadır. Bu durum ise, girişimcinin, servetin getirisi üzerinde yeterli bir kontrol hakkına sahip olmadığı sürece, birikimde bulunma ve buluş yapma teşvikine sahip olamamasından kaynaklanmaktadır. Rodrik (2000: 5), buradaki temel kavramın mülkiyetten çok kontrol kavramı olduğunu; resmi mülkiyet hakkının kontrol hakkını sağlamadığı sürece önemli olmayacağını iddia etmiştir. Mülkiyet hakkının tek başına yasallaşması, mülkiyet haklarının korunması için, ne gerekli ne de yeterli bir durumdur. Mülkiyet haklarının yapısı, korunması ve iktisadi faaliyetleri nasıl etkilediği, farklı siyasi rejimler ve yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilen bir sorun olmakla birlikte, bu konuda bir fikir birliği bulunmamaktadır.

Tornell (1997: 221), mülkiyet rejimi ve mülkiyet haklarının korunması konusuna tarihsel açıdan yaklaşmıştır. Bu çerçevede, ekonomilerin gelişmemişliğinin, özel mülkiyetin korunması konusunda eksik veya gelişmemiş kurumlara yol açacağını; özel kârları korumak için gerekli kurumları yaratmanın maliyetine katlanılacak kadar gelişmiş veya zenginleşmiş ekonomilerde ise özel mülkiyete doğru bir kaymanın ortaya çıkacağını ileri sürmüştür. Tornell'e göre, ekonomilerin yeterince zenginleşmesi, rant arayışı faaliyetlerini kârlı hale getirecek, yeniden bölüşüm faaliyetlerinin artması, mali açıkların ortaya çıkmasına, buluşların engellenmesine ve işgücü ilişkilerinin bozulmasına yol açacaktır.

Neoklasik büyüme modelinde, fiziki sermaye yatırımları üzerine vurgu yapılmıştır. İçsel büyüme modelleri ise beşeri sermayeyi iktisadi büyümenin kaynağı olarak görmüştür. Fakat burada, özel mülkiyet haklarının iyi korunduğu, başka bir ifadeyle, üretken faaliyetlerde bulunmanın teşvik edildiği yönünde örtük bir varsayım bulunmaktadır. Bu varsayımın, gelişmiş ülkeler açısından geçerli olduğu kabul edilse bile, gelişmekte olan ülkelerin çoğu için kabul edilemez olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, mülkiyet haklarının yapısında ortaya çıkan farklılıklar, uzun dönem iktisadi büyüme düzeylerinde farklılıklara yol açmıştır (Torstensson, 1994: 231). Öte yandan, neoklasik iktisat, bireylerin iktisadi faaliyette bulunduğu çevrenin, iyi tanımlanmış mülkiyet haklarına, tam bilgiye ve sürtüşmelerden uzak bir mübadele sürecine sahip olduğunu varsayar. Sonuç olarak, neoklasik dünyada işlem maliyetinin sıfır olduğu, bireysel ve sosyal getirilerin birbirinden ayrılmayacağı kabul edilir (North, 1999: 20; Leblang, 1996: 8).

Yeni kurumsal iktisat geleneği, iktisadi büyümenin temel belirleyicisi olarak mülkiyet haklarının korunmasını görmüştür. Bu çerçevede, mülkiyet haklarının korunması ile iktisadi büyüme arasındaki ilişki iki kanaldan kurulmaktadır: İşlem maliyeti ve etkin kaynak tahsisi.

2.1.7.1. Mülkiyet Hakları ve İşlem Maliyeti

North (2002: 40), toplam üretim maliyetini, malın fiziksel özelliklerini değiştirmek ve işlem-mülkiyet haklarını tanımlamak, korumak ve uygulamak için gerekli toprak, emek ve sermaye gibi kaynak girdilerini içerecek şekilde tanımlamış ve işlem maliyetini de bunun bir parçası olarak görmüştür. Bu çerçevede, Barzel (1997: 4), işlem maliyetini, hakların korunması, elde edilmesi ve devredilmesi ile ilgili iktisadi maliyet olarak tanımlamaktadır.

Mülkiyet haklarının korunması ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki işlem maliyeti kanalıyla kurulmaktadır. İktisadi işlemlerin karmaşıklığı ve geleceğe dönük bazı belirsizlikler içermesi, yapılan sözleşmelerin çok ayrıntılı olmasını, mevcut ve olası durumları kapsamasını gerektirir. Fakat bu şekilde yapılan işlemlerin maliyeti çok yüksek olacaktır. Ayrıca, bütün olası durumları dikkate alan sözleşmelerin pratikte hazırlanması mümkün değildir. İşlem maliyetini düşürmek mülkiyet haklarının korunması ve iyi bir şekilde tanımlanmasını gerektirmektedir (Mahoney, 2004: 132). İşlem maliyetinin yüksek ve mülkiyet üzerindeki kontrol haklarının iyi korunmadığı durumlarda, yatırımcılar yatırım kararı almayacaktır. Dolayısıyla işlem maliyetinin yüksek olması ve mülkiyet haklarının korunması konusunda ortaya çıkabilecek bir eksiklik, fiziki ve beşeri sermaye yatırımlarını düşürerek, iktisadi büyüme üzerinde olumsuz bir etkiye yol açabilecektir.

2.1.7.2. Etkin Kaynak Tahsisi

İktisadi büyüme ile mülkiyet hakları arasında kurulan ilişkinin bir diğer kanalı mevcut kaynakların etkin bir şekilde tahsis edilmesi ile ilgilidir. Burada, ileri sürülen argüman, mülkiyet haklarının iyi korunmasının beşeri ve fiziki sermayenin veya üretim faktörlerinin etkin şekilde kullanılacağına, bunun da iktisadi büyümeyi pozitif

yönde etkileyeceği varsayımına dayanmaktadır (Furubotn ve Pejovich, 1972: 1141). Torstensson (1994: 233-4), mülkiyet haklarının etkin kaynak tahsisi yolu ile iktisadi büyümeyi etkilemesini doğrudan etki olarak değerlendirmiştir. Mülkiyet haklarının etkin bir şekilde korunduğu durumlarda, beşeri sermayenin üretken faaliyetlere yöneleceğini, bunun da mevcut teknolojiyi iyileştireceğini ve böylece iktisadi büyümeyi olumlu yönde etkileyebileceğini ileri sürmüştür. Torstensson (1994: 235), etkin bir mülkiyet haklarını koruma sisteminin bulunmadığı durumlarda, beşeri sermayenin rant arayışı ve yeniden bölüşüm faaliyetlerine yöneleceğini; bu faaliyetlerin de, üretken olmaması nedeniyle, iktisadi büyümeyi olumsuz etkileyeceğini iddia etmiştir. Khan (1995: 93) ise, beşeri sermayeyi üretken faaliyetlere yönelten motivasyonun, beklenen getirileri etkin bir şekilde koruyan mülkiyet hakları sistemi olduğunu söylemiştir. Mülkiyet haklarının korunmasını sağlayan patent sisteminin buluşları ve teknolojiyi arttıracaklarını; bu nedenle iktisadi büyüme üzerinde olumlu bir etkisinin olacağını savunmuştur.

Mülkiyet haklarının korunması ve iktisadi büyüme ilişkisi, sadece beşeri sermaye olarak değil, aynı zamanda bir üretim faktörü olarak, fiziki sermaye tahsis kararlarını etkileyerek iktisadi büyüme üzerinde bir etki yaratmaktadır. Furubotn ve Pejovich (1972: 1141), mülkiyet haklarının iyi bir şekilde tanımlanmasının belirsizliği azaltacağını; bunun da kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını veya tahsis edilmesini sağlayacağını ileri sürmüştür.

Özetle, gerçek dünya, iyi tanımlanmış mülkiyet hakları, bilgi ve işlem maliyetinin olmadığı bir dünya değildir. Söz konusu faktörler, gerek işlem maliyeti gerekse beşeri ve fiziki sermayenin etkin bir biçimde tahsisi ve yatırıma dönüştürülmesi kararlarını belirleyerek, iktisadi büyüme üzerinde etkide bulunabilmektedir. İktisadi büyümeyi doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen bir diğer değişken devlet müdahalesidir.

2.1.8. Devlet Müdahalesi

İktisadi büyüme sürecinde devlet iki açıdan önem taşımaktadır. Öncelikle devlet, yasa koyucu olarak, kurumların oluşumu ve uygulanması sürecinde etkin olan bir kuruluştur. Özellikle, bürokratik yapı (Rauch, 1995; Rauch ve Evans, 1997),

hukuk sistemi (Scully, 1988; Barro, 2002), yolsuzluk (Mauro, 1995; Shleifer and Vishny, 1993; Tanzi ve Davoodi, 1997; Barro, 2002), demokrasi (Przeworski ve Limongi, 1993; Helliwell, 1994; Baro, 1996), mülkiyet haklarının korunması (Knack ve Keefer, 1995) v.b kurumsal faktörler çerçevesinde devletin iktisadi büyüme sürecindeki önemine dolaylı olarak değinilmiştir. Örneğin devletin demokratik bir yapıya sahip olmasının iktisadi büyüme üzerindeki etkisi demokrasi değişkeni çerçevesinde ele alınmıştır. İkinci olarak devlet piyasaya doğrudan ve dolaylı müdahaleleri ve ekonomik bir güç olarak piyasadaki büyüklüğü büyüme süreci açısından önemli olabilmektedir. Bu anlamda, kamu harcamalarının ekonomideki büyüklüğü ve bu harcamaların bileşimi, devletin bir ekonomik güç olarak elde ettiği gelir, kamu mülkiyetinde bulunan iş ve endüstriler (Shleifer ve Vishny, 1994) v.b önem kazanabilmektedir.

Öncelikle, kamu harcamalarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisi, hükümet harcamalarının verimliliği ile söz konusu harcamaların finansmanında kullanılan vergilerin yıkıcı etkisi arasındaki ödünleşime (*trade off*) dayanmaktadır. Bu nedenle kamu harcamaları verimliliği yüksek olan alanlara tahsis edilmesi ve vergilerin yıkıcı etkilerinin azaltılması iktisadi büyüme süreci açısından önem taşıyabilmektedir (Barro, 2002; Devarajan, 1994; Easterly and Rebelo, 1994). Öte yandan kamu mülkiyetinde bulunan iş ve endüstrilerin sayısı ve büyüklüğü de iktisadi büyümeyi etkileyebilmektedir. Özellikle, bu kuruluşların politikacıların politik amaç ve çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla kullanılabilme tehlikesi bulunmaktadır (Shleifer ve Vishny, 1994). Bu nedenle devletin ekonomiye müdahalesi ve bu müdahalenin sınırları büyüme sürecinde dikkate alınması gereken bir değişken olarak ortaya çıkmaktadır.

Özetle devlet iktisadi büyüme sürecinde kurumların oluşumu, değişimi ve uygulanması önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte devlet bir ekonomik güç olarak da iktisadi büyüme sürecini etkileyebilmektedir. Öte yandan, yabancı yatırımlarla ilgili kurumlar da iktisadi büyüme sürecini etkileyen önemli bir değişken olarak ortaya çıkmaktadır.

2.1.9. Yabancı Yatırımlar

Birinci bölümde ifade edildiği gibi Solow (1956) modelin sermaye hareketleri ile ilgili temel öngörüsü, sermayenin marjinal getirisinin yüksek olduğu görece fakir ülkelere yöneleceği, sermayenin marjinal getirisi bütün ülkelerde eşitleninceye kadar da bu hareketin süreceği yönündeydi. Böylece, yeni yatırımların sadece fakir ülkelerde ortaya çıkması öngörülüyordu. Solow modelin öngörüsünün gerçekleşmemesinin temel nedeni olarak sermaye hareketleri ve yabancı yatırımları etkileyen kurumların dikkate alınmamasıdır.

Bir ülkeye yönelebilecek yabancı yatırım düzeyi, genel anlamda, ülkenin kurumsal yapısını oluşturan unsurlardan, özel anlamda da, yabancı yatırımlar ile ilgili kurumlardan etkilenebilmektedir. Sağlam bir kurumsal yapı ve yabancı yatırımlarla ilgili kurumlar, yabancı yatırımcının belirlilik ortamı içerisinde hareket etmesini sağlayabilecektir. Brunetti ve Weder (1998) kurumlardan kaynaklanan belirsizlik ile yabancı yatırım arasında negatif bir ilişkiye işaret ederken, yüksek yolsuzluk düzeyinin ve hukuk sisteminde ortaya çıkabilecek aksamaların yabancı yatırım düzeyini azaltacağına vurgu yapmıştır. Benzer bir sonuç, Wei (2000), Wei ve Shleifer (2000) yolsuzluğun yabancı yatırımları azalttığı yönündeki bulgulara dayalı çalışmalar çerçevesinde de söylemek mümkündür. Lee ve Mansfield (1996) fikri mülkiyet haklarının korunması ile yabancı doğrudan yatırımlar arasındaki ilişkiyi test etmiş ve fikri mülkiyet haklarının korunduğu ülkelerin, diğer ülkelere göre daha çok yabancı yatırım aldığı sonucuna ulaşmıştır. Gastanaga, Nugent ve Pashamova (1998) yolsuzluğun yabancı doğrudan yatırım düzeyini azaltırken; bürokratik etkililik, sözleşme güvencesi ve uygulanabilirliğinin yabancı yatırımlar üzerinde pozitif ve istatistiksel açıdan anlamlı bir etkisi olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Sonuç olarak, birinci bölümde Solow (1956) modeli çerçevesinde değerlendirilen, yabancı yatırım ve sermaye hareketliliğine dayalı yakınsama hipotezinin sağlam kurumlara dayalı ülkeler arasında ortaya çıkacağı ampirik çalışmalar çerçevesinde doğrulanabilmektedir.

2.1.10. Ticari Politikalar

İktisadi büyüme belirleyen bir diğer değişken ticari politikalar ile ilgili kurumlardır. Kurumlar bir ülkenin izleyeceği dış ticaret politikasını (ortalama tarife oranını, tarife dışı engeller, gümrük hizmetinde yolsuzluk düzeyi) doğrudan etkileyebileceği (Jansen ve Nordas, 2004) gibi, bu politikaların iktisadi büyüme üzerindeki etkisini de belirleyebilmektedir. Örneğin dışa açık ticari politikaların iktisadi büyüme üzerindeki olumlu etkisi (Dolar, 1992; Sach ve Warner, 1995; Harrison, 1996; Edward, 1998) söz konusu ekonomilerde var olan kurumların sahip olduğu özelliklerin bir fonksiyonu olarak ortaya çıkabilmektedir. Dışa açık ticari politikaların izlendiği ekonomilerde dışsal şokların büyüme üzerinde yaratacağı olumsuz etkiler ancak sağlam kurumlarla aşılabilecektir (Rodrik, 1999; Rodrik ve Rodrigues, 2000). Bu nedenle, kurumlar, ticari politikaların büyüme üzerindeki etkileri belirleyen faktörler olarak ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan, ticari politikalar ile ilgili kurumlar, işlem maliyeti yoluyla ülkelerarası ticari faaliyetlerin hacmini de belirleyebilmektedir. Benzer kurumlara sahip olan ülkeler arasındaki ticarete, işlem maliyeti düşük, dolayısıyla ticari faaliyetler yüksek iken; farklı kurumlara sahip olan ülkelerde, işlem maliyeti yüksek, dolayısıyla ticari faaliyetler düşük olabilmektedir (Groot ve Linders, 2004: 118). Bu nedenle ticari politikalar kurumsal kalitenin bir göstergesi olarak ortaya çıkabilmektedir.

2.1.11. Kayıtdışılık

Kurumsal kalitenin bir diğer göstergesi kayıt dışı ekonominin büyüklüğüdür. İktisadi ajanların faaliyetleri mevcut kurumlar tarafından korunduğu ve bu koruma yüksek bir işlem maliyeti gerektirmediği sürece kayıt dışı faaliyetler sınırlı kalacaktır. Fakat daha önce ifade edildiği gibi, iktisadi ajanlar, mülkiyet haklarına, hukuk kurallarına güvenmediği ve mevcut kurumların iktisadi faaliyetleri koruyamadığı veya korumasının yüksek bir işlem maliyetini gerektirdiği durumlarda kayıtdışı faaliyetlere yönelebileceklerdir (Aron, 2000: 104). Bu nedenle, De Soto (1989: 153), kayıtdışı faaliyetlerin yüksek olduğu ekonomilerde firmaların küçük

ölçekli üretime yöneleceklerini ve etkili bir üretim ölçeği geliştiremeyeceklerini ileri sürmüştür.

Kurumsal kalitede ortaya çıkan zaaf lar ve kayıt dışı ekonominin büyüklüğü iktisadi büyümeyi birkaç yolla etkilemektedir. Öncelikle, kayıtdışılık, birinci bölüm çerçevesine ele alınan içsel büyüme modellerinde beşeri sermayenin oluşumunu doğrudan etkileyen fikri mülkiyet haklarının ihlal edilmesi biçiminde ortaya çıkabilmektedir. Bu durum teknoloji üretimi için gerekli teşvik yapısını belirleyebilmekte, dolayısıyla iktisadi büyümeyi etkileyebilmektedir (Park and Ginarte 1997; Khan, 1995).

Öte yandan kayıtdışı ekonominin büyüklüğü devletin izleyeceği iktisadi politikaların etkilerini de sınırlayabilmektedir. Kayıtdışı faaliyetlerin yüksek olması vergi gelirlerini düşürebilecek, eğitim, altyapı v.b politikaların finansmanı için gerekli fonları azaltabilecektir (Carment vd, 2003: 71).

Sonuç olarak, kayıtdışı ekonominin büyüklüğü, iktisadi büyüme olgusu etkileyen kurumsal kalitenin önemli bir göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır.

2.1.12. Siyasi Kredibilite

Kurumsal kaliteyi belirleyen unsurlardan biri de siyasi kredibilitedir. Siyasi kredibilite ile kastedilen, mülkiyet haklarının korunması, yolsuzluğun önlenmesi, sözleşmelerin uygulanması, bürokratik etkinliğin sağlanması ve etkin bir yargı sistemi için oluşturulan formel kurallara ve hükümet politikalarına duyulan güvendir.

North ve Weingast, 1688'de, İngiltere'de "Şanlı Devrim" in (*Glorious Revolution*) kurumsal yapıyı, devrimi yapanların amaçları temelinde şekillendirdiğini ileri sürmüştür. Yeni kurum ve kurumsal yapının, mülkiyet haklarının korunması ve kamulaştırmanın engelleneceğine dair hükümete yüksek bir kredibilite kazandırarak, iktisadi büyümenin önündeki engelleri ortadan kaldırdığını söylemişlerdir (North ve Weingast, 1989: 803). Dolayısıyla, sağlam bir kurumsal yapı, yönetimlerin her alanda uyguladıkları politikaların kredibilitesini yükselterek başarı şansını arttırmaktadır. Bu nedenle, siyasi kredibilite, iktisadi büyümeyi etkileyen nedensel bir faktör olmaktan çok, kaliteli kurumların bir göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır.

Ramirez ve Esfahani (2003: 471), kurumsal kalitenin kalkınma sürecinde önemli yeri olan altyapı yatırımlarıyla ilgili hükümet politikalarının etkinliğini ve kredibilitesini arttırdığını ampirik bir gerçeklik olarak ortaya koymuştur. Kurum ve kurumsal yapıların sağladığı kredibilite, sadece altyapı yatırımlarında değil, teknoloji, beşeri ve fiziki sermaye birikimi, yabancı doğrudan yatırımlar v.b. alanlarda da hükümet politikalarına belli bir güvenilirlik kazandırır. Bu anlamda, iktisadi büyüme açısından önem arz eden politikaların başarısı, söz konusu politikalara belirlilik, güvenilirlik kazandıran sağlam bir kurumsal yapıyı gerektirir.

2.2. Siyasi İstikrarsızlık

Literatürde siyasi istikrarsızlık iki anlamda kullanılmaktadır: Birinci anlamıyla yönetimdeki istikrarsızlığı; ikinci anlamıyla ise sosyal hoşnutsuzluğu ve siyasi şiddet kavramını ifade etmektedir. Birinci anlamda siyasi istikrarsızlık, yönetimdeki değişim eğilimini tanımlamaktadır. Bu değişim, anayasal, yasal mevcut kurallar çerçevesinde olabileceği gibi; anayasal olmayan (darbe v.b.) yollarla da olabilmektedir. Burada vurgulanması gereken temel nokta, yönetimdeki değişim eğiliminin, politikalarda bir belirsizliği işaret ettiği; bazı durumlarda, mülkiyet haklarına yönelik bir tehdit olarak algılandığıdır. Bu nedenle, olağan ve yasalarda öngörülen sürelerde yapılan yönetim değişikliğinden farklılık göstermektedir (Alesina ve Perotti, 1995: 1206). Kısaca, siyasi istikrarsızlık kavramı ile kastedilen ayaklanma, darbe, iç savaş, rejimin sürekliliği ve yönetimlerdeki değişim sıklığıdır.

Alesina ve Perotti (1995: 1203)'ye göre, gelir dağılımındaki bozukluk politik istikrarsızlığa yol açacaktır. Politik istikrarsızlık yatırımlar ve dolayısıyla büyüme üzerinde olumsuz bir etki doğuracaktır. Böylece ilişkinin yönü, gelir dağılımı bozukluğunun politik istikrarsızlık yaratması; bunun yatırım ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemesi doğrultusundadır. Politik istikrar yerli ve yabancı yatırımcıların belirlilik içerisinde hareket etmesini, beklentilerini ve işlem maliyetlerini belirleyerek iktisadi büyüme üzerinde etkide bulunmaktadır. Örneğin, politik istikrarsızlığın bulunduğu bir ekonomide, yatırımcı bu durumu mülkiyet haklarına yönelik bir tehdit olarak algılayabilecektir. Bu durum yatırımcının beklentilerini ve yatırım kararlarını

etkileyebilecek ve iktisadi büyüme üzerinde olumsuz etki yaratabilecektir (Zablotsky, 1996: 2).

Politik istikrarsızlık ile iktisadi büyüme arasında kurulan diğer bir ilişki, yeniden bölüşüm talebindeki artış yolu ile gerçekleştirilmektedir. Bu yaklaşım, gelir dağılımındaki eşitsizliğin gelir düzeyi düşük ortalama bir seçmene yol açarak, yeniden bölüşüm talebini arttıracığı varsayımına dayanmaktadır. Yeniden bölüşüm talebi, politik istikrarsızlığa yol açacak ve iktisadi büyüme üzerinde olumsuz etkide bulunacaktır (Alesina ve Rodrik, 1994: 465; Persson ve Tabellini, 1994: 600). Gelir dağılımındaki eşitsizlik rant arayışı faaliyetlerini arttıracak ve mülkiyet haklarının korunmasında zaaf yaratacaktır. Bu nedenle, sermaye birikimi ve iktisadi büyüme bundan olumsuz etkilenecektir (Keefer ve Knack, 1995: 207; Bénabou, 1996: 1). Bununla birlikte, siyasi istikrarsızlığın kaynağı sadece gelir dağılımındaki bozukluk olmayabilir. Bir ülkede siyasi istikrarsızlık, etnik ve dinsel farklılıklardan, daha genel bir ifadeyle, sosyal faktörlerden de kaynaklanabilir. Bu konuya, 2.5.1.2 alt başlığı altında değinilecektir.

2.2.1. Yatırım Düzeyi

Aron (2000: 124), siyasi istikrarsızlığın yatırım hacmi ve etkinliğini azaltarak, ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini; bununla birlikte, kişi başına düşen gelirdeki düşüşün politik istikrarsızlığı arttırdığını ileri sürmüştür. Gounder (1998: 21), askeri politikaların Fiji'nin kalkınması üzerine etkilerini incelemiş ve askeri darbelerin düşük bir büyümeye, vasıflı işgücünün göç etmesine, yabancı ve özel yatırımların düşmesine, yerli paranın değer kaybetmesine ve döviz rezervlerinin tükenmesine yol açtığını saptamıştır. Öte yandan, siyasi istikrarsızlık ve yatırım düzeyi arasındaki ilişkiyi test eden çalışmalarda, siyasi istikrarsızlığın mülkiyet haklarının korunmasında bir zaaf yarattığı ve bu durumun da daha düşük bir yatırım düzeyine yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır (Svensson, 1998: 1336; Levine ve Renelt, 1992: 7-8; Alesina ve Perotti, 1996: 1214). Özetle siyasi istikrarsızlık yatırım hacmi ve etkinliğini belirleyerek iktisadi büyümeyi etkileyebilmektedir.

2.2.2. Yeniden Bölüşüm Talebi

Kuznet (1973), büyümenin toplumdaki sosyal grupların pozisyonlarında görece bir değişim yaratacağını ve bu görece değişimin birtakım çatışmalara yol açacağını ileri sürmüştür (Johannsen, 2002: 4). Özellikle demokratik rejimlerde, kaynakların yeniden dağılımı konusunda ortaya çıkabilecek çatışmaların ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemesi söz konusu olabilmektedir.

Gelir dağılımı ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki, siyasi istikrarsızlık (veya istikrar) yolu ile kurulmaktadır. Gelir dağılımındaki bozukluk, sosyo-politik istikrarsızlığa ve belirsizliğe yol açarak, iktisadi büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Politik ekonomi yaklaşımı, gelir dağılımındaki eşitliğin yeniden bölüşüm talebinin yıkıcı etkilerini azaltacağını; yatırım ve iktisadi büyümeyi olumlu yönde etkileyeceğini ileri sürmektedir (Galor, 2000: 707).

Burada vurgulanması gereken önemli bir nokta, yeniden bölüşüm talebinin siyasi istikrarsızlığa yol açması durumunda fiziki sermaye birikimini olumsuz yönde etkileyeceği ve bunun iktisadi büyüme sürecini baltalayacağıdır. Fakat, siyasi istikrarsızlığa yol açmadan, yeniden bölüşümün ve gelir dağılımındaki eşitliğin beşeri sermaye birikimini ve iktisadi büyüme sürecini olumlu yönde etkilemesi de mümkündür.

2.3. Siyasi Rejimlerin Özellikleri

Siyasi rejimlerin özellikleri de kurumsal yapıyı etkilemektedir. Siyasi rejimlerin özellikleri ile kastedilen bir ülkede geçerli olan seçim sisteminin, anayasanın ve yürütme gücünün sahip olduğu özelliklerdir. Özellikle seçim sisteminin siyasal partilerin birbiriyle rekabet edebileceği bir sistem olması önemli bir unsur olmaktadır.

Lipset (1960), herhangi bir rejimin sürekliliğinin o rejimin ekonomik performansına bağlı olduğunu ve ekonomik krizlerin diktatörlükler kadar demokratik rejimleri de tehdit ettiğini söylemiştir. Fakat demokrasi ve diktatörlükler arasındaki temel farkın demokrasilerde rejim değişikliğine gitmeden yönetimi değiştirebilme imkânının olmasına dayandığını iddia edilmiştir (Przeworski ve Limongi, 1993: 62).

Clague vd. (1996) ise, kısa dönemli demokratik rejimlerin, uzun dönemli demokratik rejimlere göre, mülkiyet haklarını daha az koruduklarını; ayrıca uzun dönemli demokrasilerin mülkiyet haklarını korumada en iyi rejim türü olduğunu ileri sürmüştür. Bu çerçevede, uzun dönemli demokratik rejimlerin, sağladıkları mülkiyet hakları ve bunun sürekliliği yolu ile, ekonomik büyümeyi en iyi destekleyen rejimler olduğunu savunmuştur (Aron, 2000: 124-5).

Teorik olarak, siyasi rejimlerin özellikleri ile iktisadi büyüme arasındaki ilişki üç yolla kurulmaktadır: Mülkiyet hakları, cari tüketim için baskı ve diktatörlerin özerkliği. Her şeyden önce, bu bölümün 2.1.7 alt başlığı altında gösterildiği gibi, iktisadi büyüme ile mülkiyet hakları arasında pozitif bir ilişkinin varlığı genel kabul gören bir yaklaşımdır. İkinci önemli nokta, demokratik rejimlerin cari tüketim üzerinde bir baskının doğmasına yol açacağı ve bunun yatırım düzeyini ve iktisadi büyümeyi olumsuz etkileyeceği yönündeki argümandır. Son olarak ise, demokratik olmayan rejimlerde veya diktatörlüklerde, otoriter yasa koyucuların üretimin maksimizasyonu ile ilgilenmediklerini ileri sürülmektedir (Przeworski ve Limongi, 1993: 51). Sonuç olarak, siyasi rejimlerin sahip oldukları özellikler, bir ülkenin ekonomik performansını belirleyen kurumsal yapının temel etkenlerindedir.

Ampirik çalışmalarda, siyasi rejimlerin özelliklerini ölçmek amacıyla demokrasi endeksi olarak da bilinen siyasi haklar endeksi (political rights index) kullanılmaktadır. Kormendi ve Meguire (1985), Scully (1988), Baro ve Lee (1994), Helliwell (1994) Sachs and Warner (1995), Savvides (1995), Alessina ve Perotti (1994), Barro (1996), Ghura ve Hadjimichael (1996), Perotti (1996), Isham, Kaufmann ve Pritchett (1997) çalışmalarında siyasi rejimlerin ampirik ölçütü olarak siyasi haklar endeksini kullanmışlardır. Bu çalışmada, ampirik gösterge olarak siyasi haklar endeksi kullanılacaktır.

2.3.1. Demokratik Rejimler

Rao (1984: 68), demokrasiyi, sıradan insanların, liderleri üzerinde görece yüksek denetim derecesine sahip oldukları süreç olarak tanımlamaktadır. Benzer bir tanım Bollen (1980: 372) tarafından da yapılmaktadır. Bollen'e göre, demokrasi, elit kesimin politik gücünün minimize edildiği, elit olmayan kesimin ise gücünün

maksimize edildiği sistemdir. Lipset (1960), demokrasiyi, yönetim değişikliklerinde düzenli anayasal kurallar sunan ve büyük kararlara onay verecek yönetimlerin seçilebildiği ve bu kararlarda nüfusun büyük bir çoğunluğunun etkin olmasına izin verildiği bir sosyal mekanizma olarak tanımlamaktadır. Lipset politik gücü elinde bulunduracak kesimin seçilmesine vurgu yapmıştır. Benzer bir şekilde Dahl da, demokrasi tanımında, seçim süreci üzerine vurgu yapmıştır (Bollen, 1980: 371). Demokratik rejimler konusunda mevcut tanımlar bu rejimlerin benzer özelliklerine vurgu yapmaktadır. Bu anlamda, Rao, demokrasinin, ifade/inanç özgürlüğünü, kişisel mülkiyet hakkını v.s. garanti altına aldığı ileri sürmüştür (Rao, 1984: 68). Dahl, demokrasinin, örgütlenme ve örgüte katılım, ifade özgürlüğü, oy ve siyasal destek için siyasi liderlerin rekabet etmeleri, alternatif bilgi kaynaklarına ulaşma, serbest ve dürüst seçim konularındaki hakları kurumsal açıdan garanti altına alması gerektiğini savunmuştur (Bollen, 1990: 10).

Gerek demokrasinin tanımında gerekse sahip olduğu özelliklerin vurgulanmasında ön plana çıkan temel noktalar, yönetimin seçimle iktidara gelmesi, yasaların anayasa ve yasalara uygun bir şekilde konulması/değiştirilmesi ile siyasi, sosyal, iktisadi hak ve özgürlüklerin sağlanmasıdır.

2.3.1.1. Demokratik Rejimler ve İktisadi Büyüme

Demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bazı iktisatçılar, demokrasinin, ekonomik etkinlik için gerekli kararları alma ve bunları uygulama konusunda zayıf yönetimlere yol açtığını ileri sürerek, ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini iddia etmektedir. Bazıları ise, demokrasinin, geniş bir halk katılımını ve hükümetlerin alacağı yanlış kararların düzeltilmesi için bir mekanizma sağlayacağını ileri sürerek, ekonomik büyümeyi arttıracığını iddia etmektedir. Demokrasi ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin test edildiği, ampirik literatür de elde edilen sonuçlar açısından farklılıklar göstermektedir.

Demokrasi, demokratik kurumlar ve iktisadi büyüme ilişkisi, Sirowy ve Inkeles'in (1990: 4-5) iktisadi büyüme ve demokrasi arasındaki ilişkiye teorik

düzeyde getirdiği üç temel yaklaşımı çerçevesinde incelenecektir: Çatışma, bağdaşma ve şüpheli yaklaşım.

2.3.1.1.1. Çatışma Yaklaşımı

Bu yaklaşımda, demokrasi ve ekonomik büyüme, birbiriyle bağdaşmayan iki temel kavram olarak ele alınmaktadır. Çatışma yaklaşımı, demokratik rejimin, baskı gruplarına kaynakların verimli faaliyetlerden kendi çıkarlarına doğru yeniden dağılımı için faaliyette bulunma hakkını sağladığını ileri sürmektedir. Bu bağlamda, kaynakların bu tür girişimlerden gelen rant arayışı talebini karşılamak için kullanılması söz konusudur. Böylece, kaynaklar düşük verimlilikteki faaliyetlere tahsis edilmektedir. Bu durum da ekonomik büyümeyi engelleyecektir.

Bu yaklaşımın temelinde, demokrasinin, yatırım ve yatırım gelirleri pahasına, cari tüketimin en üst düzeyde tutulmasına yol açacağı varsayımı bulunmaktadır.

Büyüme ve demokrasi arasında pozitif bir korelasyonun olduğunu söyleyen argümana karşıt olarak, otoriter rejimlerin yüksek merkezi güçleri sayesinde ekonomik büyümeyi daha iyi koordine edebilecekleri ileri sürülmektedir (Feng, 1997: 392; Minier, 2001: 86). Bu çerçevede Rao (1984: 78), demokratik rejimlerde çıkar gruplarının hükümetin ekonomik büyüme konusundaki kararlılığını azaltabileceğini iddia etmiştir. 1970’de Hindistan’da ve Pinochet rejimi altındaki Şili’de bunun örneklerinin görüldüğünü söylemiştir. Leftwich (2005: 699) ise, demokratik kurumlar ile iktisadi büyümeyi sağlayacak ve sürdürecektir kurumların birbirleriyle bağdaşmadığını ileri sürmüştür. Çünkü demokratik kurumlar, özellikle az gelişmiş toplumlarda, servetin kullanımı, bölüşümü, birikimi ve kontrolü ile ilgili radikal değişimler sağlamayacaktır. Böylece, demokratik kurumlar, gelişim için gerekli olan ivmeyi yaratmayacaktır.

2.3.1.1.2. Bağdaşma Yaklaşımı

Bağdaşma yaklaşımında, demokratik bir şekilde formüle edilmiş bir kamu tercihinin tam rekabet piyasası modelindeki özel tercihlere benzediğini, dolayısıyla burada her zaman bir etkinliğin ortaya çıkacağı iddia edilmektedir. Sosyal çıkar

grupları arasındaki rekabet, pozitif net bir sosyal kazanç sağlayacak politikaların uygulanmasına olanak tanıyacaktır.

Bu yaklaşım, demokratik rejimlerin kaynakların etkin olmayan bir şekilde tahsis edilmesine yol açacağı düşüncesini reddetmektedir (Sirowy ve Inkeles, 1990: 8). Bu yaklaşımın önemli temsilcilerinden biri Mancur Olson'dur. Olson (1993: 567), demokrasi ve büyüme arasında pozitif bir ilişkinin var olduğunu ileri sürmüştür. Sağlam bir demokrasi için gerekli olan bireysel haklar üzerine yapılan vurgunun, hakların korunması ve anlaşmaların uygulanabilmesi açısından da önemli olduğunu ileri sürmüştür. Scully (1988: 661), ampirik olarak politik, sivil ve ekonomik özgürlükler ile iktisadi etkinlik ve büyüme arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Elde ettiği bulgulardan ilki, mevcut kurumsal yapının iktisadi büyüme ve etkinlik üzerinde derin etkilerinin olduğudur. Bir diğer bulgu, hukukun üstünlüğü, özel mülkiyet ve kaynakların piyasa tarafından tahsis edildiği açık toplumların, diğer toplumlara göre üç kat daha hızlı büyüdükleri ve iki buçuk kat daha etkin olduğu yönündedir. Leblang (1997: 454) da, demokrasi ve iktisadi büyüme arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif bir ilişkinin var olduğunu savunmuştur.

Bununla ilgili bir diğer argüman, birçok demokratik rejimde sistemdeki denge ve kontrol mekanizmasının yönetimlerin fonları verimsiz alanlara tahsis etmelerini zorlaştıran bir mekanizma olduğunu söylemektedir. Bu çerçevede, demokrasinin iktisadi büyüme üzerine olan etkisi dolaylı bir etkidir ve güçlü demokrasilerin doğasında varolan yasal kurumlar, mülkiyet hakları ve hukuk kuralları yüksek bir ekonomik büyüme oranının elde edilmesini sağlar. Bu arada, mülkiyet hakları otoriter rejimlerde de kurumsallaştırılabilir. Nitekim, Pinochet yönetimi altındaki Şili'de ve Singapur'da otoriter rejimlere dayalı büyüme örnekleri söz konusudur (Minier, 2001: 85-93). Bununla birlikte, mülkiyet haklarının korunması konusunda otoriter rejimler ile demokratik rejimler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Mülkiyet hakkının güvence altına alınması ve ekonomik hakların sürekliliği konusundaki inanç, ekonomik performansın belirlenmesinde önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

2.3.1.1.3. Şüpheli Yaklaşımı

Şüpheli yaklaşım, büyüme ve demokrasi arasında sistematik bir ilişkinin aranmaması, daha çok spesifik politikalar ve kurumsal düzenlemeler üzerinde odaklanılması gerektiğini ileri süren bir yaklaşımdır. Burada önemli olan, politik süreçlerin doğasından çok, bireysel özgürlüklerin derecesidir. Bireysel özgürlüklerin derecesi demokratik rejimlerde otokratik rejimlere göre daha fazla olsa da, bunun sürekli böyle olacağı konusunda bir garanti verilemez. Şüpheli yaklaşım, demokratik sistemlerde bile, siyasal parti sistemlerinin (tek veya çok partili sistem), ekonomiye devlet müdahalesi düzeyinin, endüstrileşme kalıbının (işgücü veya sermaye yoğun) ve kültürel çevrenin değişebileceğini söyleyerek bu faktörlere bakılması gerektiğini iddia etmektedir. (Sirowy ve Inkeles, 1990: 10). Helliwell (1994: 225), eşanlı denklem sistemi kullanarak, iktisadi büyüme ve demokrasi arasındaki ilişkiyi test etmiş; demokrasinin iktisadi büyüme üzerinde negatif bir etkisinin olduğu, fakat aralarında istatistiksel açıdan anlamsız bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte, demokrasinin eğitim ve yatırım düzeyi üzerindeki pozitif etkisinin bu negatif etkiyi dengeleyeceği sonucuna ulaşmıştır. Benzer bir çalışma, Baum ve Lake tarafından yapılmıştır. Demokrasinin iktisadi büyüme üzerinde doğrudan ve dolaylı etkilerini araştırmışlardır. Demokrasinin iktisadi büyüme üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı doğrudan bir etkisinin olmadığını iddia etmişlerdir. Bununla birlikte, demokrasinin halk sağlığı (yaşam beklentisini arttırması) ve eğitim üzerinde olumlu etkisi nedeniyle, iktisadi büyüme üzerinde dolaylı bir etkiye sahip olduğunu eklemiştir (Baum ve Lake, 2003: 345).

2.3.1.2. Ekonomik Özgürlük ve Mülkiyet Hakları

Ekonomik özgürlük ile iktisadi büyüme arasında iki yönlü bir ilişki olduğu ileri sürülebilir. Bununla birlikte, ekonomik özgürlük ve iktisadi büyüme birbirlerini destekleyen ve tamamlayan süreçlerdir.

Gwartney, Lawson ve Block (1996), bireylerin ekonomik özgürlüğünün; (a) diğer bireylerden gelen saldırılar karşısında güç kullanmadan, sahtekârlığa başvurmadan haklar elde etmeleri, (b) hak sahibi bireylerin bu haklarını kullanmaları, değiştirmeleri ve devretmelerinde diğerlerinin haklarını ihlal

etmedikleri takdirde var olacağını ileri sürmüşlerdir (De Haan ve Sturm, 2003: 549). Gwartney, ekonomik özgürlüğün işçilerin yeteneklerinde, yatırım ve sermaye oluşumunda, teknolojik ilerleme konusunda ve ekonomik örgütlenmelerde iyileşmeler sağlayacağını; bu durumun da ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceğini ileri sürmüştür (Esposito ve Zaleski, 1999: 188). De Haan ve Sturm (1999: 19), ekonomik büyüme ile ekonomik özgürlük arasında güçlü bir ilişkinin var olduğunu ve daha fazla ekonomik özgürlüğün büyümeyi arttıracığı sonucuna varmışlardır. Bu çalışmanın ilginç sonuçlarından biri, ekonomik özgürlüğün, durağan durum dengesi altında bulunan ekonomilerin, durağan durum dengesine ulaşmalarını sağladığı; fakat durağan durum dengesinin düzeyini ekonomik özgürlüğün etkilemediği yönündedir.

Esposito ve Zaleski (1999:188), insanların mülkiyet haklarına sahip olmamaları durumunda, yatırım yapma veya yeteneklerini geliştirme konusunda herhangi bir teşvike sahip olmayacaklarını ileri sürmüşlerdir. Ayrıca, insanlara üretim sürecinde yeni yöntemleri deneme izni verilmemesi durumunda, teknolojik ilerleme ve buluşların engelleneceğini; ekonomik özgürlüğün, insanların birbirleriyle işbirliği yapmasını, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları alanlarda uzmanlaşmalarını ve ticari faaliyetlerden kâr elde etmelerini sağlayacağını söylemişlerdir. Bu çerçevede, mülkiyet hakkı ekonomik özgürlüğün önemli bir belirleyicisi olarak ortaya çıkmaktadır.

Dawson (2003: 479), ekonomik ve politik özgürlükler arasındaki nedenselliğe dayalı ilişkiyi test etmiş ve iktisadi büyümedeki artışın temelinde ekonomik ve politik özgürlükler olduğu bulgusuna ulaşmıştır. De Haan ve Siermann (1995: 197), sivil ve politik özgürlüklerin iktisadi büyüme üzerinde doğrudan ve dolaylı etkilerini araştırmış ve demokrasi ile iktisadi büyüme arasında güçlü bir ilişkinin olmadığı sonucuna varmıştır. Hanke ve Walters (1997: 26) ise, kurumların temelini oluşturan mülkiyet haklarının güvencesi, işlemde bulunma özgürlüğü v.b. unsurların olmadığı durumlarda, hiçbir kalkınma programına verilen desteğin amacına ulaşamayacağını ileri sürmüştür.

Ekonomik performansın önemli bir belirleyicisi olarak ortaya çıkan mülkiyet hakkının farklı rejimler çerçevesinde incelenmesi önemli bir sorun olarak ortaya

çıkılmaktadır. Bununla birlikte, ekonomik performansın belirlenmesinde, mülkiyet haklarının varlığı ile bu hakların sürekliliği ve mevcut rejimin bu hakları koruma konusundaki kararlılığına duyulan inanç da önemlidir. Buradaki temel sorun, mülkiyet haklarının hangi rejimde daha iyi korunabileceği konusundadır.

2.3.1.3. Demokratik Rejimlerde Yatırım Düzeyi

Demokrasinin yatırımları baltalayacağı ve cari tüketim üzerinde baskı oluşturacağı iddiası, demokratik rejimlerin iktisadi büyüme üzerinde olumsuz bir etki yarattığını söyleyen argümanın temellerinden birini oluşturmaktadır (Bardhan, 1993: 45). Bunun karşısındaki argüman ise, otokratik rejimlerin veya diktatörlüklerin tasarrufları zorlayıcı yönlerinin olabileceğini ve bunun da ekonomik büyümeyi destekleyeceğini söylemektedir. Demokratik rejimlerin yatırımları engelleyeceği iddiasının en büyük savunucularından birisi Vaman Rao'dur. Rao (1984:75)'ya göre, ekonomik kalkınma, yüksek bir fiziksel ve beşeri yatırımı gerektirmektedir. Bu tür bir yatırım programı, gelişmekte olan toplumlarda, bugünkü yaşam standardını azaltan, cari yatırımlarda kesinti yapmayı gerektiren bir programdır. Dolayısıyla, yatırımların gerektirdiği artığı sağlayacak yönetimin veya rejimin totaliter ve baskıcı bir rejim olması gerektiğini savunmaktadır.

Otokratik rejimlerde yatırımlar konusunda mevcut tehlikelerden birisi, iktidarı elinde tutan diktatörlerin, rejim karşıtlarının güçlenmesine yol açabilecek ve kalkınmanın motoru sayılabilecek eğitim ve altyapı yatırımlarını engellemesidir (Castanheira ve Esfahant, 2001: 4). Öte yandan, demokratik rejimlerde de, birtakım kaynakların kamu yararına kullanılmaması ve bu yolla iktisadi büyümenin olumsuz etkilenmesi söz konusu olmaktadır. Fakat otokratik ve demokratik rejimler arasındaki temel fark; demokratik rejimlerde, seçim dönemlerinde bu tür faaliyetlerin cezalandırılması ve sistemin kendini düzeltme olanağının bulunmasına karşılık otokratik rejimlerde bu tür bir mekanizmanın bulunmamasıdır. Bu bağlamda, demokratik rejimlerde kurumların etkisi ve kurumsal faktörlerin önemi ortaya çıkmaktadır.

2.3.2. Demokratik Olmayan Rejimler

Demokratik olmayan rejimler, devlet mekanizmasının belli baskı veya çıkar gruplarından izole edilmesini sağlar. Demokratik olmayan rejimlerin iktisadi büyüme açısından uygun rejimler olduğunu savunan görüş iki temel noktaya dayanmaktadır: Birincisi, devletin özerkliği iktisadi büyümeyi arttırır ve ikincisi, özerklik sadece demokratik olmayan yönetimler tarafından sağlanabilir. Devletin özerkliği, ekonomideki etkinliğin sağlanmasını ve bunu sağlarken baskı veya çıkar gruplarından gelebilecek etkilerden soyutlanılmasını gerektirmektedir (Przeworski ve Limongi, 1993: 2-3). Bu çerçevede, demokratik olmayan rejimlerde, kaynakların iktisadi büyümeye yönlendirilebileceği iddia edilir.

İktisadi büyüme için en uygun rejimlerin demokratik olmayan rejimler olduğu yönündeki iddiaların temelinde, demokratik rejimlerin iktisadi büyümeyi olumsuz etkileyen yeniden bölüşüm, rant arayışı v.b. faaliyetlere olanak tanıdığı düşüncesi yatmaktadır. Fakat, Olson, en kötü bir biçimde işleyen demokratik rekabetin, liderlere sosyal artığa el koyma hakkını vermediğini ve bunun sadece demokratik olmayan rejimlerde yaşanabileceğini ileri sürmüştür. Bu çerçevede, demokratik olmayan rejimlerde, servet ve diğer varlıkların, sadece diğer birey veya gruplardan değil, aynı zamanda diktatörlerin kişisel müdahalelerinden de korunması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Olson (1993: 571), özetle, demokratik olmayan rejimlerde, bir yandan diktatörlerin uzun vadeli bir bakış açısından yoksun, sözleşmelerin uygulanması konusundaki kredibilitelerinin düşük, istikrarlı politikalar uygulama konusundaki eksiklikleri olması; öte yandan ise bütün bunları denetleyebilecek etkin ve bağımsız bir yargı sisteminin olmaması nedeniyle ekonomik performansın düşük olacağını ileri sürmüştür.

2.4. Sosyal Özellikler

Kurumsal kalitenin bir ölçütü olarak ortaya çıkan sosyal özellikler daha çok informel kurallar bütünü temsil etmektedir. Bir toplumda var olan formel kuralların uygulanması belli bir maliyeti gerektirir. Bu nedenle, ideal durum, informel kuralların, başka bir ifadeyle toplumda var olan sosyal niteliklerin, iktisadi faaliyetler için, etkin kaynak tahsisi, düşük işlem maliyeti v.b. durumları

sağlamasıdır. Kısaca, formel kurallar bütününün, iktisadi büyümenin gerçekleşmesi ve bunun sürdürülebilmesi için, sağladığı yararları karşılamasıdır. Fakat gerçek hayatta, informel kurallar toplumlar arasında ve zamanla farklılık göstermektedir. Bu nedenle, informel ve formel kurallar bütününün, iktisadi büyüme sürecinde birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, toplumu karakterize eden etnik, dinsel, kısaca kültürel ve tarihsel yapı toplumun iktisadi faaliyetlerini ve performansını etkileyen unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Rodrik (1999: 385), kurumlar, toplam faktör verimliliğindeki artış ve ekonomik performans ile gelir, eğitim düzeyi, etnik ve dinsel farklılıklar arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Sonuç olarak, kurumsal kalitenin, eğitim ve gelir ile birlikte artarken; etnik dinsel ayrılıklarla birlikte düştüğü bulgusuna ulaşmıştır. Başka bir ifadeyle, gelir dağılımındaki aşırı bozukluklarla birlikte etnik-dinsel bölünmeler, sosyal bölünmelere yol açmaktadır. Bu durum, söz konusu toplumların kaliteli kurumsal yapılar oluşturmalarını engellemektedir (North, 1997: 3).

Bir toplumun kendine has özellikleri ile iktisadi büyüme düzeyi arasındaki ilişki; sosyal sermaye, etnik ve dinsel farklılıklar ve etik açısından ele alınıp değerlendirilecektir. Fakat, öncelikle, sosyal özellikler ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin araştırıldığı ampirik çalışmalarda, sivil özgürlükler endeksi olarak da bilinen sivil haklar endeksinin (*Gastil's Civil Rights Index*), sosyal faktörlerin etkilerini ölçmemizi sağlayan bir gösterge olarak kullanıldığını belirtmek gerekir. Bu anlamda, Scully (1988), Levine ve Renelt (1992), Barro ve Lee (1994), Helliwell (1994), Sachs ve Warner (1995), Savvides (1995), Alesina ve Perotti (1996), Barro (1996), Ghura ve Hadjimichael (1996), Perotti (1996), Isham, Kaufmann ve Pritchett (1997) çalışmalarda, sivil haklar endeksinin sosyal özelliklerin bir ölçütü olarak kullanmışlardır. Bu çalışmada da sivil hak ve özgürlükler endeksi sosyal kurumların iktisadi büyüme üzerindeki etkilerinin ölçülmesinde bir gösterge olarak kullanılacaktır.

2.4.1. Sosyal Sermaye

Coleman (1990), sosyal sermayeyi, iki veya daha çok birey arasında güvene dayalı ilişki ve kuralların paylaşımı olarak tanımlamıştır (Blomkvist, 2002: 3).

Sosyal sermayenin kurumsal kalite ve iktisadi büyüme açısından önemi informel kuralların oluşumunda ve sosyo-ekonomik ilişkileri biçimlendirmesinde ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede, sosyal sermaye ekonomik performansın belirlenmesinde önemli bir faktördür.

Coleman (1990), sosyal organizasyonların, yokluğunda başarılamayacak veya yüksek bir maliyetle başarılabilir amaçlarına ulaşmak için, sosyal sermaye oluşturacaklarını ileri sürmüştür. Putnam, Leonardi ve Nanetti (1993: 167), sosyal sermayenin sosyal organizasyonların etkinliğini sağlayan güven, sosyal ağ ve norm v.b. unsurları barındırdığını ileri sürmüştür.

Helliwell ve Putnam (1995: 295), İtalya'da, 1960–1970 dönemini kapsayan bölgeler arası gelir farklılıklarını açıklamak için yaptıkları çalışmada, sosyal sermayenin yüksek olduğu bölgelerde yakınsamanın hızlı ve denge gelir düzeyinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Sosyal sermaye, beşeri sermayenin oluşumunu da etkileyen bir faktördür. Teachman, Paasch ve Carver'e (1997: 1356) göre, sosyal sermaye, ebeveynlerin finansal ve beşeri sermayesi ile birlikte, çocukların eğitimini etkileyen temel olgudur. Sosyal sermaye kavramında, iktisadi büyüme ve onunla yakından ilişkili ve aşağıda ele alınacak olan iki kavram ön plana çıkmaktadır: Güven olgusu ve sosyal normlar.

2.4.1. Güven ve İktisadi Büyüme

Sosyal sermayenin bir boyutunu oluşturan güven ve ekonomik performans arasında teorik ve ampirik literatürde oldukça fazla çalışma bulunmaktadır. Birçok iktisadi faaliyette, bireyler, yüksek bir güven ortamında ve düşük bir maliyetle, diğer bireylerin gelecekteki faaliyetlerine dayalı işlem yaparlar. Bu nedenle, her ticari işlem belli bir güven ve zaman boyutunu içerir. Güvene dayalı işlemler, belli bir değişim sürecinde, gelecekte yapılacak bir ödemede, iş sözleşmelerinde ve yatırım/tasarruf kararlarında ortaya çıkmaktadır. Örneğin, iş sözleşmelerinde yöneticinin işçinin işi başarıyla bitireceğine dair güven duyması gerekmektedir. Öte yandan, yatırım kararları alınırken devletin gelecekte bu yatırımları kamulaştırmayacağı yönünde bir güven vermesi önemlidir. Bu çerçevede, iktisadi ajanlar, güven olgusunun yüksek olduğu toplumlarda, ayrıntılı sözleşmelere ve

kendileri ile haklarını korumak için yüksek maliyetlere katlanmak zorunda kalmayacaklardır. Öte yandan, güven duygusunun gelişmemiş olduğu toplumlarda yönetici, zamanını araştırmalara ve buluşlara ayırmak yerine, daha çok denetim üzerinde yoğunlaşacaktır. Bu nedenle, güven duygusunun düşük olduğu toplumlarda teknolojik gelişim hızı da düşük olacaktır. Güven olgusu, formel kurumların gelişmemiş olduğu, mülkiyet haklarının korunamadığı ve sözleşmelerin uygulanmasının gerçekleştirilmediği hükümetlerin, bütünüyle olmasa da, bu politikalarını ikame edebilecektir (Knack ve Keefer, 1997: 1252-3). Kısaca, güven olgusu iktisadi büyümeyi etkileyen kurumsal yapının temel belirleyicilerinden biridir (Tabellini, 2004: 25). Ampirik literatür, güven olgusunu belirleyen temel unsurun toplumsal farklılıklar olduğunu göstermektedir (Alesina ve La Ferrara, 2002, 207). La Porta, Silanes, Shleifer ve Vishny (1997: 334), yönetim etkinliği (yolsuzluk düzeyi, etkin yargı, bürokratik kalite v.b.), politikalara katılım, sosyal etkinlik (altyapı kalitesi, eğitim düzeyi) ve sosyal sermaye arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu savunmuştur. Knack ve Keefer (1997: 1284) de, sosyal sermaye ile iktisadi büyüme arasında pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur. Yurttaşlar arasındaki işbirliği normları ve güven duygusunun, toplumsal işlevsellik ve ekonomik ilerleme açısından son derece önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Zak ve Knack (2001: 316-7), genel denge modeli çerçevesinde vekil-müvekkil ilişkilerini ele alarak güven olgusunu test etmiştir. Modelde, yatırımcıyı müvekkil, brokırı ise vekil olarak nitelendirmiştir. Vekiller arasında sosyal farklılıkların yüksek, formel kurumların zayıf ve dolandırıcılık ile ilgili sosyal yaptırımların etkisiz olduğu durumda, yatırım miktarı yüksek olsa bile, yatırımcının getirisinin düşük olacağı bulgusuna ulaşmışlardır. Daha önemlisi, sosyal farklılıkların yüksek, formel ve informal kurumların zayıf olması yatırım miktarını ve büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Sonuç olarak, güven, sosyal kurumsal yapıyı, sosyal ve kurumsal yapı da iktisadi büyümeyi etkilemektedir

Güven olgusunun yüksek olduğu toplumlarda, fiziki ve beşeri sermaye birikimi ve teknolojik gelişim yüksek; işlem maliyeti düşük olacaktır. Bu nedenle, ekonomik performans yüksek olacaktır. İktisadi büyüme ve sosyal sermaye arasında kurulan ilişkinin bir diğer ayağını sosyal normlar oluşturmaktadır.

2.4.2. Sosyal Normlar ve İktisadi Büyüme

Sosyal normlar, tahsis etkinliğinin iyileşmesini sağlar. İşbirliğine dayalı sonuçların elde edilmesi toplumsal maliyetten yüksek bir toplumsal faydanın elde edilmesini olanaklı kılar. Sosyal normlar fırsatçılığı, sözleşmelerin uygulanmasının ve denetlenmesinin yaratacağı maliyeti azaltarak, yatırımların ve diğer iktisadi faaliyetlerin getirilerini arttırır. Sosyal normların, politik kanallarla iktisadi sonuçları etkilemesi de mümkündür. Özellikle, politik katılımın niteliğini ve düzeyini etkileyerek, iktisadi politikaların kalitesini ve hükümetin performansını da etkileyebilmektedir (Knack ve Keefer, 1997: 1254). Shirley (2003: 5), bazı ülkelerin sahip olduğu inanç ve normların, piyasa ile uyumlu olmadığını ve güvensizliğe yol açtığını ileri sürerek, o ülke veya toplumların yatırım ve ticari faaliyetleri teşvik edecek kurumsal yapılar oluşturmalarını engellediğini; bu durumun da ekonomik performansı olumsuz etkilediğini söylemiştir. Sosyal işbirliğine dayalı normlar, çeşitli yollarla kişisel çıkarları sınırlandırarak, bireylerin kamu malına katılımını sağlar.

2.4.1. Etnik ve Dinsel Farklılıklar

Sosyal bölünmelere yol açan her türlü faktör, sosyal işbirliğini engelleyerek ve karşılıklılık temeline dayalı projelerin getirilerini düşürerek, iktisadi faaliyetlere olumsuz etkide bulunmaktadır. Bu bağlamda, sosyal çelişkiler, yarattığı belirsizlik ile kaynakları verimli faaliyetlerden verimli olmayan faaliyetlere doğru yönlendirerek iktisadi faaliyetlere zarar vermektedir (Rodrik, 2000: 10). Easterly ve Levine (1997: 1241), Afrika ülkeleri arasındaki gelir farklılıklarının ve uzun dönem büyüme düzeylerinin açıklanmasında temel faktörlerden birinin etnik bölünmeler olduğunu; etnik bölünmelerin kalitesiz kamu hizmeti ve politik istikrarsızlığa yol açtığını ve bu yolla iktisadi büyüme düzeylerini olumsuz yönde etkilediğini ileri sürmüştür. Bununla birlikte, literatürde, farklı etnik ve dinsel unsurların iktisadi büyüme ve ekonomik gelişim süreci ile bağdaştığını ve hatta bu süreci hızlandıran özellikler taşıdığını savunan yaklaşımlar da bulunmaktadır.

İktisadi büyüme sürecinde dini içsel bir değişken olarak ele alan sekülerizasyon hipotezi, kalkınma olgusundan din olgusuna doğru bir ilişkinin varlığını

öngörmektedir. Bu yaklaşım çerçevesinde, ekonomik kalkınmanın, örgütlü dinsel oluşumların, sosyal, yasal ve politik karar alma süreçlerindeki rolünü azaltacağı ileri sürülürken; bireylerin daha az dindar olmalarına yol açacağı iddia edilmektedir (Barro ve McCleary, 2002: 2). Öte yandan, Weber (1997 [1905]), dinin, yaşam sonrası elde edilecek bir ödül ile birlikte ele alınırsa ve maddi zenginlik birikimine olumlu noktadan bakılırsa, ekonomik büyümeyi veya daha genel anlamda kalkınmayı olumlu yönde etkileyeceğini ileri sürmüştür. Bu bağlamda, Weber, Kalvinist Protestan mezhebinin bu niteliklere sahip olduğunu iddia etmiştir. Bu anlamda, iyi bir çalışma hayatı ve maddi başarıyı “sevap” elde etmede epistemolojik belirleyiciliği olan tek yol olarak görmektedir. Weber’in bu yaklaşımı çeşitli ampirik çalışmalarda test edilmiş ve bu konuda farklı bulgulara ulaşılmıştır. Protestan mezhebine bağlı ülkelerde, Katolik ülkelere göre, yolsuzluğun daha düşük olduğu (Lipset ve Lenz, 2000), kreditor haklarının daha iyi korunduğu (Williamson, 2001) ve iktisadi büyümenin hızlı olduğu (Guiso, Sapienza ve Zingales, 2003) ampirik çalışmalar çerçevesinde savunulurken; Barro ve McCleary (2002) iktisadi büyüme ve protestan mezhebi arasında güçlü bir ilişkinin olmadığı bulgusuna ulaşmıştır.

Bununla birlikte, dinsel inancın ekonomik büyümeyi destekleyeceği yönündeki yaklaşımlar, dinin dürüstlük ve doğruluk yönündeki olumlu davranışları destekleyeceğini ve dinsel inancın güveni arttıracığını, rüşvet ve suç işleme oranlarını azaltacağını söyleyen argümanlara dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle, dinin, sosyal ve iktisadi yaşamı etkileyen etik kuralların oluşumunda önemli olduğu ve bu yönüyle iktisadi büyümeyi etkilediği savunulabilmektedir.

Bu anlamda, teorik ve ampirik literatür, etnik ve dinsel farklılıkların iktisadi büyümeyi iki kanalla etkilediğini göstermektedir: Kamu malına yapılan harcama ve politik istikrarsızlık.

2.4.2.1. Kamu Malına Katılım

Toplumsal kutuplaşmanın bir çeşidi olan etnik farklılık, kamu malına, eğitim, altyapı aracılığıyla katılımı azaltarak rant arayışı faaliyetlerini arttırması nedeniyle, iktisadi büyüme ile doğrudan bağlantılı olan düşük eğitim düzeyi, politik istikrarsızlık, yetersiz altyapı ve etkin olmayan politikalara yol açabilmektedir

(Easterly ve Levine, 1997: 1205-6). La Porta, Silanes, Shleifer ve Vishny (1998b: 36), devlet müdahalesi, kamu sektörünün etkinliği, büyüklüğü, kamu malının sağlanması ve ekonomik özgürlükleri ölçüt olarak kullanarak kamunun performansını ölçmeye çalıştıkları ülkelerde, etnik farklılıkların ülkelerin kamu performansını düşürdüğünü; öte yandan türdeş etnik yapılara sahip ülkelerde ise kamu performansının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bir diğer önemli bulgu, Protestan mezhebinin, Katolik mezhebine ve İslam dinine göre daha baskın olduğu ülkelerde kamu performansının daha yüksek olduğudur. Bu sonuç Weber'in tezini destekler niteliktedir. Öte yandan, Alesina ve La Ferrara'a (1999) göre, sosyal ve politik faaliyetlere katılım bireyler arasındaki etkileşim faaliyetini arttırabilecektir. Etkileşim faaliyetindeki artış, piyasanın işlevselliğini sağlayan beşeri sermayenin artmasını, güvenin gelişmesini ve bilginin yaygınlaşmasını sağlayabilecektir. Bu noktadan hareketle, Alesina ve La Ferrara (1999: 30), etnik farklılıkların sosyal ve siyasal katılımı olumsuz yönde etkilediği; fakat bu etkinin ırksal temeldeki farklılıklardan daha düşük bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

2.5.1.2. Sosyo-Politik İstikrarsızlık

Politik istikrarsızlığın birçok nedeni olabilir. Etnik ve dinsel farklılıklar bunlardan biridir. Sosyal farklılıklar politik istikrarsızlığa ve bu da belirsizlik ortamına yol açabilmektedir. Belirsizlik yatırım düzeyini, dolayısıyla iktisadi büyümeyi olumsuz etkileyebilmektedir. Alesina ve Perotti (1995: 1203), 1960-85 dönemi çerçevesinde, 71 ülkeyi ele alarak, sosyo-politik istikrar ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada, sosyo-politik istikrarsızlığın yarattığı belirsizliğin yatırım düzeyi ve iktisadi büyümeyi olumsuz etkilediği bulgusuna ulaşmıştır.

2.5.2. Etik

Kültürel yapıyı oluşturan unsurlardan biri etikdir. Etik ve ekonomik performans arasında kurulan ilişki Weber'in (1997 [1905]) çalışmasına dayanmaktadır. Weber, iktisadi büyüme sürecinde, temel iktisadi değişkenlerin önemini yadsımadan, kültürel değişkenlerin de iktisadi büyüme ve kalkınma sürecinde önemli değişkenler olarak

ortaya çıktığını savunmuştur. Weber, kapitalist ruhun Protestan etiği sayesinde ortaya çıktığına inanmıştır (Weber, 1997 [1905]: 41-4). Protestanlık, bireylerin günlük davranış etiğini belirlemekte ve bu etik kurallara uyulmaması durumunda belli yaptırımlarda bulunarak iş başarısına olumlu katkıda bulunmaktadır (Yang ve Lester, 2000: 282). Rasyonel kapitalist davranış, bireylerin refah veya gelirlerinin maksimizasyonuna yöneliktir. Bireyler bu tür davranışı iş etiği çerçevesinde öğrenirler (Weber, 1997 [1905]: 47). Weber'in bu yaklaşımından hareketle, büyüme literatüründe iş etiği, ahlak ile iktisadi büyüme, performans arasında ilişki kurulabilmektedir. Kurulan ilişki sadece Protestan etiği ve Batı toplumları için değil; fakat aynı zamanda Asya ve özellikle Japonya için de söz konusudur. Bu anlamda, Taiwan, Hong Kong Singapur gibi ülkelerde ortaya çıkan gelişmenin 'Konfiçyus etiği' temelinde açıklanmaya çalışıldığı çalışmalar da bulunmaktadır (Allen, 1998: 80). Allen (1998) 'Konfiçyus etiği' tıpkı 'Protestan etiği' gibi insanların iş ve günlük yaşamlarının düzenleyen ahlaki kurallar konusunda başarıyı temel alan değerler sistemi yaratabildiğini ileri sürmüştür, bu durumun da söz konusu ülkelerde ekonomik performansı olumlu yönde etkilediğini vurgulamıştır.

Etik ve ekonomik performans arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik literatür oldukça zengindir. Lipset ve Lenz (2000) Protestan ülkelerde yolsuzluğun, Katolik ülkelere göre daha düşük olduğu bulgusuna ulaşırken; Williamson (2001) Protestan ülkelerin kreditor haklarının, Katolik ülkelere göre, daha fazla korunduğuna vurgu yapmıştır. Blum ve Dudley (2001) etik ve ekonomik performans arasında Weberyen tezi destekleyen bir sonuca ulaşırken, Barro ve McCleary (2002) dinsel temellere dayanan etik kuralların, çalışkanlığı, tutumluluğu veya tasarrufu, etkileyebileceği bu nedenle ekonomik performans üzerinde etkili olabileceğini savunmuştur (Barro ve McCleary, 2002:13). Sonuç olarak, sosyal özelliklerden birini oluşturan etik kurallar iktisadi büyümeyi doğrudan ve diğer kurumsal değişkenler (yolsuzluk, kreditor hakları v.b) üzerinden, dolaylı yolla, etkileyebilmektedir.

2.5. Bölüm Sonu Değerlendirmesi

İkinci bölümde kurumların iktisadi büyüme üzerindeki etkileri teorik ve ampirik literatür çerçevesinde ortaya konmaya çalışılmıştır. Temel amaç, kurum ve

kurumsal yapının iktisadi büyüme üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerinin hangi kanallar çerçevesinde ortaya çıktığının saptanmasıdır. Bu bölümde kurumlar ve iktisadi büyüme ilişkisinin teorik ve ampirik bulguları çerçevesinde model için açıklayıcı değişken seçimi yapılmıştır. Ampirik çalışma için değişken seçimi kurumsal değişkenlerin ölçülebilirliği çerçevesinde yapılmıştır. Bununla birlikte, seçilen değişkenler için kullanılan verilerin kurumların çoğu ölçülebilir özelliğini yansıtan veriler olmasına dikkat edilmiştir. Bu anlamda, ampirik çalışmalarda politik kurumları yansıtan demokrasi veya demokratikleşme düzeyi sivil hak ve özgürlükler endeksi çerçevesinde ölçülmektedir. Bu çalışmada da politik kurumların (demokrasi) sahip olduğu özelliklerin iktisadi büyüme üzerindeki etkisi aynı endeks ile ölçülmektedir. Öte yandan, özellikle sosyal sermayenin oluşumunu etkileyen kişi hak ve özgürlükleri, hukukun üstünlüğü, sözleşmelerin güvencesi ve uygulanabilirliği v.b sosyal ve hukuksal kurumların iktisadi büyüme üzerindeki etkisi sivil haklar endeksi çerçevesinde ele alınmaktadır. Sağlam bir kurumsal yapının bir diğer göstergesi yolsuzluk ile ilgili kurumlardır. Dolayısıyla modelde yolsuzluk ile ilgili kurumların büyüme üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla, üçüncü bölümde ayrıntılı olarak ele alınacak, Transparency International kuruluşunun yayınladığı yolsuzluk endeksi kullanılacaktır. Kurumsal kalitenin bir diğer göstergesi finansal kurumlarla ilgilidir. Ampirik çalışmalarda finansal kurumların iktisadi büyüme üzerindeki etkisi, kreditor haklarının korunması göstergesi çerçevesinde araştırılmaktadır. Bu modelde kreditor hakları finansal kurumların iktisadi büyüme üzerindeki etkisini ölçmede bir gösterge olarak alınacaktır. Kurumsal kalitenin bir diğer göstergesi ticari politikalarla ilgili kurumlardır. Söz konusu değişken kurumlar tarafından belirlenen dışa açıklık, ticari politikalar v.b. unsurların iktisadi büyüme üzerindeki etkileri konusunda bilgi vermektedir. Ampirik çalışmada, kurumsal kalitenin bir göstergesi olarak kullanılan bir diğer değişken, devlet müdahalesidir. Daha önce de belirtildiği gibi devlet formel kurumların oluşumu sürecinde önemli olduğu kadar, devletin ekonomideki büyüklüğü de büyüme sürecinde kurumsal kalitenin bir göstergesi olarak alınmaktadır. Ekonomilerin performansı ve ülkeler arası gelir farklılıklarının açıklanmasında ön plana çıkan bir diğer kurumsal kalite ölçütü yabancı yatırımlarla ilgili kurumsal faktörlerdir. İktisadi büyüme analizinde kurumları ön plana çıkaran teorik ve ampirik literatür mülkiyet hakları ve mülkiyet haklarının korunması ile

ilgili kuralların iktisadi büyüme sürecini belirleyen temel değişkenlerden bir olarak almaktadır. Bu nedenle, ampirik çalışmada mülkiyet haklarının iktisadi büyüme üzerindeki etkileri Heritage Foundation kuruluşu tarafından oluşturulan mülkiyet hakları verileri çerçevesinde ölçülmeye çalışılacaktır. Son olarak, kayıt dışı ve düzenlemeler ampirik model için seçilen değişkenleri oluşturmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi değişken seçimi, kurumların ölçülebilirliği ve veri mevcudiyeti çerçevesinde yapılmıştır.

Değişken seçiminde vurgulanması gereken bir diğer nokta, modelde sermaye birikimi, tasarruf, yatırım v.b. değişkenlerin dâhil edilmediğidir. İktisadi değişkenlerin modele dâhil edilmemesi, bu tezin kapsamı çerçevesinde, bu değişkenlerin de kurumların sunduğu teşvik yapısı tarafından belirlenebilen değişkenler oluşundan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla iktisadi büyümenin nedenlerinden çok iktisadi büyümenin kendisini oluşturmaktadırlar. Bu anlamda, daha önce de ifade edildiği gibi, Olson (1996), ülkeler arası ekonomik performans farklılıklarının, ülkelerin sahip olduğu kaynak donanımıyla açıklanmayacağını, söyleyerek ancak kurumların belirlediği ulusal politikalar arasındaki farklılıklarla, açıklanabileceğine vurgu yapmıştır. Öte yandan, North (1999) ve Greif (2006: 6), kurumların sunduğu teşvik yapısının çalışma, yatırım, tasarruf, üretim değişim ve yenilikleri belirleyebildiğine işaret etmişlerdir. Özetle iktisadi değişkenlerin modele dahil edilmemesinin temelinde bu değişkenlerin de kurumlar tarafından belirlenebilmesi yatmaktadır.

Söz konusu değişkenler için kullanılan verilerin hangi kriterler çerçevesinde oluşturulduğu tez çalışmasının üçüncü bölümü çerçevesinde ele alınacaktır. Ayrıca, ikinci bölümde anlatılan kurumsal yapının ekonomik performans üzerindeki etkilerini gösteren literatür tablo 2’de özet olarak verilmiştir. Tablo 2’de ampirik literatürde varolan çalışmaların kapsadığı ülke sayısı, dönem, kullanılan açıklayıcı değişken ve elde edilen bulgular yer almaktadır.

Tablo 2: Kurumların İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi Ampirik Çalışmalar Tablosu³⁷

ÇALIŞMA	ÜLKE SAYISI	DÖNEM	SONUÇ	AÇIKLAYICI DEĞİŞKEN
Rigobon ve Rodrik (2005)	43		pozitif, anlamlı	kurusal yapı ve gelir düzeyi (karşılıklı)
Zhang (2005)			negatif etki	yolsuzluk
Leftwich (2005)			negatif	demokratik rejimler
Guiso, Sapienza, Zingales (2003)			pozitif ilişki	din
Acemoğlu, Johnson, Robinson ve Thaicharoen (2003)	verisi olan bütün ülkeler	1970-1997	pozitif, anlamlı	makroekonomik politikalar
Baum ve Lake (2003)			doğrudan etki anlamsız, dolaylı etki anlamlı	demokrasi
Feld ve Voigt (2003)			de facto(pozitif), de jure(negatif)	yargı bağımsızlığı (de facto, de jure)
Dawson (2003)	verisi olan bütün ülkeler	1970-2000	korelasyon var fakat bu nedensellik ilişkisi değil	ekonomik özgürlük
Barro (2002)	84	1965-75 1975-85 1985-95	pozitif, anlamsız	demokrasi
Deidda ve Fattouh (2002)	119	1960-1989	yüksek gelir düzeyi için pozitif, anlamlı; düşük gelir düzeyi için pozitif, anlamsız	finansal kurumlar
Edison, Levine, Ricci ve Slok (2002)	57	1980-2000	pozitif, anlamlı	finansal entegrasyon sağlam kurum ve politikalara sahip olan ülkelerde
Barro (2002)		1982-1999	pozitif etki	hukukun üstünlüğü
Barro (2002)	84	1965-75,1975-85, 1985-95	pozitif, anlamsız	yolsuzluk

³⁷ Tablo'da boş bırakılan yerlerin ülke sayısı ve analiz dönemi ilgili makalelerde belirtilmemiştir.

ÇALIŞMA	ÜLKE SAYISI	DÖNEM	SONUÇ	AÇIKLAYICI DEĞİŞKEN
Barro (2002)	İngiltere,Fransa, İspanya vePortekiz (eski sömürgeler)	1965-75,1975-85, 1985-95	pozitif, anlamsız	kurumların geçmişi (sömürge geçmiş)
Grigorian ve Martinez (2000)	27 Asya ve Latin Amerika ülkesi	1982-1995	pozitif, anlamlı	kurumsal kalite
Levine Loayza ve Beck (2000)			pozitif etki	sözleşmelerin uygulanabilirliği
Sokoloff ve Engerman (2000)	Amerika Kıtası		negatif etki	sömürge geçmiş
Rodrik (2000)	90	1970-89	pozitif, anlamlı	demokrasi
Hall ve Jones (1999)	127	1960-70	pozitif, anlamlı	kurumsal kalite (sosyal sermaye)
Evans ve Rauch (1999)			pozitif etki	Weberian bürokratik yapı
Bardhan (1997)	70	1980-83,1996	pozitif etki	yolsuzluk
Levine (1999)	49	1982-1995	en iyi sistemler sırayla ingiliz kamu hukuku, Alman ve İskandinav, Fransız	kreditör hakları
De Haan ve Sturm (1999)			pozitif etki,	ekonomik özgürlük
Levine (1999)	49	1982-1995	en iyi Alman ve İskandinav sistemleri	sözleşmelerin uygulanabilirliği
La Porta, Silanes, Shleifer ve Vishny (1998b)			negatif, anlamlı	etnik bölünmeler
La Porta, Silanes, Shleifer ve Vishny (1998b)			pozitif etki	protestan mezhebi
Svensson (1998)	100	1970-1985	negatif etki (yatırım aracılığı ile)	siyasi istikrarsızlık
Gounder (1998)	Fiji		negatif etki	darbeler
Scully (1988)	115 ülke	1960-1980	pozitif, anlamlı	demokrasi
Scully (1988)	115 ülke	1960-1980	pozitif, anlamlı	sivil hak ve özgürlükler
Mauro (1998)	100	1982-1995	büyüme üzerine negatif etki	yolsuzluk (kamu harcamalarını bozucu etki)
Tanzi ve Davoodi (1997)	OECD, GOÜ	1980-1985	kamu yatırımları üzerinde, pozitif, anlamsız	yolsuzluk

ÇALIŞMA	ÜLKE SAYISI	DÖNEM	SONUÇ	AÇIKLAYICI DEĞİŞKEN
Wei (1997)			negatif etki	yolsuzluk
Tornell (1997)			pozitif	özel mülkiyet rejimi
Feng (1997)	96 ülke	1960-1980	karışık	demokratik olmayan rejimler
Knack ve Keefer (1997)			pozitif	sosyal sermaye (güven)
La Porta, Silanes, Shleifer (1997)			yönetim etkinliği, politikalara katılım sosyal etkinlik ve sosyal sermaye arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki	
Levine (1997)	Afrika Ülkeleri		negatif ilişki	etnik bölünmeler
Leblang (1997)	70 ülke	1960-9, 1970-9, 1980-9	anlamlı ve pozitif	demokrasi (karşılıklı ilişki)
Benabou (1996)			negatif etki	gelir dağılımındaki eşitsizlik
Alesina ve Perotti (1995)	71	1960-1980	negatif etki	sosyo-politik istikrarsızlık (etnik ve dinsel bölünmeler)
Keefer ve Knack (1995)	130	1986-1995	negatif etki (dolaylı)	gelir dağılımındaki eşitsizlik
Mauro (1995)	verisi olan bütün ülkeler	1960-1985	negatif, anlamlı	yolsuzluk
De Haan ve Siermann (1995)	96	1973-1988 1961-1992	doğrudan ve dolaylı etki yok anlamlı ilişki yok	demokrasi
Helliwell ve Putnam (1995)	İtalya	1960-1970	pozitif	sosyal sermaye
Persson ve Tabellini (1994)				politik istikrarsızlık (yeniden bölüşüm)
Alesina ve Rodrik (1994)			negatif etki	gelir dağılımı (yeniden bölüşüm talebi)
Helliwell (1994)	113	1950-1981	pozitif, anlamsız	demokrasi
Torstensson (1994)			kişi başına gelir üzerinde pozitif, büyüme" üzerinde negatif etki	mülkiyet hakları

ÇALIŞMA	ÜLKE SAYISI	DÖNEM	SONUÇ	AÇIKLAYICI DEĞİŞKEN
Shleifer ve Vishny (1993)			negatif etki	yolsuzluk
Levine ve Renelt (1992)		1960-1982	negatif etki	siyasi istikrarsızlık
Levine ve Renelt (1992)	86	1960-85	pozitif, anlamsız	sivil hak ve özgürlükler
Levine ve Renelt (1992)	84	1960-85	pozitif, anlamsız	sivil hak ve özgürlükler
Coleman (1990)			pozitif, anlamlı	sosyal sermaye
Furubotn ve Pejovich (1972)			pozitif etki	mülkiyet hakları
Lipset (1960)			pozitif etki	demokratik rejimler

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AMPİRİK UYGULAMA

Çalışmanın ampirik bölümünde, 1995-2004 yılları arası 112 ülkenin kurumsal yapısını oluşturduğu düşünülen değişkenlerin kişi başına düşen gelir ve iktisadi büyüme üzerindeki etkisi araştırılmaya çalışılacaktır. Analizin kapsadığı dönem ve ülke sayısı verilerin bulunabilirliği dikkate alınarak saptanmıştır. Örneğin, Transparency International kuruluşu 1995 yılından itibaren ülkelerin yolsuzluk ile ilgili verilerini toplamaya ve bu verilerden bir yolsuzluk endeksi (*Corruption Perception Index*) oluşturmaya başlamıştır. Bu nedenle, analiz döneminin saptanmasında sağlıklı ve sürekli verilerin varlığı etkili olmuştur. Öte yandan, analize dâhil edilmeyen ülkelerin, model içerisindeki kurumsal değişkenlere ait verisi bulunmamaktadır.

Literatürle uyumlu biçimde, bu çalışmada panel veri analiz tekniği kullanılmıştır. Panel veri analizinin yatay kesit ve zaman serisi analizlerine göre avantajları 3.1.1. alt başlığı altında değerlendirilecek ve panel analiz tekniği ile ilgili bilgi verilecektir. Bu model çerçevesinde, rassal ve sabit etkiler modelleri tahmin edilecek, büyüme ve kişi başına düşen reel GSYİH üzerinde kurumsal yapının etkileri araştırılacaktır.

Büyüme literatüründe, genellikle, büyüme üzerindeki etkiler yerine düzey üzerindeki etkilere bakılmaktadır. Bunun temel nedeni, ülkeler arasındaki büyüme farklılıklarının geçici olmasıdır. Parente ve Prescott (1994), Barro ve Sala-i-Martin (1995), Eaton ve Kortum (1995), Hall ve Jones (1999: 85) uzun dönemde, bütün ülkelerin benzer büyüme oranlarına sahip olduklarını, dolayısıyla büyüme yerine düzey üzerindeki etkilere bakılmasının daha anlamlı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle, bu çalışmada, kurumsal yapının reel hasılanın düzeyi ve büyümesi (artış oranı) üzerindeki etkilerine bakılacaktır.

3.1. Yöntem ve Veri Seti

Bu bölümde kurumsal yapının kişi başına düşen reel GSYİH ve iktisadi büyüme üzerinde etkilerinin araştırıldığı çalışmada kullanılan yöntem ve veri seti aşağıda tanıtılmıştır.

3.1.1. Yöntem

Bu çalışmada, panel veri analiz tekniği kullanılmıştır. Basit şekli ile panel veri analizi bağımsız değişkenlerin yatay kesit birimlerini aynı düzeyde etkilediği varsayılan şeklidir. Söz konusu durumda sıradan en küçük kareler tahmini yeterli olacaktır.

$$y_{it} = \beta_{1i} + \beta_2'x_{2it} + \varepsilon_{it} \quad t = 1, \dots, T, \quad t : \text{zaman}$$

$$i = 1, \dots, n, \quad i : \text{ülkeler}$$

Bu denklemde bağımsız değişkenlerce gözlemlenemeyen birimlere ait farklı özellikler hata terimi içerisinde yer alacaktır. Panel data analizi, birimlere ait farklı özellikleri her birim için farklı β_{1i} tanımlayarak hata teriminden arındırmaktadır. Bu anlamda, sabit etkiler (*fixed effect*) ve rassal etkiler (*random effect*) modelleri bulunmaktadır (Baltagi ve Levine, 1986). Sabit etkiler modeli her bir yatay kesit birimi için farklı bir sabit değer oluşturmaktadır.

$$y_{it} = \beta_{1i} + \beta_2'x_{2it} + \varepsilon_{it} \quad \beta_{1j} \neq \beta_{1i}$$

Öte yandan, rassal etkiler modeli ise sabiti rassal bir değişken olarak tanımlamaktadır. Bu durumda sabit değer veya başlangıç noktası β_1 sabit değeri ve sıfır ortalamaya sahip μ_i rassal değişkenin toplamından oluşmaktadır.

$$y_{it} = \beta_{1i} + \beta_2'x_{2it} + \varepsilon_{it} \quad \beta_{1j} \neq \beta_i + \mu_i$$

Sabit ve rassal etkiler modellerinden hangisinin seçileceği Hausman (1978) testi çerçevesinde belirlenen bir sorundur. Rassal etkiler modeli μ_i rassal değişkeni ile bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun sıfır olduğunu varsaymaktadır. Başka bir ifadeyle $cor(\mu_i, x_{it}) = 0$ ise rassal etkiler modeli kullanılmaktadır. Öte yandan, sıfır aritmetik ortalamaya sahip μ_i ile bağımsız değişkenler arasında arasındaki korelasyon sıfıra eşit değilse sabit etkiler modelinin seçilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla sabit etkiler modeli $cor(\mu_i, x_{it}) \neq 0$ durumunda geçerli olmaktadır. Bu anlamda Hausman testi k-1 serbestlik derecesinde bir tür Wald χ^2 testidir (Yaffee, 2003: 8).

$$H = (\hat{\beta}_{FE} - \hat{\beta}_{RE}) \left(Var(\hat{\beta}_{FE}) - Var(\hat{\beta}_{RE}) \right)^{-1} (\hat{\beta}_{FE} - \hat{\beta}_{RE})$$

$$H_0 : cor(\mu_i, x_{it}) = 0 \quad \text{Rassal etkiler modeli geçerli}$$

$$H_1 : cor(\mu_i, x_{it}) \neq 0 \quad \text{Sabit Etkiler Modeli geçerli}$$

$\hat{\beta}_{RE}$: H_0 geçerli iken etkin; H_1 ' de ise tutarsızdır. Öte yandan $\hat{\beta}_{FE}$: H_0 ve H_1 'de tutarlı fakat H_0 'da etkin değildir (Baltagi, 2001: 65).

Çalışmada panel veri analizinin seçilmesinin birkaç nedeni bulunmaktadır. Panel veri analizinin diğer analizlere göre avantajlarını Baltagi (2002: 5-7) çerçevesinde şu şekilde özetleyebiliriz. Öncelikle panel veri analizi, analiz konusu olan birimler (firma, devlet, birey) arasındaki farklılığı dikkate almaktadır. Zaman serisi ve yatay kesit veri analizlerinde, bağımsız değişkenler tarafından gözlemlenemeyen birimlere ait farklı özellikler hata terimi içerisinde yer almaktadır. Panel veri analizi, söz konusu özellikleri her birim için farklı bir sabit tanımlayarak hata teriminden ayırmaktadır. İkinci olarak panel veri analizi, zaman serisi ve yatay kesit analizlerinde kullanılan veri sayısından saha fazla veri kullanma imkânı sağlar. Bu durum, değişkenler arasında düşük bir doğrusal bağlantı (collinearity), yüksek bir serbestlik derecesi ve daha etkin

sonuçlar elde edilmesini demektir. Üçüncü olarak, yeterli bir zaman uzunluğunda, değişim dinamiklerinin çalışılmasında panel veri analizi yatay kesit ve zaman serisi analizlerine göre daha avantajlı bir yöntemdir. Dördüncü olarak, panel veri analizi, sadece zaman serisi ve yatay kesit analizlerinde, elde edilemeyecek bazı ilişkilerin ölçülmesinde daha etkin bir yöntemdir. Son olarak panel veri analizi, karmaşık davranışsal modeller üzerinde çalışma ve bu modellerin test edilmesinde, zaman serisi ve yatay kesit analizine göre daha etkin bir yöntemdir.

3.1.2. Veri Seti

Bu alt bölümde, ampirik çalışmada kullanılan değişken seti ve değişkenlerle ilgili yapılan dönüştürmeler anlatılacaktır. Bu amaçla öncelikle, kullanılan değişkenler tanıtılacaktır. Tablo 3'deki değişkenler, Bölüm 2'de sözü edilen ampirik çalışmalar ve verilerin ulaşılabilirliği dikkate alınarak seçilmiştir. Modele iktisadi değişkenler dâhil edilmemiştir. Kullanılacak değişkenlerin her birinin ayrı ayrı reel GSYİH ve artış oranı üzerinde pozitif etkide bulunacağı beklenmektedir. Bununla birlikte, ülkelerin gelir düzeyleri çerçevesinde yapılan ayırmada beklenen etkiler farklılıklar göstermektedir.

Çalışmada, Tablo 3'de belirtilen değişkenler için 112 ülkenin 1995-2004 dönemi yıllık verisi kullanılarak, kurumsal yapının kişi başına düşen gelir ve iktisadi büyüme üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Ampirik analizde kullanılan siyasi haklar endeksi (demokrasi) ve sivil haklar endeksi (sosyal sermaye) *Freedom House* kuruluşunun yıllık verilerinden elde edilmiştir.

Tablo 3: Model Değişkenleri

Kısaltmalar	Değişkenler
RGSYİH	Kişi başına düşen reel GSYİH
D(RGSYİH)	Kişi Başına Düşen Reel GSYİH
DMKRS	Siyasi Haklar Endeksi (Demokrasi)
SHL	Sivil Haklar Endeksi (Sosyal Sermaye)
YLSZLK	Yolsuzluk Endeksi
CRDTRHT	Kreditör Hakları Endeksi
TCRPL	Ticari Politikalar Endeksi
DMDHL	Devlet Müdahalesi Endeksi
YYTRM	Yabancı Yatırımlar İle ilgili kurum ve kurallar
MLKYTHK	Mülkiyet Haklarının Korunması Endeksi
DMLR	Düzenlemeler (Regulation) Endeksi
KYTDS	Kayıtdışılık Endeksi

Kişi Başına Düşen Reel GSYİH:

Beşeri Kalkınma Raporu (*Human Developmet Report*) ülkelerin satın alma gücü paritesi cinsinden hesaplanmış yıllık kişi başına düşen reel GSYİH düzeyleri olarak alınmıştır.

Sivil Haklar Endeksi (SHL):

Sivil haklar endeksi Freedom House tarafından şu ölçütler çerçevesinde oluşturulan bir endekstir (Freedom House, 2006).

1. “İnanç ve İfade Özgürlüğü

- a) Bağımsız ve Özgür medya ve kültürel ifade şekillerinin varlığı
- b) Bağımsız dinsel kuruluşlar varlığı ve bu kuruluşların ve bu kuruluşların dinsel ifade veya inançları ile ilgili ifade özgürlüğünün varlığı
- c) Akademik özgürlüğün varlığı ve eğitim sisteminin siyasi telkinlerden bağımsız olması
- d) Açık ve özgür tartışma ortamı

2. Birlik Oluşturma ve Örgütlenme Hakları

- a) Toplanma, gösteri ve toplu ifade hakkı
- b) Siyasi veya benzer kuruluşlar oluşturma özgürlüğü
- c) Ticari birlikler ve dernek ve sosyal kuruluşlar oluşturma hakkı

3. Hukukun Üstünlüğü

- a) Yargı bağımsızlığının varlığı
- b) Sivil ve suçla ilgili olaylarda hukukun üstünlüğünün ne kadar geçerli olduğu ve polis teşkilatının sivil otoritelerce denetlenmesi
- c) Sürgün, işkence, haksız yere tutuklama, savaş ve ayaklanmalardan korunma hakkının varlığı
- d) Yasalar önünde eşitlik hakkı

4. Kişisel Özerklik ve Bireysel Haklar

- a) Kişisel özerklik, seyahat özgürlüğü, ikamet yerini seçme ve çalışma özgürlüğünün varlığı
- b) Bireysel girişimlerde bulunma ve bireysel girişimlerin devlet güvenlik güçleri ve örgütlü suç grupları tarafından etkilenmesi
- c) Eş seçme, cinsler arasında eşitlik v.b özgürlükleri varlığı
- d) Fırsat eşitliği ve ekonomik sömürüden korunma hakkı”

Sivil haklar endeksi ülkeleri 1-7 arasında sıralamış, 7 en düşük sosyal hak veya özgürlüklere sahip olan ülkeleri gösterirken 1 en yüksek hak ve özgürlüklere sahip olan ülkeleri göstermektedir. Ükelere ait veriler 0-1 arası değerler alacak şekilde dönüştürülmüştür. Bu çerçevede en yüksek sivil hak ve özgürlükler durumu 1, en düşük durum da 0 ile temsil edilmektedir.

Siyasi Haklar Endeksi (DMKRS):

Freedom House tarafından yayınlanan siyasi haklar endeksi (*Gastil's Political Rights Index*) demokrasi endeksi olarak da tanınmaktadır Kurumsal yapı ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran çoğu çalışmada kullanılan siyasi haklar endeksi şu ölçütler çerçevesinde oluşturulan bir endekstir (Freedom House, 2006).

1) “Seçim Sistemi

- a) Devletin en tepesindeki kişi, hükümet veya otoritenin serbest ve dürüst bir seçimle iktidara gelmesi
- b) Yasama organının serbest ve dürüst seçimlerle iktidara gelmesi
- c) Adil seçim yasalarının varlığı, eşit seçim kampanyası ve oy hakkı ve güvenilir oy sayımı

2) Politik Çoğulculuk ve Katılım

- a) İnsanların farklı siyasi partiler ve örgütlenmeler oluşturma hakkı ve seçim sisteminin bu farklı siyasal oluşumlara, kendi aralarındaki

rekabet sonucunda iktidara gelme veya iktidardan düşmesine olanak tanınması

- b) Muhalif oyların anlamlılığı, *de facto* muhalif gücün varlığı ve muhalefetin seçimlerle gücünü veya desteğini artırma olanağının varlığı
- c) İnsanların siyasal tercihlerini yaparken, dinsel hiyerarşik yapılanmaların, dış güçlerin, totaliter partilerin ve askeri güçlerin baskısı altında kalıp kalmaması
- d) Kültürel, etnik, dinsel ve diğer azınlık gruplarının, kendi kaderlerini tayin (self -determination), yönetimlerini belirleme (self-government), özerklik veya karar alma süreçlerine katılım hakkının varlığı

3) Hükümetin İşlevselliği (Functioning of Government)

- a) Seçimle iktidara gelen temsilcilerin hükümet politikasını belirleyebilmesi
- b) Hükümetin yolsuzluğa bulaşmış olup olmaması
- c) Hükümetin seçim dönemleri arasında seçmene karşı sorumluluğu ve bunu açıklık ve şeffaflık içerisinde ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirmesi”

Siyasi haklar endeksi ülkeleri 1-7’li ölçek kullanarak ülkelere yukarıda sayılan kriterler çerçevesinde puanlamıştır. 1 en yüksek demokratik haklara sahip olan ülkeleri temsil ederken; 7 en düşük demokratik düzeye sahip olan ülkeleri göstermektedir. Bu çerçevede 1 – 2.5 arası puan alan ülkeler özgür, 3 - 5.5 arası kısmen özgür ve son olarak 5.5 – 7 politik veya demokratik haklara sahip olmayan veya özgür olmayan ülkeleri göstermektedir (Freedom House, 2004).

Yolsuzluk Endeksi (YLSZLK):

Transparency International farklı kuruluşlardan elde edilen (The Economist Intelligence Unit, Freedom House v.b) ülkelerin yıllık yolsuzluk endeksini (*Corruption Perception Index*) yayınlamaktadır. Söz konusu endeks farklı kuruluşlardan elde edilen verilerin regresyonu ile elde edilmektedir (Goldsmith, 2000: 8). Söz konusu endeks ülkeleri 1 ile 0 arası sıralandırmaktadır. 1 en düşük yolsuzluk düzeyini gösterirken, 0 en yüksek yolsuzluk düzeyini göstermektedir.

Kreditör Hakları (CRDTRHT) Endeksi:

Kreditör hakları endeksi Shleifer'in (2006) oluşturduğu kukla (*dummy*) değişkenler kullanılmıştır. Kreditör haklarının korunduğu ülkelere 1, bu hakların korunmadığı ülkelere 0 değeri verilerek oluşturulmuş bir endekstir.

Ticari Politikalar (TCRPL) Endeksi:

Ticari politikalar endeksi Heritage Foundation kuruluşu tarafından hazırlanmaktadır. Söz konusu endeks üç temel ölçüt çerçevesinde oluşturulmuştur (Beach ve Miles, 2006: 59).

- 1) "Ortalama Tarife Oranı
- 2) Tarife dışı engeller
- 3) Gümrük hizmetinde yolsuzluk düzeyi"

Yukarıdaki temel kriterler çerçevesinde ülkeler 1- 5 arası sıralanmıştır. 5, ortalama tarife oranı, tarife dışı engellerin ve gümrük hizmetlerinde en yüksek yolsuzluk düzeyini gösterirken; 1 en düşük durumu göstermektedir.

Devlet Müdahalesi (DMDHL) Endeksi:

Devlet müdahalesi endeksi, dört temel kriter çerçevesinde devletin ekonomideki yerinin ölçülmeye çalışıldığı bir endekstir. Heritage Foundation kuruluşundan alınan verilerin şu temel ölçütler çerçevesinde oluşturulmaktadır (Beach ve Miles, 2006: 63).

- 1) "Kamu harcamalarının ekonomideki yüzde oranı
- 2) Kamunun mülkiyetinde bulunan iş veya endüstriler
- 3) Kamunun devletin mülkiyetinde bulunan teşebbüs ve mallardan elde ettiği gelirlerin payı
- 4) Kamu tarafından üretilen ekonomik üretim"

Devlet müdahalesini ölçülmesinde kullanılan endeks ülkeleri 1-5 arasında sıralamış devlet müdahalesinin en yüksek olduğu durum 5 ile temsil edilirken, müdahalenin en düşük olduğu durum 1 ile temsil edilmektedir

Yabancı Yatırımlar (YYTRM) Endeksi:

Ülke içerisinde yabancıların yatırımda bulunması ile ilgili kuralları şu şekilde özetlemek mümkündür (Beach ve Miles, 2006: 66).

- 1) “Teşebbüs mülkiyeti ile ilgili yabancılara getirilen kısıtlamalar
- 2) Endüstri ve firmaların yabancı yatırımcılara açılması ile ilgili kısıtlamalar
- 3) Yabancı firmalara getirilen performans ve kısıtlamalar
- 4) Yabancıların toprak sahipliği ile ilgili düzenlemeler
- 5) Yerli ve yabancı firmaların yasalar önünde eşit muamele görmesi
- 6) Karların ana ülkeye gönderilmesi ile ilgili kısıtlamalar
- 7) Yabancıların sermaye işlemleri üzerine getirilen kısıtlamalar
- 8) Yabancı şirketlerin, ülke içerisinde finansman bulabilme imkânları”

Mülkiyet Hakları (MLKYTHK) Endeksi:

Mülkiyet hakları endeksi Heritage Foundation kuruluşundan alınmıştır. Bu endeks şu ölçütler çerçevesinde oluşturulmuştur (Beach ve Miles, 2006: 71).

- 1) “Yargı sisteminin yönetim etkisinden korunması
- 2) Sözleşmeleri belirleyen ticari kurallar
- 3) Sözleşmelerden kaynaklanan sorunların çözümünde yabancı hakem veya aracılara başvuru olanağı
- 4) Hükümetlerin özel mülkiyeti kamulaştırma girişimleri
- 5) Yargıda yolsuzluk
- 6) Yargı kararlarının verilmesinde ve yaptırımların uygulanmasındaki gecikmeler
- 7) Özel mülkiyetin yasal olarak korunması ve garanti altına alınması”

Düzenlemeler (DMLR) Endeksi:

- 1) “Belli bir işi yapmak için gerekli izin veya lisanslar
- 2) Belli bir işi faaliyetinde bulunabilmek için gerekli lisansların kolayca elde edilebilmesi
- 3) Bürokratik yapı içerisinde yolsuzluk
- 4) İşgücüne yönelik düzenlemeler
- 5) Çevre, tüketicinin korunması ve çalışanların sağlığı ile ilgili düzenlemeler
- 6) Firmalara ağır yükler getiren düzenlemeler”

Söz konusu ölçütler çerçevesinde düzenlemeler seviyesini gösteren endeks ülkeleri 1- 5 arasında sıralamaktadır. En kötü düzenlemelere sahip olan ülkeler 5 ile temsil edilirken, en iyi düzenlemelere sahip ülkeler 1 ile temsil edilmektedir (Beach ve Miles, 2006: 72). Veriler 0-1 arasına dönüştürülmüştür. Bu anlamda en iyi düzenlemelere sahip olan ülkeler 1 ile temsil edilirken; en kötü düzenlemelere sahip olanlar ise 0 ile gösterilmektedir.

Kayıtdışılık (KYTDS):

- 1) Kaçakçılık düzeyi
- 2) Kayıt dışı piyasalarda entelektüel mülkiyet korsanlığı
- 3) Kayıt dışı piyasada arz edilen tarım ürün düzeyi
- 4) Kayıt dışı piyasada arz edilen hizmet sektörü düzeyi
- 5) Kayıt dışı piyasada arz edilen taşımacılık sektörü
- 6) Kayıt dışı piyasada arz edilen işgücü düzeyi (Beach ve Miles, 2006: 73).

3.1.3. Verilerin Dönüştürülmesi

Endeks şeklindeki veriler 1-0 arası değerler alacak şekilde dönüştürülmüştür. Söz konusu dönüştürme aşağıdaki formül çerçevesinde yapılmıştır (Helliwell, 1994: 228-9; Barro, 1997:53; Bollen, 1990). Öte yandan, reel GSYİH'nın logaritması alınmıştır.

$$v_t^* = \frac{v_{\max} - v_t}{v_{\max} - v_{\min}}$$

v_{\max} , endeksteki maksimum değer, v_{\min} , endeksteki minimum değer, v_t , t dönemine ait değeri göstermektedir. v_t^* ise dönüştürme sonrası elde edilen veridir.

3.2. Alternatif Modeller ve Uygulama Sonuçları

Çalışmada yukarıda belirtilen değişkenler için 112 ülkenin 1995-2004 dönemi yıllık verisi kullanılarak, kurumsal yapının kişi başına düşen gelir ve iktisadi büyüme üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu amaçla, sabit ve rassal etkiler modelleri çerçevesinde yapılan tahminlerin geçerliliği Hausman testi ile sınanarak kullanılan model saptanmıştır. Ekte iki modelin tahmin sonuçları ve Hausman testi verilmiştir. Metin içerisinde anlatılanlar Hausman testi sonucunda seçilen model sonuçlarına aittir. Bu çerçevede, 112 ülke için tahmin edilen modeller Tablo 4'de, dördüncü, üçüncü, ikinci ve birinci grup gelir düzeyine sahip ülkeler için tahmin edilen modeller, sırasıyla, Tablo 6, 8, 10 ve 12'de numaralandırılmış ve ekte tahmin sonuçları ve Hausman testi ile birlikte verilmiştir. Bu amaçla, birinci model kurumsal yapının kişi başına düşen gelir

düzeyi üzerindeki etkisini gösterirken; ikinci modelde büyüme üzerindeki etkiler araştırılmıştır. Öte yandan, farklı gelir düzeyine sahip ülkeler arasında, Dünya Bankası'nın ülkeleri gelir düzeylerine göre yaptığı ayırım temel alınmıştır. Gruplamada ülkeler dört farklı gruba bölünerek kurumsal yapının kişi başına düşen gelir düzeyi ve iktisadi büyüme üzerindeki etkisi araştırılmıştır³⁸. Buradaki temel amaç farklı gelir düzeyine sahip ülkelerde kurumların kişi başına düşen reel GSYİH ve büyüme oranları üzerindeki etkilerin araştırılmasıdır.

3.2.1 Kurumların Kişi Başına Düşen Reel GSYİH ve Büyüme Üzerindeki Etkisi

Kurumsal yapıyı oluşturan faktörlerin ülkelerin kişi başına düşen reel GSYİH ve iktisadi büyüme üzerindeki etkilerinin araştırıldığı model, Tablo 5'te verilmiştir. Öncelikle sabit etkiler ve rassal etkiler modelleri tahmin edilmiş ve rassal etkiler modeline Hausman testi uygulanmıştır. Hausman testi sonucunda rassal etkiler modeli tahmin sonuçlarının daha güvenilir sonuçlar verdiği saptanmıştır. Bu nedenle, bu alt bölümde yapılan yorumlar rassal etkiler modelinden elde edilen tahmin sonuçlarına aittir. Dolayısıyla bu alt bölümde, metin içerisinde yer alan yorumlar II.1 ve II.2 model tahmin sonuçlarına aittir. Bununla birlikte hem sabit etkiler hem de rassal etkiler modelleri Tablo 4'teki numaralandırma çerçevesinde ekte tahmin sonuçları ile birlikte verilmiştir.

³⁸ Benzer bir yöntem için bkz. Arena (2006), Felix ve Valev (2004), Rassekh (2007), Burnside ve Dollar (2000).

Tablo 4: Bütün Ülkeler İçin Alternatif Modeller

		Açıklanan Değişkenler	
		Reel GSYİH Düzeyi	Reel GSYİH Büyüme Oranı
Panel Veri	Sabit Etkiler	I. 1	I. 2
Analiz Yöntemi	Rassal Etkiler	II. 1	II. 2

Tablo 5: Kurumların Kişi Başına Düşen Reel GSYİH ve İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Sonuçları (II. 1 ve II. 2 Modelleri)

DEĞİŞKENLER		DÜZEY		BÜYÜME	
		RASSAL ETKİLER		RASSAL ETKİLER	
Adı	Simgesi	Katsayıların İşareti	Anlamlılık Düzeyi (%5)	Katsayıların İşareti	Anlamlılık Düzeyi (%5)
Siyasi Haklar Endeksi (Demokrasi)	DMKRS	pozitif	anlamsız	pozitif	anlamsız
Sivil Haklar Endeksi (Sosyal Sermaye)	SHL	pozitif	anlamlı	pozitif	anlamsız
Yolsuzluk Endeksi	YLSZLK	pozitif	anlamsız	pozitif	anlamsız
Kreditör Hakları	CRDTRHT	pozitif	anlamsız	pozitif	anlamsız
Ticari Politikalar	TCRPL	pozitif	anlamlı	<i>negatif</i>	anlamsız
Devlet Müdahalesi	DMDHL	pozitif	anlamlı	<i>negatif</i>	anlamsız
Yabancı Yatırımlar İle ilgili kurum ve kurallar	YYTRM	<i>negatif</i>	anlamsız	pozitif	anlamsız
Mülkiyet Haklarının Korunması	MLKYTHK	<i>negatif</i>	anlamsız	<i>negatif</i>	anlamlı
Düzenlemeler	DMLR	<i>negatif</i>	anlamsız	pozitif	anlamsız
Kayıtdışılık	KYTDS	pozitif	anlamlı	pozitif	anlamsız

Not: Regresyon Test Sonuçları ek II. 1 ve II.2 'de verilmiştir.

Tablo 5’de de görüldüğü gibi demokrasi kişi başına düşen reel GSYİH üzerinde pozitif fakat istatistiksel açıdan anlamsız bir ilişkiye sahiptir. Aynı şekilde büyüme üzerinde de pozitif fakat istatistiksel açıdan anlamsız bir etkisi söz konusudur³⁹. Bütün ülkeler için elde edilen bu sonuç, De Haan ve Siermann (1995), Helliwell (1994) demokrasinin iktisadi büyüme üzerindeki etkilerinin araştırıldığı çalışmalarda elde edilen sonuca benzemektedir. Söz konusu çalışmalar, ikinci bölümde değinilen demokrasi ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi “şüpheli yaklaşım” çerçevesinde açıklamaya çalışan çalışmalardır. Bu çerçevede, bu çalışmada bütün ülkeler için yapılan regresyon sonucu “şüpheli yaklaşımı” destekleyen bir sonuç olduğu düşünülmektedir. Öte yandan, ülkelerin gelir gruplarına dayalı yapılan ayırım çerçevesinde, yapılan regresyon sonuçları dikkate alındığında, demokratik yapının gelişmemiş olduğu ülkelerde iktisadi büyüme ve kişi başına düşen gelir düzeyi üzerindeki etkileri pozitif iken; demokratik kurumsal yapının gelişmiş olduğu ülkelerde, yeniden bölüşüm talebindeki artış⁴⁰ nedeniyle olumsuz bir etki ortaya çıkmaktadır. İlerde ayrıntılı bir şekilde ele alınacak olan demokratik yapının görece en gelişmiş olduğu 1.grup ülkelerde demokrasinin kişi başına düşen reel GSYİH ve büyüme üzerinde negatif ve anlamlı bir ilişkisi olduğu saptanmıştır. Bu çerçevede, bütün gruplar açısından elde edilen sonuçları da dikkate alarak demokratik kurumların gelişmemiş olduğu ülkelerde demokratikleşmede bir artış iktisadi büyüme düzeyini pozitif etkilerken; demokratik kurumların gelişmiş olduğu ülkelerde negatif etkilemektedir. Ülke grupları açısından elde edilen bu sonuç Barro’nun 1997 tarihli çalışmasında demokrasi ve iktisadi büyüme arasındaki ters U ilişkisini destekleyen bir sonuçtur.

Öte yandan, sosyal sermayenin bir ölçütü olarak kullanılan sivil hak ve özgürlükler kişi başına düşen reel GSYİH’yi pozitif etkilerken ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki söz konusu iken, büyüme üzerindeki etkisi de pozitif olmakla birlikte, anlamsızdır⁴¹. Düzey için yapılan regresyonda sivil hak ve özgürlükler için

³⁹ Benzer sonuçlar için bkz. Helliwell (1994) ve Barro (2002)

⁴⁰ Bknz. Barro (1997: 60).

⁴¹ Benzer bir sonuç için bkz. Scully (1988), Scully, 1960-80 yılları arası Freedom House’ın Gastil Sivil Özgürlükler endeksini kullanarak, 115 ülke için yaptığı çalışmada ekonomik performans üzerinde pozitif bir etki bulmuştur. Öte yandan Levine ve Renelt (1992), 85 ülke için Freedom House’ın Sivil hak ve Özgürlükler endeksini kullanarak yaptığı regresyonda, sivil hak ve özgürlüklerin iktisadi büyümeyi pozitif etkiledi fakat istatistiksel açıdan anlamsız bir ilişkinin varlığı sonucuna ulaşmıştır.

elde edilen katsayı 0.5714 ve t istatistiği (4.3180*)⁴² şeklinde tahmin edilmiştir. Söz konusu durum yüksek sivil hak ve özgürlüklere sahip ülkelerin yüksek zenginlik düzeyine sahip olurken; bu durum diğer ülkelerden daha hızlı büyüdükleri anlamına gelmeyecektir⁴³. Bu anlamda, ilerde değinilecek olan ülke grupları açısından yapılan analiz de dikkate alındığında üçüncü gruptaki ülkeler hariç genel olarak sivil hak ve özgürlüklerin ülkelerin zenginliğini ve iktisadi büyümesini olumlu yönde etkilediğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla ikinci bölüm çerçevesinde tartışılan, sosyal özellikler, sosyal sermaye v.b faktörlerin ekonomik performansı olumlu etkilediği öngörüsüne paralel bir sonuç elde edilmiştir.

Yolsuzluk verisi çerçevesinde ülkeler 1-0 arasında bir değer alacak şekilde sıralanmıştı. Bu çerçevede, 1 yolsuzluğun en düşük olduğu ve yolsuzluğu önlemede kurumsal yapının etkin olduğu durumu gösterirken; 0 yolsuzluğun en yüksek olduğu durumu göstermektedir. Dolayısıyla, bütün ülkeler için yapılan regresyonda, yolsuzluğun önlenmesi ile ilgili kurumsal yapının hem kişi başına düşen gelir düzeyi hem de büyüme üzerinde pozitif⁴⁴ bir etkisi söz konusu iken, istatistiksel açıdan anlamsız bir ilişki olduğunu görmekteyiz. Başka bir ifadeyle, yolsuzluk ile ilgili kurumsal yapının kişi başına düşen reel GSYİH ve büyümeyi olumlu yönde etkilemekle birlikte ilişkinin zayıf çıkması, yolsuzluğun bazı bürokratik yapıların aşılmasında bir yöntem olarak kullanıldığını şeklinde yorumlanabilir. Söz konusu durum ileride, ikinci grup ülkeler için daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.

Kreditör haklarını korumaya dayalı finansal yapı kişi başına düşen reel GSYİH ve iktisadi büyüme düzeyini olumlu etkilerken, elde edilen bu sonuç istatistiksel açıdan anlamsızdır. İkinci bölümde de değinildiği gibi, finansal piyasaların kurumsal yapısının iktisadi büyüme üzerindeki etkilerinin araştırıldığı ampirik çalışmalar kreditör haklarının korunduğu finansal sistemlerin iktisadi büyümeyi olumlu yönde etkiledikleri bulgusuna ulaşmışlardır⁴⁵. Levine ve Beck (2002)'ye göre kreditör hakları iktisadi büyümeyi dolaylı yoldan (bankacılık, sermaye birikimi yoluyla) etkilemektedir. Özetle, kreditör haklarını koruyan finansal sistemlere sahip ülkelerin,

⁴² * işareti, burada ve metin içinde diğer kullanımlarında, tahmin edilen katsayının 0.05 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

⁴³ Benzer bir yorum için bkz. Torstensson, 1994: 242.

⁴⁴ Benzer bir sonuç için bkz. Tanzi ve Davoodi (1997); Zhang (2005).

⁴⁵ Bkz. Levine ve Beck (2002: 149).

reel GSYİH düzeyleri bu sistemlerden olumlu etkilenirken; diğer ülkelere göre daha hızlı büyüdüklerini söylemek mümkündür. Kreditor haklarının doğrudan reel GSYİH ve büyüme üzerinde doğrudan etkilerinin araştırıldığı çalışmamızda istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Ticari politikalar ile ilgili veri ülkeleri 1-0 arasında sıralamaktadır. 1, ortalama tarife oranının düşük, tarife dışı engellerin az ve gümrük tarifelerinde yolsuzluğun düşük olduğu durumu gösterirken; 0 tersi durumu göstermektedir. Bu çerçevede, tarife oranlarının, tarife dışı engellerin ve gümrük hizmetlerinde yolsuzluğun düşük olması kişi başına düşen reel GSYİH'yı pozitif etkilerken, söz konusu ilişki istatistiksel açıdan anlamlıdır. Elde edilen katsayı 0.2090 ve t istatistiği (3.4525*) şeklindedir. Fakat ticari politikaların iktisadi büyüme üzerindeki etkileri aynı değildir. Ticari politikaların iktisadi büyüme üzerindeki etkisi negatif ve anlamsızdır. Başka bir ifadeyle, ticari politikalar ile ilgili kurumsal yapı ülkenin zenginliğini (kişi başına düşen reel GSYİH) olumlu yönde etkilerken, büyüme ile istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkisi bulunmamaktadır. Tez çalışmasının ikinci bölümünde 2.1.10. alt başlığı altında ele alınan ticari politikaların ekonomik performans üzerindeki etkisi, ampirik çalışmamızda GSYİH açısından doğrulanmaktadır.

Devletin ekonomideki rolünü ölçen değişkenimiz DMDHL değişkeninin verileri ülkeleri 0-1 arasında sıralamakta ve 1 devletin ekonomi içerisindeki payının çok düşük olduğu durumu gösterirken, 0 en yüksek olduğu durumu göstermektedir. Bu anlamda, Tablo 5'ten de görüldüğü gibi devletin ekonomideki rolü azaldıkça kişi başına düşen reel GSYİH artmakla birlikte, iktisadi büyüme açısından anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Düzey için yapılan tahmin sonucu elde edilen katsayı 0.1534 ve t istatistiği (3.0474*) şeklindedir. Başka bir ifadeyle, devletin ekonomideki büyüklüğü azaldıkça kişi başına düşen reel GSYİH artmakla birlikte istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki sözkonusudur. Dolayısıyla ikinci bölümde 2.1.8. alt başlığı altında tartışılan ve kamu harcamalarının yıkıcı etkisinin ekonomik performansı olumsuz etkileyebileceği öngörüsü, GSYİH açısından doğrulanabilmektedir.

Yabancı yatırımlarla ilgili kurumsal düzenlemeleri YYTRM değişkeni göstermektedir. Veriler de dikkate alındığında, (0 yabancı yatırımlar ile ilgili yüksek kurumsal kısıtlamaları gösterirken; 1 en düşük kurumsal kısıtlamaların olduğu

durumu göstermektedir) yabancı yatırımlarla ilgili kurumsal kısıtlamalar artıkça kişi başına düşen reel GSYİH artmakta fakat iktisadi büyüme azalmaktadır. Fakat elde edilen bu iki ilişki istatistiksel açıdan anlamsızdır.

Mülkiyet hakları ile ilgili kurumsal yapı (MLKYTHK) kişi başına reel GSYİH'yı negatif etkilemektedir. Bununla birlikte, söz konusu ilişki istatistiksel açıdan anlamsızdır. Öte yandan, büyüme üzerinde negatif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Büyüme için elde edilen katsayı -0.1187 ve t istatistiği (-3.1677^*) 'dir. Mülkiyet haklarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisini gösteren ve beklenmeyen bu sonucun birkaç nedeni olabileceği düşünülmektedir. Öncelikle mülkiyet hakları için kullanılan verinin mülkiyet haklarını tam olarak ölçemediği düşünülebilir. İkinci olarak, mülkiyet haklarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisi uzun dönemli bir analizi çerçevesinde yansıyabileceği, kısa dönemli analizlerde anlamsız veya negatif bir ilişkinin ortaya çıkabileceği söylenebilir⁴⁶. Son olarak, özel mülkiyet haklarının korunmasına dayalı kurumsal yapı etkin kaynak tahsisini ancak düşük işlem maliyetinin varlığı durumunda sağlayabileceği ve iktisadi büyümeyi pozitif etkileyeceği düşünülebilir. Coase (1992) gerçek dünyada işlem maliyetini var olduğunu, dolayısıyla işlem maliyetinin⁴⁷ varlığı mülkiyetin en etkin kullanılacak kişilerin ellerine geçmesini engellediğini ileri sürmüştür. Söz konusu durum etkin kaynak tahsisini engellemektedir. Mülkiyetin etkin bir şekilde kullanılmaması gerek iktisadi büyüme ve kişi başına düşen gelir üzerinde olumsuz etkiye yol açtığı düşünülebilir. Bu çalışmada elde edilen sonuç bu teorik yaklaşımı destekler niteliktedir.

Devlet düzenlemelerini gösteren DMLR değişkeni en iyi düzenlemelere sahip ülkelerde kişi başına düşen reel GSYİH düzeyini olumsuz etkilerken, iktisadi büyüme düzeyini olumlu etkilemektedir. Fakat iki modelde de elde edilen ilişki anlamsızdır.

Son olarak, ülkelerin kayıtdışı ekonomisini gösteren değişkenimiz KYTDS ile temsil edilmiştir. Bu değişkenin veri setinde de ülkeler 1-0 arasında sıralanmıştı. En düşük kayıt dışılık düzeyine sahip olan ülkeler 1 ile gösterilirken, en yüksek kayıt

⁴⁶ Bu konuda bkz. Greif (2006).

⁴⁷ İşlem maliyetinin yüksekliği, mülkiyetin, devletten bireye, bireyden devlete veya bireyden bireye transferini engelleyebilmekte ve kaynakların en etkin ellere geçmesini engellemektedir.

dışı ekonomi düzeyine sahip olan ülkeler 0 ile temsil edilmiştir. Bu çerçevede, ülkenin kayıt dışı ekonomi düzeyinin düşük olması kişi başına düşen reel GSYİH düzeyini olumlu etkilerken ve elde edilen ilişki anlamlı iken; iktisadi büyüme düzeyini de pozitif yönde etkilemesine rağmen ilişki istatistiksel açıdan anlamsızdır. Düzey için yapılan regresyonda KYTDS değişkeni için elde edilen katsayı 0.1573 ve t istatistiği (2.1277*) şeklinde tahmin edilmiştir.

1995-2004 yılları arası dönem ve 112 ülke için yapılan regresyonda, kurumsal yapının kişi başına düşen gelir düzeyi ve iktisadi büyüme üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Kurumsal yapının kişi başına düşen reel GSYİH üzerinde etkisinin araştırıldığı modelde sivil hak ve özgürlüklerin gelişmiş, gümrük tarifeleri, tarife dışı engeller ve gümrük hizmetlerinde yolsuzluğun düşük olduğu ve son olarak kayıtdışı ekonominin zayıf olduğu ülkelerde kişi başına düşen reel GSYİH düzeyi pozitif etkilenirken, istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Öte yandan, iktisadi büyüme üzerine etkilerin araştırıldığı modelde özel mülkiyet haklarının korunduğu ülkelerin diğer ülkelere göre daha yavaş bir büyüme hızına sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuç işlem maliyetinin yüksekliğine bağlı olduğu düşünülmektedir.

3.2.2. Kurumların Kişi Başına Düşen Reel GSYİH ve Büyüme Üzerindeki Etkisi: Dördüncü Grup Ülkeler

En düşük gelir düzeyine sahip ülkeler için yapılan regresyonun sonuçları Tablo 7’te verilmiştir. Bu ülkeler kişi başına düşen gelir düzeyi 825\$ altında olan ülkelerdir. En düşük gelir düzeyine sahip ülkeler için sabit ve rassal etkiler modeli tahmin edilmiştir. Hausman testi sonucunda, rassal etkiler modeli tahmin sonuçlarının düzey ve büyüme modellerinde daha güvenilir sonuçlar verdiği saptanmıştır. Bu nedenle, bu bölümde, sadece rassal etkiler modelinin (II.1.4 ve II.2.4 modelleri) tahmin sonuçları yorumlanacaktır. Bununla birlikte iki modelin tahmin sonuçları ekte verilmiştir. Dördüncü grup gelir düzeyine sahip ülkeler için tahmin edilen modeller Tablo 6’daki gibi numaralandırılmış ve bu numaralandırma çerçevesinde ekte sunulmuştur.

Tablo 6: Dördüncü Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler İçin Alternatif Modeller

		Açıklanan Değişkenler	
		Reel GSYİH Düzeyi	Reel GSYİH Büyüme Oranı
Panel Veri Analiz Yöntemi	Sabit Etkiler	I.1.4	I.2.4
	Rassal Etkiler	II.1.4	II.2.4

Tablo 7: Kurumların Kişi Başına Düşen Reel GSYİH ve İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Sonuçları: Dördüncü Grup Ülkeler (II. 1. 4 ve II. 2. 4 Modelleri)

DEĞİŞKENLER		DÜZEY		BÜYÜME	
		RASSAL ETKİLER		RASSAL ETKİLER	
Adı	Simgesi	Katsayıların İşareti	Anlamlılık Düzeyi (%5)	Katsayıların İşareti	Anlamlılık Düzeyi (%5)
Siyasi Haklar Endeksi (Demokrasi)	DMKRS	pozitif	anamlı	pozitif	anamlı
Sivil Haklar Endeksi (Sosyal Sermaye)	SHL	pozitif	anamlı	<i>negatif</i>	anamlı
Yolsuzluk Endeksi	YLSZLK	pozitif	anamlı	pozitif	anlamsız
Kreditör Hakları	CRDTRHT	pozitif	anamlı	pozitif	anlamsız
Ticari Politikalar	TCRPL	pozitif	anamlı	pozitif	anamlı
Devlet Müdahalesi	DMDHL	<i>negatif</i>	anlamsız	<i>negatif</i>	anamlı
Yabancı Yatırımlar İle ilgili kurum ve kurallar	YYTRM	<i>negatif</i>	anlamsız	pozitif	anlamsız
Mülkiyet Haklarının Korunması	MLKYTHK	<i>negatif</i>	anamlı	<i>negatif</i>	anamlı
Düzenlemeler	DMLR	pozitif	anamlı	pozitif	anlamsız
Kayıtdışılık	KYTDS	pozitif	anlamsız	<i>negatif</i>	anlamsız

Not: Regresyon Test Sonuçları ek II. 1. 4 ve II.2 .4'de verilmiştir.

En düşük gelir düzeyine sahip ülkeler için yapılan regresyonda ülkelerin demokratik gelişmişlik düzeyini gösteren DMKRS değişkeni hem kişi başına düşen gelir düzeyini hem de iktisadi büyüme düzeyini pozitif yönde etkilemektedir. Ayrıca iki modelde de istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Düzey için elde edilen katsayı 0.2912 ve t istatistiği (4.6083*) iken; büyüme modelindeki katsayı 0.2221 ve t istatistiği (3.6672*) olarak tahmin edilmiştir⁴⁸. Bu çerçevede, daha önce de değinildiği gibi, demokratik gelişmişlik düzeyi düşük olan ülkelerde, demokrasi iktisadi performansı olumlu etkilemektedir. Dolayısıyla en düşük gelir düzeyine sahip ülkelerde, aynı ülkelerin zayıf demokratik yapılara sahip olduğu dikkate alındığında, bu ülkelerde demokrasi hem kişi başına düşen gelir düzeyini arttırmakta hem de iktisadi büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Dördüncü grup ülkeler için elde edilen bu sonuç, tez çalışmasının ikinci bölümü çerçevesinde değinilen “bağdaşma yaklaşımını” destekler niteliktedir.

Öte yandan, sosyal sermayenin bir ölçütü olarak kullanılan sivil hak ve özgürlükler, SHL, kişi başına düşen reel GSYİH düzeyini pozitif yönde etkilerken, anlamlı bir ilişki söz konusudur. Düzey için elde edilen katsayı 0.4731 ve t istatistiği (5.2722*) olarak hesaplanmıştır. Bütün ülkelerin kişi başına düşen reel GSYİH düzeyi üzerindeki etki hesaplanan katsayı ile karşılaştırıldığında daha düşük olduğu görülmektedir. Fakat aynı durum iktisadi büyüme için geçerli değildir. Dolayısıyla Tablo 7’de görüldüğü gibi sivil hak ve özgürlükler, dördüncü grup ülkelerin iktisadi büyüme düzeyleri üzerinde negatif bir etkiye sahip iken, istatistiksel açıdan da anlamlı bir ilişki söz konusudur. Sonuç olarak sivil hak ve özgürlükler ülkelerin zenginliğini olumlu yönde etkilerken diğer ülkelere göre daha yavaş büyümelerine neden olmaktadır.

Öte yandan yolsuzluk değişkeninin bağımlı değişkenler üzerindeki etkileri genel modelin özelliklerini yansıtmaktadır. Yolsuzluğun önlenmesi ile ilgili kurumsal düzenlemelerin, en düşük gelir düzeyine sahip ülkelerde kişi başına düşen reel GSYİH ve iktisadi büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Fakat elde edilen bu ilişki düzey için istatistiksel açıdan anlamlı iken büyüme için anlamsızdır. Reel GSYİH için yapılan regresyonda yolsuzluk için elde edilen katsayı 0.3275 ve t

⁴⁸ Elde edilen bu sonuç Barro (1997)’daki demokrasi ve iktisadi büyüme arasında ters U ilişkisini, dördüncü grup ülkeler açısından, doğrular niteliktedir.

istatistiği (2.0484*) şeklinde tahmin edilmiştir. Bu anlamda yolsuzluk en düşük gelir düzeyine sahip olan ülkelerde ekonomik performansı etkileyen önemli bir değişken olarak ortaya çıkmaktadır. Kişi başına düşen reel GSYİH için elde edilen bu ilişki, çalışmanın ikinci bölümü çerçevesinde tartışılan, Mauro (1995), Tanzi ve Davoodi (1997), Wei (1997) ve Shleifer ve Vishny'nin (1993) "yolsuzluğun verimliliği ve ekonomik performansı olumsuz etkilediği", bulgusunu destekler niteliktedir.

En düşük gelir düzeyine sahip ülkelerde kreditor haklarını koruyan bir finansal sistem kişi başına düşen reel GSYİH üzerinde pozitif bir etkiye yol açarken, istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Fakat kreditor haklarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisi pozitif olmakla birlikte anlamsızdır. Düzey için yapılan regresyonda elde edilen katsayı 1.0231 ve t istatistiği (5.0078*) olarak tahmin edilmiştir.

Dördüncü grup ülkeler açısından ticari politikalar değişkeni, kişi başına düşen reel GSYİH ve iktisadi büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi söz konusudur. Dolayısıyla bu gruba giren ülkelerde, ortalama tarife oranının düşürülmesi, tarife dışı engellerin azaltılması ve gümrük hizmetlerinde yolsuzluğun azaltılmasına yönelik kurumsal düzenlemeler hem zenginleşmeleri hem de diğer ülkelerden daha hızlı büyümeleri açısından önemli bir politika aracı olarak ortaya çıkmaktadır. Düzey için yapılan regresyonda elde edilen katsayı 0.1357 ve t istatistiği (2.8942*) iken; büyümede katsayı 0.1596 ve t istatistiği (4.4522*)'dir. Bu anlamda ticari politikaların kişi başına düşen reel GSYİH ve iktisadi büyümeyi aynı düzeyde etkilediğini söyleyebiliriz. Başka bir ifadeyle, en düşük gelir düzeyine sahip ülkelerin dışa açık ticari politikalar izlemesi ekonomik performanslarının artmasını sağlayabilecektir.

Dördüncü grup ülkelerde devlet müdahalesi, başka bir ifadeyle devletin ekonomideki rolü azaldıkça kişi başına düşen reel GSYİH ve iktisadi büyüme olumsuz etkilenmektedir. Bununla birlikte GSYİH üzerindeki etki anlamsız iken, iktisadi büyüme üzerindeki etki istatistiksel açıdan anlamlıdır. Bu çerçevede, büyüme modelinde DMDHL için hesaplanan katsayı -0.1185 ve t istatistiği (-4.1590*) olarak bulunmuştur. Elde edilen bu sonuç, az gelişmiş ülkelerde iktisadi büyümeye belli bir ivme kazandıracak altyapı yatırımlarının sağlanabilmesi için devletin ekonomide belli bir rolü üstlenmesi gerekliliğinden kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Bu

çerçevede, iktisadi büyüme açısından, devletin kamu malı niteliğine sahip okul, hastane v.b özellikte malları üretmesi durumunda ekonomideki etkinliğin sağlanmasına ve ekonomik performansın iyileşmesine katkıda bulunacağı görüşünü savunan kamu-fınans (*public finance*) yaklaşımını doğruladığı düşünülebilir.⁴⁹ Sonuç olarak, en düşük gelir düzeyine sahip ekonomiler açısından, elde edilen bu sonuç, kamu harcamalarındaki artış, kamu mülkiyetinde bulunan iş veya endüstrilerde artış ve bu endüstrilerden elde edilen gelir düzeyinin artması ve son olarak kamu kesiminin iktisadi mal üretiminin yüksek olması, iktisadi büyümeyi pozitif yönde etkilediğini göstermektedir.

Öte yandan, yabancı yatırımlarla ilgili aşırı kısıtlayıcı kuralların olmaması kişi başına düşen reel GSYİH düzeyini negatif etkilerken, iktisadi büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Fakat iki modelde de elde edilen ilişki istatistiksel açıdan anlamsızdır. Bu çerçevede, dördüncü grup ülkelerde yabancı yatırımlarla ilgili kurumsal düzenlemelerdeki iyileşmeler söz konusu ülkelerin daha hızlı büyümelerine olanak tanıyacağı düşünülebilir. Başka bir ifadeyle, yabancıların ülkede, yatırım yapması, mülk edinebilmesi, yasalar önünde yerli firmalarla eşit haklara sahip olması v.b kurumsal düzenlemelerin iktisadi büyüme üzerinde olumlu bir etkisinin bulunduğunu söyleyebiliriz.

Mülkiyet haklarının korunması ile ilgili kurumsal yapı hem kişi başına düşen reel GSYİH'ı hem de iktisadi büyümeyi negatif yönde etkilemekle birlikte, ilişki istatistiksel açıdan anlamlıdır. Bu anlamda, kişi başına düşen reel GSYİH üzerindeki etkinin araştırıldığı modelde mülkiyet hakları ile ilgi katsayı -0.3246 ve t istatistiği (-3.4423^*) iken; büyüme modelinde -0.1997 ve t istatistiği (-2.5212^*) şeklinde hesaplanmıştır. Mülkiyet haklarının kişi başına düşen reel GSYİH ve iktisadi büyüme üzerindeki negatif etkisi işlem maliyetinin yüksek olması nedeniyle ortaya çıktığı tahmin edilmektedir.

Düzenlemeler ile ilgili kurumsal yapı değişkeni ile kişi başına düşen reel GSYİH arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki söz konusu iken, iktisadi büyüme üzerinde de pozitif fakat istatistiksel açıdan anlamsız bir etki söz konusudur. Düzey modelinde elde edilen katsayı 0.2693 ve t istatistiği (2.4191^*) olarak hesaplanmıştır.

⁴⁹ Bkz. Atkinson ve Stiglitz (1980).

Bu çerçevede, belli bir girişimde bulunmak için gerekli izin, lisans v.b konulardaki kurumsal düzenlemelerin az olması hem GSYİH, hem de büyüme üzerinde olumlu bir etkiye neden olmaktadır.

Son olarak kayıtdışılık ne kadar az olursa kişi başına düşen reel GSYİH bundan olumlu etkilenirken, ekonomideki kayıtdışı kesimin yüksek olması söz konusu ülkelerin diğer ülkelere göre daha hızlı büyümelerine yol açmaktadır. Bununla birlikte iki değişken için elde edilen ilişki istatistiksel açıdan anlamsızdır.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, 1995-2004 yılları arası en düşük gelir düzeyine sahip ülkeler için yapılan regresyonda sonuçları kişi başına düşen reel GSYİH modelinde demokrasi, sivil hak ve özgürlükler yolsuzluk kreditor hakları, ticari politikalar, mülkiyet hakları ve düzenlemeler ile ilgili kurumsal yapının ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Öte yandan iktisadi büyüme modeli açısından demokrasi, sivil hak ve özgürlükler, ticari politikalar, devlet müdahalesi, ve mülkiyet hakları ön plana çıkmaktadır.

3.2.3. Kurumların Kişi Başına Düşen Reel GSYİH ve Büyüme Üzerindeki Etkisi: Üçüncü Grup Ülkeler

Düşük gelir düzeyine sahip üçüncü grup ülkeler için yapılan regresyon sonuçları Tablo 9'da verilmiştir. Üçüncü grup ülkeler, 826\$-3255\$ arası değişen kişi başına düşen gelire sahiptir. Kurumsal yapının kişi başına düşen gelir ve iktisadi büyüme üzerindeki etkilerinin araştırıldığı modeller Hausman testine tabi tutulmuştur. Test sonucunda düzey için rassal etkiler modelinin geçerliliği söz konusu iken; büyüme için ise sabit etkiler modelinin daha doğru tahmin sonuçları verdiği saptanmıştır. Her iki modelin ayrıntılı sonuçları içeren modeller Tablo 8'deki şekilde numaralandırılmış ve ayrıntılı bir şekilde ekte sunulmuştur. Metin içerisinde II.1.3 ve I.2.3 modellere ait tahmin sonuçları yorumlanmıştır.

Tablo 8: Üçüncü Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler İçin Alternatif Modeller

		Açıklanan Değişkenler	
		Reel GSYİH Düzeyi	Reel GSYİH Büyüme Oranı
Panel Veri Analiz Yöntemi	Sabit Etkiler	I.1.3	I.2.3
	Rassal Etkiler	II.1.3	II.2.3

Tablo 9: Kurumların Kişi Başına Düşen Reel GSYİH ve İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Sonuçları: Üçüncü Grup Ülkeler (II. 1. 3 ve I. 2. 3 Modelleri)

DEĞİŞKENLER		DÜZEY		BÜYÜME	
		RASSAL ETKİLER		SABİT ETKİLER	
Adı	Simgesi	Katsayıların İşareti	Anlamlılık Düzeyi (%5)	Katsayıların İşareti	Anlamlılık Düzeyi (%5)
Siyasi Haklar Endeksi (Demokrasi)	DMKRS	<i>negatif</i>	anlamlı	<i>negatif</i>	anlamsız
Sivil Haklar Endeksi (Sosyal Sermaye)	SHL	pozitif	anlamlı	pozitif	anlamsız
Yolsuzluk Endeksi	YLSZLK	pozitif	anlamsız	<i>negatif</i>	anlamsız
Kreditör Hakları	CRDTRHT	<i>negatif</i>	anlamsız	pozitif	anlamsız
Ticari Politikalar	TCRPL	pozitif	anlamsız	<i>negatif</i>	anlamlı
Devlet Müdahalesi	DMDHL	pozitif	anlamlı	pozitif	anlamsız
Yabancı Yatırımlar İle İlgili Kurum ve Kurallar	YYTRM	<i>negatif</i>	anlamlı	pozitif	anlamsız
Mülkiyet Haklarının Korunması	MLKYTHK	<i>negatif</i>	anlamlı	<i>negatif</i>	anlamlı
Düzenlemeler	DMLR	pozitif	anlamsız	pozitif	anlamsız
Kayıtdışılık	KYTDS	pozitif	anlamlı	<i>negatif</i>	anlamsız

Not: Regresyon Test Sonuçları ek II. 1.3 ve I.2.3 'de verilmiştir.

Üçüncü gruptaki ülkeler için yapılan regresyonda, demokrasinin (DMKRS) kişi başına düşen reel GSYİH'ı olumsuz etkilerken; anlamlı bir ilişki söz konusudur. Düzey için tahmin edilen katsayı -0.2360 ve t istatistiği (-3.1222^*) 'dir. Öte yandan büyüme üzerindeki etkisi, aynı şekilde negatif fakat istatistiksel açıdan anlamsızdır.

Sosyal sermayenin bir ölçütü olarak alınan sivil hak ve özgürlükler (SHL) hem kişi başına düşen gelir düzeyini hem de iktisadi büyümeyi pozitif etkilemektedir. Fakat reel GSYİH üzerindeki etki istatistiksel açıdan anlamlı iken; büyüme üzerindeki etki anlamsızdır. Düzey modelinde SHL için bulunan katsayı 0.4862 ve t istatistiği (4.2211^*) şeklinde tahmin edilmiştir. Dolayısıyla üçüncü grup ülkelerde sivil hak ve özgürlüklerde artış ülkelerin ekonomik performansını olumlu yönde etkilemektedir.

Üçüncü grup ülkelerde yolsuzluğun önlenmesi ile ilgili kurumsal yapı kişi başına düşen reel GSYİH'ı pozitif etkilerken ve istatistiksel açıdan anlamsız bir ilişki söz konusu iken; büyüme üzerindeki etkisi aynı değildir. Yolsuzluğun önlenmesi ile ilgili kurumsal yapı, iktisadi büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Bu durum bir anlamda, bazı bürokratik yapıların aşılmasında yolsuzluğun bir araç olarak kullanılabilirdiği anlamına gelmektedir.

Öte yandan ticari politikalar, başka bir ifadeyle ortalama tarife oranı, tarife dışı engeller ve gümrük hizmetlerinde yolsuzluğun düşük olması kişi başına düşen gelir düzeyini pozitif etkilerken, iktisadi büyüme üzerinde negatif bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla ülkelerin zenginliğine olumlu katkıda bulunurken, daha hızlı büyümelerine neden olmamaktadır. Bununla birlikte düzey üzerindeki etki istatistiksel açıdan anlamsız iken büyüme üzerindeki etki anlamlıdır. Bu çerçevede, Ticari politikaların iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini gösteren katsayı -0.1643 ve t istatistiği (-4.0346^*) olarak bulunmuştur.

Devlet müdahalesini gösteren değişken (DMDHL) düzey ve büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Başka bir ifadeyle, üçüncü grup ülkelerde devletin ekonomideki rolü azaldıkça kişi başına düşen reel GSYİH ve iktisadi büyüme olumlu etkilenmektedir. Bununla birlikte, DMDHL değişkeninin düzey üzerindeki etkisi istatistiksel açıdan anlamlıdır. Tahmin edilen katsayı 0.1027 , t istatistiği (2.5648^*) 'dir.

Yabancı yatırımlarla ilgili tahmin sonucu Tablo 9'dan da görüldüğü gibi düzey üzerinde negatif ve anlamlı bir ilişki söz konusu iken; büyüme üzerinde pozitif, fakat anlamsız bir ilişki bulunmuştur. Başka bir ifadeyle yabancı yatırımlarla ilgili kurumsal düzenlemelerin yetersiz olması kişi başına düşen reel GSYİH'yı olumsuz etkilemektedir. Burada elde edilen katsayı -0.3450 ve t istatistiği (-4.8898) şeklinde tahmin edilmiştir.

Üçüncü grup ülkelerde mülkiyet hakları hem kişi başına düşen reel GSYİH hem de büyüme ile negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Düzey için elde edilen katsayı -0.2957 ve t istatistiği (-3.7548) ; büyüme için elde edilen katsayı, -0.1670 ve t istatistiği (-2.4271) olarak tahmin edilmiştir.

Öte yandan, belli bir iş için gerekli izin, lisans v.b izinlerin kolayca alınması, çevre, tüketici, çalışanlar v.b ile ilgili kurumsal düzenlemelerde iyileşmeler kişi başına düşen reel GSYİH ve iktisadi büyümeyi pozitif etkilerken, elde edilen ilişki istatistiksel açıdan anlamsızdır.

Son olarak ekonomideki kayıtdışılığın düşük olması reel GSYİH düzeyini pozitif etkilerken, anlamlı bir istatistikî ilişki saptanmıştır. Elde edilen katsayı 0.0725 ve t itatistiği (2.1432^*) olarak bulunmuştur. Bununla birlikte büyüme üzerindeki etki de negatif ve anlamsızdır.

3.2.4. Kurumların Kişi Başına Düşen Reel GSYİH ve Büyüme Üzerindeki Etkisi: İkinci Grup Ülkeler

İkinci grup ülkeler, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu ve kişi başına düşen gelir düzeyi $3256\$-10065\$$ arasında değişen ülkelerdir. İkinci grup ülkeler için de rassal ve sabit etkiler modelleri çerçevesinde tahminler yapılmış ve Hausman testi sonucuna dayalı olarak etkin tahmin sonuçları veren model seçilmiştir. Kurumsal yapının kişi başına düşen reel GSYİH ve iktisadi büyüme üzerindeki etkilerinin araştırıldığı modellerden, Hausman testi çerçevesinde, rassal etkiler modeli seçilmiştir. İkinci grup ülkeler için yapılan regresyonlar Tablo 10'daki şekilde numaralandırılmış ve ayrıntılı bir şekilde ekte verilmiştir.

İkinci grup ülkelerde kurumsal yapının kişi başına düşen reel GSYİH üzerindeki etkilerin araştırıldığı modelde, genel olarak, sivil haklar endeksi, yolsuzluk, ticari politikalar, kreditor hakları, devlet müdahalesi düzenlemeler ve kayıtdışılık önemli değişkenler olarak ortaya çıkmıştır. Öte yandan büyüme için yapılan regresyon sonucunda, devlet müdahalesi, mülkiyet hakları ve düzenlemeler ön plana çıkan kurumsal faktörler olmuştur.

Tablo 10: İkinci Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler İçin Alternatif Modeller

		Açıklanan Değişkenler	
		Reel GSYİH Düzeyi	Reel GSYİH Büyüme Oranı
Panel Veri Analiz Yöntemi	Sabit Etkiler	I.1.2	I.2.2
	Rassal Etkiler	II.1.2	II.2.2

Tablo 11: Kurumların Kişi Başına Düşen Reel GSYİH ve İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Sonuçları: İkinci Grup Ülkeler (II. 1. 2 ve II. 2. 2 Modelleri)

DEĞİŞKENLER		DÜZEY		BÜYÜME	
		RASSAL ETKİLER		RASSAL ETKİLER	
Adı	Simgesi	Katsayıların İşareti	Anlamlılık Düzeyi (%5)	Katsayıların İşareti	Anlamlılık Düzeyi (%5)
Siyasi Haklar Endeksi (Demokrasi)	DMKRS	<i>negatif</i>	anlamsız	pozitif	anlamsız
Sivil Haklar Endeksi (Sosyal Sermaye)	SHL	pozitif	anlamlı	<i>negatif</i>	anlamsız
Yolsuzluk Endeksi	YLSZLK	<i>negatif</i>	anlamlı	pozitif	anlamsız
Kreditör Hakları	CRDTRHT	pozitif	anlamlı	pozitif	anlamsız
Ticari Politikalar	TCRPL	pozitif	anlamlı	<i>negatif</i>	anlamsız
Devlet Müdahalesi	DMDHL	pozitif	anlamlı	<i>negatif</i>	anlamlı
Yabancı Yatırımlar İle İlgili Kurum ve Kurallar	YYTRM	pozitif	anlamsız	pozitif	anlamsız
Mülkiyet Haklarının Korunması	MLKYTHK	<i>negatif</i>	anlamsız	<i>negatif</i>	anlamlı
Düzenlemeler	DMLR	<i>negatif</i>	anlamlı	pozitif	anlamlı
Kayıtdışılık	KYTDS	pozitif	anlamlı	pozitif	anlamsız

Not: Regresyon Test Sonuçları ek II. 1..2 ve II. 2..2’de verilmiştir.

İkinci grup ülkelerde demokrasi kişi başına düşen reel GSYİH düzeyini negatif etkilerken, istatistiksel açıdan anlamsız bir ilişki söz konusudur. Öte yandan, büyüme üzerinde negatif ve anlamsız bir ilişki bulunmuştur.

Öte yandan, sivil hak ve özgürlüklerin kişi başına düşen gelir üzerinde pozitif ve anlamlı bir ilişkisi söz konusudur. Söz konusu değişken için elde edilen katsayı 0.6642 ve t istatistiği (4.7422*) şeklinde tahmin edilmiştir. İkinci grup ülkelerde sosyal sermayenin bir ölçütü olarak kullanılan sivil hak ve özgürlüklerin iktisadi büyüme üzerindeki etkisi farklıdır. İktisadi büyüme üzerindeki etki negatif olmakla birlikte istatistiksel açıdan anlamsızdır. Büyüme üzerindeki etkiyi gösteren katsayı -0.0518 şeklinde tahmin edilmiştir. Özetle sivil hak ve özgürlüklerin gelişmiş olduğu kurumsal yapılar ikinci grup ülkelerin zenginliği üzerinde olumlu etkide bulunurken, diğer ülkelerden daha hızlı büyümelerini sağlamamaktadır.

Yolsuzluk ile ilgili kurumsal yapıyı gösteren YLSZLK değişkeni kişi başına düşen reel GSYİH'yi negatif yönde etkilemektedir. Yolsuzluk için elde edilen katsayı, -0.3829 ve t istatistiği (-1.9566*) Yolsuzluk ile ilgili veri de dikkate alındığında yolsuzluğun düşük olduğu ülkelerde kişi başına düşen reel GSYİH olumsuz etkilenmektedir. Bu durum bir anlamda, bu ülkelerde, yolsuzluğun yavaş işleyen bürokratik yapıların aşılmasında bir yol olarak kullanılabildiğini göstermektedir. Öte yandan yolsuzluğun düşük olması iktisadi büyümeyi pozitif etkilerken elde edilen ilişki istatistiksel açıdan anlamsızdır.

Öte yandan, kreditor haklarının korunmasına dayalı finansal sistemlerin, kişi başına düşen reel GSYİH düzeyini pozitif etkilerken istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Elde edilen katsayı 0.5342 ve t istatistiği (2.7632*)'dir. Bununla birlikte iktisadi büyüme üzerindeki etki pozitif olmakla birlikte istatistiksel açıdan anlamsızdır.

İkinci grup ülkelerde ticari politikalar, başka bir ifadeyle, gümrük tarifeleri, tarife dışı engellerin ve gümrük hizmetlerinde yolsuzluğun düşük olması kişi başına düşen gelir düzeyini pozitif yönde etkilerken, anlamlı bir ilişki elde edilmiştir. Bu regresyonda TCRPL'nin katsayısı 0.2704 ve t istatistiği (5.0082*) olarak bulunmuştur. Öte yandan, büyüme üzerindeki etki de pozitif olmakla birlikte istatistiksel açıdan anlamsızdır.

Devlet müdahalesi veya devletin ekonomideki payını gösteren DMDHL değişkeni reel GSYİH üzerinde pozitif ve anlamlı bir ilişkiye sahipken; iktisadi büyüme üzerinde negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı bir etkisi söz konusudur. Başka bir ifadeyle, devletin ekonomideki payı azaldıkça kişi başına düşen reel GSYİH olumlu etkilenirken, iktisadi büyüme olumsuz etkilenmektedir. Bu durum, ikinci grup ülkelerde, devletin ekonomiye müdahalesi azaldıkça ülkelerin zenginleşmelerine olumlu katkıda bulunurken; daha hızlı büyümelerini sağlamayacağı anlamına gelmektedir. Bu çerçevede, Düzey için yapılan regresyonda elde edilen katsayı, 0.5221 ve t istatistiği (9.2901*); büyüme için elde edilen katsayı 0.1640 ve t istatistiği (-5.1788*) şeklindedir.

İkinci grup ülkelerde yabancı yatırımlarla ilgili kurumsal düzenlemeleri gösteren YYTRM değişkeni reel GSYİH ve iktisadi büyümeyi pozitif etkilemesine rağmen istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

MLKYTHK kişi başına düşen reel GSYİH düzeyini negatif etkilerken, anlamsız bir ilişki söz konusudur. Bununla birlikte, iktisadi büyüme üzerindeki etki negatif olmakla birlikte istatistiksel açıdan anlamlıdır. İktisadi büyüme için elde edilen katsayı -0.1957 ve t istatistiği (-3.7466) şeklinde bulunmuştur.

DMLR değişkeni kişi başına düşen reel GSYİH düzeyini negatif etkilerken iktisadi büyümeyi pozitif etkilemektedir. İki modelden elde edilen ilişki istatistiksel açıdan anlamlıdır. Düzey için elde edilen katsayı -0.3314 ve t istatistiği (-3.0833*) iken; büyüme modelinden elde edilen katsayı 0.1089 ve t istatistiği (2.2191*) olarak tahmin edilmiştir. Özetle, kişi başına düşen reel GSYİH düzeyini olumsuz etkilerken, ülkelerin büyüme hızını olumlu yönde etkilemektedir.

Son olarak, ekonomide kayıtdışı kesim azaldıkça kişi başına düşen reel GSYİH ve büyüme pozitif etkilenmektedir. Fakat sadece düzey regresyonundan elde edilen sonuç istatistiksel açıdan anlamlıdır. KYTDS değişkeni için elde edilen katsayı 0.1878 ve t istatistiği (2.3304) olarak tahmin edilmiştir.

3.2.5. Kurumların Kişi Başına Düşen Reel GSYİH ve Büyüme Üzerindeki Etkisi: Birinci Grup Ülkeler

Birinci grup ülkeler kişi başına düşen gelir düzeyinin en yüksek olduğu ülkelerdir. Bu grup ülkeler için kurumsal yapının kişi başına düşen reel GSYİH ve iktisadi büyüme üzerindeki etkiler araştırılmış ve Hausman testi sonucunda düzey üzerindeki etkiler için sabit etkiler modeli seçilirken; büyüme için rassal etkiler modeli seçilmiştir. En yüksek gelir düzeyine sahip ülkeler için yapılan regresyon sonuçları Tablo 12'deki şekilde numaralandırılmış ve sonuçlar ayrıntılı bir şekilde ekte verilmiştir.

Tablo 12: Birinci Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler İçin Alternatif Modeller

		Açıklanan Değişkenler	
		Reel GSYİH Düzeyi	Reel GSYİH Büyüme Oranı
Panel Veri Analiz Yöntemi	Sabit Etkiler	I.1.1	I.2.1
	Rassal Etkiler	II.1.1	II.2.1

Tablo 13: Kurumların Kişi Başına Düşen Reel GSYİH ve İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Sonuçları: Birinci Grup Ülkeler (I. 1. 1 ve II. 2. 1 Modelleri)

DEĞİŞKENLER		DÜZEY		BÜYÜME	
		SABİT ETKİLER		RASSAL ETKİLER	
Adı	Simgesi	Katsayıların İşareti	Anlamlılık Düzeyi (%5)	Katsayıların İşareti	Anlamlılık Düzeyi (%5)
Siyasi Haklar Endeksi (Demokrasi)	DMKRS	<i>negatif</i>	anlamlı	<i>negatif</i>	anlamsız
Sivil Haklar Endeksi (Sosyal Sermaye)	SHL	pozitif	anlamlı	pozitif	anlamlı
Kreditör Hakları	CRDTRHT	pozitif	anlamsız	pozitif	anlamsız
Ticari Politikalar	TCRPL	pozitif	anlamlı	<i>negatif</i>	anlamlı
Devlet Müdahalesi	DMDHL	pozitif	anlamlı	<i>negatif</i>	anlamlı
Yabancı Yatırımlar İle İlgili Kurum ve Kurallar	YYTRM	pozitif	anlamlı	pozitif	anlamlı
Mülkiyet Haklarının Korunması	MLKYTHK	<i>negatif</i>	anlamlı	<i>negatif</i>	anlamsız
Düzenlemeler	DMLR	<i>negatif</i>	anlamsız	<i>negatif</i>	anlamlı
Kayıtdışılık	KYTDS	pozitif	anlamlı	pozitif	anlamsız

Not: Regresyon Test Sonuçları ek I. 1..1 ve II. 2..1'de verilmiştir.

Birinci grup veya en yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerde, demokrasi kişi başına düşen reel GSYİH düzeyini negatif yönde etkilerken, ilişki istatistiksel açıdan anlamlıdır. Bununla birlikte, büyüme üzerindeki etki de negatif olmakla birlikte anlamsızdır. Düzey için elde edilen katsayı -2.5648 ve t istatistiği (-5.6913^*) olarak hesaplanmıştır. En yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerde demokrasinin negatif etkisi yeniden bölüşüm⁵⁰ talebindeki artıştan kaynaklandığı düşünülmektedir. Elde edilen bu sonuç Barro'un (1997) 1960-1990 yılları arası 100 ülke için yaptığı panel veri analizinde elde ettiği sonucu destekler niteliktedir. Barro (1997) gelişmiş bir demokrasi ve görece yüksek bir gelir düzeyine sahip olunan ülkelerde, demokratikleşme düzeyinde bir artış, iktisadi büyüme ve kişi başına düşen geliri olumsuz etkilediğini ileri sürmüştür. Bunun temel nedeni, yüksek bir demokratikleşme düzeyinin bireyleri rant-arayışı faaliyetlerine yönlendirmesi ve rant arayışı faaliyetlerinin üretken faaliyetler yerine yeniden bölüşüm (transfer) faaliyetlerini desteklemesidir. Tezin birinci bölümünde de değinildiği gibi, birey veya firmaların üretken faaliyetler yerine transfer faaliyetlere yönelmesi ekonomik performansı olumsuz etkileyebilecektir⁵¹.

Öte yandan sivil hak ve özgürlükleri gösteren SHL değişkeni hem iktisadi büyümeyi hem de kişi başına düşen reel GSYİH düzeyini pozitif etkilerken iki modelden elde edilen ilişkiler istatistiksel açıdan anlamlıdır. Düzey için tahmin edilen katsayı 0.9440 ve t istatistiği (6.8167^*) iken; büyüme için elde edilen katsayı, 0.2082 ve t istatistiği (-5.5158^*) dir.

Kreditör hakları kişi başına düşen reel GSYİH ve iktisadi büyüme üzerinde pozitif fakat anlamsız bir ilişkiye sahiptir.

Birinci grup ülkelerde hem iktisadi büyüme, hem de kişi başına düşen reel GSYİH'yı etkileyen önemli bir kurumsal yapı değişkeni olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda, gümrük tarifeleri, tarife dışı engeller ve gümrük hizmetlerinde yolsuzluk düzeyi azaldıkça kişi başına düşen reel GSYİH artmaktadır. Düzey için yapılan regresyonda elde edilen katsayı 0.4902 ve t istatistiği (7.3096^*) şeklinde tahmin edilmiştir. Öte yandan büyüme üzerinde etkisi negatiftir. Başka bir ifadeyle,

⁵⁰ Yeniden bölüşüm talebindeki artış ekonomik performansı olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle sosyo-politik istikrarsızlık yeniden bölüşüm talebinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bkz. Alesina ve Rodrik (1994) ile Keefer ve Knack (1995).

⁵¹ Bkz. Van den Berg (2001)

ticari politikalar değişkeni iktisadi büyüme olumsuz yönde etkilemektedir. Büyüme için yapılan regresyonda TCRPL'nin katsayısı -0.1637 ve t istatistiği (-4.2357^*) şeklinde tahmin edilmiştir. Özetle gümrük tarifeleri, tarife dışı engeller ve gümrük hizmetlerinde yolsuzluk düzeyi birinci grup ülkelerin zenginliğine olumlu bir katkıda bulunurken diğer ülkelerden daha yavaş büyümelerine neden olmaktadır.

Benzer bir sonuç devletin ekonomideki rolünü ölçen DMDHL değişkeni için de söz konusudur. Bu anlamda, devletin ekonomideki büyüklüğü azaldıkça kişi başına düşen reel GSYİH artmakta fakat iktisadi büyüme hızı azalmaktadır. Bu anlamda, düzey için yapılan regresyondan DMDHL'nin katsayısı 0.0940 ve t istatistiği (2.1969^*) iken; büyüme için yapılan regresyonda, -0.0478 ve t istatistiği (-2.5396^*) olarak hesaplanmıştır.

Yabancı yatırımlarla ilgili kurumsal yapıyı YYTRM değişkeni temsil etmekteydi. Yabancı yatırımlara kolaylık sağlayan bir kurumsal yapı hem kişi başına düşen reel GSYİH düzeyini hem de iktisadi büyüme pozitif etkilemektedir. Elde edilen ilişki istatistiksel açıdan anlamlıdır. Düzey için elde edilen katsayı 0.4653 ve t istatistiği (5.6779^*) iken; büyüme regresyonunda 0.0470 ve t istatistiği (1.4297^*) olarak hesaplanmıştır. Yabancı yatırımlarla ilgili kurumsal kısıtlamalar azaldıkça iktisadi büyüme ve reel GSYİH artmaktadır. Fakat reel GSYİH'daki artış oranı daha yüksektir. Başka bir ifadeyle, düzey üzerindeki etki büyüme üzerindeki etkiden daha büyüktür.

Birinci grup ülkelerde mülkiyet haklarının kişi başına düşen reel GSYİH üzerindeki etkisi negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı iken iktisadi büyüme üzerinde anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu anlamda, düzey için yapılan regresyonda elde edilen katsayı -0.2092 ve t istatistiği (-2.1052^*) şeklinde tahmin edilmiştir.

Öte yandan, düzenlemeler ile ilgili değişkenimiz DMLR'nin kişi başına düşen reel GSYİH üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkisi söz konusu değilken; iktisadi büyüme üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi söz konusudur. Büyüme regresyonunda elde edilen katsayı -0.1312 ve t istatistiği (-4.0557^*) şeklinde hesaplanmıştır.

Son olarak, kayıtdışılığı önlenmesi ile ilgili kurumsal yapı reel GSYİH'yı pozitif etkilerken istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki söz konusudur. Burada elde edilen katsayı 0.3776 ve t istatistiği (6.1439*)'dur.

En yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerde kişi başına düşen reel GSYİH üzerinde etkili olan kurumsal faktörler demokrasi, sivil hak ve özgürlükler, ticari politikalar, devlet müdahalesi, yabancı yatırımlar, mülkiyet hakları ve kayıtdışılık iken; iktisadi büyüme üzerinde sivil hak ve özgürlükler ve yabancı yatırımlar pozitif bir etkiye sahipken, ticari politikalar, devlet müdahalesi, yabancı yatırımlar ve devlet düzenlemeleri ile ilgili değişkenler negatif etkiye sahiptir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Farklı kurumsal yapıların ülkelerin ekonomik performansı üzerindeki etkilerinin araştırıldığı bu çalışmada, öncelikle, literatürdeki standart iktisadi büyüme modelleri ele alınmış ve bu modellerin büyümenin açıklayıcısı olarak kurumsal değişkenlere ne ölçüde yer verdikleri ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Özellikle, bu modellerde, iktisadi büyüme olgusunun açıklanmasında kurumlar tarafından sağlanan teşvik yapısının genelde dikkate alınmadığı söylenebilir. Bu yönleriyle, mevcut iktisadi büyüme kuramlarının, gerçek dünyada neden bazı ülkelerin zengin diğerlerinin fakir olduğu sorusunun cevaplanmasında yetersiz kaldıkları görülmektedir. Bu çerçevede, mevcut kuramsal yaklaşımların iktisadi büyüme olgusunu açıklamada iktisadi faktörler üzerine yaptığı vurgunun değiştirilmesi ve ülkelerin farklı performans düzeyine sahip olmalarının temelinde yatan farklı kurumsal teşvik yapılarına bakılması gerekmektedir.

Kurumsal iktisat geleneği, iktisadi büyüme sürecini ve ülkeler arası performans farklılıklarını kurumsal yapıyı oluşturan unsurlar etrafında açıklama yolunu seçmiştir. Bu çerçevede, mülkiyet hakları, yolsuzluk, siyasal, sosyal, hukuksal yapı ve ülkelerin tarihsel geçmişi teorik ve ampirik araştırmalar açısından önemli unsurlar haline gelmiştir. Bu çalışma kapsamında iktisadi değişkenler modele dahil edilmemiştir. Bunun temelinde iktisadi büyüme olgusunun tamamen kurumların sunduğu teşvik yapısı tarafından açıklanabildiği ve iktisadi değişkenlerin büyümenin nedenleri olmaktan çok, onların da kurumların sunduğu teşvik yapısı tarafından belirlenen değişkenler olmalarıdır⁵². Çalışmada, kurumsal yapının ülkelerin kişi başına düşen reel GSYİH düzeyleri ve onun büyüme oranları üzerindeki etkileri ayrıntılı biçimde araştırılmıştır. Ayrıca çalışma kapsamındaki ülkeler, Dünya Bankası'nın gelir düzeylerine göre yaptığı ayırım temel alınarak, dört ana gruba ayrılmıştır. Birinci grupta yer alan ülkeler en yüksek gelir düzeyine sahip iken; dördüncü gruptaki ülkeler en düşük gelir düzeyine sahip ülkelerden oluşmaktadır. Bu anlamda; bu tez çalışmasında elde edilen temel bulguları, genel ve ülke grupları düzeyindeki bulgular olmak üzere, iki ana gruba ayırmak mümkündür.

⁵² Bkz. Olson (1996), Greif (2006) ve North (1999).

Bütün ülkelerin kapsandığı genel analize göre, kurumsal yapının, gerek ülkelerin kişi başına düşen reel GSYİH düzeyleri, gerekse iktisadi büyüme oranları üzerinde önemli etkilere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Fakat kurumsal yapı her ülke veya ülke grubunu aynı düzeyde ve yönde etkilememektedir. Örneğin demokratik bir kurumsal yapının az gelişmiş ve gelişmiş ülkelerde ortaya çıkardığı sonuçlar aynı değildir. Bu anlamda, gelişmiş ülkelerin ekonomik performansını olumlu etkileyen bir kurumsal yapı az gelişmiş ülkelerde ters bir etki yaratabilmektedir. Dolayısıyla, iktisadi büyüme ve kalkınma sürecinde benzer sosyal, siyasi ve iktisadi yapılara sahip ülkelerin kendine özgü koşulları çerçevesinde iktisadi büyüme ve kalkınma sürecini destekleyen ve sürdürülebilir kılan kurum ve kurumsal yapıları geliştirmelerinin gerekli olabileceği düşünülmektedir.

Genel modellerde, demokrasinin kişi başına düşen reel GSYİH ve iktisadi büyüme üzerindeki etkileri istatistiksel açıdan anlamsız bulunmuştur. Bu bağlamda, elde edilen sonuç, demokrasi ve ekonomik performans arasındaki ilişkinin “şüpheli yaklaşımı” doğruladığı söylenebilir. Bu yaklaşıma göre, çalışmanın ikinci bölümünde de ifade edildiği gibi, De Haan ve Siermann (1995) ve Helliwell (1994) demokrasi ve iktisadi büyüme arasında negatif ve istatistiksel açıdan anlamsız bir ilişki saptamışlardır. Bütün ülkeler için yapılan regresyon da bu sonucu destekler niteliktedir. Bununla birlikte, ülke grupları çerçevesinde yapılan regresyon sonuçlarına göre, demokrasi değişkeninin, görece gelişmiş ülkelerde rant arayışı faaliyetlerine imkan vermesi nedeniyle, kişi başına düşen reel GSYİH’ı ve büyümeyi olumsuz etkilediği söylenebilir. Özellikle, görece gelişmiş ülkelerde siyasi haklarda ortaya çıkan iyileşmelerin, baskı gruplarının kaynak tahsisinde etkin olabilmelerine neden olduğu, bu durumun da yanlış kaynak tahsisine, dolayısıyla iktisadi büyüme ve kişi başına düşen reel GSYİH üzerinde olumsuz bir etkiye yol açtığı düşünülmektedir. Öte yandan düşük gelir düzeyine sahip ve demokratik hakların gelişmemiş olduğu ülkelerde, demokrasi değişkeni hem kişi başına düşen reel GSYİH’ı hem de iktisadi büyümeyi pozitif yönde etkilerken, elde edilen ilişki istatistiksel açıdan anlamlıdır. Özetle, ülke grupları düzeyinde demokrasinin kişi başına düşen reel GSYİH ve iktisadi büyüme üzerindeki etkileri Barro’un (1997) çalışmasında elde ettiği **demokrasi ile büyüme arasındaki ters U ilişkisini** destekler niteliktedir.

Sosyal sermayenin bir ölçütü olarak kullanılan sivil hak ve özgürlükler, başka bir ifadeyle inanç ve ifade özgürlüğü, örgütlenme hakkı, hukukun üstünlüğü ve bireysel hakların bütün modeller açısından kişi başına düşen reel GSYİH düzeyini olumlu yönde etkilediğini ve kurumsal yapının önemli bir unsur olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte, sivil hak ve özgürlüklerin iktisadi büyüme üzerindeki etkisi aynı değildir. Bu anlamda, sivil hak ve özgürlüklerin ülkelerin daha hızlı büyümelerini sağladığını söylemek güçtür. Fakat, bölümün başında da belirtildiği gibi, kurumsal yapının iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini araştıran ampirik çalışmalarda, ülkeler arasındaki büyüme farklılıklarının geçici olması ve uzun dönemde ülkelerin aynı büyüme düzeyine sahip olduğu düşüncesi dikkate alındığında, sivil hak ve özgürlüklerin ülkelerin ekonomik performansı üzerinde etkilerinin önemi daha iyi anlaşılacaktır. İktisadi büyüme olgusunun açıklanmasında, sosyal sermayenin bir ölçütü olarak kullanılan sivil hak ve özgürlüklerin beşeri sermaye oluşumu başta olmak üzere, bireyler arası sosyal etkileşimde, bireysel ve ticari ilişkiler v.b. aracılığıyla, işlem maliyetini düşürdüğü ve ekonomik performansı olumlu etkilediği düşünülmektedir.

Yolsuzluğun önlenmesi ile ilgili olarak, sağlam kurumların varlığı dördüncü grup ülkelerde kişi başına düşen reel GSYİH'yı pozitif etkilerken, ilgili katsayı istatistiksel açıdan anlamlıdır. Öte yandan, genel modellerde yolsuzluğun önlenmesi konusunda sağlam kurumların varlığı iktisadi büyüme ve kişi başına düşen reel GSYİH'yı pozitif etkilerken istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanamamıştır. Bununla birlikte, ikinci grup ülkelerde ortaya çıkan ve yolsuzluğun önlenmesi ile ilgili sağlam kurumların varlığı, kişi başına düşen reel GSYİH' yı negatif etkilerken istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanmıştır. İkinci grup ülkeler açısından elde edilen bu sonuç, bu ülkelerde yolsuzluğun bürokratik yapıların aşılmasında bir araç olarak kullanılabilirdiği anlamına gelmektedir. Daha önce ikinci bölüm çerçevesinde ifade edildiği gibi, ağır işleyen bürokratik yapıların aşılmasında yatırımcılar rüşvet v.b. yollarla, bu yapıları aşabilmekte ve yatırımlarını yapabilmektedir. Dolayısıyla, ikinci grup ülkeler açısından elde edilen negatif ve anlamlı ilişkinin temelinde bu nedenin olabileceği düşünülmektedir.

Kreditör haklarının korunmasına yönelik bir kurumsal yapının kişi başına düşen reel GSYİH ve iktisadi büyüme üzerindeki doğrudan etkilerinin ikinci grup ve

dördüncü grup ülkelerde ve kişi başına düşen reel GSYİH üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi söz konusu iken; diğer modeller açısından anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu modellerde yer alan ülkeler açısından incelenen dönem içerisinde, kreditor haklarını koruyan bir finansal ve kurumsal yapının ülkelerin ekonomik performansı ile doğrudan bir ilişkisi saptanamamıştır.

Kurumsal yapıyı oluşturan bir diğer değişken dış ticaret politikaları (TCRPL) değişkenidir. Bütün modeller açısından dış ticaret politikaları değişkeninin kişi başına düşen reel GSYİH düzeyini olumlu etkilediğini ve bu modellerde, üçüncü grup ülkeler hariç, elde edilen ilişkilerin anlamlı olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla gümrük tarifeleri, tarife dışı engeller ve gümrük hizmetlerinde yolsuzluğun önlenmesi ile ilgili kurumsal yapı ülkelerin kişi başına düşen reel GSYİH düzeyleri üzerinde olumlu etkide bulunan bir kurumsal değişken olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, iktisadi büyüme için oluşturulan modellerde ikinci grup ülkelerde pozitif ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki söz konusu iken; birinci grup ve üçüncü grup ülkelerde negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Özetle ticari politikalar değişkeni bütün ülkelerin zenginliğini olumlu yönde etkilerken, iktisadi büyüme üzerindeki etkileri gelir grupları çerçevesinde yapılan ayrıma göre farklılık göstermektedir.

Bütün modeller açısından değerlendirildiğinde, ekonomide devlet payını gösteren DMDHL değişkeninin kişi başına düşen reel GSYİH düzeyini olumlu etkilediğini söylemek mümkündür. Bu anlamda, kamunun mülkiyetinde bulunan iş ve endüstriler, bu endüstrilerden elde edilen gelir, kamu harcamalarının ekonomideki payı ve son olarak, kamunun iktisadi mal üretimi düştükçe, kişi başına düşen reel GSYİH artmaktadır. Başka bir ifadeyle, devletin ekonomideki büyüklüğü azaldıkça kişi başına reel GSYİH artmaktadır. Fakat aynı durumun iktisadi büyüme açısından da geçerli olduğunu söyleyemeyiz. Aksine devletin ekonomideki rolü azaldıkça, dördüncü, ikinci ve birinci grup ülkelerde iktisadi büyüme hızı yavaşlamaktadır. Bu anlamda devlet müdahalesinin ülke grupları ile düzey ve büyüme üzerindeki etkileri farklılaşmaktadır. Kısacası, devletin ekonomideki payının azalması, ülkelerin zenginliğine olumlu katkıda bulunurken, onların diğer ülkelere daha yavaş büyümelerine yol açmaktadır. Bu anlamda iktisadi büyüme süreci içerisinde devletin önemli bir kurum olarak ortaya çıktığını söylemek olanaklı görünmektedir.

Bütün gruplar açısından değerlendirildiğinde, yabancı yatırımlar ile ilgili kurumsal düzenlemeler sadece birinci grup ülkelerde, başka bir ifadeyle en yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerde, kişi başına düşen reel GSYİH ve iktisadi büyümeyi pozitif yönde etkilemekle birlikte elde edilen ilişki istatistiksel açıdan anlamlıdır. Üçüncü grup ülkelerde düzey modelinde de elde edilen ilişki anlamlı olmakla birlikte negatif bir etki söz konusudur. Dolayısıyla, yabancıların ülke içerisinde yatırım yapmaları ile ilgili kurumsal yapı, en yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerin ekonomik performansını olumlu yönde etkilemekle ve bu ekonomiler için önemli bir kurumsal değişken olarak ortaya çıkmaktadır.

Mülkiyet hakları ile ilgili kurumsal düzenlemeyi gösteren değişkenin, beklenen aksine, büyüme ile ilgili bütün modellerde negatif bir etkisinin olduğu saptanmıştır. Söz konusu durum, ikinci ve üçüncü grup ülkelerde kişi başına düşen reel GSYİH üzerindeki etkide de mrvuttur. Bunu birkaç nedene dayandırmak olanaklıdır. Öncelikle, mülkiyet haklarını gösteren MLKYTHK değişkeni ülkelerin hukuksal sistemleri çerçevesinde oluşturulan bir değişkendir. Dolayısıyla, mülkiyet haklarının uygulanmasına dair herhangi bir ölçüt içermemektedir. Öte yandan, mülkiyet haklarının uygulanması konusunda yüksek işlem maliyetinin varlığının ekonomik performansı olumsuz etkileyebileceği düşünülmektedir. Son olarak, mülkiyet haklarının iktisadi büyüme ve kişi başına düşen reel GSYİH üzerindeki etkisinin uzun dönemde ortaya çıkabileceği düşünülebilir.

Devlet düzenlemeleri ile ilgili kurumsal yapı, farklı ülke gruplarında farklı sonuçlara sahiptir. Öncelikle, genel modeller açısından istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanamamıştır. Dördüncü grup ülkelerde söz konusu değişken kişi başına düşen reel GSYİH düzeyini olumlu etkilerken; ikinci ve birinci grup ülkelerde olumsuz etkilemektedir. Öte yandan, büyüme modellerinde, DMLR değişkeni ikinci grup ülkelerde pozitif bir etkiye sahip iken, başka bir ifadeyle bu gruba giren ülkelerin diğer ülkelere göre daha hızlı büyümelerine katkıda bulunurken, birinci gruba giren ülkelerin iktisadi büyüme düzeyleri üzerinde negatif bir etkiye sahiptir.

Son olarak, kayıtdışılığın önlenmesi ile ilgili kurumsal yapı, genelde bütün modellerde, kişi başına düşen reel GSYİH düzeyini pozitif yönde etkilemektedir. Dolayısıyla, kaçakçılık düzeyinin düşürülmesi, kayıt dışı piyasalarda faaliyette

bulunan, tarım, işgücü, hizmet, taşımacılık v.b. sektörlerin azaltılması ve entelektüel mülkiyet korsanlığının engellenmesine yönelik bir kurumsal yapı ülkelerin kişi başına düşen reel GSYİH düzeyini olumlu etkilemektedir. Bununla birlikte, büyüme modellerinde kayıtdışılık ile iktisadi büyüme arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır.

Bu çalışmada, kurumlar ve kurumsal yapıyı oluşturulan değişkenlerin reel GSYİH ve büyüme üzerindeki doğrudan etkileri araştırılmıştır. Bu anlamda, iktisadi büyümenin ve kişi başına düşen reel GSYİH'nın söz konusu değişkenler üzerindeki etkileri ve kurumsal yapıyı oluşturan değişkenlerin kendi aralarındaki ilişkileri çalışmanın kapsamı dışında kalmıştır. Böylece, gelecek çalışmalar açısından, gerek kurumsal faktörler arasındaki karşılıklı etkileşimlerin, gerekse ekonomik performansın kurum ve kurumsal yapılar üzerindeki etkilerinin de araştırılmasının yararlı olacağı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D. ve J.A. Robinson (2000), Political Losers as a Barrier to Economic Development, *American Economic Review*, 90, s. 126-130.
- Acemoğlu, Daron; Johnson, S.; Robinson, J., (2001), “The Colonial Origins of Comperative Development: An Empricial Investigation”, *American Economic Review*, 91, s.1369-1401.
- Acemoğlu, Daron; Johnson, S.; Robinson, J.; Thaicharoen, Y., (2003), “Institutional Causes, Macroeconomic Symptoms Volatility, Crises and Growth”, *Journal of Monetary Economics*, 50, s. 49-123.
- Acemoğlu, Daron; Johnson, S.; Robinson, J., (2004), “Institution As the Fundamental Cause of Long-Run Growth”, *NBER Working Paper*, 10481.
- Adams, J., (1990), Institutional Economics and Choice Economics: Commonalties and Conflicts, *Journal of Economic Issue*, Vol. XXIV, No. 3, s. 845-859.
- Agassi, Joseph, (1975) Institutional Individualism, *The British Journal of Sociology*, Vol. 26, No. 2, s. 144-155.
- Aghion, Philippe ve Peter Howitt (1992), “A Model of Growth Through Creative Destruction”, *Econometrica*, Vol. 60, No. 2, s. 323-351.
- Akyüz, Yılmaz (1977), *Sermaye Bölüşüm ve Büyüme*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Alesina, A.; Rodrik, D., (1994), “Distributive Politics and Economic Growth”, *Quarterly Journal of Economics*, 109 (2), s. 465-490.
- Alesina, Alberto ve La Ferrara, E., (1999), “Participation in Heterogeneous Communities”, *NBER Working Paper*, 7155.
- Alesina, Alberto ve La Ferrara, E., (2002), “Who Trust Others?”, *Journal of Public Economics*, 85, s. 207-234.
- Alesina, Alberto, ve Roberto Perotti, (1994), “The Political Economy of Growth: A Critical Survey of the Recent Literature.” *The World Bank Economic Review*, Vol. 8, No. 3, s. 351–71.

- Alesina, Alberto ve Perotti, Roberto, (1996), "Income Distribution, Political Stability and Investment", *European Economic Review*, 40, s. 1203-1220.
- Altman, Morris, (2001), "Culture, Human Agency, and Economic Theory: Culture as a Determinant of Material Welfare", *Journal of Socio-Economics*, 30, s. 379-391.
- Andrei Shleifer (2006), "Dataset for the paper "Private Credit in 129 Countries", http://post.economics.harvard.edu/faculty/shleifer/Data/dataset_creditpaper_Nov_05.xls, Erişilen Tarih: 03.03.2006.
- Arena, Marco, (2006), "Does Insurance Market Activity Promote Economic Growth? A Cross-Country Study for Industrialized and Developing Countries", *World Bank Policy Research Working Paper*, 4098.
- Aron, Janine, (2000), "Growth and Institutions: A Review of the Evidence", *The World Bank Research Observer*, vol. 15, no. 1, s. 99-135.
- Arrow J. Kenneth (1962), "The Economic Implications of Learning by Doing ", *The Review of Economic Studies*, Vol. 29, No. 3, s. 155-173.
- Arrow J. Kenneth (1994), "Methodological Individualism and Social Knowledge", *The American Economic Review*, Vol. 84, No. 2.
- Atkinson, A. B. ve Stiglitz, J. E., (1980), *Lectures on Public Economics*, London, McGraw- Hill.
- Baltagi, B.H., ve D. Levine (1986), " Estimating Dynamic Demand for Cigarettes Using Panel Data: The Effect of Bootlegging, Taxation and Advertising Reconsidered", *The Review of Economic Statistics*, Vol. 68, No. 1, s.148-155.
- Baltagi, Badi H., (2001), *Econometric Analysis of Panel Data*, John Willey & Sons, Ltd, New York.
- Bardhan, Pranab, (1993), "Symposium on Democracy and Development", *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 7, No. 3, s. 45-49.
- Bardhan, Pranab, (1997), "Corruption and Development: A Review of Issues", *Journal of Economic Literature*, Vol. 35, No. 3, s. 1320-1346.

- Barro Robert ve Jong-Wha Lee (1994), “Data Set for a Panel of 138 Countries”
Manuscript, Harvard University.
- Barro, J. Robert ve Xavier Sala-i Martin (2003) *Economic Growth*, McGraw-Hill, New York.
- Barro, Robert J., ve McCleary, Rachel M., (2002), *Religion and Political Economy in an International Panel*, Harvard University.
- Barro, Robert J. ve Sala-i-Martin, Xavier (1995), “Technological Diffusion, Convergence, and Growth,” *NBER Working Paper*, No. 5151.
- Barro, Robert J., (1991), “Economic Growth in a Cross Section of Countries”,
Quarterly Journal of Economics , vol. 106, No. 2, s. 407-443.
- Barro, Robert J.(1996), “Democracy and Growth.” *Journal of Economic Growth*,
Vol. 1, No. 1, s. 1–27.
- Barro, Robert J., (1997), *Determinant of Economic Growth, A Cross-Country Empirical Study*, The MIT Press, Cambridge.
- Barro, Robert J., (2002), “Quantity and Quality of Economic Growth”, *Working Papers Central Bank of Chile*, 168, Central Bank of Chile.
- Barzel, Yoram, (1997), *Economic Analysis of Property Rights*, Cambridge University Pres. Cambridge.
- Baum, Matthew A. ve Lake, David A., (2003), “The Political Economy of Growth: Democracy and Human Capital”, *American Journal of Political Science*,
Vol. 47, No. 2, s. 333-347.
- Beach, William W. ve Miles, Marc A. (2006), “Index of Economic Freedom”,
Heritage Foundation.
- Beck, Thorsten ve Levine, Ross, (2002), “Industry Growth and Capital Allocation: Does Having a Market- or Bank-Based System Matter?”, *Journal of Financial Economics*, 64, s. 147–180.
- Beck, Thorsten ve Ross Levine (2003), “Legal Institutions and Financial Development”, *NBER Working Papers Series*, 10126.

- Becker S. Gary, Edward L. Glaeser ve Kevin M. Murphy, (1999), "Population and Economic Growth", *The American Economic Review*, Vol. 89, No. 2, s. 145-149.
- Benabou, Ronald, (1996), "Inequality and Growth", *NBER Working Paper*, 5658.
- Bianco, Magda, Gerali, A., ve Massaro, R., (1997), "Financial Systems Across "Developed Economies": Convergence or Path Dependence", *Research in Economics*, Vol. 51, s. 303-331.
- Blomkvist, Hans, (2002), *Deepening of Democracy: The Importance of Political Regime vs Social Capital, Civil Society and Democracy*, ed. by Carolyn Elliot, Oxford University Press.
- Bollen, Kenneth A., (1980), "Issues in the Comparative Measurement of Political Democracy", *American Sociological Review*, Vol. 45, No. 3, s. 370-390.
- Bollen, Kenneth A., (1990), "Political Democracy: Conceptual and Measurement Traps", *Studies in Comparative International Development*, Spring, s. 7-24.
- Brinkman Richard (1995), "Economic Growth Versus Economic Development: Toward a Conceptual Clarification", *Journal of Economic Issue*, Vol. 29, No. 4.
- Brunetti, Aymo ve Beatrice Weder (1998), "Investment and Institutional Uncertainty: A Comparative Study of Different Uncertainty Measures", *Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. 134, No. 3, s. 513-533.
- Burnside, Craig ve David Dollar (2000), "Aid Policies and Growth", *The American Economic Review*, Vol. 90, No. 4, s.847-868.
- Buchanan, James M., (1978), " From Private Preferences to Public Philosophy: The Development of Public Choice", içinde A. Seldom, *The Economic of Politics*, Institute of Economic Affairs, London.
- Burnside, Craig ve David Dolar (2000), "Aid Policies, and Growth", *American Economic Review*, Vol. 90, No.4, s. 847-848.

- Calvert, Randall L., (1995), “Rational Actors, Equilibrium, and Social Institutions”, içinde Jack Knight ve Itai Sened, *Explaining Social Institutions*, 57-93, University of Michigan Pres.
- Carlin, Edward A., (1952), “John R.Commons-Institutionalist Theorist”, *Social Forces*, Vol. 30, No. 4, s. 379-387.
- Carment, David, Albrecht Schnabel, Steve Kayizzi-Mugerwa (2003), *Reforming Africa’s Institutions: Ownership, Incentives and Capabilities*, United Nation Publications.
- Castanheira, Micael ve Esfahant, Hadi Salehi, (2001), *Political Economy of Growth, Lessons Learned and Challenges Ahead*, Champaign: UIUC, manuscript.
- Chenery, H.B., A.M. Strout (1966), “Foreign Assistance and Economic Development”, *The American Economic Review*, Vol. LVI, No. 4.
- Choe, Chongwoo ve Moosa, Imad A., (1999), “Financial System and Economic Growth: The Korean Experience”, *World Development*, Vol. 27, No. 6, s. 1068-1082.
- Choi, Kwang (1983), *Theories of Comparative Economic Growth*, The Iowa State University Pres.
- Clague, Christopher, Philip Keefer, Stephen Knack, ve Mancur Olsen, (1996), “Property and Contract Rights in Autocracies and Democracies.” *Journal of Economic Growth*, Vol. 1, No. 2, s. 243–76.
- Coase, Ronald (1937), “The Nature of The Firm”, *Economica*, Vol. 4, No. 16, s. 386-405.
- Coase, R.H, (1960), “The Problem of Social Cost”, *Journal of Law and Economics*,3, s. 1-44.
- Coase, R.H, (1984), “The New Institutional Economics”, *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 140, s. 229-231.
- Coase, Ronald (1992), “The Institutional Structure of Production”, *American Economic Review*, LXXXII,s. 713-719.

- Coase, Ronald (1998), "The New Institutional Economics", *The American Economic Review*, Vol. 88, No. 2, s. 72-74.
- Coleman, J., (1990), *The Foundation of Social Theory*, Cambridge, Harvard University Press.
- Commons, John R., (1931), "Institutional Economics", *American Economic Review*, Vol. 21, Issue 3, s. 648-657.
- Commons, John R., (1951), *The Economics of Collective Action*, New York, Macmillan.
- Dabla-Norris Era ve Scott Freeman (2004), "Enforcement of Property Rights and Underdevelopment", *Review of Development Economics*, Vol. 8, No.3.
- Dalgaard Carl-Johan, Henrik Hansen ve Finn Tarp (2003), "On the Empirics of Foreign Aid and Growth", *EPRU Working Papers Series*, 03-13.
- Dawson, John F., (2003), "Causality in the Freedom -Growth Relationship", *European Journal of Political Economy*, Vol. 19, No. 3, s. 479-495.
- De Groot, Henry L.F. ve Gert-Jan Linders (2004), "The Institutional Determinant of Bilateral Trade Patterns", *KYKLOS*, Vol. 57, No. 1, s. 101-124.
- De Haan Jakob ve Siermann, C., (1995), "A Sensitivity Analysis of the Impact of Democracy on Economic Growth", *Empirical Economics*, 20, s. 197-215.
- De Haan Jakob ve Sturm, J., (1999), "On the Relations Between Freedom and Economic Growth", *CCSO Working Papers*, 199903.
- De Haan, Jakob ve Sturm, J., (2003), "Does More Democracy Lead to Greater Economic Freedom? New Evidence For Developing Countries", *European Journal of Political Economy*, Vol. 19, No. 3, s. 547-563.
- Degregori, T., (1987), "Resources are not, they become", *Journal of Economic Issues*, 21, s. 623-47.
- Deidda, Luca ve Fattouh, B., (2002), "Non-Linearity Between Finance and Growth", *Economics Letters*, Vol. 74, s. 339-345.

- Devarajan, S. ve S. Vinaya (1993), "What do Governments Buy? The composition of Public Spending and Economic Performance", Policy Research Working Paper, *The World Bank*, WPS 1082.
- Djankov, Simeon, Rafael La Porta, Florencio Lopez-de-Silanes, ve Andre Shleifer, (2002), "Regulation of Entry," *Quarterly Journal of Economics* 117, 1-37.
- Dollar, David (1992), "Outward-Oriented Developing Economies, Really Do Grow More Rapidly: Evidence from 95 LDCs, 1976-1985", *Economic Development and Cultural Change*, 40, s. 523-544.
- Domar, Evsey, (1957), *Essay in the Theory of Economic Growth*, Oxford University Press New York.
- Easterly, William, (1999), "The Ghost of Financing Gap, Testing the Growth Model used in the International Financial Institutions" *Journal of Development Economics*, vol. 60, Iss. 2.
- Easterly, William, (2001), "Can Institutions Resolve Ethnic Conflict?" *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 49, No.4, s. 687-706.
- Easterly, William (2003a), "Can Foreign Aid Buy Growth", *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 17, No. 3, s.23-48.
- Easterly, William (2003b), "National Policies and Economic Growth: A Reappraisal", *Center for Global Development Working Paper*, No: 27.
- Easterly, William ve Deborah L. Wetzel (1989), Policy Determinant of Growth Survey of Theory and Evidence, *World Bank Working Paper* No: 61588, ss. 1-36.
- Easterly, William ve Levine, R., (1997), "Africa's Growth Tragedy: Policies and Ethnic Divisions", *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 112, No. 4, s. 1203-1250.
- Eaton, Jonathan ve Kortum, Samuel S. (1995), "Trade in Ideas: Patenting and Productivity in the OECD", *NBER Working Papers*, No. 5049.

- Edison, Hali J.; Levine, R., et al., (2002), "International Financial Integration and Economic Growth", *Journal of International Money and Finance*, Vol. 21, s. 749-776.
- Edward, Sebastian, (1998), "Openness Productivity and Growth: What do We Really Know", *The Economic Journal*, 108, s. 383-398.
- Esfahani, Hadi Salhi ve Maria Teresa Ramirez (2003), "Institutions, Infrastructure and Economic Growth", *Journal of Development Economics*, 70, s. 443-477.
- Esposito, Alfredo G. ve Zaleski, Peter A., (1999), "Economic Freedom and the Quality of Life: An Empirical Analysis", *Constitutional Political Economy*, 10, s. 185-197.
- Evans, Peter ve Rauch, James E., (1999), "Bureaucracy and Growth: A Cross-National Analysis of the Effects of "Weberian" State Structure on Economic Growth", *American Sociological Review*, Vol. 64, No. 5, s. 748-765.
- Faith, R. L., (1980), "Rent-Seeking Aspects of Bureaucratic Competition, in Buchanan", ed. by J. M., R. D. Tollison ve G. Tullock, *Toward A Theory of The Rent Seeking Society*, Texas, A&M University Press.
- Feld, Lars P. ve Voigt, S., (2003), "Economic Growth and Judicial Independence: Cross-Country Evidence Using a New Set of Indicators", *European Journal of Political Economy*, Vol. 19, s. 497-527.
- Feng, Yi, (1997), "Democracy, Political Stability and Economic Growth", *British Journal of Political Science*, 27, s. 391-418.
- Freedom House (2006), "Freedom in the World Country Ratings: 1973-2006", <http://www.freedomhouse.org/uploads/fiw/FIWAllScores.xls>, Erişilen Tarih: 29.03.2006.
- Furubotn, Eirik G. ve Pejovich, S., (1972), "Property Rights and Economic Theory: A Survey of Recent Literature", *Journal of Economic Literature*, Vol. 10, No. 4, s. 1137-1162.

- Galor, Oded ve David N. Weil (1999), "From Malthusian Stagnation to Modern Growth", *The American Economic Review*, Vol. 89, No.2, s. 150-154.
- Galor, Oded, (2000), "Income Distribution and the Process of Development", *European Economic Review*, 44, s. 706-712.
- Galor, Oded ve Omer Moav (2001): "Evolution and Growth", *European Economic Review*, 45, Elsevier Publication, s. 718-729.
- Garretsen, Harry; Lensink, R., ve Sterken, E., (2004), "Growth, financial development, societal norms and legal institutions", *International Financial Markets Institutions&Money*, Vol. 14, s. 165-183.
- Gastanaga, Victor, Jeffrey Nugent ve Bistra Pashamova (1998), "Host Country Reforms and FDI Inflows: How Much Difference Do They Make?", *World Development*, Vol. 26, No. 7, s. 1299-1314.
- Gerschenkron, A., (1962), *Economic Backwardness in Historical Perspective: A Book of Essays*, Harvard University Pres.
- Ghura, Dhaneshwar, ve Michael T. Hadjimichael (1996), "Growth in Sub-Saharan Africa." *International Monetary Fund Staff Papers*, Vol. 43, No. 3, s. 605–34.
- Goldsmith, Arthur A., (2000), "Sizing up the African State", *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 38, No. 1, s. 1-20.
- Gomez, Rafael ve Foot, David K., (2001), *Age Structure, Income Distribution And Economic Growth*, *Canadian Economics Association Meetings*, Montreal, McGill University Press.
- Gould, David M. ve William C. Gruben (1996), "The Role of Intellectual Property Rights in Economic Growth", *Journal of Development Economics*, Vol. 48, Iss. 2, s.323-350.
- Gounder, Rukmani, (1998), "How Important Is Democracy And Economic Freedom For Growth?: Empirical Results From Fiji". *Department of Applied and International Economics Discussion Paper Series*, No. 99.15.

- Grabowski, Richard ve Michael P. Shields (1996), *Development Economics*, Blackwell.
- Graham S. Bryan ve Jonathan R.W. Temple (2006), "Rich Nation, Poor Nation: How Much can Multiple Equilibria Explain?", *Journal of Economic Growth*, Vol. 11, No. 1.
- Gregorian, David, A. ve Martinez, Albert, (2000), "Industrial Growth and the Quality of Institutions", *Policy Research Working Paper*, 2475.
- Greif, Avner (1993), "Contract Enforceability and Economic Institutions in Early Trade: The Maghribi Traders' Coalition", *The American Economic Review*, Vol. 83, No. 3, s. 525-548.
- Greif, A., (1997), "On the Interrelations and economic implications of economic, social, political, and normative factor: reflections from two late medieval societies" in Drobak, John and Nye, John, editor, *Frontiers of the New Institutional Economics*, Academic Press.
- Greif, Avner, (1998), "Historical and Comparative Institutional Analysis", *The American Economic Review*, Vol.88, No.2, s.80-84.
- Greif, Avner (2006), *Institutions and the Path to the Modern Economy*, Cambridge University Press.
- Groenewegen, John, (2004), "Who Should Control the Firm Insights from New and Original Institutional Economics", *Journal of Economic Issues*, Vol. XXXVIII, No. 2, s. 353-361.
- Grossman, Gene M., ve Elhanan Helpman, (2002), *Special Interest Politics*, MIT Pres. Cambridge.
- Grossman, Herschel I., (2001), "The Creation of Effective Property Rights", *The American Economic Review*, Vol. 91, No. 2, s. 347-352.
- Guiso, Luigi; Sapienza, P. ve Zingales, L., (2003), "People's Opium? Religion and Economic Attitudes", *Journal of Monetary Economics*, 50, s. 225-282.
- Gupta, Sanjeev; Davoodi, H.; Alonso-Terme, R., (1998), "Does Corruption Affect Income Inequality and Poverty?", *International Monetary Fund*.

- Gupta, Sanjeev; De Mello, L.; Sharan, R., (2000), "Corruption and Military Expenditur", *IMF Working Paper*, WP/00/23.
- Gwartney, J., Lawson, R. ve Block, W., (1996), *Economic Freedom in the World, 1975-1995*, Vancouver, Fraser Institute Press.
- Hall, Robert E. ve Jones, Charles I. , (1999), "Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker Than Others?", *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 114, No. 1, s. 83-116.
- Hamilton, Walton H., (1919), "The Institutional Approach to Economic Theory", *American Economic Review*, Papers and Proceeding, 9, s. 309-318.
- Hamilton, Walton H., (1932), "Institutions" in *Encyclopaedia of the Social Sciences* Ed. by Edwin R. A. Seligman ve Alvin Johnson, Macmillian, vol. 8, s. 84-89.
- Hamilton, David, (1953), "Veblen and Commons: A Case of Theoretical Convergence", Ed. by Warren J. Samuels, *Institutional Economics I*, Edward Elgar Publishing.
- Hanke, Steve H. ve Stephen J.K. Walters, (1997), "Economic Freedom, Prosperity, and Equality: A Survey", *Cato Journal*, 17 (2), s. 117-46.
- Harrison, Robert R. ve Charles K. Wilber (1978), "The Methodological Bases of Institutional Economics: Pattern, Model, Storytelling, and Holism", *Journal of Economic Issues*, Vol. XII, No. 1.
- Harrison, A. (1996), "Openness and growth: A time-series, cross-country analysis for Developing Countries", NBER Working Papers, No. W5221.
- Harrod, R. F., (1939), "An Essay in Dynamic Theory", *The Economic Journal*, Vol. 49, No. 193, s. 14-33.
- Harrod, R.F., (1949), *Toward a Dynamic Economics*, MacMillan, London.
- Hausman, J.A., (1978), "Specification Test in Econometrics", *Econometrica*, Vol. 46, No. 6, s. 1251-1271.
- Hayek, F.A., (1937), "Economics and Knowledge", *Economica*, Vol. 4, No. 13, s. 33-54.

- Hayo, Bernd ve Voigt, S., (2004), "Explaining De Facto Judicial Independence", *ICER Working Papers*, No.1.
- Helliwell, John F. ve Putnam, Robert D., (1995), "Economic Growth and Social Capital in Italy", *Eastern Economic Journal*, Vol. 21 (3), s. 295-307.
- Helliwell, John F., (1994), "Empirical Linkages Between Democracy and Economic Growth", *British Journal of Political Science*, Vol. 24, No. 2, s. 225-248.
- Helliwell, John (1996), "Do Borders Matter for Social Capital? Economic Growth and Civic Culture in U.S. States and Canadian Provinces", *NBER Working Paper*, No. 5863.
- Heritage Foundation (2006), "Index of Economic Freedom", <http://www.heritage.org/about/advancedsearch.cfm>, Erişilen Tarih: 11.03.2006.
- Hodgson, Geoffrey M., (1998), "The Approach of Institutional Economics", *Journal of Economic Literature*, Vol. 36, No. 1, s. 166-192.
- Isham, Jonathan, Daniel Kaufmann, ve Lant Pritchett, (1997), "Civil Liberties, Democracy, and the Performance of Government Projects." *The World Bank Economic Review*, Vol. 11, No. 2, s. 219-42.
- Jain, Arvind K., (1993), "Dictatorships, Democracy and Debt Crises, in S. P. Riley", (ed), *The Politics of Global Debt*, St. Martin's Press.
- Jain, Arvind K., (2001), "Corruption: A Review", *Journal of Economic Surveys*, Vol. 15, No. 1, s. 71-121.
- Jansen, Marion ve Hildegum Kyvik Nordas (2004), "Institutions, Trade Policy and Trade Flow" *CEPR Discussion Papers*, DP4418.
- Jones Charles I., (1995), "R&D-Based Model of Economic Growth", *The Journal of Political Economy*, Vol. 103, No. 4, s. 759-785.
- Jones, Charles, I., (2001), *İktisadi Büyüme Giriş*, Çev: Sanlı Ateş ve İsmail Tuncer, Literatür Yayınları, İstanbul.

- Jones, Larry E. ve Rodolfo Manuelli (1990), "A Convex Model of Equilibrium Growth: Theory and Policy Implications" *The Journal of Political Economy*, Vol. 98, No. 5, s. 1008-1038.
- Kaldor, N. (1961): "Capital Accumulation and Economic Growth". İçinde yayınlandığı kitap: *The Theory of Capital*, F. A. Lutz ve D. C. Hague (derl.), New York: St. Martin.
- Kandori Michihiro, George J. Mailath ve Rafael Rob (1993), "Learning, Mutation and Long Run Equilibria in Games", *Econometrica*, Vol. 61, No. 1, s. 29-56.
- Katz, Eliakim ve Jacob Rosenberg (1994), "More on Measuring Budget-Related Rent-Seeking: A Comment", *Public Choice*, 78, s.187-191.
- Kaufmann, D., ve Wei, S. J., (2000), "Does Grease Money Speed up The Wheels of Commerce?", *IMF Working Paper*, WP/00/64.
- Kazgan, Gülten, (1991), *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Khan, Zorina B., (1995), "Property Rights and Patent Litigation in Early Nineteenth-Century America", *The Journal of Economic History*, Vol. 55, No.1, s. 58-97.
- Kibritçioğlu, Aykut ve Selahattin Diboğlu, (2001), "Long-Run Economic Growth: An Interdisciplinary Approach", *Knowledge, Technology, &Policy*, Vol. 13, No. 4, Winter 2001, s. 59-70.
- Kibritçioğlu, Aykut, (1997), "A Note on the Smithian Origins of 'New' Trade and Growth Theories". *AÜSBF Discussion Paper Series*, No 7, Ankara: Ankara University.
- Kibritçioğlu, Aykut, (1998), "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri". *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 53, No. 1-4, s. 207-230.
- Klein, Philip A., (1985), "Economic Activity and the Public Sector: Is Small Beautiful?", *Journal of Economic Issue*, Vol. XIX, No. 2, s. 419-428.

- Klitgaard, R., (1991), *Adjusting To Reality: Beyond State Versus Market in Economic Development*, ICS Press and International Center for Economic Growth.
- Knack, Stephen ve Keefer, P., (1995), “Institutions and Economic Performance: Cross-Country Test Using Alternative Institutional Measures”, *Economics and Politics*, Vol. 7, No. 3, s. 207-27.
- Knack, Stephen ve Keefer, P., (1997), “Does Social Capital Have an Economic Payoff ? A Cross – Country Investigation”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 112, No. 4, s. 1251-1288.
- Kormendi, Roger C., ve Philip G. Meguire, (1985), “Macroeconomic Determinants of Growth: Cross-Country Evidence.” *Journal of Monetary Economics* 16(2), s. 141–63.
- Kregel, J.A.,(1980), “Economic Dynamics and the Theory of Steady Growth: An Historical Essay on Harrod’s Knife Edge, *History of Political Economy*, 12 (1). S. 97-123.
- Kremer, Michael (1993), “Population Growth and Technological Change: One Million B.C. to 1990”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 108, No. 3, s. 681-716.
- Kuznets, Simon, (1973), “Modern Economic Growth: Findings and Reflections”, *The American Economic Review*, Vol. 63, No. 3, s. 247-258.
- Kwan, Yum K. ve Lai, Evdin L-C (2003), “Intellectual Property Rights Protection and Endogenous Economic Growth” *Journal of Economic Dynamics & Control*, Vol.27, Iss. 5.
- La Porta, Rafael, Florencio Lopez-de-Silanes, ve Andrei Shleifer, (1999) “Corporate Ownership Around the World,” *Journal of Finance* 54 (2), 471-517.
- La Porta, Rafael, Florencio Lopez-de-Silanes, Andrei Shleifer, ve Robert V. Vishny (1998a) “Law and Finance,” *The Journal of Political Econom*, Vol. 106, No. 6, s. 1113-43.

- La Porta, Rafael; Lopez-de-Silanes, F., Et al., (1997), "Trust in Large Organization", *The American Economic Review*, Vol. 87, No. 2, s. 333-338.
- La Porta, Rafael, Lopez-de-Silanes, F., et al., (1998b), "The Quality of Government", *NBER Working Paper*, 6727.
- Leblang, David A., (1996), "Property Rights, Democracy and Economic Growth", *Political Research Quarterly*, Vol. 49, No. 1, s. 5-26.
- Leblang, David A., (1997), "Political Democracy and Economic Growth: Pooled Cross-Sectional and Time Series Evidence", *British Journal of Political Science*, 27, s. 453-472.
- Lee, Jeong-Yeon ve Edwin Mansfield (1996), "Intellectual Property Protection and U.S. Foreign Direct Investment", *Review of Economics and Statistics*, Vol. 78, No. 2, s. 181-186.
- Leftwich, Adrian, (2005), "Democracy and Development: Is There Institutional Incompatibility?", *Democratization*, Vol.12, No. 5, s. 686–703.
- Leite, Carlos ve Weidmann, J., (1999), "Does Mother Nature Corrupt? Natural Resources, Corruption and Economic Growth", *IMF Working Paper*.
- Levine, Ross ve Renelt, D., (1992), "A Sensitivity Analysis of Cross-Country Growth Regressions", *American Economic Review*, Vol. 82, No. 4.
- Levine, Ross, (1997), "Law, Finance and Economic Growth", *Journal of Financial Intermediation*, 8, s. 8-35.
- Levine, Ross, (1998), "The Legal Environment, Banks, and Long- Run Economic Growth", *Journal of Money, Credit and Banking*, Vol. 30, No. 3, s. 596-613.
- Levine, Ross, (1999), "Law, Finance, and Economic Growth", *Journal of Financial Intermediation*, 8, s. 8-35.
- Levine, Ross, Loayza, N. ve Beck, T., (2000), "Financial Intermediation and Growth: Causality and Causes", *Journal of Monetary Economics*, Vol. 46, s. 31-77.
- Levine, Rosse (2000), "Bank-Based or Market Based Financial Systems: Which is Better?", *Journal of Financial Intermediation*, 11, s. 398-428.

- Libecap, G.D, (1989), *Contracting for Property Rights*, Cambridge University Press, New York.
- Lipset, Seymour M., (1960), *Political Man*, Garden City: Doubleday.
- Lucas, E. Robert, (1988), "On the Mechanics of Economic Development", *Journal of Monetary Economics*, 22, s. 3-42.
- Lucas, Robert E., (1990), "Why Doesn't Capital Flow From Rich to Poor Countries", *The American Economic Review*, Vol. 80, No.2, s. 92-6.
- Lundvall, Bengt Ake, (1992), *System of Innovation Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*, Pinter Publisher, London.
- Mahoney, J.T., (2004), *Economic Foundation of Strategy*, Sage Publication
- Mankiw, Gregory (1995), "Growth of Nations", *Brooking Papers On Economic Activity*, Vol. 1, s. 275-326.
- Mankiw, N. Gregory, David Romer ve David N.Weil (1992), A Contribution to the Empirics of Economic Growth, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 107, No. 2, s. 407-437.
- Matsuo, Hirashi, (2003), *The Rule of Law and Economic Development: A Cause or a Result*, Nagoya University.
- Mauro, Paolo, (1995), "Corruption and Growth", *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 110, No. 3, s. 681-712.
- Mauro, Paolo, (1998), "Corruption and the composition of government expenditure", *Journal of Public Economics*, 69, s. 263-279.
- Medema, Steven G., (1996), "Coase, Costs, and Coordination", *Journal of Economic Issues*, Vol. XXX, No. 2, s. 571-578.
- Minier, Jenny, (2001), "Political Institutions and Economic Growth", *Knowledge, Technology, & Policy*, Winter, Vol. 13, No. 4, s. 85-93.
- North, Douglas C. (1981), *Structure and Change in Economic History*, New York, Norton.

- North, Douglas C., (1991), "Institutions", *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 5, No. 1, s. 97-112.
- North, Douglas C., (1993), "The New Institutional Economics and Development", <http://129.3.20.41/eps/eh/papers/9309/9309002.pdf>.
- North, Douglas C., (1994), "Economic Performance Trough Time", *The American Economic Review*, Vol 84, No.3, s.359-368.
- North, Douglass C., (1997), "The Process of Economic Change", *World Institute For Development Economics*, Research Paper, No. 128.
- North, Douglas C. (1999): *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*, Çev:Gül Çağalı Güven, Cambridge University Press, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- North, Douglass C. ve Weingast, Barry R., (1989), "Constitutions and Commitment: The Evolution of Institutions Governing Public Choice in Seventeenth-Century England", *The Journal of Economic History*, Vol. XLIX, No. 4, s. 803-832.
- North, Douglass, N., (2005), *Understanding the Process of Economic Change*, Princeton University Press.
- Olson, Mancur, (1993), "Dictatorship, Democracy, and Development", *American Political Science Review*, Vol. 87, No.3, s. 567-576.
- Olson, Mancur, (1996), "Distinguished Lecture on Economics in Government: Big Bills Left on The Sidewalk: Why Some Nations are Rich, and Others Poor", *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 10, No. 2, s. 3-24.
- Parada, Jairo J., (2002), "Original Institutional Economics and New Institutional Economics: Revisiting the Bridges (Or the Divide)", *Oeconomicus*, Vol. VI.
- Parente, Stephen (2000), "The Failure Endogenous Growth", *Knowledge, Technology and Policy*, vol. 13, No.4, ss. 49-58.

- Parente, Stephen L. ve Prescott, Edward C. (1994), “ Barriers to Technology Adoption and Development”, *Journal of Political Economy*, Vol. 102, No. 2, s. 258-321.
- Park G. Walter ve Ginarte, Juan Carlos, (1997), *Intellectual Property Rights and Economic Growth, Contemporary Economic Policy*, Vol. 15, Iss. 3, s. 51-62.
- Pejovich, Svetozar, (1998), “Economic Analysis of Institutions and Systems”, *International Studies in Economics and Econometrics*, Kluwer Academic Publishers.
- Perotti, Roberto (1996), “Growth, Income, Distribution and Democracy: What the Data Say?”, *Journal of Economic Growth*, Vol.1, No.2, s. 149-187.
- Persson, T. ve Tabellini, G., (1994), “Is Inequality Harmful for Growth?” *American Economic Review*, Vol. 84, No. 3, s. 600–621.
- Persson, Torsten, (2001), “Do Political Institutions Shape Economic Policy” *NBER Working Papers Series*, No. 8214.
- Pessali, Huascar F. ve Fernandez, Ramon G., (1999), “Institutional Economics at the Micro Level? What Transaction Costs Theory Could Learn from Orginial Institutionalism (In the Spirit of Building Bridges)”, *Journal of Economic Issues*, Vol. XXXIII, No. 2, s. 265-274.
- Peukert, Helge, (2001), “Bridging Old and New Institutional Economics: Gustav Schmoller and Douglas C. North, Seen with Old institutionalists’ Eyes”, *European Journal of Law and Economics*, Vol. 11, No. 2, s. 91-130.
- Przeworski, Adam ve Limongi, F., (1993), “Political Regimes and Economic Growth”, *Journal of Economic Perspectives*, vol. 7 (3).
- Putnam, R., Leonardi, R. ve Nanetti, R., (1993), *Making Democracy Work Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton, Princeton University Press.
- Rajan, Raghuram G. ve Arvind Subramanian (2005), “Aid and Growth: What Does the Cross-Country Evidence Really Show”, *IMF Working Paper*, WP/05/127.

- Ramey, Garey ve Ramey, Valerie A., (1995), "Cross-Country Evidence on the Link Between Volatility and Growth", *The American Economic Review*, Vol. 85, No. 5, s. 1138-1151.
- Ramstad, Yngve, (1996), "Is a Transaction a Transaction?", *Journal of Economic Issues*, Vol. XXX, No. 2.
- Rao, Vaman, (1984), "Democracy and Economic Development", *Studies in Comparative International Development*, Vol. 19, No. 4, s. 67-81.
- Rassekh, Farhad (2007), Is International Trade More Beneficial to Lower Income Economy? An Empirical Inquiry, *Review of Development Economics*, 11 (1), s. 159-169.
- Rauch E. James, (1995), "Bureaucracy, Infrastructure, and Economic Growth: Evidence from U.S Cities During the Progressive Era", *The American Economic Review*, Vol.85, No.4, s. 968-979.
- Razin Assaf ve Chi-Wa Yuen (1998), "Factor Mobility and Income Growth: Two Convergence Hypotheses", *NBER Working Papers*, No. 5135.
- Rebelo, Sergio (1991), "Long-Run Policy Analysis and Long Run Growth", *The Journal of Political Economy*, 99 (3).
- Rigobon, Roberto ve Rodrik, D., (2005), "Rule of Law, democracy, openness, and income", *Economics Transition*, Vol. 13, No. 3, s. 533-564.
- Rioja, Felix ve Neven Valev, (2004), Finance and the Sources of Growth at Various Stages of Economic Development, *Economic Inquire*, Vol. 42, No.1 s. 127-140.
- Robinson, James A., (2002), "States and Power in Africa by Jeffrey I. Herbst: A Review Essay", *Journal of Economic Literature*, Vol. 40, s. 510-519.
- Rodrik, Dani, (1999), "Where Did All the Growth Go? External Shocks, Social Conflict, and Growth Collapses", *Journal of Economic Growth*, 4, s. 385-412.

- Rodrik, Dani, (2000), "Institution for High- Quality Growth: What They are and How to Acquire Them", *Studies in Comparative International Development*, Vol. 35, No. 3, s. 3-31.
- Rodriguez, Francisco ve Dani Rodrik (2000), "Trade Policy and Economic Growth: A Skeptic's Guide to the Cross-National Evidence", eds Ben Bernanke and Kenneth S. Rogoff, *Macroeconomic Annual 2000*, MIT Press for NBER, Cambridge.
- Rogers, Mark (2003), "A Survey of Economic Growth", *Economic Record*, vol.79, No. 244, ss.112-135.
- Romer, David, (1996), *Advanced Macroeconomics*, The McGraw-Hill Companies.
- Romer, Paul M., (1990), "Endogenous Technological Change", *Journal of Political Economy*, vol. 98, No. 5, s. 71-102.
- Rose-Ackerman, S., (1999), *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Rutherford, Malcolm, (1983), "J.R. Commons's Institutional Economics", *Journal of Economic Issues*, Vol. XVII, No. 3.
- Rutherford, Malcolm, (1994), *Institutions in Economics The Old and The New Institutionalism*, Cambridge University Press.
- Sachs Jeffery D. ve Andrew Warner (1995), "Economic Reform and the Process of Global Integration", *Brookings Papers on Economic Activity*, 1, s. 1-118.
- Sala-i Martin, Xavier (2002), "Fifteen Years of New Growth Economics: What Have We Learned?", içinde Norman Loayza ve Raimundo Soto, *Economic Growth: Sources, Trends and Cycles*, Central Bank of Chile, Chile, Santiago.
- Samuels, Warren J., (1991), "Kurumsal İktisat", içinde David Greenway, Michael Bleanay and Ian Steward, *Companion to Contemporary Economic Thought*, Çev: İstiklal Yaşar Vural ve Abdülkerim Çalışkan.

- Samuels, Warren J., (1997), "Technology Vis-a-Vis Institutions in the JEI: A Suggested Interpretation", *Journal of Economic Issues*, Vol. XI, No. 4, s. 871-895.
- Savvides, Andreas, (1995) "Economic Growth in Africa." *World Development*, Vol. 23, No. 3, s.449–58.
- Scandizzo, Pasquale lucio (1999), "Growth Trade and Factor Endowment: A Survey", *Labour*, 13 (2), s. 509-547.
- Schotter, A., (1981), *The Economic Theory of Social Institutions*, New York, Cambridge University Pres.
- Schumpeter, Joseph A., (1942), *Capitalism, Socialism and Democracy*, New York: Harper and Brothers.
- Scully, Gerald W., (1988), "The Institutional Frame Work and Economic Development", *The Journal of Political Economy*, Vol. 96, No. 3, s. 652-662.
- Sen, Amartya (1988), "The Concept of Development", içinde H. Chenery and T.N. Srinivasan, *Handbook of Development Economics*, Vol. 1, Elsevier Science Publishers.
- Sen, Amartya (2000), *Development as a Freedom*, Anchor Book, U.S.A.
- Shirley M. M., (2003), "What Does Institutional Economics Tell Us About Development ?", *Working Paper ISNIE*.
- Shleifer, Andrei ve Robert W. Vishny (1994), "Politician and Firms" *Quarterly Journal of Economics*, 109, s. 995-1025.
- Shleifer, Andrei ve Vishny, Robert W. , (1993), "Corruption", *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 108, No. 3, s. 599-617.
- Simon, H. A., (1979), "Rational Decision Making in Business Organisation", *The American Economic Review*, s. 493-513.
- Sirowy, Larry ve Inkeles, A., (1990), "The Effects Of Democracy On Economic Growth And Inequality: A Review", *Studies in Comparative International Development*, Vol. 25, Issue 1.

- Smith, Adam, (1997 [1776]), *Ulusların Zenginliği*, çev. Ayşe Yunus ve Mehmet Bakırcı, Alan yayıncılık, İstanbul.
- Sokoloff, Kennet L. ve Engerman, Stanley L., (2000), “History Lessons: Institutions, Factors Endowment, and Paths of Development in the New World”, *The Journal of Economic Perspectives*, Vol. 14, No. 3, s. 217-232.
- Solow M. Robert (1956), A Contribution to the Theory of Economic Growth, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 70, No. 1, s. 65-94.
- Sowell, T., (1967), “The ‘Evolutionary Economics of Thorstein Veblen’”, *Oxford Economic Papers*, Vol. 19, s. 177-98.
- Sugden, R., (1989), “Spontaneous Order”, *Journal of Economic Perspectives* 3(4). s.85-97.
- Sugden, Robert (2001), Ken Binmore’s Evolutionary Social Theory”, *The Economic Journal*, 111, s. 213-243.
- Svensson, Jacop, (1998), “Investment Property and Political Instability: Theory and Evidence”, *European Economic Review*, Vol. 42, s. 1317-1341.
- Tabellini, Guido, (2004), “Culture and Institutions: Economic Development in the Region of Europe”, *IGIER Working Paper*, 292.
- Tanzi, Vito ve Davoodi, H., (1997), “Corruption, Public Investment, and Growth”, *IMF Working Paper*, s. 1-27.
- Teachman, Joy D.; Paasch, K. ve Carver, K., (1997), “Social Capital and Generation of Human Capital”, *Social Forces*, 75 (4), s. 1343-59.
- Tezel, Y. Sezai, (2003), *İktisadi Büyüme*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Thomas M. Steger (2006), *Economic Growth: Theory and Policy*, http://www.cer.ethz.ch/resec/people/tsteger/growth_06.
- Toboso, Fernando (2001), Institutional Individualism and Institutional Chance: The Search for a Middle Way Mode Explanation”, *Cambridge Journal of Economics*, Vol. 25, No. 6, s. 765-783.
- Tornell, Aaron, (1997), “Economic Growth and Decline with Endogenous Rights”, *Journal of Economic Growth*, Vol. 2, s. 219-250.

- Torstensson, Johan, (1994), "Property Rights and Economic Growth", *KYKLOS*, Vol. 47, No. 2, s. 231-247.
- Transparency International (2006), "TI Corruption Perceptions Index 1995-2004", http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/global/cpi, Erişilen Tarih: 18.03.2006.
- United Nations Development Programme (2006), "Human Development Report 1995-2004", http://hdr.undp.org/reports/view_reports.cfm?type=1, Erişilen Tarih: 21.03.2006.
- Uzawa Hirofumi (1965), "Optimum Technical Change in an Aggregative Model of Economic Growth", *International Economic Review*, s. 18-31.
- Van Den Berg, J. Hendrick, (2001), *Economic Growth and Development*, McGraw-Hill International.
- Veblen, Thorstein B., (1918), *The Theory of the Leisure Class*, New York, Huebsch.
- Veblen, Thorstein B., (1919), *The Place of Science in Modern Civilisation and Other Essay*, New York, Huebsch.
- Watkins, J.W.N., (1952), "The Principle of Methodological Individualism", *The British Journal for the Philosophy of Science*, Vol. 3, No. 10, s. 186-189.
- Weber, Max (1997 [1905]), *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Çev: Zeynep Aruoba, Hil Yayın, İstanbul.
- Weber, Max (2005), *Sosyoloji Yazıları*, Çev: Taha Parla, İletişim Yayınları İstanbul.
- Wei, Shang-Jin, (1997), "Why is Corruption so Much More Taxing Than Tax? Arbitrariness Kills", *NBER Working Paper*, Cambridge.
- Wei, Shang-Jin (2000), "How Taxing is Corruption on International Investors?", *Review of Economics and Statistics*, Vol. 82, No. 1, s. 1-11.
- Wei, Shang-Jin ve Andrei Shleifer (2000), "Local Corruption and Global Capital Flows", *Brooking Papers on Economic Activity*, Vol. 2000, No. 2, s. 303-354.
- Welsch, Heinz, (2003), "Corruption, Growth and the Environment: Across-Country Analysis", *German Institute for Economic Research Discussion Paper*.

- Williamson, O. E., (1985), *The Institution of Capitalism*, New York, Free Press.
- Williamson, O. E., (1996), *The Mechanisms of Governance*, Oxford University Press. Oxford.
- Wolozin, Harold, (2002): "The Individual in Economic Analysis: toward psychology of economic behavior", *Journal of Socio-Economics*, 31, s. 45-57.
- Yaffee, Robert, (2003), "A Primer for Panel Data Analysis", *Social Sciences Statistics*.
- Yang, Bijou ve Lester, D., (2000), "An Exploration of the Impact of Culture on the Economy : An Empirical Study of Unemployment", *Journal of Socio-Economics*, 29, s. 281-290.
- Zafirovski, Milan Z., (2000), "Spencer is Dead, Long Live Spencer: Individualism, Holism, and the Problem of Norms", *British Journal of Sociology*, Vol. 51, No. 3, s. 553-579.
- Zak, Paul J. ve Knack, S., (2001), "Trust and Growth", *The Economic Journal*, 111, s. 295-321.
- Zhang, Huiyan, (2005), "Corruption, Economic Growth and Macroeconomic Volatility", *Perspectives*, Vol. 2, No. 1.
- Zhou, H., (1995), "Rent Seeking and Market Competition", *Public Choice*, Vol. 82, No. 3, s. 225-241.
- Zingler, Ervin K., (1974), *Veblen vs. Commons: A Comparative Evaluation, Institutional Economics I*, Ed. by Warren J. Samuels, Edward Elgar Publishing.

EKLER

Ek I. 1: Kurumsal Yapının Kişi Başına Düşen Reel GDP Üzerine Etkisi: Sabit Etkiler (Fixed Effect Modeli)

Dependent Variable: RGDP				
Method: Pooled Least Squares				
Sample (adjusted): 1995 2003				
Included observations: 8 after adjustments				
Cross-sections included: 112				
Total pool (unbalanced) observations: 607				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Cross sections without valid observations dropped				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	8.490261	0.197494	42.98995	0.0000
DMKRS	-0.024786	0.121158	-0.204573	0.8380
SHL	0.540168	0.145957	3.700881	0.0002
YLSZLK	-0.150394	0.237403	-0.633495	0.5267
CRDTRHT	0.026315	0.161907	0.162531	0.8710
TCRPL	0.172714	0.066061	2.614457	0.0092
DMDHL	0.157151	0.055152	2.849443	0.0046
YYTRM	-0.029456	0.105814	-0.278371	0.7808
MLKYTHK	-0.221618	0.126128	-1.757081	0.0795
DMLR	-0.061553	0.125593	-0.490099	0.6243
KYTDS	0.089222	0.082392	1.082895	0.2794
Effects Specification				
R-squared	0.987414	Mean dependent var		8.795947
Adjusted R-squared	0.984274	S.D. dependent var		1.070851
S.E. of regression	0.134288	Akaike info criterion		-1.000061
Sum squared resid	8.746148	Schwarz criterion		-0.113998
Log likelihood	425.5186	F-statistic		314.4627
Durbin-Watson stat	0.889126	Prob (F-statistic)		0.000000

Ek II. 1: Kurumsal Yapının Kişi Başına Düşen Reel GDP Üzerine Etkisi: Rassal Etkiler (Random Effect) Modeli

Dependent Variable: RGDP				
Method: Pooled EGLS (Cross-section random effects)				
Sample (adjusted): 1995 2003				
Included observations: 8 after adjustments				
Cross-sections included: 112				
Total pool (unbalanced) observations: 607				
Wansbeek and Kapteyn estimator of component variances				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Cross sections without valid observations dropped				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	8.020855	0.187041	42.88295	0.0000
DMKRS	0.035791	0.107589	0.332662	0.7395
SHL	0.571462	0.132342	4.318072	0.0000
YLSZLK	0.219347	0.200753	1.092617	0.2750
CRDTRHT	0.005885	0.139940	0.042053	0.9665
TCRPL	0.209004	0.060536	3.452560	0.0006
DMDHL	0.153457	0.050355	3.047493	0.0024
YYTRM	-0.043613	0.097094	-0.449178	0.6535
MLKYTHK	-0.180315	0.114665	-1.572545	0.1164
DMLR	-0.013627	0.112935	-0.120664	0.9040
KYTDS	0.157373	0.073961	2.127792	0.0338
Effects Specification				
		S.D.	Rho	
Cross-section random		1.008505	0.9826	
Idiosyncratic random		0.134288	0.0174	
Weighted Statistics				
R-squared	0.437984	Mean dependent var		0.478370
Adjusted R-squared	0.428554	S.D. dependent var		0.177392
S.E. of regression	0.134098	Sum squared resid		10.71742
F-statistic	46.44677	Durbin-Watson stat		0.569072
Prob(F-statistic)	0.000000			
Unweighted Statistics				
R-squared	0.272235	Mean dependent var		8.795947
Sum squared resid	505.7329	Durbin-Watson stat		0.012060

Ek 1: Hausman Testi

Correlated Random Effects - Hausman Test				
Pool: A TABLO 1 M				
Test cross-section random effects				
Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.	
Cross-section random	13.048977	10	0.2209	
Cross-section random effects test comparisons:				
Variable	Fixed	Random	Var(Diff.)	Prob.
DMKRS	-0.024786	0.035791	0.003104	0.2769
SHL	0.540168	0.571462	0.003789	0.6112
YLSZLK	-0.150394	0.219347	0.016058	0.0035
CRDTRHT	0.026315	0.005885	0.006631	0.8019
TCRPL	0.172714	0.209004	0.000700	0.1700
DMDHL	0.157151	0.153457	0.000506	0.8695
YYTRM	-0.029456	-0.043613	0.001769	0.7364
MLKYTHK	-0.221618	-0.180315	0.002760	0.4318
DMLR	-0.061553	-0.013627	0.003019	0.3831
KYTDS	0.089222	0.157373	0.001318	0.0605

Cross-section random effects test equation:				
Dependent Variable: RGDP				
Method: Panel Least Squares				
Sample (adjusted): 1995 2003				
Included observations: 8 after adjustments				
Cross-sections included: 112				
Total pool (unbalanced) observations: 607				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	8.490261	0.197494	42.98995	0.0000
DMKRS	-0.024786	0.121158	-0.204573	0.8380
SHL	0.540168	0.145957	3.700881	0.0002
YLSZLK	-0.150394	0.237403	-0.633495	0.5267
CRDTRHT	0.026315	0.161907	0.162531	0.8710
TCRPL	0.172714	0.066061	2.614457	0.0092
DMDHL	0.157151	0.055152	2.849443	0.0046
YYTRM	-0.029456	0.105814	-0.278371	0.7808
MLKYTHK	-0.221618	0.126128	-1.757081	0.0795
DMLR	-0.061553	0.125593	-0.490099	0.6243
KYTDS	0.089222	0.082392	1.082895	0.2794

Effects Specification			
R-squared	0.987414	Mean dependent var	8.795947
Adjusted R-squared	0.984274	S.D. dependent var	1.070851
S.E. of regression	0.134288	Akaike info criterion	-1.000061
Sum squared resid	8.746148	Schwarz criterion	-0.113998
Log likelihood	425.5186	F-statistic	314.4627
Durbin-Watson stat	0.670253	Prob(F-statistic)	0.000000

Ek I. 2: Kurumsal Yapının Büyüme Üzerine Etkisi: Sabit Etkiler (Fixed Effect) Modeli

Dependent Variable: D(RGDP)				
Method: Pooled Least Squares				
Sample (adjusted): 1998 2003				
Included observations: 6 after adjustments				
Cross-sections included: 111				
Total pool (unbalanced) observations: 530				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Cross sections without valid observations dropped				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.053874	0.121416	0.443716	0.6575
DMKRS	0.076248	0.085141	0.895546	0.3710
SHL	-0.001508	0.088648	-0.017016	0.9864
YLSZLK	-0.017248	0.156373	-0.110302	0.9122
CRDTRHT	0.099906	0.105906	0.943353	0.3461
TCRPL	-0.044532	0.040217	-1.107303	0.2688
DMDHL	-0.079215	0.034072	-2.324938	0.0206
YYTRM	0.049972	0.055361	0.902661	0.3672
MLKYTHK	-0.168254	0.068067	-2.471873	0.0138
DMLR	0.067947	0.073255	0.927541	0.3542
KYTDS	-0.022225	0.044739	-0.496765	0.6196

Effects Specification

R-squared	0.286544	Mean dependent var	0.040528
Adjusted R-squared	0.077217	S.D. dependent var	0.100129
S.E. of regression	0.096185	Akaike info criterion	-1.647635
Sum squared resid	3.783924	Schwarz criterion	-0.672129
Log likelihood	557.6232	F-statistic	1.368881
Durbin-Watson stat	2.263783	Prob(F-statistic)	0.013129

Not: 73. ülke Niger eksik veri nedeniyle bütün ülkeler için ve dördüncü grup ülkeler için yapılan büyüme regresyonlarında yer almamıştır.

Ek II. 2: Kurumsal Yapının Büyüme Üzerine Etkisi Rassal Etkiler (Random Effect) Modeli

Dependent Variable: D(RGDP)				
Method: Pooled EGLS (Cross-section random effects)				
Sample (adjusted): 1998 2003				
Included observations: 6 after adjustments				
Cross-sections included: 111				
Total pool (unbalanced) observations: 530				
Wansbeek and Kapteyn estimator of component variances				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Cross sections without valid observations dropped				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.021338	0.017781	1.200020	0.2307
DMKRS	0.026874	0.038153	0.704355	0.4815
SHL	0.052785	0.051094	1.033089	0.3020
YLSZLK	0.029751	0.039853	0.746532	0.4557
CRDTRHT	0.007433	0.017273	0.430301	0.6672
TCRPL	-0.011303	0.021123	-0.535095	0.5928
DMDHL	-0.030101	0.020507	-1.467824	0.1428
YYTRM	0.000248	0.028262	0.008768	0.9930
MLKYTHK	-0.118701	0.037472	-3.167700	0.0016
DMLR	0.055200	0.035043	1.575209	0.1158
KYTDS	0.031594	0.028038	1.126829	0.2603

Effects Specification

	S.D.	Rho
Cross-section random	0.016041	0.0271
Idiosyncratic random	0.096185	0.9729

Weighted Statistics

R-squared	0.041613	Mean dependent var	0.037684
Adjusted R-squared	0.023147	S.D. dependent var	0.098633
S.E. of regression	0.097485	Sum squared resid	4.932230
F-statistic	2.253488	Durbin-Watson stat	1.807570
Prob(F-statistic)	0.013982		

Unweighted Statistics

R-squared	0.043880	Mean dependent var	0.040528
Sum squared resid	5.070929	Durbin-Watson stat	1.758130

Ek 2: Hausman Testi

Correlated Random Effects - Hausman Test			
Pool: A TABLO 1 M			
Test cross-section random effects			
Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.
Cross-section random	10.927395	10	0.3632

Cross-section random effects test comparisons:

Variable	Fixed	Random	Var(Diff.)	Prob.
DMKRS	0.076248	0.026874	0.005793	0.5165
SHL	-0.001508	0.052785	0.005248	0.4536
YLSZLK	-0.017248	0.029751	0.022864	0.7559
CRDTRHT	0.099906	0.007433	0.010918	0.3761
TCRPL	-0.044532	-0.011303	0.001171	0.3316
DMDHL	-0.079215	-0.030101	0.000740	0.0711
YYTRM	0.049972	0.000248	0.002266	0.2962
MLKYTHK	-0.168254	-0.118701	0.003229	0.3832
DMLR	0.067947	0.055200	0.004138	0.8429
KYTDS	-0.022225	0.031594	0.001215	0.1227

Cross-section random effects test equation:

Dependent Variable: D(RGDP)				
Method: Panel Least Squares				
Sample (adjusted): 1998 2003				
Included observations: 6 after adjustments				
Cross-sections included: 111				
Total pool (unbalanced) observations: 530				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.053874	0.121416	0.443716	0.6575
DMKRS	0.076248	0.085141	0.895546	0.3710
SHL	-0.001508	0.088648	-0.017016	0.9864
YLSZLK	-0.017248	0.156373	-0.110302	0.9122
CRDTRHT	0.099906	0.105906	0.943353	0.3461
TCRPL	-0.044532	0.040217	-1.107303	0.2688
DMDHL	-0.079215	0.034072	-2.324938	0.0206
YYTRM	0.049972	0.055361	0.902661	0.3672
MLKYTHK	-0.168254	0.068067	-2.471873	0.0138
DMLR	0.067947	0.073255	0.927541	0.3542
KYTDS	-0.022225	0.044739	-0.496765	0.6196

Effects Specification

R-squared	0.286544	Mean dependent var	0.040528
Adjusted R-squared	0.077217	S.D. dependent var	0.100129
S.E. of regression	0.096185	Akaike info criterion	-1.647635
Sum squared resid	3.783924	Schwarz criterion	-0.672129
Log likelihood	557.6232	F-statistic	1.368881
Durbin-Watson stat	2.363144	Prob(F-statistic)	0.013129

Ek I. 1. 4: Kurumsal Yapının Kişi Başına Düşen Reel GDP Üzerine Etkisi: Sabit Etkiler (Fixed Effect) Modeli (En Düşük Gelir Düzeyine Sahip Dördüncü Grup Ülkeler)

Dependent Variable: RGDP4				
Method: Pooled Least Squares				
Sample (adjusted): 1995 2003				
Included observations: 8 after adjustments				
Cross-sections included: 28				
Total pool (unbalanced) observations: 120				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Cross sections without valid observations dropped				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	1.313803	0.028065	46.81276	0.0000
DMKRS4	0.269687	0.067680	3.984746	0.0001
SHL4	0.442153	0.095309	4.639140	0.0000
YLSZLK4	0.174168	0.174087	1.000462	0.3176
CRDTRHT4	0.632123	0.221225	2.857383	0.0045
TCRPL4	0.129801	0.049306	2.632570	0.0087
DMDHL4	-0.058760	0.044345	-1.325062	0.1858
YYTRM4	-0.138398	0.089100	-1.553282	0.1210
MLKYTHK4	-0.317036	0.102260	-3.100307	0.0020
DMLR4	0.249649	0.118773	2.101899	0.0361
KYTDS4	0.008779	0.063055	0.139230	0.8893

Effects Specification

R-squared	0.999751	Mean dependent var	1.426623
Adjusted R-squared	0.999689	S.D. dependent var	2.884700
S.E. of regression	0.050834	Akaike info criterion	-2.942924
Sum squared resid	1.253263	Schwarz criterion	-2.056861
Log likelihood	1015.178	F-statistic	16124.27
Durbin-Watson stat	1.009515	Prob(F-statistic)	0.000000

**Ek II. 1. 4: Kurumsal Yapının Kişi Başına Düşen Reel GDP Üzerine Etkisi:
Rassal Etkiler (Random Effect) Modeli (En Düşük Gelir Düzeyine
Sahip Dördüncü Grup Ülkeler)**

Dependent Variable: RGDP4				
Method: Pooled EGLS (Cross-section random effects)				
Sample (adjusted): 1995 2003				
Included observations: 8 after adjustments				
Cross-sections included: 28				
Total pool (unbalanced) observations: 120				
Wansbeek and Kapteyn estimator of component variances				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Cross sections without valid observations dropped				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	1.556896	0.287134	5.422192	0.0000
DMKRS4	0.291252	0.063201	4.608378	0.0000
SHL4	0.473190	0.089752	5.272204	0.0000
YLSZLK4	0.327572	0.159909	2.048495	0.0409
CRDTRHT4	1.023100	0.204299	5.007857	0.0000
TCRPL4	0.135768	0.046909	2.894280	0.0039
DMDHL4	-0.069775	0.042217	-1.652767	0.0989
YYTRM4	-0.129859	0.085547	-1.517995	0.1295
MLKYTHK4	-0.324608	0.094299	-3.442326	0.0006
DMLR4	0.269383	0.111353	2.419190	0.0159
KYTDS4	0.016023	0.058430	0.274227	0.7840
Effects Specification				
		S.D.	Rho	
Cross-section random		2.670741	0.9996	
Idiosyncratic random		0.050834	0.0004	
Weighted Statistics				
R-squared	0.221465	Mean dependent var		0.012461
Adjusted R-squared	0.208402	S.D. dependent var		0.057598
S.E. of regression	0.051246	Sum squared resid		1.565199
F-statistic	16.95403	Durbin-Watson stat		0.848282
Prob(F-statistic)	0.000000			
Unweighted Statistics				
R-squared	0.206007	Mean dependent var		1.426623
Sum squared resid	4003.965	Durbin-Watson stat		0.000332

Ek 3: Hausman Testi

Correlated Random Effects - Hausman Test				
Pool: A TABLO 1 M				
Test cross-section random effects				
Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.	
Cross-section random	0.000000	10	1.0000	
Cross-section random effects test comparisons:				
Variable	Fixed	Random	Var(Diff.)	Prob.
DMKRS4	0.269687	0.291252	0.000586	0.3731
SHL4	0.442153	0.473190	0.001028	0.3331
YLSZLK4	0.174168	0.327572	0.004736	0.0258
CRDTRHT4	0.632123	1.023100	0.007202	0.0000
TCRPL4	0.129801	0.135768	0.000231	0.6944
DMDHL4	-0.058760	-0.069775	0.000184	0.4170
YYTRM4	-0.138398	-0.129859	0.000621	0.7318
MLKYTHK4	-0.317036	-0.324608	0.001565	0.8482
DMLR4	0.249649	0.269383	0.001708	0.6330
KYTDS4	0.008779	0.016023	0.000562	0.7599

Cross-section random effects test equation:

Dependent Variable: RGDP4				
Method: Panel Least Squares				
Sample (adjusted): 1995 2003				
Included observations: 8 after adjustments				
Cross-sections included: 28				
Total pool (unbalanced) observations: 120				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	1.313803	0.028065	46.81276	0.0000
DMKRS4	0.269687	0.067680	3.984746	0.0001
SHL4	0.442153	0.095309	4.639140	0.0000
YLSZLK4	0.174168	0.174087	1.000462	0.3176
CRDTRHT4	0.632123	0.221225	2.857383	0.0045
TCRPL4	0.129801	0.049306	2.632570	0.0087
DMDHL4	-0.058760	0.044345	-1.325062	0.1858
YYTRM4	-0.138398	0.089100	-1.553282	0.1210
MLKYTHK4	-0.317036	0.102260	-3.100307	0.0020
DMLR4	0.249649	0.118773	2.101899	0.0361
KYTDS4	0.008779	0.063055	0.139230	0.8893

Effects Specification

R-squared	0.999751	Mean dependent var	1.426623
Adjusted R-squared	0.999689	S.D. dependent var	2.884700
S.E. of regression	0.050834	Akaike info criterion	-2.942924
Sum squared resid	1.253263	Schwarz criterion	-2.056861
Log likelihood	1015.178	F-statistic	16124.27
Durbin-Watson stat	1.009515	Prob(F-statistic)	0.000000

Ek I. 2. 4: Kurumsal Yapının Büyüme Üzerine Etkisi: Sabit Etkiler (Fixed Effect) Modeli (En Düşük Gelir Düzeyine Sahip Dördüncü Grup Ülkeler)

Dependent Variable: D(RGDP4)				
Method: Pooled Least Squares				
Sample (adjusted): 1998 2003				
Included observations: 6 after adjustments				
Cross-sections included: 27				
Total pool (unbalanced) observations: 114				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Cross sections without valid observations dropped				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-0.102093	0.024949	-4.092018	0.0001
DMKRS4	0.267600	0.069915	3.827530	0.0001
SHL4	-0.143124	0.092292	-1.550783	0.1217
YLSZLK4	0.293108	0.151088	1.939983	0.0531
CRDTRHT4	0.711068	0.184656	3.850768	0.0001
TCRPL4	0.179232	0.047541	3.770051	0.0002
DMDHL4	-0.139677	0.034494	-4.049321	0.0001
YYTRM4	0.107207	0.079038	1.356400	0.1757
MLKYTHK4	-0.197289	0.092247	-2.138690	0.0331
DMLR4	0.137591	0.084065	1.636731	0.1025
KYTDS4	-0.032413	0.049820	-0.650596	0.5157

Effects Specification

R-squared	0.283033	Mean dependent var	0.003660
Adjusted R-squared	0.072676	S.D. dependent var	0.051302
S.E. of regression	0.049403	Akaike info criterion	-2.980165
Sum squared resid	0.998233	Schwarz criterion	-2.004659
Log likelihood	910.7438	F-statistic	1.345488
Durbin-Watson stat	2.247522	Prob(F-statistic)	0.017915

Ek II. 2. 4: Kurumsal Yapının Büyüme Üzerine Etkisi: Rassal Etkiler (Random Effect) Modeli (En Düşük Gelir Düzeyine Sahip Dördüncü Grup Ülkeler)

Dependent Variable: D(RGDP4)				
Method: Pooled EGLS (Cross-section random effects)				
Sample (adjusted): 1998 2003				
Included observations: 6 after adjustments				
Cross-sections included: 27				
Total pool (unbalanced) observations: 114				
Wansbeek and Kapteyn estimator of component variances				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Cross sections without valid observations dropped				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-0.012378	0.010501	-1.178722	0.2390
DMKRS4	0.222143	0.060575	3.667239	0.0003
SHL4	-0.179942	0.082134	-2.190820	0.0289
YLSZLK4	0.072005	0.121224	0.593987	0.5528
CRDTRHT4	0.076128	0.060129	1.266096	0.2060
TCRPL4	0.159644	0.035857	4.452293	0.0000
DMDHL4	-0.118594	0.028515	-4.159045	0.0000
YYTRM4	0.103368	0.065571	1.576431	0.1155
MLKYTHK4	-0.199765	0.079233	-2.521231	0.0120
DMLR4	0.105782	0.066874	1.581812	0.1143
4KYTDS	-0.046656	0.043566	-1.070927	0.2847
Effects Specification				
			S.D.	Rho
Cross-section random			0.219391	0.9517
Idiosyncratic random			0.049403	0.0483
Weighted Statistics				
R-squared	0.113325	Mean dependent var	0.000397	
Adjusted R-squared	0.096241	S.D. dependent var	0.047132	
S.E. of regression	0.044807	Sum squared resid	1.041959	
F-statistic	6.633289	Durbin-Watson stat	2.487734	
Prob(F-statistic)	0.000000			
Unweighted Statistics				
R-squared	-0.234488	Mean dependent var	0.003660	
Sum squared resid	1.718776	Durbin-Watson stat	1.508118	

Ek 4: Hausman Testi

Correlated Random Effects - Hausman Test			
Pool: A TABLO 1 M			
Test cross-section random effects			
Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.
Cross-section random	16.034318	10	0.0987

Cross-section random effects test comparisons:

Variable	Fixed	Random	Var(Diff.)	Prob.
DMKRS4	0.267600	0.222143	0.001219	0.1929
SHL4	-0.143124	-0.179942	0.001772	0.3817
YLSZLK4	0.293108	0.072005	0.008132	0.0142
CRDTRHT4	0.711068	0.076128	0.030482	0.0003
TCRPL4	0.179232	0.159644	0.000974	0.5303
DMDHL4	-0.139677	-0.118594	0.000377	0.2774
YYTRM4	0.107207	0.103368	0.001947	0.9307
MLKYTHK4	-0.197289	-0.199765	0.002232	0.9582
DMLR4	0.137591	0.105782	0.002595	0.5323
KYTDS4	-0.032413	-0.046656	0.000584	0.5556

Cross-section random effects test equation:

Dependent Variable: D(RGDP4)				
Method: Panel Least Squares				
Sample (adjusted): 1998 2003				
Included observations: 6 after adjustments				
Cross-sections included: 27				
Total pool (unbalanced) observations: 114				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-0.102093	0.024949	-4.092018	0.0001
DMKRS4	0.267600	0.069915	3.827530	0.0001
SHL4	-0.143124	0.092292	-1.550783	0.1217
YLSZLK4	0.293108	0.151088	1.939983	0.0531
CRDTRHT4	0.711068	0.184656	3.850768	0.0001
TCRPL4	0.179232	0.047541	3.770051	0.0002
DMDHL4	-0.139677	0.034494	-4.049321	0.0001
YYTRM4	0.107207	0.079038	1.356400	0.1757
MLKYTHK4	-0.197289	0.092247	-2.138690	0.0331
DMLR4	0.137591	0.084065	1.636731	0.1025
KYTDS4	-0.032413	0.049820	-0.650596	0.5157

Effects Specification

R-squared	0.283033	Mean dependent var	0.003660
Adjusted R-squared	0.072676	S.D. dependent var	0.051302
S.E. of regression	0.049403	Akaike info criterion	-2.980165
Sum squared resid	0.998233	Schwarz criterion	-2.004659
Log likelihood	910.7438	F-statistic	1.345488
Durbin-Watson stat	2.623582	Prob(F-statistic)	0.017915

Ek I. 1. 3: Kurumsal Yapının Kişi Başına Düşen Reel GDP üzerine Etkisi: Sabit Etkiler (Fixed Effect) Modeli (Üçüncü Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler)

Dependent Variable: RGDP3				
Method: Pooled Least Squares				
Sample (adjusted): 1995 2003				
Included observations: 8 after adjustments				
Cross-sections included: 36				
Total pool (unbalanced) observations: 174				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Cross sections without valid observations dropped				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	2.527281	0.035497	71.19795	0.0000
DMKRS3	-0.246833	0.079631	-3.099712	0.0020
SHL3	0.462276	0.124234	3.721014	0.0002
YLSZLK3	0.237906	0.206193	1.153802	0.2491
CRDTRHT3	-0.148789	0.096058	-1.548948	0.1220
TCRPL3	0.005924	0.049340	0.120054	0.9045
DMDHL3	0.095178	0.043124	2.207089	0.0278
YYTRM3	-0.367358	0.075726	-4.851149	0.0000
MLKYTHK3	-0.310509	0.085172	-3.645663	0.0003
DMLR3	0.085990	0.115358	0.745418	0.4564
KYTDS3	0.153298	0.079180	1.936084	0.0534

Effects Specification

R-squared	0.999796	Mean dependent var	2.488072
Adjusted R-squared	0.999746	S.D. dependent var	3.839792
S.E. of regression	0.061249	Akaike info criterion	-2.570137
Sum squared resid	1.819457	Schwarz criterion	-1.684073
Log likelihood	902.0365	F-statistic	19679.51
Durbin-Watson stat	0.917374	Prob(F-statistic)	0.000000

**Ek II. 1. 3: Kurumsal Yapının Kişi Başına Düşen Reel GDP üzerine Etkisi:
Rassal Etkiler (Random Effect) Modeli (Üçüncü Grup Gelir
Düzeyindeki Ülkeler)**

Dependent Variable: RGDP3				
Method: Pooled EGLS (Cross-section random effects)				
Sample (adjusted): 1995 2003				
Included observations: 8 after adjustments				
Cross-sections included: 36				
Total pool (unbalanced) observations: 174				
Wansbeek and Kapteyn estimator of component variances				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Cross sections without valid observations dropped				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	2.773978	0.408420	6.791972	0.0000
DMKRS3	-0.236028	0.075596	-3.122241	0.0019
SHL3	0.486267	0.115199	4.221103	0.0000
YLSZLK3	0.329562	0.192557	1.711507	0.0875
CRDTRHT3	-0.102982	0.090357	-1.139723	0.2549
TCRPL3	0.003292	0.047081	0.069922	0.9443
DMDHL3	0.102793	0.040077	2.564887	0.0106
YYTRM3	-0.345033	0.070560	-4.889891	0.0000
MLKYTHK3	-0.295768	0.078769	-3.754893	0.0002
DMLR3	0.107459	0.105328	1.020232	0.3080
KYTDS3	0.165762	0.074827	2.215278	0.0271

Effects Specification

	S.D.	Rho
Cross-section random	3.917179	0.9998
Idiosyncratic random	0.061249	0.0002

Weighted Statistics

R-squared	0.172251	Mean dependent var	0.016960
Adjusted R-squared	0.158363	S.D. dependent var	0.067013
S.E. of regression	0.061478	Sum squared resid	2.252636
F-statistic	12.40255	Durbin-Watson stat	0.732639
Prob(F-statistic)	0.000000		

Unweighted Statistics

R-squared	-0.010974	Mean dependent var	2.488072
Sum squared resid	9032.913	Durbin-Watson stat	0.000183

Ek 5: Hausman Testi

Correlated Random Effects - Hausman Test			
Pool: A TABLO 1 M			
Test cross-section random effects			
Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.
Cross-section random	0.000000	10	1.0000
* Cross-section test variance is invalid. Hausman statistic set to zero.			

Cross-section random effects test comparisons:

Variable	Fixed	Random	Var(Diff.)	Prob.
DMKRS3	-0.246833	-0.236028	0.000626	0.6659
SHL3	0.462276	0.486267	0.002163	0.6060
YLSZLK3	0.237906	0.329562	0.005437	0.2139
CRDTRHT3	-0.148789	-0.102982	0.001063	0.1600
TCRPL3	0.005924	0.003292	0.000218	0.8585
DMDHL3	0.095178	0.102793	0.000253	0.6324
YYTRM3	-0.367358	-0.345033	0.000756	0.4167
MLKYTHK3	-0.310509	-0.295768	0.001050	0.6491
DMLR3	0.085990	0.107459	0.002213	0.6481
KYTDS3	0.153298	0.165762	0.000670	0.6302

Cross-section random effects test equation:

Dependent Variable: RGDP3				
Method: Panel Least Squares				
Sample (adjusted): 1995 2003				
Included observations: 8 after adjustments				
Cross-sections included: 36				
Total pool (unbalanced) observations: 174				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	2.527281	0.035497	71.19795	0.0000
DMKRS3	-0.246833	0.079631	-3.099712	0.0020
SHL3	0.462276	0.124234	3.721014	0.0002
YLSZLK3	0.237906	0.206193	1.153802	0.2491
CRDTRHT3	-0.148789	0.096058	-1.548948	0.1220
TCRPL3	0.005924	0.049340	0.120054	0.9045
DMDHL3	0.095178	0.043124	2.207089	0.0278
YYTRM3	-0.367358	0.075726	-4.851149	0.0000
MLKYTHK3	-0.310509	0.085172	-3.645663	0.0003
DMLR3	0.085990	0.115358	0.745418	0.4564
KYTDS3	0.153298	0.079180	1.936084	0.0534

Effects Specification

R-squared	0.999796	Mean dependent var	2.488072
Adjusted R-squared	0.999746	S.D. dependent var	3.839792
S.E. of regression	0.061249	Akaike info criterion	-2.570137
Sum squared resid	1.819457	Schwarz criterion	-1.684073
Log likelihood	902.0365	F-statistic	19679.51
Durbin-Watson stat	0.917374	Prob(F-statistic)	0.000000

Ek I. 2. 3: Kurumsal Yapının Büyüme üzerine Etkisi: Sabit Etkiler (Fixed Effect) Modeli (Üçüncü Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler)

Dependent Variable: D(RGDP3)				
Method: Pooled Least Squares				
Sample (adjusted): 1998 2003				
Included observations: 6 after adjustments				
Cross-sections included: 36				
Total pool (unbalanced) observations: 160				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Cross sections without valid observations dropped				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-0.012134	0.043591	-0.278371	0.7809
DMKRS3	-0.052298	0.077973	-0.670725	0.5028
SHL3	0.176518	0.120168	1.468932	0.1426
YLSZLK3	-0.037276	0.196116	-0.190069	0.8493
CRDTRHT3	0.115384	0.096694	1.193296	0.2334
TCRPL3	-0.164398	0.040746	-4.034656	0.0001
DMDHL3	0.016319	0.040130	0.406656	0.6845
YYTRM3	0.091036	0.055109	1.651934	0.0993
MLKYTHK3	-0.167080	0.068839	-2.427114	0.0157
DMLR3	0.097137	0.123682	0.785378	0.4327
KYTDS3	-0.017516	0.061237	-0.286041	0.7750

Effects Specification

R-squared	0.380406	Mean dependent var	0.012679
Adjusted R-squared	0.198618	S.D. dependent var	0.066466
S.E. of regression	0.059501	Akaike info criterion	-2.608221
Sum squared resid	1.447988	Schwarz criterion	-1.632716
Log likelihood	812.1787	F-statistic	2.092583
Durbin-Watson stat	2.212051	Prob(F-statistic)	0.000000

Ek II. 2. 3: Kurumsal Yapının Büyüme üzerine Etkisi: Rassal Etkiler (Random Effect) Modeli (Üçüncü Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler)

Dependent Variable: D(RGDP3)				
Method: Pooled EGLS (Cross-section random effects)				
Sample (adjusted): 1998 2003				
Included observations: 6 after adjustments				
Cross-sections included: 36				
Total pool (unbalanced) observations: 160				
Wansbeek and Kapteyn estimator of component variances				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Cross sections without valid observations dropped				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.000929	0.003026	0.307076	0.7589
DMKRS3	-0.062793	0.042152	-1.489684	0.1369
SHL3	0.154326	0.054435	2.835045	0.0048
YLSZLK3	0.178002	0.058547	3.040332	0.0025
CRDTRHT3	-0.051238	0.023955	-2.138887	0.0329
TCRPL3	-0.003231	0.021490	-0.150354	0.8805
DMDHL3	-0.002505	0.020766	-0.120629	0.9040
YYTRM3	-0.049944	0.030439	-1.640784	0.1014
MLKYTHK3	-0.151804	0.039364	-3.856368	0.0001
DMLR3	0.114771	0.045882	2.501432	0.0127
KYTDS3	0.072564	0.033857	2.143245	0.0326

Effects Specification

	S.D.	Rho
Cross-section random	0.000000	0.0000
Idiosyncratic random	0.059501	1.0000

Weighted Statistics

R-squared	0.141547	Mean dependent var	0.012679
Adjusted R-squared	0.125006	S.D. dependent var	0.066466
S.E. of regression	0.062173	Sum squared resid	2.006202
F-statistic	8.557569	Durbin-Watson stat	1.580663
Prob(F-statistic)	0.000000		

Unweighted Statistics

R-squared	0.141547	Mean dependent var	0.012679
Sum squared resid	2.006202	Durbin-Watson stat	1.580663

Ek 6: Hausman Testi

Correlated Random Effects - Hausman Test			
Pool: A TABLO 1 M			
Test cross-section random effects			
Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.
Cross-section random	47.018426	10	0.0000

Cross-section random effects test comparisons:

Variable	Fixed	Random	Var(Diff.)	Prob.
DMKRS3	-0.052298	-0.062793	0.004303	0.8729
SHL3	0.176518	0.154326	0.011477	0.8359
YLSZLK3	-0.037276	0.178002	0.035034	0.2501
CRDTRHT3	0.115384	-0.051238	0.008776	0.0753
TCRPL3	-0.164398	-0.003231	0.001198	0.0000
DMDHL3	0.016319	-0.002505	0.001179	0.5836
YYTRM3	0.091036	-0.049944	0.002110	0.0021
MLKYTHK3	-0.167080	-0.151804	0.003189	0.7868
DMLR3	0.097137	0.114771	0.013192	0.8780
KYTDS3	-0.017516	0.072564	0.002604	0.0775

Cross-section random effects test equation:

Dependent Variable: D(RGDP3)				
Method: Panel Least Squares				
Sample (adjusted): 1998 2003				
Included observations: 6 after adjustments				
Cross-sections included: 36				
Total pool (unbalanced) observations: 160				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-0.012134	0.043591	-0.278371	0.7809
DMKRS3	-0.052298	0.077973	-0.670725	0.5028
SHL3	0.176518	0.120168	1.468932	0.1426
YLSZLK3	-0.037276	0.196116	-0.190069	0.8493
CRDTRHT3	0.115384	0.096694	1.193296	0.2334
TCRPL3	-0.164398	0.040746	-4.034656	0.0001
DMDHL3	0.016319	0.040130	0.406656	0.6845
YYTRM3	0.091036	0.055109	1.651934	0.0993
MLKYTHK3	-0.167080	0.068839	-2.427114	0.0157
DMLR3	0.097137	0.123682	0.785378	0.4327
KYTDS3	-0.017516	0.061237	-0.286041	0.7750

Effects Specification

R-squared	0.380406	Mean dependent var	0.012679
Adjusted R-squared	0.198618	S.D. dependent var	0.066466
S.E. of regression	0.059501	Akaike info criterion	-2.608221
Sum squared resid	1.447988	Schwarz criterion	-1.632716
Log likelihood	812.1787	F-statistic	2.092583
Durbin-Watson stat	2.212051	Prob(F-statistic)	0.000000

Ek I. 1. 2: Kurumsal Yapının Kişi Başına Düşen Reel GDP üzerine Etkisi: Sabit Etkiler (Fixed Effect) Modeli (İkinci Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler)

Dependent Variable: RGDP2				
Method: Pooled Least Squares				
Sample (adjusted): 1995 2003				
Included observations: 8 after adjustments				
Cross-sections included: 21				
Total pool (unbalanced) observations: 131				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Cross sections without valid observations dropped				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	1.707674	0.039310	43.44090	0.0000
DMKRS2	-0.033276	0.133597	-0.249076	0.8034
SHL2	0.579299	0.150761	3.842496	0.0001
YLSZLK2	-0.489720	0.216936	-2.257440	0.0244
CRDTRHT2	0.364069	0.214629	1.696271	0.0905
TCRPL2	0.265453	0.058898	4.507011	0.0000
DMDHL2	0.515584	0.060959	8.457861	0.0000
YYTRM2	-0.031911	0.127870	-0.249562	0.8030
MLKYTHK2	-0.073369	0.142578	-0.514591	0.6071
DMLR2	-0.325200	0.115630	-2.812424	0.0051
KYTDS2	0.174696	0.089176	1.959003	0.0507

Effects Specification

R-squared	0.999740	Mean dependent var	1.835041
Adjusted R-squared	0.999675	S.D. dependent var	3.645256
S.E. of regression	0.065729	Akaike info criterion	-2.428946
Sum squared resid	2.095367	Schwarz criterion	-1.542883
Log likelihood	859.1851	F-statistic	15399.69
Durbin-Watson stat	1.454994	Prob(F-statistic)	0.000000

**Ek II. 1. 2: Kurumsal Yapının Kişi Başına Düşen Reel GDP üzerine Etkisi:
Rassal Etkiler (Random Effect) Modeli (İkinci Grup Gelir Düzeyindeki
Ülkeler)**

Dependent Variable: RGDP2				
Method: Pooled EGLS (Cross-section random effects)				
Sample (adjusted): 1995 2003				
Included observations: 8 after adjustments				
Cross-sections included: 21				
Total pool (unbalanced) observations: 131				
Wansbeek and Kapteyn estimator of component variances				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Cross sections without valid observations dropped				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	1.464895	0.362519	4.040878	0.0001
DMKRS2	-0.015270	0.120868	-0.126335	0.8995
SHL2	0.664264	0.140075	4.742204	0.0000
YLSZLK2	-0.382967	0.195722	-1.956689	0.0509
CRDTRHT2	0.534219	0.193332	2.763222	0.0059
TCRPL2	0.270421	0.053995	5.008220	0.0000
DMDHL2	0.522147	0.056204	9.290143	0.0000
YYTRM2	0.036778	0.117896	0.311955	0.7552
MLKYTHK2	-0.084495	0.134003	-0.630547	0.5286
DMLR2	-0.331494	0.107511	-3.083345	0.0021
KYTDS2	0.187831	0.080598	2.330476	0.0201
Effects Specification				
			S.D.	Rho
Cross-section random			3.407028	0.9996
Idiosyncratic random			0.065729	0.0004
Weighted Statistics				
R-squared	0.363746	Mean dependent var	0.013920	
Adjusted R-squared	0.353071	S.D. dependent var	0.080836	
S.E. of regression	0.065018	Sum squared resid	2.519489	
F-statistic	34.07328	Durbin-Watson stat	0.937136	
Prob(F-statistic)	0.000000			
Unweighted Statistics				
R-squared	0.180807	Mean dependent var	1.835041	
Sum squared resid	6596.523	Durbin-Watson stat	0.000358	

Ek 7: Hausman Testi

Correlated Random Effects - Hausman Test			
Pool: A TABLO 1 M			
Test cross-section random effects			
Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.
Cross-section random	10.151431	10	0.4273

Cross-section random effects test comparisons:

Variable	Fixed	Random	Var(Diff.)	Prob.
DMKRS2	-0.033276	-0.015270	0.003239	0.7517
SHL2	0.579299	0.664264	0.003108	0.1275
YLSZLK2	-0.489720	-0.382967	0.008754	0.2539
CRDTRHT2	0.364069	0.534219	0.008688	0.0679
TCRPL2	0.265453	0.270421	0.000553	0.8328
DMDHL2	0.515584	0.522147	0.000557	0.7810
YYTRM2	-0.031911	0.036778	0.002451	0.1653
MLKYTHK2	-0.073369	-0.084495	0.002372	0.8193
DMLR2	-0.325200	-0.331494	0.001812	0.8824
KYTDS2	0.174696	0.187831	0.001456	0.7307

Cross-section random effects test equation:

Dependent Variable: RGDP2				
Method: Panel Least Squares				
Sample (adjusted): 1995 2003				
Included observations: 8 after adjustments				
Cross-sections included: 21				
Total pool (unbalanced) observations: 131				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	1.707674	0.039310	43.44090	0.0000
DMKRS2	-0.033276	0.133597	-0.249076	0.8034
SHL2	0.579299	0.150761	3.842496	0.0001
YLSZLK2	-0.489720	0.216936	-2.257440	0.0244
CRDTRHT2	0.364069	0.214629	1.696271	0.0905
TCRPL2	0.265453	0.058898	4.507011	0.0000
DMDHL2	0.515584	0.060959	8.457861	0.0000
YYTRM2	-0.031911	0.127870	-0.249562	0.8030
MLKYTHK2	-0.073369	0.142578	-0.514591	0.6071
DMLR2	-0.325200	0.115630	-2.812424	0.0051
KYTDS2	0.174696	0.089176	1.959003	0.0507

Effects Specification

R-squared	0.999740	Mean dependent var	1.835041
Adjusted R-squared	0.999675	S.D. dependent var	3.645256
S.E. of regression	0.065729	Akaike info criterion	-2.428946
Sum squared resid	2.095367	Schwarz criterion	-1.542883
Log likelihood	859.1851	F-statistic	15399.69
Durbin-Watson stat	1.085786	Prob(F-statistic)	0.000000

Ek I. 2. 2: Kurumsal Yapının Büyüme üzerine Etkisi: Sabit Etkiler (Fixed Effect) Modeli (İkinci Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler)

Dependent Variable: D(RGDP2)				
Method: Pooled Least Squares				
Sample (adjusted): 1998 2003				
Included observations: 6 after adjustments				
Cross-sections included: 21				
Total pool (unbalanced) observations: 110				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Cross sections without valid observations dropped				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.052516	0.024632	2.131977	0.0336
DMKRS2	0.145000	0.122229	1.186301	0.2362
SHL2	-0.141078	0.112016	-1.259444	0.2086
YLSZLK2	0.006845	0.198664	0.034456	0.9725
CRDTRHT2	-0.147892	0.107761	-1.372412	0.1707
TCRPL2	-0.023965	0.044167	-0.542614	0.5877
DMDHL2	-0.195788	0.041439	-4.724711	0.0000
YYTRM2	0.004716	0.077172	0.061111	0.9513
MLKYTHK2	-0.200324	0.070545	-2.839649	0.0047
DMLR2	0.127285	0.063569	2.002322	0.0459
KYTDS2	0.022081	0.045638	0.483834	0.6288
Effects Specification				
R-squared	0.469541	Mean dependent var		0.011151
Adjusted R-squared	0.313905	S.D. dependent var		0.054530
S.E. of regression	0.045168	Akaike info criterion		-3.159425
Sum squared resid	0.834411	Schwarz criterion		-2.183919
Log likelihood	958.2476	F-statistic		3.016916
Durbin-Watson stat	2.532742	Prob(F-statistic)		0.000000

Ek II. 2. 2: Kurumsal Yapının Büyüme Üzerine Etkisi: Rassal Etkiler (Random Effect) Modeli (İkinci Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler)

Dependent Variable: D(RGDP2)				
Method: Pooled EGLS (Cross-section random effects)				
Sample (adjusted): 1998 2003				
Included observations: 6 after adjustments				
Cross-sections included: 21				
Total pool (unbalanced) observations: 110				
Wansbeek and Kapteyn estimator of component variances				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Cross sections without valid observations dropped				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.002744	0.004830	0.568186	0.5702
DMKRS2	0.142496	0.080371	1.772982	0.0768
SHL2	-0.051810	0.091129	-0.568536	0.5699
YLSZLK2	0.129489	0.111752	1.158727	0.2471
CRDTRHT2	0.031771	0.033622	0.944928	0.3451
TCRPL2	-0.027088	0.035729	-0.758152	0.4487
DMDHL2	-0.164029	0.031673	-5.178890	0.0000
YYTRM2	0.080805	0.052409	1.541797	0.1237
MLKYTHK2	-0.195728	0.052241	-3.746661	0.0002
DMLR2	0.108972	0.049104	2.219183	0.0269
KYTDS2	0.017233	0.037279	0.462284	0.6441
Effects Specification				
			S.D.	Rho
Cross-section random			0.100297	0.8314
Idiosyncratic random			0.045168	0.1686
Weighted Statistics				
R-squared	0.075189	Mean dependent var	0.002137	
Adjusted R-squared	0.057370	S.D. dependent var	0.042104	
S.E. of regression	0.040878	Sum squared resid	0.867266	
F-statistic	4.219588	Durbin-Watson stat	2.486748	
Prob(F-statistic)	0.000012			
Unweighted Statistics				
R-squared	0.127364	Mean dependent var	0.011151	
Sum squared resid	1.372655	Durbin-Watson stat	1.571168	

Ek 8: Hausman Testi

Correlated Random Effects - Hausman Test			
Pool: A TABLO 1 M			
Test cross-section random effects			
Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.
Cross-section random	14.888590	10	0.1362

Cross-section random effects test comparisons:

Variable	Fixed	Random	Var(Diff.)	Prob.
DMKRS2	0.145000	0.142496	0.008480	0.9783
SHL2	-0.141078	-0.051810	0.004243	0.1706
YLSZLK2	0.006845	0.129489	0.026979	0.4553
CRDTRHT2	-0.147892	0.031771	0.010482	0.0793
TCRPL2	-0.023965	-0.027088	0.000674	0.9043
DMDHL2	-0.195788	-0.164029	0.000714	0.2346
YYTRM2	0.004716	0.080805	0.003209	0.1792
MLKYTHK2	-0.200324	-0.195728	0.002248	0.9228
DMLR2	0.127285	0.108972	0.001630	0.6501
KYTDS2	0.022081	0.017233	0.000693	0.8539

Cross-section random effects test equation:

Dependent Variable: D(RGDP2)				
Method: Panel Least Squares				
Sample (adjusted): 1998 2003				
Included observations: 6 after adjustments				
Cross-sections included: 21				
Total pool (unbalanced) observations: 110				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.052516	0.024632	2.131977	0.0336
DMKRS2	0.145000	0.122229	1.186301	0.2362
SHL2	-0.141078	0.112016	-1.259444	0.2086
YLSZLK2	0.006845	0.198664	0.034456	0.9725
CRDTRHT2	-0.147892	0.107761	-1.372412	0.1707
TCRPL2	-0.023965	0.044167	-0.542614	0.5877
DMDHL2	-0.195788	0.041439	-4.724711	0.0000
YYTRM2	0.004716	0.077172	0.061111	0.9513
MLKYTHK2	-0.200324	0.070545	-2.839649	0.0047
DMLR2	0.127285	0.063569	2.002322	0.0459
KYTDS2	0.022081	0.045638	0.483834	0.6288

Effects Specification

R-squared	0.469541	Mean dependent var	0.011151
Adjusted R-squared	0.313905	S.D. dependent var	0.054530
S.E. of regression	0.045168	Akaike info criterion	-3.159425
Sum squared resid	0.834411	Schwarz criterion	-2.183919
Log likelihood	958.2476	F-statistic	3.016916
Durbin-Watson stat	2.531626	Prob(F-statistic)	0.000000

Ek I. 1. 1: Kurumsal Yapının Kişi Başına Düşen Reel GDP üzerine Etkisi: Sabit Etkiler (Fixed Effect) Modeli (Birinci Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler)

Dependent Variable: RGDP1				
Method: Pooled Least Squares				
Sample (adjusted): 1995 2003				
Included observations: 8 after adjustments				
Cross-sections included: 27				
Total pool (unbalanced) observations: 205				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Cross sections without valid observations dropped				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	2.372979	0.099860	23.76300	0.0000
DMKRS1	-2.564894	0.458729	-5.591311	0.0000
SHL1	0.944001	0.138483	6.816729	0.0000
CRDTRHT1	0.196230	0.127071	1.544261	0.1229
TCRPL1	0.490255	0.067070	7.309658	0.0000
DMDHL1	0.094041	0.042806	2.196907	0.0283
YYTRM1	0.465317	0.081951	5.677985	0.0000
MLKYTHK1	-0.209264	0.099400	-2.105274	0.0356
DMLR1	-0.128762	0.076913	-1.674111	0.0945
KYTDS1	0.377636	0.061464	6.143995	0.0000
Effects Specification				
R-squared	0.999872	Mean dependent var	2.225803	
Adjusted R-squared	0.999850	S.D. dependent var	4.166639	
S.E. of regression	0.050970	Akaike info criterion	-2.982437	
Sum squared resid	2.049770	Schwarz criterion	-2.286200	
Log likelihood	1507.904	F-statistic	46620.14	
Durbin-Watson stat	0.726131	Prob(F-statistic)	0.000000	

**Ek II. 1. 1: Kurumsal Yapının Kişi Başına Düşen Reel GDP üzerine Etkisi:
Rassal Etkiler (Random Effect) Modeli (Birinci Grup Gelir
Düzeyindeki Ülkeler)**

Dependent Variable: RGDP1				
Method: Pooled EGLS (Cross-section random effects)				
Included observations: 8 after adjustments				
Cross-sections included: 27				
Total pool (unbalanced) observations: 205				
Wansbeek and Kapteyn estimator of component variances				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Cross sections without valid observations dropped				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	2.164221	0.420088	5.151831	0.0000
DMKRS1	-1.928848	0.407175	-4.737145	0.0000
SHL1	1.009326	0.131126	7.697395	0.0000
CRDTRHT1	0.227002	0.118713	1.912188	0.0562
TCRPL1	0.505155	0.061945	8.154940	0.0000
DMDHL1	0.095222	0.039920	2.385322	0.0173
YYTRM1	0.485069	0.076797	6.316245	0.0000
MLKYTHK1	-0.168306	0.092496	-1.819599	0.0691
DMLR1	-0.108453	0.071323	-1.520587	0.1287
KYTDS1	0.399672	0.057771	6.918255	0.0000
Effects Specification				
			S.D.	Rho
Cross-section random			4.461656	0.9999
Idiosyncratic random			0.050970	0.0001
Weighted Statistics				
R-squared	0.347871	Mean dependent var	0.009222	
Adjusted R-squared	0.341435	S.D. dependent var	0.062453	
S.E. of regression	0.050682	Sum squared resid	2.342600	
F-statistic	54.05506	Durbin-Watson stat	0.660005	
Prob(F-statistic)	0.000000			
Unweighted Statistics				
R-squared	0.012353	Mean dependent var	2.225803	
Sum squared resid	15791.85	Durbin-Watson stat	9.79E-05	

Ek 9: Hausman Testi

Correlated Random Effects - Hausman Test			
Pool: A TABLO 1 M			
Test cross-section random effects			
Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.
Cross-section random	19.105876	9	0.0243

Cross-section random effects test comparisons:

Variable	Fixed	Random	Var(Diff.)	Prob.
DMKRS1	-2.564894	-1.928848	0.044640	0.0026
SHL1	0.944001	1.009326	0.001984	0.1424
CRDTRHT1	0.196230	0.227002	0.002054	0.4972
TCRPL1	0.490255	0.505155	0.000661	0.5623
DMDHL1	0.094041	0.095222	0.000239	0.9391
YYTRM1	0.465317	0.485069	0.000818	0.4898
MLKYTHK1	-0.209264	-0.168306	0.001325	0.2605
DMLR1	-0.128762	-0.108453	0.000829	0.4805
KYTDS1	0.377636	0.399672	0.000440	0.2937

Cross-section random effects test equation:

Dependent Variable: RGDP1				
Method: Panel Least Squares				
Sample (adjusted): 1995 2003				
Included observations: 8 after adjustments				
Cross-sections included: 27				
Total pool (unbalanced) observations: 205				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	2.372979	0.099860	23.76300	0.0000
DMKRS1	-2.564894	0.458729	-5.591311	0.0000
SHL1	0.944001	0.138483	6.816729	0.0000
CRDTRHT1	0.196230	0.127071	1.544261	0.1229
TCRPL1	0.490255	0.067070	7.309658	0.0000
DMDHL1	0.094041	0.042806	2.196907	0.0283
YYTRM1	0.465317	0.081951	5.677985	0.0000
MLKYTHK1	-0.209264	0.099400	-2.105274	0.0356
DMLR1	-0.128762	0.076913	-1.674111	0.0945
KYTDS1	0.377636	0.061464	6.143995	0.0000

Effects Specification

R-squared	0.999872	Mean dependent var	2.225803
Adjusted R-squared	0.999850	S.D. dependent var	4.166639
S.E. of regression	0.050970	Akaike info criterion	-2.982437
Sum squared resid	2.049770	Schwarz criterion	-2.286200
Log likelihood	1507.904	F-statistic	46620.14
Durbin-Watson stat	0.726131	Prob(F-statistic)	0.000000

Ek I. 2. 1: Kurumsal Yapının Büyüme üzerine Etkisi: Sabit Etkiler (Fixed Effect) Modeli (Birinci Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler)

Dependent Variable: D(RGDP1)				
Method: Pooled Least Squares				
Sample (adjusted): 1998 2003				
Included observations: 6 after adjustments				
Cross-sections included: 27				
Total pool (unbalanced) observations: 162				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Cross sections without valid observations dropped				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.123457	0.038748	3.186136	0.0015
DMKRS1	-0.500994	0.171338	-2.924014	0.0036
SHL1	0.175690	0.042991	4.086690	0.0000
CRDTRHT1	0.041977	0.058648	0.715740	0.4744
TCRPL1	-0.183373	0.046145	-3.973848	0.0001
DMDHL1	-0.047898	0.018860	-2.539653	0.0114
YYTRM1	0.047015	0.032884	1.429714	0.1533
MLKYTHK1	-0.049832	0.035509	-1.403378	0.1610
DMLR1	-0.143787	0.037383	-3.846340	0.0001
KYTDS1	0.021203	0.029351	0.722399	0.4703

Effects Specification

R-squared	0.461781	Mean dependent var	0.009778
Adjusted R-squared	0.340956	S.D. dependent var	0.036354
S.E. of regression	0.029513	Akaike info criterion	-4.042967
Sum squared resid	0.512150	Schwarz criterion	-3.197995
Log likelihood	1590.490	F-statistic	3.821909
Durbin-Watson stat	2.735165	Prob(F-statistic)	0.000000

Ek II. 2. 1: Kurumsal Yapının Büyüme üzerine Etkisi: Sabit Etkiler (Fixed Effect) Modeli (Birinci Grup Gelir Düzeyindeki Ülkeler)

Dependent Variable: D(RGDP1)				
Method: Pooled EGLS (Cross-section random effects)				
Sample (adjusted): 1998 2003				
Included observations: 6 after adjustments				
Cross-sections included: 27				
Total pool (unbalanced) observations: 162				
Wansbeek and Kapteyn estimator of component variances				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Cross sections without valid observations dropped				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.008703	0.004953	1.757013	0.0793
DMKRS1	-0.052164	0.057865	-0.901470	0.3676
SHL1	0.208267	0.037758	5.515802	0.0000
CRDTRHT1	0.062133	0.044248	1.404197	0.1607
TCRPL1	-0.163778	0.038665	-4.235788	0.0000
DMDHL1	-0.050279	0.016643	-3.020943	0.0026
YYTRM1	0.063703	0.027857	2.286822	0.0225
MLKYTHK1	-0.023696	0.029343	-0.807570	0.4196
DMLR1	-0.131203	0.032350	-4.055773	0.0001
KYTDS1	0.044452	0.024241	1.833731	0.0671
Effects Specification				
			S.D.	Rho
Cross-section random			0.220483	0.9824
Idiosyncratic random			0.029513	0.0176
Weighted Statistics				
R-squared	0.082291	Mean dependent var	0.000534	
Adjusted R-squared	0.070674	S.D. dependent var	0.028043	
S.E. of regression	0.027034	Sum squared resid	0.519608	
F-statistic	7.083922	Durbin-Watson stat	2.800298	
Prob(F-statistic)	0.000000			
Unweighted Statistics				
R-squared	-0.022092	Mean dependent var	0.009778	
Sum squared resid	0.972587	Durbin-Watson stat	1.496068	

Ek 10: Hausman Testi

Correlated Random Effects - Hausman Test			
Pool: A TABLO 1 M			
Test cross-section random effects			
Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.
Cross-section random	9.773373	9	0.3691

Cross-section random effects test comparisons:

Variable	Fixed	Random	Var(Diff.)	Prob.
DMKRS1	-0.500994	-0.052164	0.026008	0.0054
SHL1	0.175690	0.208267	0.000423	0.1130
CRDTRHT1	0.041977	0.062133	0.001482	0.6005
TCRPL1	-0.183373	-0.163778	0.000634	0.4366
DMDHL1	-0.047898	-0.050279	0.000079	0.7884
YYTRM1	0.047015	0.063703	0.000305	0.3396
MLKYTHK1	-0.049832	-0.023696	0.000400	0.1912
DMLR1	-0.143787	-0.131203	0.000351	0.5017
KYTDS1	0.021203	0.044452	0.000274	0.1601

Cross-section random effects test equation:

Dependent Variable: D(RGDP1)				
Method: Panel Least Squares				
Sample (adjusted): 1998 2003				
Included observations: 6 after adjustments				
Cross-sections included: 27				
Total pool (unbalanced) observations: 162				
Period SUR (PCSE) standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.123457	0.038748	3.186136	0.0015
DMKRS1	-0.500994	0.171338	-2.924014	0.0036
SHL1	0.175690	0.042991	4.086690	0.0000
CRDTRHT1	0.041977	0.058648	0.715740	0.4744
TCRPL1	-0.183373	0.046145	-3.973848	0.0001
DMDHL1	-0.047898	0.018860	-2.539653	0.0114
YYTRM1	0.047015	0.032884	1.429714	0.1533
MLKYTHK1	-0.049832	0.035509	-1.403378	0.1610
DMLR1	-0.143787	0.037383	-3.846340	0.0001
KYTDS1	0.021203	0.029351	0.722399	0.4703

Effects Specification

R-squared	0.461781	Mean dependent var	0.009778
Adjusted R-squared	0.340956	S.D. dependent var	0.036354
S.E. of regression	0.029513	Akaike info criterion	-4.042967
Sum squared resid	0.512150	Schwarz criterion	-3.197995
Log likelihood	1590.490	F-statistic	3.821909
Durbin-Watson stat	2.735165	Prob(F-statistic)	0.000000

Ek 11: Ampirik Analiz Kapsamındaki Ülkeler

İNDEKX	ÜLKE/GRUBU	ÜLKELER	İNDEKX	ÜLKE/GRUBU	ÜLKELER
1	3	Albania	57	1	Luxembourg
2	3	Algeria	58	3	Macedonia
3	3	Angola	59	4	Madagascar
4	2	Argentina	60	4	Malawi
5	3	Armenia	61	2	Malaysia
6	1	Australia	62	4	Mali
7	1	Austria	63	2	Mexico
8	3	Azerbaijan	64	4	Moldova
9	4	Bangladesh	65	4	Mongolia
10	3	Belarus	66	3	Morocco
11	1	Belgium	67	4	Mozambique
12	3	Bolivia	68	3	Namibia
13	3	Bosnia-Herzegovina	69	1	Netherlands
14	2	Botswana	70	1	New Zealand
15	3	Brazil	71	4	Nicaragua
16	3	Bulgaria	72	4	Nigeria
17	4	Burkina Faso	73	4	Niger
18	4	Cameroon	74	1	Norway
19	1	Canada	75	2	Oman
20	2	Chile	76	4	Pakistan
21	3	China	77	2	Panama
22	3	Colombia	78	3	Paraguay
23	2	Costa Rica	79	3	Peru
24	4	Cote d'Ivoire	80	3	Philippines
25	2	Croatia	81	2	Poland
26	2	Czech Republic	82	1	Portugal
27	1	Denmark	83	3	Romania
28	4	Dominican Republic	84	2	Russia
29	3	Ecuador	85	1	Saudi Arabia
30	3	Egypt	86	4	Senegal
31	3	El Salvador	87	4	Sierra Leone
32	1	Finland	88	1	Singapore
33	1	France	89	2	Slovakia
34	3	Georgia	90	1	Slovenia
35	1	Germany	91	2	South Africa
36	4	Ghana	92	1	Spain
37	1	Greece	93	3	Sri Lanka
38	3	Guatemala	94	1	Sweden
39	4	Haiti	95	3	Switzerland
40	3	Honduras	96	3	Syria
41	2	Hungary	97	4	Tanzania
42	4	India	98	3	Thailand
43	3	Indonesia	99	3	Tunisia
44	3	Iran	100	2	Turkey
45	1	Ireland	101	4	Uganda
46	1	Israel	102	3	Ukraine
47	1	Italy	103	1	United Arab Emirates
48	3	Jamaica	104	1	United Kingdom
49	1	Japan	105	1	United States
50	3	Jordan	106	2	Uruguay
51	3	Kazakhstan	107	4	Uzbekistan
52	4	Kenya	108	2	Venezuela
53	1	Kuwait	109	4	Vietnam
54	2	Latvia	110	4	Yemen
55	2	Lebanon	111	4	Zambia
56	2	Lithuania	112	4	Zimbabwe

ÖZET

İktisadi büyümenin, 1960'lı ve özellikle de 1990'lı yıllarla birlikte, iktisadi olmayan faktörler de dikkate alınarak açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Dahası, ülkelerin kişi başına gelir düzeyleri veya büyüme oranlarındaki farklılıkların açıklanmasında iktisadi olmayan faktörlerin işgücü ve fiziki sermaye gibi standart ekonomik faktörlere kıyasla çok daha fazla ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bu çerçevede; demografi, kültür, kurum ve kurumsal yapı, gelir dağılımı, hükümet politikaları ve makroekonomik istikrar önemli açıklayıcı değişkenler olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmada, bu iktisadi olmayan faktörler arasında sayılan kurumlar ile kişi başına gelir düzeyi ve uzun vadeli iktisadi büyüme arasındaki ilişki, ilgili teorik ve ampirik literatürden hareketle ampirik olarak incelenecektir.

Kurumların iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini araştırmak amacıyla, öncelikle kurum ve kurumsalcılık kavramları üzerinde durulmakta ve kurumların iktisadi büyüme üzerindeki etkilerinin incelendiği geniş teorik ve ampirik literatürdeki temel kavram, yöntem ve bulgular özetlenmektedir. Daha sonra ise, ele alınan teorik ve ampirik literatürden hareketle, kurulacak ampirik modellerde açıklayıcı kurumsal değişken olarak kullanılacak değişkenler saptanmaktadır. Bu çerçevede, ön plana çıkan değişkenler; siyasal ve finansal rejimler, mülkiyet hakları, yolsuzluk, sözleşmelerin uygulanması, kurumların geçmişi ve sosyal özelliklerdir. Çalışmanın ampirik bölümünde ise, kurum ve kurumsal yapıları olabildiğince farklı yönleriyle dikkate alan bu değişkenlerin kişi başına reel GSYİH (ve alternatif olarak, onun büyüme oranı) üzerindeki etkileri, panel veri analizi yöntemi kullanılarak araştırılmaktadır. 112 ülke için 1995-2004 dönemi yıllık verileri kullanılarak gerek bütün ülkeler gerekse dört farklı gelir grubundaki ülkelere göre yapılan ayrıntılı hesaplama ve karşılaştırmaların temel bulgusu, kurumlar ve kurumsal yapının her ülkeyi veya ülke grubunu aynı düzeyde etkilemediği yönündedir. Kurumların kişi başına düşen reel GSYİH düzeyi üzerinde etkisinin araştırıldığı modelde, sivil hak ve özgürlüklerin gelişmiş; gümrük tarifelerinin, tarife dışı engellerin ve gümrük hizmetlerinde yolsuzluğun düşük ve son olarak kayıt-dışı ekonominin zayıf olduğu ülkelerde kişi başına düşen reel GSYİH pozitif etkilediği görülmüş ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Öte yandan, kurumların iktisadi büyüme oranları üzerindeki etkilerinin araştırıldığı diğer modelde ise, özel mülkiyet

haklarının korunduğu ülkelerin diğer ülkelere göre daha yavaş bir büyüme hızına sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonucun, işlem maliyetinin ykseklіğine bağlı olduğu düşünülmektedir. Sonuç olarak, iktisadi büyüme ve kalkınma sürecinde benzer sosyal, siyasi ve iktisadi yapılara sahip ülkelerin, kendine özgü koşulları çerçevesinde, iktisadi büyüme ve kalkınma sürecini destekleyen ve sürdürülebilir kılan kurum ve kurumsal yapıları geliştirmelerinin toplumsal refahın daha fazla artırılabilmesi ve bu artışların sürekli kılınabilmesi açısından hayati bir önem taşıdığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İktisadi Büyüme, Kurumlar, Kurumsal Yapı, Kurumsal İktisat.

THE EFFECTS OF INSTITUTIONS ON ECONOMIC GROWTH

ABSTRACT

In the 1960's and particularly 1990's, economists begun to explain long-run economic growth in the context of non-economic factors. Moreover, in investigation of causes of differences between per-capita real income levels or growth rates of real income among countries, non-economic factors have been considered as more important than the standard explanatory factors, such as labor and physical capital. In this context, demography, culture, institutions, income distribution, governmental policies and macroeconomic stability are taken as crucial explanatory variables. This study examines the complex relation between institutions and level of GDP per-capita, or long-run economic growth rates, in an empirical context departing from an extensive literature survey on the relevant theoretical and empirical studies.

To investigate the effects of institutions on economic growth, firstly, by focusing on the notions of institution and institutional economics, we summarize and discuss the basic concepts, methods and empirical results in the relevant theoretical and empirical literature, where the effects of institutions on economic growth are analyzed. Accordingly, political and financial systems, property rights, corruption, contract enforceability, colonization and social particularities are the most important institutional variables that can be used to explain the level or growth differences in real income worldwide. In the empirical part of the study, the effects of these pre-determined variables on both real income level and real growth rate of per-capita income are investigated by using the method of panel data analysis. By employing the annual data for the period of 1995-2004 for 112 countries, it is found that institutions and institutional structure do not affect each and every country or country group at the same extent. The model built to investigate the effects of institutions on the level of real GDP per-capita shows that, in the countries, where the civil rights and liberties are developed, tariffs on imports, non-tariff barriers to trade and corruption in custom services are low, the level of real GDP per-capita is positively affected by institutions. Furthermore, in the alternative model, in which the effects of institutions on economic growth rates are investigated, it is found that those countries where the property rights are protected have a slower growth rate than the others

countries. This result is probably related to the level of transaction costs. Consequently, one may state that each economy has to strengthen or improve its institutions and institutional structure to accelerate long-run economic growth or increase welfare and to make economic growth sustainable.

Keywords: Economic Growth, Institutions, Institutional Structure, Institutional Economics.